

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Гритенко О.А., Конопельський В. Я., Резніченко Г. С.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Навчальний посібник

2019

УДК 343.8 (477(075))
К 64

Схвалено та рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Одеського державного університету внутрішніх справ
Протокол №12 від 29.05.2019 р.

Автори:

Гритенко О. А. - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

Конопельський В. Я. - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

Резніченко Г. С. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

Рецензенти:

Кукшинова О. О. - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального та адміністративного права Одеського Національного морського університету

Дришлюк І. А. - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Навчальний посібник є частиною курсу Кримінально-виконавчого права України. Він призначений для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів України при вивченні цієї дисципліни. У посібнику чітко і доступно викладено загальні положення Кримінально-виконавчого права України, враховано останні зміни у кримінально-виконавчому законодавстві.

Навчальний посібник може бути корисним також викладачам юридичних вищих закладів України, усім читачам, які цікавляться кримінально-виконавчим правом.

Кримінально-виконавче право : навчальний посібник / Гритенко О. А., Конопельський В. Я., Резніченко Г. С. Одеса : ОДУВС, 2019. - 272 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО”	5
ТЕМА 1. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО УКРАЇНИ	
1.1. Кримінально-виконавча політика України	
1.2. Кримінально-виконавче право: поняття, предмет, методи, завдання та функції	
1.3. Принципи кримінально-виконавчого права	
1.4. Наука кримінально-виконавчого права	
Питання для самостійного контролю	
ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА (ФОРМИ) КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ	
2.1. Джерела (форми) кримінально-виконавчого права України	
2.2. Кримінально-виконавче законодавство України: цілі, завдання та принципи	
2.3. Поняття, структура та види норм кримінально-виконавчого права	
2.4. Міжнародно-правові стандарти поведження із засудженими	
Питання для самостійного контролю	
ТЕМА 3. ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ	
3.1. Поняття, структура та соціально-правове призначення правового статусу засуджених	
3.2. Юридичні права та обов’язки засуджених	
3.3. Законні інтереси засуджених та обмеження правового статусу засуджених	
3.4. Відповідальність засуджених за невиконання покладених на них обов’язків та гарантії забезпечення реалізації правового статусу засуджених	
Питання для самостійного контролю	
ТЕМА 4. ОРГАНИ І УСТАНОВИ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ПОКАРАННЯ, ЇХ ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ	
4.1. Поняття та соціально-правове призначення кримінально-виконавчої системи України	
4.2. Державна кримінально-виконавча служба України	
4.3. Органи та установи виконання покарань	
4.4. Взаємодія установ і органів виконання покарань з іншими органами	
4.5. Значення і поняття контролю за діяльністю установ і органів виконання покарань	
Питання для самостійного контролю	
ТЕМА 5. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ’ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ	

- 5.1. Соціально-правове призначення покарань, не пов'язаних з позбавленням волі
- 5.2. Порядок і умови виконання покарання у виді штрафу
- 5.3. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю
- 5.4. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді громадських та виправних робіт
- 5.5. Правове регулювання і порядок виконання покарання у виді обмеження волі
- 5.6. Умови та порядок виконання покарань, які застосовуються тільки як додаткові

Питання для самостійного контролю

ТЕМА 6. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОХОДЖЕННЯМ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

- 6.1. Загальна характеристика виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні.
- 6.2. Порядок і умови виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.
- 6.3. Порядок звільнення із дисциплінарного батальйону.
- 6.4. Особливості виконання інших покарань щодо військовослужбовців.

Питання для самостійного контролю

ТЕМА 7. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

- 7.1. Характеристика та виконання покарання у виді позбавлення волі.
- 7.2. Класифікація засуджених до позбавлення волі.
- 7.3. Розподіл та направлення засуджених для відбування покарання.
- 7.4. Порядок приймання засуджених та структурні дільниці виправних та виховних колоній.
- 7.5. Режим у виправних установах та засоби його забезпечення.
- 7.6. Правове регулювання праці і виховного впливу на засуджених.
- 7.7. Забезпечення життєдіяльності засуджених і умови відбування позбавлення волі у виправних установах різних видів.

Питання для самостійного контролю

ТЕМА 8. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА АРЕШТУ

- 8.1. Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.
- 8.2. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді арешту.
- 8.3. Правове регулювання виконання покарання у виді арешту відносно військовослужбовців.

Питання для самостійного контролю

ТЕМА 9. ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ ТА

НЕПОВНОЛІТНІМИ.

9.1. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками

9.2. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми

Питання для самостійного контролю

ТЕМА 10. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

10.1. Поняття звільнення від відбування покарання та підстави звільнення засуджених від відбування покарання.

10.2. Загальна характеристика основних видів звільнення від відбування покарання.

10.3. Надання допомоги особам, звільненим від відбування покарання

Питання для самостійного контролю

ТЕМА 11. НАГЛЯД ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

11.1. Адміністративний нагляд за звільненими особами

11.2. Здійснення контролю за особами, звільненими від відбування покарання

Питання для самостійного контролю

ТЕМА 12. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

12.1. Становлення зарубіжних пенітенціарних систем

12.2. Особливості виконання покарань у країнах з розвиненою економікою

12.3. Особливості виконання покарань у республіках колишнього СРСР

12.4. Міжнародне співробітництво з проблем виконання покарань

Питання для самостійного контролю

2. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ (ГЛОСАРІЙ).....

3. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....

ВСТУП

Дисципліна «Кримінально-виконавче право», є однією з загальнопрофесійних юридичних дисциплін, що вивчається усіма здобувачами вищої освіти незалежно від обраної ними спеціалізації. Знання кримінально-виконавчого права і вміле застосування його норм - неодмінна умова професійної майстерності юриста.

Навчальний посібник з навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право» для вищої професійної освіти за спеціальністю «Право», "Правоохоронна діяльність" складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавр за напрямом 6.030401 «Правознавство», 6.030402 "Правоохоронна діяльність", 081 "Право", 262 "Правоохоронна діяльність".

Мета навчального посібнику - надати допомогу викладачам у викладанні і здобувачам вищої освіти у вивченні дисципліни «Кримінально-виконавче право».

У число вибіркових, спеціальних дисциплін університетського курсу юридичної освіти входить така навчальна дисципліна як «Кримінально-виконавче право». Найменування навчальної дисципліни, за давньою традицією, що склалася в юридичній освіті, відтворює назву галузі правової науки, закону, від яких ця навчальна дисципліна походить. За традицією одним і тим же терміном (назвою) позначають і правову науку, і галузь законодавства, і навчальну дисципліну.

У той же час, в українській правовій науці та юридичній літературі цю галузь права і, відповідно, навчальну дисципліну, іменували в різний час по-різному. Її називали і «тюрьмоведенням», і «пенологією», і «пенітенціарним правом», і «виправно-трудоим» і, нарешті, «кримінально-виконавчим» правом. Зміна політики у сфері виконання кримінальних покарань та поводження з засудженими спричинило і зняття акценту з праці засуджених як основи їх виправлення, що і зумовило перейменування галузі законодавства з виправно-трудоого на кримінально-виконавче.

Обов'язковість вивчення Кримінально-виконавчого права обумовлено тією обставиною, що воно становить органічний елемент структури дисциплін «кримінально-правового циклу», складовою частиною якого є кримінальне право і кримінально-процесуальне право, що пов'язані з питаннями встановлення, застосування та реалізації кримінальної відповідальності та її основної форми - покарання.

Кримінально-виконавче право абсолютно самостійна галузь права у загальній системі права, що вивчає виконання всіх видів кримінальних покарань. Як галузь права має тісні галузеві та міжгалузеві зв'язки з іншими галузями права - кримінальним, цивільним, трудовим, сімейним, адміністративним і іншими - у разі, коли ці галузі права регулюють схожий спектр суспільних інтересів і відносин.

В результаті вивчення зазначеної дисципліни, здобувачі вищої освіти

повинні придбати теоретичні знання про правові основи виконання кримінальних покарань, а також виробляти навички та вміння роботи з нормативними правовими актами, що регламентують сферу виконання покарань з комплексного аналізу і вирішенню питань, що виникають в юридичній практиці при виконанні (відбуванні) окремих видів кримінальних покарань.

Під час розробки програми використовувалися нормативні правові акти не тільки України, а й міжнародні акти (конвенції, декларації, правила, стандарти та інші документи), що відносяться до сфери виконання кримінальних покарань та поводження із засудженими, які містять стандарти поводження із засудженими.

Структура навчального посібника відповідає програмі навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право», як однієї з основних складових освітньої програми підготовки юристів. Його завдання полягає в тому, щоб зосередити увагу здобувачів вищої освіти на значущості та важливості придбання відповідного обсягу знань з кримінально-виконавчого права, яке можливе при наполегливому, копіткому, цілеспрямованому та творчому підході.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО”

Тема № 1. Кримінально-виконавча політика та кримінально-виконавче право України

Кримінально-виконавча політика України як складова частина політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. Поняття кримінально-виконавчої політики, її цілі, завдання та зміст. Суб'єкти формування та форми реалізації кримінально-виконавчої політики. Основні принципи кримінально-виконавчої політики.

Історія становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики. Кримінально-виконавча політика України на сучасному етапі, її зміни та труднощі реалізації. Кримінально-виконавча політика у співвідношенні до світової практики організації системи виконання кримінальних покарань.

Поняття кримінально-виконавчого права та його основні ознаки як самостійної галузі права. Предмет і метод правового регулювання кримінально-виконавчого права, його зміст і особливості. Функції і основні завдання кримінально-виконавчого права. Поняття основних принципів кримінально-виконавчого права. Поняття кримінально-виконавчих правовідносин. Система кримінально-виконавчих правовідносин, їх структура, елементи. Суб'єкти, зміст; об'єкти правовідносин. Юридичні факти, обумовлені виникненням кримінально-виконавчих правовідносин.

Наука кримінально-виконавчого права та її завдання на сучасному етапі. Поняття науки кримінально-виконавчого права, її предмет та метод. Співвідношення кримінально-виконавчого права з іншими галузями права. Предмет, задачі і система курсу навчальної дисципліни “Кримінально-виконавче право”.

Тема № 2. Джерела (форми) кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавче законодавство. Міжнародно-правові стандарти поведження із засудженими

Теоретичне і практичне значення розуміння кримінально-виконавчого законодавства в широкому і вузькому сенсі. Кримінально-виконавче законодавство в широкому сенсі як система джерел (форм) кримінально-виконавчого права.

Кримінально-виконавче законодавство: поняття, значення, основні ознаки, цілі та завдання. Принципи кримінально-виконавчого законодавства (права), їх система і зміст.

Система, структура та зміст сучасного українського кримінально-виконавчого законодавства. Кримінально-виконавчий кодекс, його загальна характеристика. Застосування кримінально-виконавчого законодавства, його дія у просторі і часі.

Поняття і зміст норм кримінально-виконавчого права. Функції та

особливості цих норм. Види норм кримінально-виконавчого права: охоронні і заохочувальні, регулятивні, зобов'язальні, уповноважуючі, забороняючі та ін. Структура кримінально-виконавчих норм: особливості гіпотези, диспозиції, санкції.

Кримінально-виконавче законодавство та міжнародно-правові акти, їх співвідношення. Система чинних міжнародних актів про поводження з засудженими, їх класифікація і загальна характеристика.

Міжнародні стандарти поводження із засудженими: цілі, завдання, принципи, основні положення. Види міжнародних стандартів поводження із засудженими, класифікація, а також їх конкретний зміст. Міжнародно-правові документи про поводження з засудженими. Акти загального характеру. Спеціалізовані акти.

Соціально-правова характеристика Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими. Основний зміст міжнародних стандартів поводження із засудженими до заходів, не пов'язаних з позбавленням волі і з засудженими до позбавлення волі. Основні напрямки розвитку Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими.

Тема № 3. Правовий статус засуджених

Соціально-правове призначення і поняття правового становища (правового статусу) осіб, що відбувають покарання. Співвідношення правового статусу засудженого із загальним правовим положенням громадянина.

Зміст правового становища осіб, які відбувають покарання. Права, законні інтереси і обов'язки засуджених, їх поняття та соціально-правова характеристика. Класифікація прав, законних інтересів і обов'язків засуджених.

Закріплення загальногромадянських і спеціальних загальногромадянських обов'язків засуджених. Характеристика основних прав засуджених. Право засуджених на особисту безпеку.

Особливості правового становища засуджених - іноземних громадян та осіб без громадянства, які відбувають покарання на території України.

Визначення правового положення засуджених у кримінально-виконавчому законодавстві, його особливості з урахуванням змісту покарання і режиму його відбування.

Правове становище осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства. Характеристика вилучень і обмежень, встановлених кримінальним, кримінально-виконавчим та іншим законодавством України, по відношенню до прав і свобод осіб, засуджених до покарань, пов'язаних з позбавленням волі.

Відповідальність засуджених за невиконання покладених на них обов'язків та невиконання законних вимог адміністрації установ і органів виконання покарання. Кримінальна, цивільно-правова, матеріальна та дисциплінарна відповідальність засуджених. Судимість та її вплив на правове становище осіб, які відбули кримінальні покарання.

Тема № 4. Органи та установи, які виконують покарання, їх функції та завдання

Принципи діяльності, структура, компетенція та підпорядкованість органів і установ виконання покарань. Характеристика кримінально-виконавчої системи України. Поняття та загальна характеристика органів та установ виконання покарань. Види органів та установ виконання покарань.

Поняття органів виконання покарань, їх основне соціальне призначення, завдання і місце в системі органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Органи виконання покарання: центральний орган виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації (правове становище, структура та основні завдання); територіальні органи управління; уповноважені органи з питань пробації.

Установи виконання покарання: арештні дома; кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) та закритого типу (виправні колонії), виховні колонії, слідчі ізолятори у випадках, передбачених кримінально-виконавчим законодавством.

Виправні колонії, їх види, основне призначення і правове становище. Колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки та категорії осіб, що містяться в них. Слідчі ізолятори, як вид виправної установи.

Державна виконавча служба, військові частини, гауптвахти та дисциплінарний батальйон.

Взаємодія установ і органів виконання покарань з органами, які ведуть розслідування, судами, слідчими ізоляторами, прокуратурою, органами Служби безпеки України, підрозділами Національної поліції та іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Значення і поняття контролю за діяльністю установ і органів виконання покарань. Види і зміст контролю за діяльністю установ і органів виконання покарань.

Тема № 5. Порядок та умови виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі

Види покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, їх загальна характеристика.

Порядок і умови виконання покарання у виді штрафу. Відстрочка і розстрочка сплати штрафу. Заміна штрафу при неможливості його сплати і наслідки у випадку злісного ухилення від його сплати.

Характеристика покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Порядок та умови виконання цього покарання. Обов'язки уповноваженого органу з питань пробації щодо виконання даного виду покарання. Обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем роботи засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або

займатися певними видами діяльності. Обов'язки органів, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності. Обов'язки засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності. Наслідки ухилення від відбування даного виду покарання.

Правове регулювання і порядок виконання покарання у виді громадських робіт. Умови відбування покарання у виді громадських робіт. Обов'язки і заборони, встановлені для засуджених до громадських робіт. Обчислення строку покарання у виді громадських робіт. Обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими покарання у виді громадських робіт. Відповідальність засуджених до громадських робіт за порушення порядку і умов відбування покарання.

Сутність кримінального покарання у виді виправних робіт. Порядок та умови відбування виправних робіт. Обчислення строку покарання у виді виправних робіт. Обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими покарання у виді виправних робіт. Порядок провадження відрахувань із заробітку засуджених до виправних робіт. Заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до виправних робіт. Відповідальність за порушення порядку та умов відбування покарання.

Сутність обмеження волі і його соціально-правове призначення. Установа, яка виконує обмеження волі, її завдання, функції, правова основа діяльності. Місця відбування обмеження волі, підстави та порядок направлення, засуджених для відбування покарання. Обчислення строку покарання у виді обмеження волі.

Порядок виконання та відбування покарання у виді обмеження волі.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування і пенсійне забезпечення засуджених до обмеження волі. Обов'язки адміністрації виправного центру. Обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ними органу за місцем роботи засуджених до обмеження волі. Медичне обслуговування засуджених до обмеження волі. Матеріально-побутове забезпечення засуджених до обмеження волі. Залучення засуджених до праці і умови праці. Соціально-виховна робота із засудженими до обмеження волі. Участь засуджених до обмеження волі у самодіяльних організаціях. Застосування заходів заохочення і стягнення та порядок їх застосування. Посадові особи, які застосовують заохочення і стягнення, та обсяг їх повноважень. Відповідальність за порушення порядку та умов відбування обмеження волі, а також за злісне ухилення від відбування обмеження волі.

Види кримінальних покарань, які застосовуються тільки як додаткові і їх загальна характеристика. Підстави виконання цих покарань.

Правове регулювання і порядок виконання покарання у виді

позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Правові наслідки позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Порядок виконання вироку суду про конфіскацію майна. Майно, яке підлягає конфіскації. Органи, що виконують покарання у вигляді конфіскації майна. Відповідальність за приховування, привласнення або розтрату майна, що підлягає конфіскації.

Тема № 6. Правове регулювання та порядок виконання покарань, що пов'язані з проходженням військової служби

Покарання, які застосовуються до засуджених військовослужбовців у загальній системі кримінальних покарань, їх коротка характеристика.

Правове регулювання виконання (відбування) покарання засудженими військовослужбовцями. Правове регулювання порядку та умов виконання (відбування) службових обмежень для військовослужбовців. Звільнення від покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців або заміна його засудженому військовослужбовцю, який звільняється з військової служби.

Особливості виконання покарання у виді арешту щодо засуджених військовослужбовців. Місця відбування арешту, особливості правового становища засуджених військовослужбовців при відбуванні арешту на гауптвахтах. Роздільне тримання засуджених військовослужбовців.

Правове регулювання виконання (відбування) покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Застосування основних засобів виправлення засуджених, а також інших засобів, обумовлених проходженням військової служби. Основні завдання, зміст та засоби забезпечення режиму в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Матеріально-побутове та медичне забезпечення засуджених військовослужбовців.

Правове становище засуджених військовослужбовців. Правовий статус осіб, що містяться в дисциплінарній військовій частині.

Зміни умов відбування покарання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Застосування заходів заохочення і стягнення до засуджених військовослужбовців. Особливості режиму та праці засуджених. Виховна робота із засудженими військовослужбовцями.

Тема № 7. Порядок та умови виконання покарання у виді позбавлення волі

Характеристика та виконання покарання у виді позбавлення волі.

Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі. Діяльність центральної, міжрегіональної комісії та комісії слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до позбавлення волі, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб,

засуджених до позбавлення волі, та їх переведення. Поняття, види та критерії класифікації засуджених до позбавлення волі. Визначення засудженому до позбавлення волі виду колонії. Порядок направлення засуджених до позбавлення волі для відбування покарання та їх переміщення. Переміщення засуджених до позбавлення волі. Залишення у слідчому ізоляторі чи направлення у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування. Тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі і переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора. Порядок прийняття засуджених до позбавлення волі до виправних та виховних колоній. Роздільне тримання засуджених у виправних та виховних колоніях. Відбування засудженим всього строку покарання у одній виправній чи виховній колонії. Структурні дільниці виправних та виховних колоній. Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці карантину, діагностики та розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної адаптації; соціальної реабілітації. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі. Переведення засуджених до позбавлення волі.

Поняття, зміст та основні вимоги режиму у колоніях. Система нормативних актів, що регулюють режим.

Способи забезпечення та функції режиму відбування покарання у виправних установах (каральна, виховна, профілактична (контрольна) і забезпечення).

Система засобів забезпечення режиму відбування покарання. Організація і порядок здійснення нагляду за засудженими у виправних установах. Технічні засоби нагляду і контролю. Оперативно-розшукова діяльність у виправних установах. Режим особливих умов у виправних установах. Заходи безпеки і підстави їх застосування.

Правове регулювання комунального, матеріально-побутового і медико-санітарного забезпечення засуджених. Права і обов'язки засуджених до позбавлення волі. Придбання засудженими до позбавлення волі продуктів харчування і предметів першої потреби. Придбання засудженими до позбавлення волі літератури та письмового приладдя. Побачення засуджених до позбавлення волі з родичами, адвокатами та іншими особами. Телефонні розмови, користування мережею Інтернет. Короткочасні виїзди за межі виправних і виховних колоній. Одержання засудженими до позбавлення волі посилок (передач) та бандеролей. Листування засуджених до позбавлення волі. Одержання та відправлення засудженими грошових переказів. Виконання примусового лікування.

Правове регулювання і принципи організації праці засуджених. Умови та оплата праці засуджених до позбавлення волі. Відрахування із заробітку або іншого доходу засуджених до позбавлення волі. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення засуджених до позбавлення волі.

Соціально-виховна робота: основні напрями, форми і методи. Правове регулювання і порядок застосування заходів заохочення і стягнення. Злісний порушник установленого порядку відбування покарання. Посадові особи, які застосовують заходи заохочення і стягнення, та обсяг їх повноважень. Підстави та розмір матеріальної відповідальності засуджених до позбавлення волі. Порядок стягнення матеріальних збитків, заподіяних засудженими до позбавлення волі.

Правове регулювання освітнього процесу в умовах виправної установи. Порядок загальної освіти та професійної підготовки засуджених до позбавлення волі.

Громадський вплив як засіб виправлення і ресоціалізації засуджених. Участь громадськості у діяльності установ виконання покарань. Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі. Богослужіння і релігійні обряди в колоніях. Організація душпастирської опіки засуджених. Вільний час засуджених до позбавлення волі.

Тема № 8. Порядок та умови виконання покарань у виді довічного позбавлення волі та арешту

Арешт як вид кримінального покарання. Правове становище засуджених до арешту.

Порядок і умови виконання покарання у виді арешту. Праця засуджених до арешту. Заходи заохочення і стягнення, що застосовуються до засуджених до арешту. Матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування засуджених до арешту.

Характеристика покарання у виді довічного позбавлення волі. Сутність довічного позбавлення волі та його соціально-правове призначення.

Умови тримання у колоніях максимального рівня безпеки. Порядок і умови виконання покарання у виді довічного позбавлення волі. Місця відбування покарання у виді довічного позбавлення волі для жінок. Особливості правового становища засуджених, що відбувають довічне позбавлення волі.

Матеріально-побутове і медичне забезпечення засуджених до довічного позбавлення волі. Умови праці засуджених до довічного позбавлення волі. Особливості організації загальноосвітнього навчання засуджених до довічного позбавлення волі. Заходи заохочення і стягнення, які застосовуються до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Особливості порядку виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі для жінок.

Мета соціально-виховної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі та її відмінність від соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі на певний строк.

Зміни умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі та їх порядок.

Тема № 9. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми

Особливий статус жінки в умовах позбавлення волі. Пільгові умови під час відбування покарання у виді позбавлення волі жінками.

Порядок та особливості умов відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років. Будинки дитини – структурні підрозділи виправних колоній.

Особливості застосування щодо жінок засобів виправлення та ресоціалізації.

Організація праці засуджених жінок.

Правове регулювання, організація та умови проживання жінок засуджених до позбавлення волі, за межами виправної колонії.

Правове регулювання виконання покарання у виховних колоніях та особливості умов його відбування.

Заходи заохочення і стягнення, що застосовуються до засуджених, які відбувають покарання у виховних колоніях та порядок їх застосування. Посадові особи, які застосовують заходи заохочення та стягнення, обсяг їх повноважень.

Особливості застосування до засуджених, які утримуються у виховних колоніях, суспільно корисної праці, загальноосвітнього і професійного навчання, виховної роботи.

Участь громадських об'єднань у роботі виховних колоній. Піклувальні ради та батьківські комітети у виховних колоніях, їх значення у виправленні і ресоціалізації засуджених неповнолітніх. Організація і діяльність піклувальних рад і батьківських комітетів.

Залишення у виховних колоніях засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку. Переведення засуджених із виховної колонії до виправної колонії.

Тема № 10. Звільнення від відбування покарання

Загальні положення та підстави звільнення засуджених від відбування покарання. Види звільнення засуджених від відбування покарання.

Поняття та соціально-правове значення звільнення від відбування покарання з випробуванням. Особливості правового статусу осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Припинення відбування покарання і порядок звільнення засуджених. Час звільнення. Документи, що оформляються при звільненні.

Порядок дострокового звільнення від відбування покарання. Звільнення на підставі Закону «Про амністію» та Акта про помилування. Види амністії.

Підстави та порядок умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Порядок

звільнення на підставі хвороби.

Відстрочка або звільнення від відбування покарання вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей у віці до 3 років.

Особливості правового статусу осіб, які відбули покарання.

Соціально-правова та психологічна підготовка осіб, звільнених від відбування покарання.

Обов'язки уповноваженого органу з питань пробації та адміністрації установ виконання покарань щодо сприяння у трудовому і побутовому влаштуванні особам звільненим від покарання. Надання допомоги засудженим, які звільняються з місць відбування покарання.

Взаємодія виправних установ з органами поліції та соціального захисту при звільненні засуджених. Фактори, що ускладнюють адаптацію звільнених з місць позбавлення волі.

Соціальна адаптація осіб, звільнених від покарання, і її превентивне значення.

Тема № 11. Нагляд та здійснення контролю за особами, звільненими від відбування покарання

Адміністративний нагляд: поняття та порядок виконання. Правова природа та підстави встановлення адміністративного нагляду в місцях позбавлення волі.

Обов'язки та додаткові обмеження, покладені на осіб, за якими встановлений адміністративний нагляд. Відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду.

Підстави припинення адміністративного нагляду.

Правові підстави і порядок здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Органи, що здійснюють нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Порядок здійснення нагляду за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням. Обчислення іспитового строку.

Обов'язки та відповідальність осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Підстави для припинення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання.

Тема № 12. Порядок та умови виконання покарань в зарубіжних країнах

Поняття про пенітенціарні системи та їх розвиток в зарубіжних державах.

Сучасні виправні системи зарубіжних держав. Пенсильванська і оборнська системи та їх сучасний стан.

Концепція ресоціалізації засуджених в процесі виконання покарання і концепція відплати і залякування засуджених.

Соціальний зміст і призначення інституту пробації. Особливості

виконання покарань у країнах з розвинутою економікою: США, Великобританія, Франція, Німеччина.

Особливості виконання покарань у республіках колишнього СРСР: Росія, Молдова, Латвія, Киргистан, Азербайджан, Вірменія.

Міжнародне співробітництво з проблем виконання покарань.

Роль сучасних Міжнародних Конгресів ООН у попередженні злочинності та поводженні з правопорушниками в організації сучасної пенітенціарної діяльності та забезпеченні її правовим регулюванням.

ТЕМА 1. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО УКРАЇНИ

1.1.Кримінально-виконавча політика

У сучасній науковій літературі зустрічаються різноманітні трактування поняття “політика”. В одних випадках воно застосовується для визначення способу дій, спрямованих на досягнення будь-чого, тобто для визначення звичайної методики прийняття рішень. З іншого боку, поняття “політика” використовується для визначення усвідомлено організованої діяльності, необхідної та доцільної протягом певного часу. Як правило, це діяльність органів державної влади та управління, громадських об’єднань, партій тощо, яка визначається їх інтересами та цілями. У цьому розумінні поняття “політика” визначає перспективу, причому частіше всього перспективу змін, удосконалення. Політика зазвичай інтерпретується як область взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державою, владою, населенням, громадянами та їх об’єднаннями. Кожна суверенна та незалежна держава з метою виконання завдань, які стоять перед нею, здійснює певну, притаманну їй політику, яка в свою чергу поділяється на зовнішню та внутрішню. Внутрішня політика держави є її політика в сфері боротьби зі злочинністю. Головними завданнями внутрішньої політики є організація ефективної боротьби зі злочинністю для забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина, законних інтересів і прав юридичних осіб, держави та суспільства в цілому від злочинних посягань. Цей важливий напрямок внутрішньої політики держави називають ще кримінальною (або каральною) політикою держави.

Для виконання поставлених перед нею завдань кримінальна (каральна) політика визначає основні напрями, методи та засоби боротьби держави із злочинністю, форми, завдання та зміст діяльності правоохоронних органів і суспільних організацій, які приймають участь в її здійсненні.

Кримінальна політика різновекторною і направлена на:

- швидке та повне розкриття злочинів, встановлення осіб, винних у їх скоєнні та забезпечення правильного застосування закону;
- правильну кваліфікацію скоєного злочину та призначення відповідного покарання;
- виконання призначеного за вироком суду покарання.

Оскільки кожен з перелічених напрямів кримінальної політики має свою специфіку, то і відповідно, політика в сфері боротьби зі злочинністю також може бути поділена на три складові: кримінально-правову, кримінально-процесуальну та кримінально-виконавчу політику.

Кримінально-правова політика – це напрямок діяльності законодавчих і правозастосовчих органів по створенню кримінального законодавства, криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації, диференціації кримінальної відповідальності.

Кримінально-процесуальна політика – це напрямок діяльності правотворчих і правозастосовчих органів по створенню її застосуванню форм реалізації кримінального закону на всіх етапах його дії.

Кримінально-виконавча політика (або політика в сфері виконання кримінальних покарань) – це напрямок діяльності державних і громадських органів в галузі виконання кримінальних покарань.

Враховуючи визначення складових елементів кримінальної політики держави можна навести детальне визначення Кримінально – виконавчої політики. Кримінально-виконавча політика - це складова частина політики держави в сфері боротьби зі злочинністю, яка встановлює основні напрями діяльності державних органів та громадських організацій у сфері виконання та відбування кримінальних покарань.

Основними завданнями кримінально-виконавчої політики є такі:

1) визначення цілей, принципів і загальних положень виконання всіх видів кримінальних покарань, окремих заходів кримінально-правового впливу і застосування заходів виправного впливу;

2) встановлення системи законодавчих та інших нормативних правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері виконання кримінальних покарань;

3) забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених, законності та правопорядку в області виконання кримінальних покарань;

4) визначення системи установ та органів, які виконують кримінальні покарання, порядку та умов їх функціонування, здійснення контролю за їх діяльністю;

5) визначення основних засобів виправлення і заходів по соціальній адаптації засуджених;

6) розробка заходів щодо вдосконалення діяльності та прогнозування розвитку установ та органів, які виконують кримінальні покарання, з урахуванням змін, що відбуваються в суспільстві і державі.

7) визначення напрямків та форм міжнародного співробітництва з системами інших країн;

8) поліпшення взаємодії кримінально-виконавчої системи з іншими органами та установами, що беруть участь у боротьбі зі злочинністю, в тому числі й з інститутами громадянського суспільства.

Безумовно, що кожна галузь права, в тому числі й та, що регулює сферу виконання покарань, повинна закріплювати у своїх інститутах і нормах цілі, принципи, стратегію, основні засоби та методи політики (ідеології) держави у тій чи іншій соціальній сфері суспільних відносин, а також встановлювати правові норми, що регулюють їх. Ця політика, її роль, завдання, основні принципи тощо повинні бути науково обґрунтованими та спрямованими, перш за все, на захист прав, свобод та законних інтересів громадян, держави й суспільства в цілому. Вона повинна бути стабільною та незалежною від не завжди обґрунтованих керівних рішень. Таким чином, кримінально-виконавча

політика покликана спрямовувати законотворчу діяльність відповідних органів держави та громадськості у сфері виконання кримінальних покарань. Вона визначає основні напрямки, цілі, завдання, принципи, форми та зміст діяльності названих органів.

Суб'єктами формування та розвитку кримінально-виконавчої політики є:

- Президент України,
- Кабінет Міністрів України
- Верховна Рада України.

Суб'єктами реалізації кримінально-виконавчої політики держави є:

1. Державна кримінально-виконавча служба України
2. Департамент пробації Міністерства юстиції України
3. Установи виконання покарання
4. Державна виконавча служба
5. Міністерство оборони (регулюючи діяльність дисциплінарних ізоляторів та гауптвахт)

Президент України є главою держави, виступає від її імені та є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина; звертається з щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє становище в Україні; очолює Раду національної безпеки і оборони України, яка координує діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки, в тому числі й діяльність правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю; підписує закони, прийняті Верховною Радою України, користується правом вето і т.ін.

Верховна Рада України здійснює вплив на політику в сфері виконання кримінальних покарань приймаючи відповідні закони, в тому числі в сфері кримінального та кримінально-виконавчого законодавства. Верховна Рада України також приймає закони про амністію та розглядає питання боротьби зі злочинністю.

Кабінет Міністрів України, постанови якого регламентують різноманітні сфери діяльності пенітенціарної системи (норми харчування засуджених, забезпечення засуджених речовим майном, порядок оплати праці засуджених і т.ін.).

Важливим суб'єктом кримінально-виконавчої політики є **Державна кримінально-виконавча служба України**. Саме цей орган виконавчої влади покликаний реалізувати єдину кримінально-виконавчу політику держави у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Свій внесок у формування кримінально-виконавчої політики ДКВС України здійснює шляхом прийняття відомчих нормативних актів, які деталізують, конкретизують та визначають порядок реалізації норм, які закріплені у КВК України, інших Законах України, актах Президента України, Кабінету Міністрів тощо.

Також до переліку суб'єктів необхідно віднести і громадські організації, що займаються вирішенням проблем, які виникають в процесі виконання

покарань. Необхідність міжнародної інтеграції примушує персонал установ виконання покарань та інших посадовців прислухатися до обґрунтованої критики з боку громадських експертів та робити реальні кроки на шляху приведення кримінально-виконавчої системи та умов тримання засуджених і осіб, взятих під варту до вимог міжнародних стандартів.

Ресурсами кримінально-виконавчої політики є засоби її реалізації у правосвідомості та правозастосуванні.

Основними формами реалізації кримінально-виконавчої політики є:

- кримінально-виконавче право;
- діяльність спеціальних державних органів та установ виконання покарань;
- кримінально-виконавчі правовідносини, що виникають в процесі виконання та відбування покарань.

Безперечно, право є основним засобом реалізації політики, воно відображає зміст політики тієї чи іншої держави на певному етапі її розвитку, закріплюючи у своїх нормах її основні положення та надаючи їм тим самим загально визнаного значення. Отже, право – ефективний і гнучкий інструмент політики. Правові норми у галузі виконання покарань повинні відображати зміст політики та бути чітко структурованими й ефективними. Політика змінюється, а норми повинні вдосконалюватись. Тому перед законодавцем стоять відразу ж два завдання: по-перше, – відображати зміни кримінально-виконавчої політики; по-друге, – удосконалювати чинне законодавство. Реалізація державної політики в сфері виконання кримінальних покарань покладається на відповідні уповноважені органи держави. Так, відповідно до ст.1 Закону України “Про кримінально-виконавчу службу України” від 23.06.2005 № 2713-IV завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань покладається на Державну кримінально-виконавчу службу України (далі – ДКВС України). До складу ДКВС України входить і центральний орган виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань – Департамент державної кримінально-виконавчої служби України, який безпосередньо реалізує єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, протидії злочинності, організації виконання цільових програм розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України. Крім того, виконуючи окремі кримінальні покарання, віднесені законом до їх компетенції, діяльність із реалізації кримінально-виконавчої політики в певній мірі здійснюють також і Державна виконавча служба та Міністерство оборони України.

Стратегічною лінією сучасної кримінально-виконавчої політики є гуманізація виконання кримінальних покарань, забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених.

1.2. Кримінально-виконавче право: поняття, предмет, методи, завдання та функції

Поняття кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчого законодавства не збігаються, тому що хоча КВК України і є формою кримінально-виконавчого права, але не єдиною. Норми кримінально-виконавчого права містяться не тільки у кримінально-виконавчому законодавстві, але й в інших галузях законодавства, наприклад, у законах про вибори, у пенсійному законодавстві тощо. Поняття “кримінально-виконавче право” може вживатися у 3-х основних значеннях:

- **кримінально-виконавче право** – це галузь права, що регулює діяльність органів і установ виконання покарань та правовідносини, що виникають в процесі та з приводу виконання і відбування покарань;

- **кримінально-виконавче право** – це галузь правової науки, що вивчає вказану діяльність, галузь права, яка її регулює, а також історію і теорію кримінально-виконавчого права;

- **кримінально-виконавче право** – це навчальна дисципліна, в ході вивчення якої набуваються відповідні знання з теорії кримінально-виконавчого права, вивчаються основні напрямки та зміст діяльності відповідних органів виконання покарань, норми кримінально-виконавчого законодавства. Кримінально-виконавче право являє собою самостійну галузь права, що характеризується власним предметом і методом правового регулювання, а також системою норм.

Разом із тим норми кримінально-виконавчого права є похідними від норм кримінального права; визначаючи процедуру виконання-відбування покарань, вони виконують допоміжну роль у реалізації інституту покарання, визначену матеріальними кримінально-правовими нормами. Це означає що поняття покарання, його цілі, види покарань, які визначені у КК України, мають вирішальне значення для визначення предмета правового регулювання кримінально-виконавчого права. Предмет кримінально-виконавчого законодавства входить у предмет правового регулювання кримінально-виконавчого права як галузі права. Предметом регулювання кримінально-виконавчого права й законодавства насамперед є діяльність органів і установ виконання покарань. Це впливає з п. 14 ст. 92 Конституції України. Крім того, ч. 1 ст. 1 КВК уточнює: «Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань». **Предметом кримінально-виконавчого права є регулювання діяльності органів і установ виконання покарань та тих суспільних відносин, які виникають в процесі виконання і відбування кримінальних покарань.** Суб'єкт кримінально виконавчого права складається з двох елементів – основний і додатковий. Розглянемо ці елементи більш детально. До основного суб'єкта кримінально – виконавчого права Україні відносять з одного боку засуджених з іншого боку – представників адміністрації органів та

установ виконання покарань. Двойственність суб'єкту пов'язано з тим, що кримінально – виконавче право не тільки регулює порядок і умови відбування а і виконання кримінальних покарань. До додаткового об'єкта кримінально – виконавчого права України відноситься всі інші підприємства, установи, організації та окремих громадян, які впливають на діяльність органів та установ виконання покарань, на процес виправлення та ресоціалізації засуджених. Кримінально-виконавче право має особливу систему правових норм, які створюються для регулювання діяльності органів і установ виконання покарань та суспільних відносин певного виду. В своїй сукупності система кримінально-виконавчих норм утворює кримінально-виконавче законодавство. Кримінально-виконавче законодавство є зовнішньою, документальною формою кримінально-виконавчого права.

Мета і завдання кримінально-виконавчого законодавства сформульовані у ст.1 КВК України. Згідно з ч.1 ст. 1 КВК України кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства, держави шляхом:

- створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених;
- запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами;
- запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню із засудженими.

Основні завдання кримінально-виконавчого законодавства закріплені в ч. 2 ст.1 КВК України і до них належать:

- визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків;
- порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки;
- системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності;
- нагляду і контролю з виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань;
- звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від відбування покарання, контролю і нагляду за ними.

Із завданнями кримінально-виконавчого права корелюють відповідні функції. У філософсько-правовій науці функція — це діяльність (виконання, здійснення) в рамках певної системи, до якої вона належить.

Основними функціями кримінально-виконавчого права є охоронювальна, виправна, запобіжна, регулятивна та соціальна.

Охоронювальна функція визначається тим, що кримінально-виконавче право слугує охороні прав, свобод і законних інтересів засуджених та

персоналу установ виконання покарань.

Виправна функція полягає в тому, що кримінально-виконавче право виконує гуманну мету, а саме набуття таких соціально корисних змін особою засудженого, які дають йому змогу відмовитися від подальшої злочинної поведінки, не порушуючи при цьому його загальнолюдських прав.

Запобіжна функція визначається в тому, що кримінально-виконавче право спрямоване на запобігання вчиненню злочинів як засудженими, так й іншими особами (загальна та спеціальна превенція).

Регулятивна функція означає, що кримінально-виконавче право регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з виконанням/відбуванням кримінального покарання, між засудженим та державою, тобто між суб'єктами кримінально-виконавчих відносин.

Соціальна функція передбачає надання засудженим допомоги в їх соціальній адаптації. Вона встановлює обов'язки адміністрації органів і установ виконання покарань у наданні допомоги засудженим із трудового та побутового влаштування, а також надання інших видів соціальної допомоги.

Кримінально-виконавче право є самостійною галуззю права і характеризується наявністю **власного методу регулювання** суспільних відносин, що входять в її предмет.

Оскільки покарання представляє собою форму державного примусу, *основним методом* правового регулювання в кримінально-виконавчому праві є **імперативний (владний)**. Суб'єкти правовідносин вправі здійснювати лише ті дії, які їм дозволені. Імперативний характер методу правового регулювання слід позначити через прийом заборони. Наприклад, законодавчо забороняється вчинення порушень встановленого порядку відбування покарання під загрозою застосування заходів стягнення до правопорушників (наприклад, догана, дисциплінарний штраф, поміщення у дисциплінарний ізолятор тощо). У кримінально-виконавчому праві використовуються й інші методи.

Диспозитивний метод - спосіб впливу, що надає суб'єктам правовідносин можливість врегулювати відносини між собою в рамках, визначених законом. Він заснований на дозволах, рівноправності сторін, що дозволяє суб'єктам самостійно здійснювати вибір поведінки. Наприклад, засуджений і інші особи мають можливість звернутися до суду зі скаргою на дії адміністрації установи або органу, виконуючого кримінальні покарання.

Заохочувальний метод. Заохочення в різних його видах виступає, перш за все, як засіб переконання засудженого в правильності його моральних позицій і обраної лінії поведінки. від вибору конкретних заходів заохочення, залежать різні пільги і переваги для заохочуваного. Безсумнівно, визнання правомірної і добросовісної поведінки підвищує моральну задоволеність не тільки самого заохочуваного, але і робить позитивний вплив на інших засуджених.

Кримінально-виконавче право як галузь права найбільш тісно **взаємопов'язано з кримінальним та кримінальним процесуальним**

правом. Норми кримінального права регламентують такі важливі для кримінально-виконавчого права питання як зміст і сутність кримінального покарання, систему та види покарань, загальні правила призначення покарання, підстави звільнення від відбування покарання та цілий ряд інших. Тісно пов'язано кримінально-виконавче право з кримінальним процесуальним правом, особливо з тими його нормами, що регламентують стадію виконання вироку і зокрема: строки та порядок звернення вироку до виконання, підстави і порядок вирішення судом питань про застосування амністії, умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання через хворобу та ін. Тісний зв'язок існує у кримінально-виконавчого права і з **конституційним правом** (регулювання правового статусу засуджених), **адміністративним** (управління органами та установами виконання покарань, проходження служби персоналом), **цивільним, господарським і фінансовим** (здійснення виробничо-господарської та фінансової діяльності органами та установами кримінально-виконавчої системи) та **трудовим правом** (правове регулювання праці персоналу та засуджених).

Отже, на підставі викладеного вище можемо сформулювати наступне визначення: **кримінально-виконавче право – це встановлена державою у відповідності з основними напрямками кримінально-виконавчої політики система правових норм, що регламентує діяльність органів і установ виконання покарань та регулює суспільні відносини, які виникають в процесі виконання і відбування кримінальних покарань.**

1.3. Принципи кримінально-виконавчого права

Як і будь яка наука, кримінально – виконавче право базується на системі принципів.

Під принципами кримінально-виконавчого права слід розуміти загальні керівні положення, ідеї, імперативні вимоги, які складають основу щодо державної кримінально-правової політики у сфері виконання кримінальних покарань, характеризують його сутність і призначення в суспільстві і мають доктринальне вираження та нормативно-правове закріплення.

За своїм змістом принципи є керівні правові ідеї, які виражають основні правові погляди держави на характер кримінально-виконавчого права та регулювання суспільних відносин при виконанні покарання.

Система принципів кримінально – виконавчого права підрозділяється на три групи:

- загально-правові;
- міжгалузеві;
- галузеві.

До загально-правових принципів кримінально-виконавчого права

відносяться:

Принцип законності — конституційний, закріплений у ряді статей Конституції України (6, 19, 24, 68 та в інших). У кримінально-виконавчому праві він проявляється у забезпеченні верховенства закону, який регулює виконання покарання та його пріоритети перед іншими нормативними актами, що регулюють суспільні відносини в цій сфері. Принцип законності реалізується в точному й суворому дотриманні кримінально-виконавчого законодавства установами і органами виконання покарань, посадовими особами, працівниками організацій, які взаємодіють з установами і органами виконання покарань, військовослужбовцями, які здійснюють охорону і конвоювання засуджених, громадськими організаціями, котрі беруть участь у виправленні засуджених, окремими громадянами при відвіданні місць відбування покарання і самими засудженими. Принцип демократизму відображає сутність багатьох інститутів і норм кримінально-виконавчого права. Насамперед він реалізується у визнанні засудженого суб'єктом цієї галузі права.

Принцип демократизму виражається в сутності організації процесу виправлення засуджених, відкритості установ і органів виконання покарань, насамперед у залученні громадськості до виховної роботи із засудженими, здійсненні контролю за діяльністю органів виконання покарань.

Принцип гуманізму кримінально-виконавчого права знаходить свій вияв у багатьох інститутах та нормах Кримінально-виконавчого кодексу України й інших нормативних актах, які регулюють виконання покарань. Він закріплений у численних міжнародних документах про права людини і поводження із засудженими. Цей принцип виявляється також і в тих цілях, які ставить держава при виконанні покарання, — виправлення засуджених, повернення в суспільство повноправними його членами. Він реалізується у заходах виправного впливу: суспільно корисній праці, інтенсивному психолого-педагогічному впливі, професійній підготовці і загальноосвітньому навчанні, поряд з жорсткими режимними вимогами, що забезпечують дисципліну і порядок в місцях позбавлення волі, але одночасно створюють умови для забезпечення прав засуджених аж до умовно-дострокового звільнення.

Принцип поваги прав людини в діяльності органів та установ виконання покарань необхідно характеризувати, виходячи з того, що в його основу покладено Загальну декларацію прав людини, інші міжнародно-правові акти як універсального, так і регіонального рівня, що проголошують права й основні свободи людини і громадянина, також міжнародні стандарти поводження із засудженими. Згідно із Засадами державної політики України в галузі прав людини права й свободи людини, їх гарантії мають визначати зміст і спрямованість діяльності органів держави, в тому числі й при виконанні покарань. Державна політика в галузі прав людини виходить із того, що неприпустимо звужувати та обмежувати існуючі права й основні свободи

людини, проголошені Конституцією України, законами та підзаконними нормативними актами.

Міжгалузеві принципи:

Принцип справедливості покликаний оберігати інтереси суспільства, захищати його від нових злочинних посягань, відновлювати порушене злочином почуття справедливості. Цей принцип відображений у ст. 1 КВК України, яка визначає завдання кримінально-виконавчого законодавства, насамперед — забезпечення реалізації покарання (кари), що встановлює основні засоби виправлення засуджених. Виконання ними своїх обов'язків — першочергова вимога соціальної справедливості.

Принцип невідворотності виконання покарання означає безумовність виконання покарання, призначеного судом, обов'язок засудженого терпіти кару.

Галузеві принципи кримінально-виконавчого права :

Стаття 5 Кримінально-виконавчого кодексу України містить перелік принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарання.

Принцип рівності засуджених перед законом. Підґрунтям цього принципу є; конституційний принцип рівності всіх перед законом (ст. 24 Конституції України); Загальна декларація прав і свобод людини (ст. 7); Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (ст. 6). Принцип підпорядкування правового регулювання завданню виправлення засуджених. Він характеризує соціальну спрямованість кримінально-виконавчого права, його інститутів, норм і принципів. У діючому законодавстві (ст. 1 КВК України) завдання виправлення і ресоціалізації засуджених поставлено на перше місце. Для працівників установ і органів виконання покарань вимоги цього принципу полягають в тому, щоб вся організаційна, практична діяльність була підпорядкована переважно досягненню мети виправлення засуджених. Кожне з управлінських рішень, що приймається, мусить оцінюватися передусім саме з цієї точки зору.

Принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання — похідний від такого принципу кримінального права, як диференціація й індивідуалізація відповідальності. В кримінально-виконавчому праві він виражається в диференціації й індивідуалізації виконання (відбування) покарання. Диференціація виконання покарання полягає в тому, що до різних категорій засуджених в залежності від тяжкості вчинених ними злочинів, злочинної діяльності в минулому, форми вини, поведінки в процесі відбування покарання застосовується каральний вплив в різних обсягах.

Один із методів диференціації виконання покарання — класифікація засуджених і розподіл їх по видах виправних установ. Цей принцип дістав своє відображення в статтях 92, 94 КВК України. Принцип індивідуалізації виконання покарання базується на обліку не групових, а індивідуальних особливостей особи засудженого, які враховуються при відбуванні ним покарання. Так, у ч. 4 ст. 6 КВК України, в якій закріплений цей принцип,

вказується, що засоби виправлення повинні застосовуватися з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину, а також поведінки засудженого під час відбування покарання. Поєднання покарання з виправним впливом передбачає, що виконання покарань повинне супроводжуватися застосуванням до засуджених різних заходів виховання. Це стосується не лише засуджених до позбавлення волі чи виправних робіт, стосовно яких застосовується весь комплекс заходів виправного впливу згідно зі ст. КВК України, але й покарань, не пов'язаних із застосуванням цих заходів. До таких засуджених повинні застосовуватися, в обов'язковому порядку, загальні заходи виховного характеру. Правовою підставою застосування цих заходів є вирок суду, що набрав чинності. Участь громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань. Відповідно до діючого кримінально-виконавчого законодавства цей принцип реалізується шляхом контролю громадськості за діяльністю адміністрації установ виконання покарань, за вирішенням правових питань відбування засудженими покарання і закріплення результатів виправлення стосовно осіб, звільнених від покарання.

Принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки являє собою не що інше як принцип поєднання методів переконання та примусу як загальнодержавних методів державного управління. Цей принцип проявляється в тому, що в ході виконання і відбування покарання до засудженого застосовуються як каральні, так і виховні засоби впливу. Даний принцип втілюється в зміні умов тримання засуджених, застосуванні до засуджених до різних видів кримінальних покарань заходів заохочення і стягнення, передбачених у ст.ст. 67-68, 46, 82-83, 130, 132, 144-145 КВК України.

Всі принципи кримінально-виконавчого права взаємопов'язані і доповнюють один одного, тому й реалізація їх при виконанні покарання має бути комплексною.

Принцип поєднання покарання з виправним впливом. Сутність цього принципу полягає у тому, що метою покарання є не тільки кара засудженого за вчинений злочин, проте і виправлення особи. Термін будь-якого покарання, за виключенням довічного позбавлення волі, минає із впливом певного часу. По закінченні відбування покарання до суспільства повинна повернутися особа, яка виправилася, тобто в неї сформувалася стійка позитивна спрямованість особистості. Проте досягнення виправлення особи неможливе без здійснення відносно неї виправного впливу, саме задля цього у виправних та виховних колоніях створюється соціально-психологічна служба. На виправлення засуджених направлена діяльність громадських, релігійних організацій. Для досягнення цілей виправлення для засуджених до позбавлення волі передбачено право на побачення із близькими та рідними, при виховних колоніях створюються батьківські комітети та піклувальні ради з представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

громадських організацій.

Участь громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів та установ виконання покарання.

Адміністрація та персонал органів та установ виконання покарання у межах своїх повноважень приймає всі заходи направлені на реалізацію принципів, завдань та мети кримінально-виконавчого законодавства, проте їх діяльність обмежена наявною матеріально-технічною базою, умовами та порядком відбування кримінальних покарань. Для всебічного виховного впливу на засуджених позитивним є додатковий виховний вплив, який здійснюють громадські організації, релігійні організації, батьківські комітети та піклувальні ради з представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, міжнародні організації, які у межах своєї компетенції здійснюють додатковий позитивний виховний вплив на засуджених. Окрім цього засуджена особа, відчуючи, що її доля небезразлічна для оточуючих, скоріше повертається до законослухняного життя. Окрім цього благодійні, недержавні та держані установи здійснюють допомогу, особам які звільнились з місць позбавлення волі у побутовому та трудовому влаштуванні, що теж суттєво впливає на формування у особи стійкого позитивного спрямування особистості.

1.4. Наука кримінально-виконавчого права

Наука кримінально-виконавчого права є окремою галуззю юридичної науки, що входить у групу так званого кримінально-правового циклу і вивчає весь комплекс правових, економічних, соціальних, психолого-педагогічних та інших проблем, що виникають у ході та з приводу виконання кримінальних покарань.

У сучасній юридичній літературі визначено такі *завдання кримінально-виконавчого права*:

- виявлення позитивного впливу і тенденцій у сфері виконання кримінальних покарань;
- розробка пропозицій щодо реформування політики держави та діяльності органів і установ виконання покарань у сфері виконання кримінальних покарань та їх нормативного закріплення;
- накопичення та систематизація знань з теорії та практики виконання покарань та проведення відповідних наукових досліджень;
- запобігання злочинності шляхом виконання кримінальних покарань.

Предметом науки кримінально-виконавчого права є вивчення політики держави у сфері виконання покарань, історії розвитку світового та національного законодавств, а також органів і установ, які виконують покарання, системи кримінально-виконавчого законодавства та його джерел, ознайомлення з міжнародними нормативно-правовими актами з питань виконання покарань, вивчення практики виконання покарань і виправлення

засуджених.

Методологічними засадами науки кримінально-виконавчого права, як і всієї правової науки, є закони й положення філософії, а діалектичний метод, як загальнонауковий метод пізнання, уможливорює справді науковий підхід щодо визначення загальних закономірностей її становлення і розвитку.

Наука кримінально-виконавчого права тісно пов'язана з іншими галузями правової науки, особливо з наукою кримінального права, теоретичні положення якої з питань злочину та покарання є необхідним підґрунтям для дослідження проблем і питань, пов'язаних з виконанням та відбуванням покарань і здійсненням виховного впливу на засуджених. Крім того, наука кримінально-виконавчого права тісно пов'язана з науками кримінального процесу, цивільного, трудового, сімейного, адміністративного права, кримінології, юридичної психології і педагогіки та іншими правовими науками. Оскільки при виконанні кримінальних покарань, функціонуванні установ та органів, що здійснюють цей процес, реалізуються і норми, що відносяться до вказаних галузей законодавства.

Взаємозв'язок науки кримінально-виконавчого права з іншими галузями науки дає можливість застосовувати отримані ними результати в дослідженні актуальних проблем теорії та практики виконання покарань, у розробці нових нормативних актів, а також формуванні науково-методичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесу виконання ефективності діяльності кримінально-виконавчих установ органів.

Наука кримінально-виконавчого права вивчає соціально-політичні, економічні, правові, моральні, психолого-педагогічні проблеми виконання кримінальних покарань. Вона виявляє тенденції та закономірності, що складаються в процесі виконання кримінальних покарань і розробляє свої пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері виконання та відбування кримінальних покарань.

Успішне вирішення завдань державної кримінально-виконавчої політики у сфері виконання покарань передбачає поглиблення систематизації раніше напрацьованих наукових знань, їх екстраполяцію на дослідження нових маловивчених аспектів, тих чи інших об'єктів пізнання або їх аналіз на новому етапі розвитку кримінально-виконавчого права України.

Сьогодні наука кримінально-виконавчого права вирішує складні завдання, серед яких подальша гуманізація кримінально-виконавчої політики, законодавства, системи виконання кримінальних покарань; вдосконалення правового регулювання виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з ізоляцією засудженого від суспільства; забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених, в т.ч. і за допомогою розвитку державного і громадського контролю за діяльністю установ і органів, які виконують кримінальні покарання; комплексне вирішення питань соціальної адаптації осіб, які відбули кримінальні покарання; підвищення ефективності постпенітенціарного контролю. Крім розробки теоретичних проблем на науку

кримінально-виконавчого права покладається рішення і ряду прикладних задач, зокрема, щодо формування та обґрунтування основних напрямків розвитку кримінально-виконавчої системи, науково-методичного та правового забезпечення виконання кримінальних покарань, реалізації міжнародних стандартів поводження з правопорушниками і ін .

Кримінально-виконавча наука виступає одним із засобів реалізації політики держави у сфері виконання кримінального покарання, одночасно будучи одним з необхідних джерел її розвитку.

Предметом курсу кримінально-виконавчого права є відповідна йому галузь науки. Кримінально-виконавче право як навчальна дисципліна складається із двох частин - Загальної та Особливої.

Загальна частина розглядає загальні принципи та положення кримінально-виконавчого права, джерела, правовий статус засуджених, систему органів і установ виконання покарань та інші питання загального характеру.

До Особливої частини курсу входять конкретні питання стосовно діяльності органів та установ, які виконують кримінальні покарання, порядку виконання і відбування конкретних видів покарань, підстав і порядку звільнення від відбування покарання, надання допомоги особам, які звільнені від відбування покарання, здійснення контролю і нагляду за звільненими особами.

Питання для самоконтролю:

1. Кримінально-виконавче право. Поняття і співвідношення з кримінально-виконавчою політикою.
2. Предмет та методи кримінально-виконавчого права.
3. Кримінально-виконавча політика України
4. Кримінально-виконавче право: поняття, предмет, методи, завдання та функції
5. Принципи кримінально-виконавчого права
6. Наука кримінально-виконавчого права і її предмет.

ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА (ФОРМИ) КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

2. 1. Джерела (форми) кримінально-виконавчого права України

У теоретичній юриспруденції і галузевій науці поняття кримінально-виконавчого законодавства, як правило, розглядається у двох значеннях.

По-перше, в широкому сенсі, коли цим терміном позначається система нормативних правових актів, що регулюють весь комплекс суспільних відносин, що виникають з приводу і в процесі виконання (відбування) всіх видів кримінальних покарань та застосування інших заходів кримінально-правового впливу.

По-друге, у вузькому сенсі під кримінально-виконавчим законодавством розуміється сукупність законів, які регламентують суспільні відносини у сфері виконання кримінальних покарань.

В даний час розгляд кримінально-виконавчого законодавства у широкому сенсі дозволяє виділити всі існуючі форми (джерела) кримінально-виконавчого права.

Джерела кримінально-виконавчого права – це акти органів влади чи інших уповноважених органів держави, які містять норми кримінально-виконавчого права.

Юридичною базою для кримінально-виконавчого права є **Конституція України**. Безпосередньо норм кримінально-виконавчого права Конституція України не містить, проте в ній визначаються загальні засади суспільного ладу та політики нашої держави, закріплюється принцип верховенства права та закону, визначаються основні конституційні засади державного управління, права, свободи і обов'язки людини та громадянина. В Конституції закріплені загально-правові (конституційні) принципи, які діють у всіх галузях права. У ч.1 ст. 62 Конституції міститься норма, яка передбачає, що ніхто не може бути підданий кримінальному покаранню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено вироком суду. Крім того, п.14 ст.92 Конституції визначає, що виключно законами України визначаються організація і діяльність органів і установ виконання покарань, тільки Законом України оголошується амністія (ч. 3 ст. 92), здійснення помилування віднесено до компетенції Президента України (п. 27 ч. 1 ст. 106).

Конституція України вперше закріпила пріоритет прав і свобод людини і громадянина, а їх визнання, дотримання і захист - обов'язком держави (ст. 3). Більшість прав, свобод та обов'язків людини й громадянина, які передбачені розділом II Конституції України, повною мірою поширюється і на засуджених. Зокрема, ч. 3 ст. 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Тому з точки

зору джерел кримінально-виконавчого права першорядне значення мають конституційні норми, що закріплюють права і свободи засуджених як громадян України. Взагалі норми Конституції є нормами прямої дії, а всі закони України, в тому числі й норми кримінально-виконавчого законодавства повинні відповідати її вимогам.

До системи джерел кримінально-виконавчого права входять:

- Кримінально-виконавчий кодекс України;
- інші кодифіковані законодавчі акти (Кримінальний кодекс України, Кодекс законів про працю тощо);
- Закони України;
- нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України;
- міжвідомчі та відомчі нормативні акти з питань виконання і відбування кримінальних покарань;
- міжнародні акти, чинні на території України і ратифіковані Верховною Радою України у встановленому законом порядку.

Основним джерелом, що містить конкретні норми кримінально-виконавчого законодавства і регулює порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань є **Кримінально-виконавчий кодекс України, який був прийнятий 11 липня 2003 року і набрав чинності з 1.01.2004 року**. Кодекс поділяється на Загальну та Особливу частини і складається з 5-ти розділів, 26 глав і містить 166 статей.

Розділ перший містить норми, які визначають:

- загальні положення кримінально-виконавчого законодавства,
- правовий статус засуджених,
- систему органів і установ виконання покарань,
- регулює питання нагляду й контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених.

Розділ другий регулює питання виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі:

- виконання покарання у виді штрафу;
- виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину кваліфікаційного класу;
- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- виконання покарання у виді громадських робіт;
- виконання покарання у виді виправних робіт;
- виконання покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців;
- виконання покарання у виді конфіскації майна;
- виконання покарання у виді арешту;
- виконання покарання у виді обмеження волі;
- виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні

військовослужбовців.

Розділ третій – виконання покарання у виді позбавлення волі, **розділ четвертий** – виконання покарання у виді довічного позбавлення волі. **Розділ п'ятий** присвячений питанням звільнення від відбування покарання, допомоги особам, які звільнені від відбування покарання, контролю і нагляду за ними. **Прикінцеві положення** регулюють питання введення в дію КВК України.

До набрання чинності КВК в Україні діяв Виправнотрудовий кодекс України, який був прийнятий ще у 23.12. 1970 р. і набрав чинності з 1 червня 1971 року. Перший Виправно- трудовий кодекс УРСР був прийнятий у 1925 році (ВТК РРФСР – у 1924р.).

Закони України є актами, які мають вищу юридичну силу і є обов'язковими до виконання на всій території України. Зокрема, Законом України від 2 березня 2000 р. «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України» затверджено загальну структуру кримінально-виконавчої системи України та чисельність її працівників, Законом від 23 червня 2005 р. «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» визначаються основні засади, принципи діяльності, структура та повноваження ДКВС, на яку покладаються завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Норми кримінально-виконавчого права можуть міститися у комплексних законах, тобто таких, що мають норми кількох галузей права, у тому числі й кримінально-виконавчого. Так, наприклад, Закон «Про прокуратуру», «Про адвокатуру», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про застосування амністії в Україні», «Про зайнятість населення», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про державну виконавчу службу» і деякі інші.

Норми кримінально-виконавчого права можуть міститися в указах та інших актах Президента України. Так, наприклад, Указом Президента України від від 08.11.2012 № 631/2012 схвалена Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України; Указом Президента України від 21.04.2015 № 223/2015 затверджено «Положення про порядок здійснення помилування», яке визначає умови і порядок подання клопотань про помилування засудженими, а також порядок їх розгляду уповноваженим органом;

Окремі питання діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України регулюються також постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України. Наприклад, постановою від 18.05.2016 № 343 затверджено Постанова “Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції”, яка закріплює ліквідацію Державної пенітенціарної служби, поклавши на Міністерство юстиції завдання і функції

з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, Постановою від 18.05.2016 № 348 затверджено “ Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції”, яка закріплює ліквідацію як юридичні особи публічного права територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби за переліком та утворення юридичних осіб публічного права територіальних органів Міністерства юстиції - **міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації** за переліком:

Західне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції;

Південне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції;

Південно-Східне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції;

Північно-Східне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції;

Центральне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції;

Центрально-Західне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції;

Постановою КМУ від 01.04.2004 № 429 затверджено “Положення про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах”.

Міжвідомчі та відомчі нормативні акти видаються у вигляді наказів, правил, положень, інструкцій відповідних міністерств та відомств з питань виконання і відбування кримінальних покарань. Найбільша кількість таких відомчих нормативних актів видається Міністерством юстиції України, як органом який координує діяльність Державної кримінально-виконавчої служби. Так, Наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 затверджено “Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань”, які регламентують порядок виконання та відбування покарань, які пов'язані із позбавленням волі.

До квітня 2016 року центральним органом виконавчої влади, що реалізовував державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації була Державна пенітенціарна служба. Накази Державної пенітенціарної служби не втратили своєї чинності, не зважаючи на зміну назви відомства так само як і чинним є накази прийняті Державним департаментом з питань виконання покарань, що був попередником Державної пенітенціарної служби України. Так, чинним є наказ від 16.11.2010 № 426 Державного департаменту з питань виконання покарань “Про затвердження Інструкції про порядок організації та здійснення контролю за дотриманням виконавської дисципліни у Державній кримінально-виконавчій

службі України” із змінами і доповненнями, внесеними наказом Державної пенітенціарної служби України від 01.12.2011 №562.

Існують також спільні нормативно-правові акти Державної кримінально-виконавчої служби України та інших відомств. Наприклад, Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України: Наказ Міністерства освіти та науки України та Міністерства юстиції України від 10.06.2014 № 691/897/54; Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії: Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства юстиції України від 21.03.2013 № 500/5/219. Прикладом міжвідомчого нормативно-правового акта може бути Порядок взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту, затверджена наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 10 лютого 2012 р. № 239/5/104; Положення про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час, затверджено наказом Міністерства юстиції України від 08 червня 2012 р. № 850/5 і т.д.

До джерел кримінально-виконавчого права також належать **міжнародно-правові акти**, ратифіковані у встановленому законом порядку. До таких актів можуть бути віднесені Віденська угода 1989р.; Європейські конвенції «Про нагляд за умовно засудженими і умовно звільненими правопорушниками» (1964р.), «Про передачу засуджених осіб» (1983р.), які були ратифіковані Верховною Радою України й набули чинності для України з 1.01.1996р., а також цілий ряд інших.

Міжнародні правові акти у сфері прав людини, боротьби зі злочинністю та поведження з правопорушниками займають особливе місце в системі джерел кримінально-виконавчого права. По-перше, у вказаних документах містяться основні права людини та міжнародні стандарти поведження з різними категоріями засуджених. По-друге, загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародних договорів, про що вказує ст. 9 Конституції, вже сьогодні є частиною її правової системи та реально забезпечують діяльність установ та органів, які виконують кримінальні покарання.

Значимість сформульованих в міжнародних актах принципів і загальних положень виконання кримінальних покарань та поведження з засудженими визначається тим, що вони носять загальнонаціональний характер, стабільні, не схильні до соціальної кон'юнктури, що складається в конкретній країні під впливом різних політичних, ідеологічних, економічних та кримінологічних факторів, і, отже, є досить чітким орієнтиром для розвитку кримінально-виконавчого законодавства та правозастосовної

практики.

Таким чином, джерела (форми) кримінально-виконавчого права являють собою певну систему: всі її елементи ієрархічно розташовані і закономірно пов'язані таким чином, що зміна одного з них веде до певних змін і перетворень інших.

2.2. Кримінально-виконавче законодавство: цілі, завдання та принципи

Кримінально-виконавче законодавство - це система законів, яка безпосередньо регулює суспільні відносини, що виникають з приводу і в процесі виконання (відбування) всіх видів кримінальних покарань та застосування інших заходів кримінально-правового впливу. Такий підхід до визначення даного поняття отримав офіційне закріплення в КВК України, де ст. 2 встановлює: «Кримінально-виконавче законодавство України складається з цього Кодексу, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Систему кримінально-виконавчого законодавства утворює сукупність юридичних норм, що визначають виконання призначеного судом кримінального покарання та інших заходів кримінально-правового характеру. Система кримінально-виконавчого законодавства - це перш за все упорядкована сукупність, окремі частини якої займають строго визначені місця всередині цієї системи і знаходяться в певній залежності від юридичної сили того чи іншого нормативного акта.

В недалекому минулому ряд вчених до системи кримінально-виконавчого законодавства відносили весь комплекс законів і відомчих нормативних актів, що регулюють суспільні відносини, що виникають в процесі виконання і відбування кримінальних покарань, пов'язаних із заходами виправного впливу. В даний час законодавець визначив, що *Кримінально-виконавче законодавство України* складається з Кримінально-виконавчого кодексу України, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів (ст. 2 КВК).

Кримінально-виконавче законодавство, володіючи вищою юридичною силою, займає провідне місце в системі джерел кримінально-виконавчого права. Прийняття закону дає поштовх нормотворчості, розробці різних підзаконних актів, зумовлює їх зв'язок і співвідношення.

Мета кримінально-виконавчого законодавства визначена в ч. 1 ст. 1 КВК України. Нею є: 1) захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених; 2) запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами; 3) запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Серед усіх цілей, перш за все виділяється *захист інтересів особи*,

суспільства і держави, що цілком відповідає положенням загально визнаних норм і стандартів у сфері призначення та виконання кримінальних покарань. Саме мета захисту інтересів суспільства (а, врешті-решт, і держави та кожної конкретної особи) визнана міжнародною спільнотою як основна мета притягнення особи до кримінальної відповідальності різних видів.

Згідно ст. 6 КВК України: «виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки; а ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Ресоціалізація являє собою більш широке поняття ніж виправлення засудженого. Вона характеризує усю сукупність змін людини під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників, в результаті яких особа стає соціалізованим членом суспільства. Цей процес є більш тривалим, і включає у свій склад виправлення, як одну зі стадій ресоціалізації.

Мета *запобігання вчиненню нових злочинів* реалізується за двома напрямками. Перше - недопущення злочинів з боку засуджених під час відбування ними кримінального покарання (спеціальне попередження) здійснюється шляхом застосування до цих осіб системи передбачених КВК України профілактичних заходів. Вони особливо різноманітні, коли виконуються такі види покарань, як позбавлення волі, арешт (озброєна охорона, нагляд, контроль, застосування спеціальних засобів та інші заходи щодо забезпечення режиму). При виконанні інших покарань застосовується інша система запобіжних заходів, основне місце в якій займає контроль за поведінкою засудженого і дотриманням ним порядку та умов відбування призначеного покарання з боку адміністрації установи або органу, який виконує даний вид кримінального покарання.

Другим напрямком є загальне попередження злочинів іншими особами. У відношенні колишніх засуджених застосовується система заходів соціальної реабілітації, контролю і нагляду, орієнтованих на недопущення даними особами нових злочинів. Відносно інших нестійких громадян стримуючим фактором у вчиненні ними злочинів має виступати сам досить жорсткий порядок і умови відбування кримінального покарання, коли істотно обмежуються права і свободи людини.

Така мета, як *«запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими»* в цілому відповідає положенням міжнародних норм і стандартів поводження з питань прав людини та Конституції нашої держави.

Здійснення цілей кримінально-виконавчого законодавства досягається шляхом постановки і реалізації перед цією галуззю законодавства завдань, визначених ч. 2 ст. 1 КВК України. *Завдання кримінально-виконавчого законодавства* охоплюють собою найбільш важливі напрямки реалізації

інститутів і норм кримінально-виконавчого права і включають в себе:

- визначення принципів виконання кримінальних покарань;
- визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їх прав, законних інтересів та обов'язків;
- визначення порядку застосування до засуджених засобів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки;
- визначення системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності;
- визначення нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань;
- визначення участі громадськості в цьому процесі;
- регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань;
- звільнення від відбування покарання;
- допомога особам, звільненим від відбування покарання, контроль і нагляд за ними.

Основними концептуальними положеннями кримінально-виконавчого законодавства України є наступні:

- формування державної політики у сфері виконання покарань Державною кримінально-виконавчою службою;
- визначення Кримінально-виконавчого кодексу базовим законодавчим актом, який регулює порядок і умови виконання кримінальних покарань;
- виконання кримінальних покарань органами і установами Державної кримінально-виконавчої служби та іншими державними органами;
- створення передумов для належної соціальної адаптації осіб, які звільняються від відбування покарання.

Принципи кримінально-виконавчого законодавства виражають стратегію протидії держави злочинності, визначають напрями розвитку законодавства, яке регулює питання виконання покарань, інших заходів кримінально-правового характеру і поводження з засудженими та знаходять своє вираження в нормах кримінально-виконавчого закону.

В ст. 5 КВК України законодавець чітко сформулював і закріпив принципи кримінально-виконавчого законодавства, до яких відносяться такі: *принципи невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правохляпної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості у передбачених законом випадках в діяльності органів і установ виконання покарань.*

Як ми вже говорили в попередній темі, між принципами кримінально-виконавчого права і принципами кримінально-виконавчого законодавства

існують відмінності, хоча деякі з них співпадають (принцип справедливості, принцип поваги до прав людини, принцип гуманізму, принцип законності, принцип невідворотності виконання покарання). Зміст і сутність цих принципів ми також розкрили у попередній темі. Тому більш детально зупинимося на інших принципах.

Принцип рівності засуджених перед законом тісно пов'язаний із принципом справедливості. Підґрунтям його є конституційний принцип рівності всіх перед законом (ст. 24 Конституції), а також Загальна декларація прав і свобод людини (ст. 7), Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (ст. 6). Цей принцип закріплений у ст. 7 КВК України та виражається у єдиному правовому положенні осіб, які відбувають конкретний вид кримінального покарання або перебувають в однакових умовах відбування покарання у виправній установі, незалежно від національності, соціального положення, віросповідання та соціально-політичних, демографічних і інших ознак.

Принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання є похідним від такого принципу кримінального права, як диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності. Диференціація виконання покарання полягає в тому, що до різних категорій засуджених залежно від тяжкості вчинених ними злочинів, злочинної діяльності в минулому, форми вини, поведінки під час відбування покарання застосовується каральний вплив у різних обсягах. Засуджені відповідно до цього принципу розподіляються на більш менш однорідні групи з метою застосування до них відповідних вимог режиму і засобів впливу, а також для запобігання негативного впливу з боку осіб, які вчинили рецидив злочинів, та засуджених за тяжкі злочини на інші категорії засуджених. Принцип індивідуалізації виконання покарання базується на обліку не групових, а індивідуальних особливостей особи засудженого, які враховуються при відбуванні ним покарання.

Принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правислухняної поведінки - це не що інше як принцип поєднання методів переконання та примусу як загальнодержавних методів державного управління. Цей принцип проявляється в тому, що у процесі виконання і відбування покарання до засудженого застосовуються як каральні, так і виховні засоби впливу. Цей принцип утілюється в зміні умов тримання засуджених, застосуванні до засуджених різних видів кримінальних покарань, заходів заохочення і стягнення, передбачених у статтях 67-68, 46, 82-83, 130, 132, 144-145 КВК України.

Раціональне застосування засобів виправлення припускає цілеспрямований виховний вплив на засуджених, організацію їх праці, професійного і загальноосвітнього навчання з урахуванням їх типологічних та індивідуальних особливостей. В даному випадку реалізується метод диференційованого та індивідуалізованого психолого-педагогічного впливу

на засуджених.

Принцип демократизму перш за все проявляється у тому, що Закони, що регулюють виконання покарань та застосування до засуджених виправного впливу, висловлюють волю народу, висвітлюються в ЗМІ і широко обговорюються. Керівництво діяльністю виправних установ будується на основі демократичного централізму, тобто централізоване керівництво органами, виконуючими покарання, в межах країни поєднується з можливостями широкої самостійності місцевих органів влади і управління.

Також цей принцип виражається в активній участі громадськості у виправленні засуджених та в здійсненні громадського контролю за роботою виправних установ, у роботі самодіяльних організацій засуджених.

Принцип поєднання покарання з виправним впливом передбачає, що при виконанні покарання до засуджених, крім обмежувальних, каральних заходів, повинні застосовуватися основні засоби виправлення у відповідності зі ст. 6 КВК. Ступінь їх застосування різна, найбільш повно вони регламентовані при виконанні позбавлення волі на певний строк, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, обмеження волі, арешту, виправних робіт. До засуджених повинні також застосовуватися в обов'язковому порядку загальні заходи виховного характеру. Правовою підставою застосування цих заходів є вирок суду. Поєднання виконання покарання з заходами виправного впливу утворює карально-виховний процес.

Принцип участі громадськості в діяльності органів і установ виконання покарань, у тому числі і здійснення виховної роботи із засудженими закріплений у ст. 25 КВК, а форми і порядок її здійснення регламентуються окремими нормами КВК, іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Така участь громадськості у поєднанні з громадським контролем є загальновизнаною необхідністю та умовою нормального розвитку Державної кримінально-виконавчої служби і практики виконання покарань.

Дотримання всіх принципів кримінально-виконавчого законодавства сприяє успіху всієї роботи з виправлення засуджених.

Як уже було згадано раніше, система принципів кримінально-виконавчого права поділяється на три групи: загальноправові, міжгалузеві, галузеві. Вказану класифікацію ми використовуємо під час розгляду принципів кримінально-виконавчого права. Крім того, її підтримують більшість вітчизняних фахівців у галузі кримінально-виконавчого права. Водночас, розгляд проблеми принципів у кримінально-виконавчому праві має певну складність, так як серед її фахівців і дотепер немає єдиної думки про те, чи йде мова про принципи кримінально-виконавчого права (кримінально-правової політики держави у сфері виконання покарання), кримінально-виконавчого законодавства чи діяльності кримінально-виконавчих установ та інших органів держави, що виконують кримінальні покарання.

Слід вважати, що принципи кримінально-виконавчого законодавства,

закріплені зокрема у ст. 5 КВК, є втіленням принципів кримінально-виконавчого права, які були сформульовані наукою кримінально-виконавчого права і які є виразом головного, основного в цій галузі права, а також відображають тенденцію його розвитку та шляхи вдосконалення.

2.3. Поняття, структура та види норм кримінально-виконавчого права

Норма кримінально-виконавчого права – вихідний структурний елемент його системи. Сукупність норм, що регулюють однорідні суспільні відносини у сфері виконання покарань, утворює певний інститут кримінально-виконавчого права. Наприклад, інститут громадських робіт, інститут заохочень та стягнень, що застосовуються до засуджених, позбавлених волі, інститут звільнення від відбування покарання та ін. Об'єднання норм та інститутів утворює систему кримінально-виконавчого права.

Норма кримінально-виконавчого права – це встановлене державою відповідно до вимог кримінально-виконавчої політики і виражене у відповідних юридичних актах загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює суспільні відносини, які складаються в процесі виконання кримінального покарання, тобто норма кримінально-виконавчого права є правило поведінки в галузі виконання кримінальних покарань.

Будучи регулятором суспільних відносин, що складаються внаслідок виконання кримінальних покарань, норми кримінально-виконавчого права встановлюють порядок і умови цих покарань і тим самим регулюють процес виправного впливу.

Фактично норми кримінально-виконавчого права регулюють поведінку суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин: державних органів, організацій, громадських об'єднань, посадових осіб, засуджених та окремих громадян.

Але слід зауважити, що їх поведінка визначається не тільки нормами кримінально-виконавчого права. Так, управління виправними установами регулюється нормами адміністративного права; договірні виробничі відносини - нормами цивільного права; відносини, що складаються при здійсненні засудженим нового злочину, визначаються нормами кримінального та кримінально-процесуального права.

Регулювання поведінки суб'єктів проводиться шляхом регламентації їх основних прав та обов'язків у КВК України та у відомчих нормативних актах.

Зазначимо, що норми кримінально-виконавчого права, по-перше, встановлюють обмеження у використанні загальних прав громадян, по-друге, передбачають специфічні права та обов'язки засуджених.

За структурою правова норма складається з гіпотези, диспозиції і санкції.

Гіпотеза – це умова, при наявності якої дана норма може застосовуватися. У багатьох випадках гіпотеза виноситься за межі тексту норми кримінально-

виконавчого права, вона може бути спільною для багатьох норм. У ряді випадків гіпотеза міститься в самому тексті норми (ст. 101 КВК).

Диспозиція – саме правило поведінки, що виражається в наділенні суб'єктів правами і кореспондуючими цим правам обов'язками. Як правило, норми кримінально-виконавчого права складаються з диспозиції. Іноді частина диспозиції виноситься за межі нормативних актів, наприклад, в додаток до нормативних актів.

Санкція – це передбачений нормою несприятливий наслідок за її порушення. Особливістю санкцій норм кримінально-виконавчого права, на відміну від норм кримінального права, є те, що вони можуть перебувати в одній статті (ст. 132 КВК), але застосовуються за порушення правил поведінки, встановлених в інших статтях КВК. Крім того, санкції, встановлені в КВК, застосовуються тільки до одного суб'єкту - засудженого, інші суб'єкти і учасники несуть відповідальність згідно з нормами адміністративного чи трудового права.

Норми кримінально-виконавчого права можна підрозділити на *види* по різних підставах.

За функціональною роллю норми кримінально-виконавчого права класифікуються на *вихідні норми* (**норми-принципи** (ст. 5 КВК), **норми-дефініції** (ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 102 КВК)) і **норми-правила поведінки**, що становлять більшу частину норм кримінально-виконавчого права.

Норми-правила поведінки кримінально-виконавчого права *в залежності від характеру встановлюваного правила поведінки* класифікуються на регулятивні і правоохоронні.

Регулятивні – це норми, безпосередньо регулюють суспільні відносини, що складаються на їх основі в процесі виконання покарання. Більшість норм кримінально-виконавчого законодавства відноситься до регулятивних. Серед них можна назвати норми, що регулюють, наприклад, виконання вимог режиму в місцях позбавлення волі (ст. 102-106 КВК).

Правоохоронні – це норми, що регламентують норми відповідальності, а також специфічні заходи захисту суб'єктивних прав.

У ролі правоохоронних норм виступають норми, що передбачають, наприклад, матеріальну відповідальність за порушення регулятивних норм (ст. 136 ДВК). До таких норм відносяться і норми, що передбачають дисциплінарну відповідальність засуджених до позбавлення волі (ст. 132 ДВК).

За характером встановлюваного правила норми кримінально-виконавчого права бувають:

Зобов'язуючі норми встановлюють обов'язок суб'єктів здійснювати певні позитивні (активні) дії. Застосування норми, що зобов'язує, до одних суб'єктів забезпечує дотримання прав і законних інтересів інших суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Забороняючі норми встановлюють обов'язок особи не вчиняти певних неправомірних дій.

При цьому заборона в нормі закону може встановлюватися як у загальній, так і в конкретній формі. Наприклад, загальна форма заборони закріплена в ч. 3 ст. 118 КВК, згідно з якою перелік робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених до позбавлення волі, визначається нормативно-правовими актами Державного департаменту України з питань виконання покарань. Заборона в конкретній формі спрямована на певні види дій.

Уповноважувальні норми дають право суб'єкту правовідношення на вчинення певних дозволених законом дій. Наприклад, це норми, що встановлюють обсяг прав засуджених у виправних установах різних видів режиму. Від засуджених в цих випадках залежить скористатися чи ні наданими правами.

Заохочувальні норми надають суб'єктам правовідношення додаткові права за наявності особливих підстав. Заохочувальні норми стимулюють бажану для держави поведінку, не прибігаючи до заходів примусу. Заохочувальні норми не можуть бути велінням, категоричним приписом. Виконання засудженим умов заохочувальної норми ще не дає права вимагати того чи іншого виду заохочення, а орган, який виконує покарання, не зобов'язаний на вимогу засудженого надавати таке заохочення.

Норми кримінально-виконавчого права поділяються на: **матеріальні та процесуальні (процедурні)**.

Норми матеріального права встановлюють зміст правил поведінки, процедурна норма регулює умови і порядок їх реалізації. В ст. 130 і 132 КВК сформульовані матеріальні норми (заходи заохочення і стягнення, що застосовуються до засуджених), а в ст. 131 і 134 КВК визначена процедура їх застосування.

Прийнятий у 2003 р. Кримінально-виконавчий кодекс значно наблизив національне законодавство до міжнародних стандартів.

Прийнято вважати, що більша частина нормативних положень українського кримінально-виконавчого законодавства відповідає міжнародним стандартам.

2.4. Міжнародно-правові стандарти поводження із засудженими

Міжнародні правові акти є чітким орієнтиром для розвитку кримінально-виконавчого законодавства України та застосування його норм у механізмі виконання та відбування покарань.

При розгляді пенітенціарної системи України як складової національної правової системи важливого значення набуває розв'язання проблеми відповідності змісту прав та свобод засуджених міжнародним стандартам.

Проблема забезпечення прав і свобод засуджених до позбавлення волі та приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами є на сучасному етапі розвитку України особливо актуальною, зокрема у зв'язку з активним процесом входження нашої держави до

світового міжнародного співтовариства.

Міжнародні стандарти поводження із засудженими були розроблені міжнародною спільнотою в результаті міжнародного співробітництва щодо забезпечення прав людини в сфері виконання кримінальних покарань. Підґрунтям для їх розробки та розвитку стали Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та інші основоположні міжнародні акти в сфері забезпечення прав людини. У цих стандартах сконцентрований світовий досвід кримінально-виконавчої практики та сучасні гуманістичні тенденції розвитку системи виконання кримінальних покарань.

Система міжнародних стандартів в сфері поводження із засудженими являє собою сукупність відповідних принципів, конвенцій, рекомендацій та норм, прийнятих на міжнародному рівні.

Стандарти, що містяться в міжнародних актах про поводження із засудженими, необхідно класифікувати, як мінімум, за трьома підставами:

1) масштабами дії; 2) спеціалізації; 3) обов'язковості для держав, що застосовують.

За масштабами дії всі стандарти у досліджуваній сфері можна розділити на дві групи: універсальні, регіональні.

Універсальні – це стандарти, які встановлюються ООН, регіональні – Радою Європи або іншими регіональними об'єднаннями.

За спеціалізацією міжнародні акти, що містять універсальні стандарти поводження із засудженими, розпадаються на два класи:

1) акти загального характеру, не призначені спеціально для регламентації поводження з засудженими, але містять окремі стандарти, що цікавлять нас; 2) акти спеціалізованого характеру, метою яких є виклад стандартів поводження із засудженими.

Практичне значення цієї класифікації полягає в тому, що при пошуку стандартів поводження із засудженими вона орієнтує не тільки на спеціалізовані міжнародні акти, але і на акти загального характеру.

За ступенем обов'язковості виконання для держав розглянуті стандарти поділяються на: *обов'язкові норми* – принципи і загальні положення; *конкретні стандарти* – рекомендації, що не носять обов'язкового характеру.

Якщо стандарти-принципи і загальні положення обов'язкові для кожної сторони, яка ратифікувала відповідні міжнародні акти, то стандарти-рекомендації впроваджуються тією або іншою державою в тій мірі, в якій є необхідні економічні, політичні та інші передумови для їх реалізації.

Виходячи з наведених класифікацій, в систему чинних міжнародних актів про поводження з засудженими можна включити наступні універсальні міжнародні акти, прийняті ООН.

I. Акти загального характеру:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.);

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966

р.);

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966р.);
- Декларація ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1963 р. та 2001р.);
- Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань (1981 р.);
- Декларація прав дитини (1959 р.);
- Декларація про права розумово відсталих осіб (1971 р.);
- Декларація про права інвалідів (1975 р.).

Головне місце серед цих міжнародних документів безперечно посідають Загальна декларація прав людини, яка була прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий резолюцією 2200 (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966р. (ратифікований Україною у 1973р., набув чинності для України з 23 березня 1976р.).

Визначальна роль цих документів полягає в тому, що всі їх положення можуть бути застосовані для визначення фундаментальних основ правового статусу осіб, які попадають у сферу дії кримінальної юстиції, в тому числі й тих, які відбувають покарання.

II. *Спеціалізовані акти*, тобто безпосередньо пов'язані з досліджуваною проблемою зокрема:

- Мінімальні стандартні, правила поводження з ув'язненими (1955 р.);
- Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання (1975 р.);
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність, видів поводження і покарання (1984 р.);
- Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.);
- Принципи медичної етики, що визначають роль працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених або затриманих осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1982 р.);
- Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до смертної кари (1984 р.);
- Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985 р.);
- Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню або ув'язненню в будь-якій формі (1989 р.);
- Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (1990 р.);
- Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених

волі (1990 р.);

- Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи) (1990 р.).

Найбільш детально спеціальні загальносвітові стандарти поведінки із засудженими до позбавлення волі вписані саме у *Мінімальних стандартних правилах поведінки з ув'язненими*. У сучасному вигляді Правила стосуються практично всіх питань відбування покарання у виді позбавлення волі і в них регламентуються: класифікація засуджених до цього виду покарання, режим у місцях позбавлення волі, праця засуджених, виховна робота із засудженими, вимоги до житлових приміщень та забезпечення побуту засуджених, харчування та медичне обслуговування засуджених тощо.

Необхідно враховувати, що Правила не мають обов'язкового статусу в міжнародному праві, про що прямо говориться як в резолюціях, якими Правила були введені у дію, так й у самих Правилах. Ст.2 Правил звертає увагу на той факт, що «з огляду на розмаїття юридичних, соціальних, економічних і географічних умов зрозуміло, що не всі правила можна застосовувати повсюди і водночас. Вони повинні, однак, покликати до життя постійне прагнення до подолання практичних труднощів, що стоять на шляху їх здійснення, оскільки загалом відбивають ті мінімальні умови, які ООН вважає прийнятними».

Отже, Правила являють собою ні що інше, як мінімальні умови, що розглядаються ООН як прийнятні, і як такі, що покликані також забезпечувати захист ув'язнених від поганого поведінки з ними.

Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими отримали широке визнання у міжнародній світовій спільноті як фундаментальні і загальноновизнані рекомендації з питань поведінки з ув'язненими та забезпечення ефективного управління місцями позбавлення волі. В подальшому, їх вихідні положення знайшли своє відображення та конкретизацію у цілому ряді інших міжнародних документів спеціального характеру.

Аналіз наведених міжнародних актів показує, що їхню дію доцільно висвітлювати щодо двох основних сфер поведінки з засудженими: а) при використанні заходів, не пов'язаних з позбавленням волі; б) при застосуванні позбавлення волі.

Основна маса стандартів в сфері поведінки із засудженими до покарання у вигляді позбавлення волі зосереджена в Мінімальних стандартних правилах поведінки з ув'язненими і Правилах ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі. Зупинимось на змісті їх основних положень.

Основні положення стандартів, що розглядаються можна розділити на п'ять груп:

- 1) організація родової і видової класифікації осіб, позбавлених волі;

- 2) організація мікросоціальних умов відбування позбавлення волі;
- 3) організація режиму в місцях позбавлення волі;
- 4) організація праці та професійної підготовки осіб, позбавлених волі;
- 5) причини засудження і запропоноване поведження з ув'язненими (незасуджені містяться окремо від засуджених і т.д.).

Основні рекомендації – стандарти з організації згаданих вище класифікацій полягають у наступному:

- в якості критеріїв класифікації пропонується використовувати стать, вік (роздільне утримання дорослих і неповнолітніх злочинців), попередню судимість (рецидивістів утримувати окремо від вперше судимих), причини засудження і запропоноване поведження з ув'язненими (незасуджені містяться окремо від засуджених і т.д.);

- система класифікації повинна бути достатньо гнучкою, щоб були можливості розмістити кожен класифікаційну групу засуджених в найбільш підходящій для роботи з нею окремій установі чи окремій секції однієї установи.

Група стандартів мікросоціальних умов відбування покарання складається з шести підгруп, що визначають вимоги до організації: 1) житлових приміщень для засуджених; 2) особистої гігієни; 3) одягу та постелі; 4) харчування; 5) спорту; 6) медичного обслуговування.

Важливе значення для вдосконалення національних пенітенціарних систем мають стандарти організації режиму в місцях позбавлення волі. Їх основний зміст полягає в наступному: - режим слід організувати так, щоб, по можливості, не зруйнувати соціально корисні зв'язки засуджених із зовнішнім світом; - до відома ув'язнених слід регулярно доводити новини, дозволяючи читати їм газети, журнали або тюремні видання, слухати радіо, бути присутнім на лекціях або використовувати інші засоби, що припускаються адміністрацією; - у разі смерті, серйозного захворювання чи поранення засудженого або переведення його в заклад для психічно хворих негайно повідомляється його чоловік (дружина) або найближчі родичі або особа, зазначена засудженими; - засудженим іноземним громадянам забезпечується можливість підтримувати зв'язок з дипломатичними і консульськими представниками їхньої країни; - режим в місцях позбавлення волі повинен прагнути звести до мінімуму різницю між життям у в'язниці і на свободі. Також існує низка приписів, що стосується засобів забезпечення режиму.

Важливу роль виконує група стандартів з організації праці та професійної підготовки осіб, позбавлених волі. Їх основний зміст полягає в наступному: праця засуджених не повинна завдавати страждань; засуджені повинні працювати відповідно до їхніх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем; робота засуджених повинна бути, по можливості, такою, щоб дати їм кваліфікацію, що дозволяє чесно трудитися після звільнення; засуджені повинні мати можливість вибору роботи, якщо це сумісно з

вимогами управління та дисципліни в закладі; організація та методи роботи засуджених повинні бути максимально близькі до умов праці на волі; інтереси засуджених та їх професійну підготовку не варто підкоряти міркуванням прибутку від в'язничного виробництва; для засуджених повинні застосовуватися такі самі правила безпеки та охорони здоров'я при використанні їх праці, що діють на волі; робочий час засуджених слід розподіляти так, щоб вони мали не менше одного дня відпочинку на тиждень і також час для навчання та інших видів діяльності, необхідних для їх виправлення; за свою працю засуджені повинні отримувати справедливую винагороду.

Ще одна група стандартів регламентує організацію виховного впливу на осіб, позбавлених волі. Сюди відносяться такі як: кожна установа повинна мати бібліотеку, доступну для всіх категорій засуджених; кожен засуджений в межах припустимого повинен мати можливість задовольняти свої релігійні потреби; засудженим необхідно надавати можливості для відпочинку і культурної діяльності, тощо.

Наведені групи стандартів створюють в сукупності приблизну модель організації виконання покарання у вигляді позбавлення волі, реалізація якої дозволяє ефективно удосконалити національні пенітенціарні системи. Міжнародні стандарти поводження із засудженими, прийняті ООН, доповнюються рядом регіональних, перш за все, що містяться в документах Ради Європи.

До числа спеціальних європейських стандартів, що безпосередньо визначають поводження з засудженими, слід віднести *Європейські тюремні правила, оголошені рекомендацією Ради Європи* від 11 січня 2006 р. За своїм змістом вони представляють собою оновлений з урахуванням останніх змін в тюремній системі Європи і детально прокоментований варіант Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими. У той же час в Європейських тюремних правилах багато положень не тільки проголошені, а й визначено шляхи їх практичної реалізації.

В сучасний період розвитку української кримінально-виконавчої системи проблема виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є вельми актуальною.

Переважаюча частина міжнародних стандартів поводження із засудженими до заходів, не пов'язаних з позбавленням волі зосереджена в *Мінімальних стандартних правилах ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила 1990 року)*. Метою стандартів даної групи є сприяння раціональному використанню заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, як альтернативи позбавлення волі.

В процесі застосування стандартів державам-членам ООН пропонується керуватися такими принципами:

- забезпечити активну участь громадськості на всіх стадіях реалізації заходів, що розглядаються;

- створити належне співвідношення між правами злочинців, їх жертв, інтересами громадської безпеки та попередження злочинності;
- використовувати стандарти з урахуванням національних умов країни і цілей системи кримінального правосуддя;
- мати широкий набір заходів для того, щоб гнучко реагувати на характер і ступінь тяжкості злочину, особистість і інтереси суспільства;
- мінімальне втручання при застосуванні заходів.

Стандартні правила рекомендують ряд заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням: усні санкції: зауваження, осуд, попередження; обмеження в цивільних правах; умовне звільнення від відповідальності; домашній арешт; економічні санкції та грошові покарання та інші.

Токійські правила рекомендують заохочувати участь громадськості у виконанні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, розглядаючи його як один з найважливіших факторів зміцнення зв'язків між засудженими, їхніми сім'ями та суспільством.

Головна ідея застосування громадських санкцій та заходів полягає в тому, що вони дозволяють залишити правопорушників у контакті зі всіма чинними механізмами соціального контролю у суспільстві, надаючи можливість особі реінтегруватись до соціального життя, що є більш ефективним, ніж після перебування особи у місцях позбавлення волі.

Міжнародні договори (пакти, конвенції) є обов'язковими для держав, які їх підписали і ратифікували. Стандарти ж міжнародних урядових (ООН, її робочі органи) та неурядових організацій (Міжнародна амністія, Penal Reform International та ін.) як правило, мають лише рекомендаційний характер. Крім того, виділяються в окремі класифікаційні групи стандарти, які приймаються спеціально стосовно окремих видів покарань, у відношенні окремих категорій правопорушників (жінок, неповнолітніх) або застосовуються до певних професійних груп із числа персоналу пенітенціарної системи (лікарів, посадових осіб з охорони правопорядку тощо).

Необхідність вдосконалення практики та механізмів правового регулювання у сфері міжнародного співробітництва по боротьбі зі злочинністю, а також з попередження злочинності і поведження з правопорушниками відповідно до реалій теперішнього часу є одним із пріоритетних завдань світової спільноти, і, отже, ООН.

Підкреслимо, що від політичної волі, відповідальності й активності вчених, участі інших представників громадськості в урахуванні й імплементації положень конгресів ООН із запобігання злочинності та з кримінального правосуддя, а також інших міжнародних нормативно-правових актів у розглядуваній сфері, залежить успіх України в побудові демократичної і правової держави.

Принциповою основою зовнішньої політики України є стратегія повноцінної і повномасштабної інтеграції до Європейського Союзу, яка неможлива без послідовного, належного та неухильного дотримання взятих

на себе Україною міжнародних зобов'язань.

Норми чинного законодавства України, що регулюють умови тримання засуджених та осіб, взятих під варту, не повною мірою відповідають вимогам ратифікованих Україною міжнародних договорів у цій сфері, а саме Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, Мінімальним стандартним правилам поводження з ув'язненими та Європейським в'язничним правилам.

Рекомендації міжнародних норм знайшли пряме відображення в кримінально-виконавчому законодавстві та практиці діяльності установ і органів виконання покарання. Проте є міжнародні стандарти, практичне застосування яких вимагає певного часу і відповідних матеріальних засобів. Зокрема, це стосується:

- розробки науково обґрунтованої класифікації засуджених та програм їх виправлення;
- розміщення засуджених в окремих кімнатах (камерах);
- забезпечення права звільняються на ефективну соціальну та матеріальну підтримку після звільнення;
- забезпечення відбування покарання за місцем проживання;
- будівництва нових і реконструкції старих місць утримання під вартою і установ виконання покарань.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття, структура та види норм кримінально-виконавчого права
2. Зміст та особливості кримінально-виконавчих правовідносин.
3. Система кримінально-виконавчого законодавства, структура закону.
4. Принципи кримінально-виконавчого законодавства.
5. Дія кримінально-виконавчого законодавства у просторі і часі.
6. Співвідношення кримінально-виконавчого права з іншими галузями права.
7. Норми та джерела кримінально-виконавчого права.
8. Міжнародно-правові стандарти поводження із засудженими

ТЕМА 3. ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ

3.1. Поняття, структура та соціально-правове призначення правового статусу засуджених

Особи, які потрапляють у сферу регулювання відносин, що виникають при виконанні покарання, мають певне правове становище (статус). Відповідно можна говорити про правове становище засудженого, правове становище персоналу установ і органів виконання покарань, правове становище близьких родичів засудженого і т. д. У їх числі особливої уваги заслуговує правове становище засуджених, соціально-правове значення якого виражається в наступному.

Будь-який вид кримінального покарання пов'язаний з комплексом обмежень прав і свобод, оскільки особи, які відбувають кримінальні покарання залишаються громадянами України, володіють їх правами, свободами та обов'язками, які відповідно до ст. 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість діяльності держави. А це пред'являє особливі вимоги до нормативного закріплення обмеження цих прав і свобод. Чітко визначене правове становище засуджених є юридичною гарантією огороження їх від свавілля, справжнього забезпечення реалізації прав і законних інтересів.

Від «якості» виконання засудженими покладених на них обов'язків, реалізації їх прав та законних інтересів залежить ефективність кримінального покарання, однією з головних цілей якого є виправлення засуджених. Соціально обґрунтована регламентація правового становища засуджених являє собою важливий інструмент їх правового і морального виховання, прищеплення поваги до закону, правам і законним інтересам інших осіб.

Актуальність інституту правового становища осіб, які відбувають покарання, зростає з урахуванням заходів, що вживаються Україною щодо інтеграції у світове співтовариство. Як відомо, однією з найважливіших умов такої інтеграції є захист прав людини, і, не в останню чергу, дотримання прав засуджених їх практичної реалізації.

Поняття «правове становище» і «правовий статус» в теорії права і доктрині кримінально-виконавчого права розглядаються як рівнозначні. **Правовий статус осіб, які відбувають покарання**, є закріплене нормами різних галузей права і виражене через сукупність прав, законних інтересів і обов'язків становище засуджених під час відбування покарання того чи іншого виду.

Загальноприйняте виділення трьох видів правового статусу особистості. Мова йде про загальний правовий статус громадян, спеціальний правовий статус певної категорії громадян та індивідуальне правове становище громадян. *Правове становище засуджених являє собою різновид спеціального правового статусу, який у свою чергу підрозділяється на*

правові статуси осіб, що відбувають різні види покарання.

Відмінною рисою спеціального правового статусу засуджених є те, що він базується на загальному правовому статусі громадян України, оскільки засудження особи до кримінального покарання не тягне позбавлення громадянства України, а відповідно правового статусу громадян. Невідчужуваність права на громадянство визначається міжнародно-правовими актами та законодавством України. У Загальній декларації прав людини підкреслюється, що кожна людина має право на громадянство; ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства.

Збереження громадянства осіб, які скоїли злочин, відповідає міжнародним актам, що закріплюють принципи роботи з засудженими, служить прикладом реалізації принципів демократизму і гуманізму в сфері виконання кримінальних покарань.

Збереження громадянства означає те, що засуджений до кримінального покарання користується всіма загальногромадянськими правами, а також несе обов'язки нарівні з громадянами України. Так засуджені до позбавлення волі користуються без будь яких суттєвих обмежень правами у сфері спадкування, шлюбно-сімейних, трудових та інших відносин. Особи які відбувають покарання без ізоляції від суспільства, як суб'єкти правовідносин майже повною мірою володіють загальногромадянськими правами і несуть юридичні обов'язки.

На конституційному рівні питанню правового статусу засудженого присвячена норма, закріплена у 63 ст. Конституції України, яка проголошує, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Незважаючи на те, що правовий статус засуджених базується на загальному правовому статусі громадян України, у зв'язку із засудженням особи він все ж зазнає певної трансформації.

Правове становище засуджених в українському кримінально-виконавчому законодавстві формулюється виходячи із загальних принципів становища людини і громадянина в суспільстві і державі, що підлягає захисту з урахуванням вимог міжнародних стандартів поведіння із засудженими.

В основу правового становища засуджених закладаються чотири фундаментальних положення:

- 1) права людини і громадянина, закріплені в Конституції та інших Законах України;
- 2) права та обмеження, що містяться в кримінально-виконавчому законодавстві та інших нормативно-правових актах, що відносяться до виконання кримінальних покарань;
- 3) права засуджених і правила поведіння із засудженими, що містяться в міжнародних стандартах;
- 4) зміст покарання, особистісні характеристики засудженого.

Слід зазначити, що правовий статус засудженого – категорія соціальна,

історично мінлива, і його зміст змінюється зі зміною рівня розвитку цивілізації, державного устрою, рівня злочинності, на нього впливає наявність у суспільстві засобів боротьби з нею. Оскільки злочинність – явище всесвітнє, міжнародне, міжнародні органи і міжнародна громадськість прагнуть виробити еталон правового статусу засуджених, які відбувають кримінальне покарання. Приклад тому – Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1955 р.).

Закріпленню правового становища засуджених в Україні присвячена друга глава КВК України. Там перераховані загальні принципи визначення правового становища засуджених, загальні обов'язки і права, якими володіють всі засуджені. Спеціальний правовий статус засуджених до різних покарань конкретизуються у відповідних нормах Особливої частини КВК, що регулюють виконання конкретних видів покарання.

Отже, засуджені є суб'єктами як загальногромадянських, так і спеціальних, властивих лише умовам відбування покарання, відносин. В результаті у них з'являються *специфічні права, законні інтереси і обов'язки*. Вони являють собою самостійні елементи **змісту правового статусу** зі своїм призначенням і сутністю.

3.2. Юридичні права та обов'язки засуджених

Юридичний обов'язок засуджених – це міра юридично необхідної поведінки засудженого під час відбування кримінального покарання, яка встановлена в зобов'язуючих і забороняючих нормах права. Юридичні обов'язки засуджених полягають у необхідності здійснювати певні дії (зобов'язуючі норми) або утриматися від них (заборонні норми). Ці вимоги повинні забезпечити інтереси суспільства, держави та інших громадян при виконанні кримінальних покарань, надавати безперервне виховний вплив на самих засуджених.

Обов'язки і заборони, що накладаються на засуджених, відповідно до закону, входять в систему спеціальних правових засобів попередження повторної злочинності та надання на них виховного впливу, оскільки виправлення є генеральною лінією законодавства про виконання кримінальних покарань.

При аналізі змісту правового становища засуджених принциповим є законодавче закріплення їх основних обов'язків. Це впливає з обов'язку виконання вироку суду про застосування покарання. Сутністю юридичних обов'язків є передусім необхідність вчинення певних дій, дотримання прописаних вказівок або вимог. Стаття 9 КВК містить ряд таких вимог до засуджених. Вони повинні виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, тобто мова йде про виконання загальногромадянських обов'язків, які властиві правовому статусу всіх громадян. Далі законодавець закріплює основні специфічні обов'язки засуджених, до яких відносить,

наприклад, дотримання правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь та гідність інших осіб.

На засуджених покладено *спеціальний обов'язок* виконувати законні вимоги адміністрації установ і органів виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації, а також специфічний обов'язок ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених. До специфічних обов'язків можна віднести також обов'язок з'являтися за викликом адміністрації органів та установ виконання покарань. Уповноваженого органу з питань пробації.

Юридичні обов'язки, покладені на засуджених під час відбування покарання, передбачені не тільки нормами ст. 9 КВК України. Стосовно до конкретного виду кримінального покарання вони викладені в нормах Особливої частини КВК, а також в прийнятих відповідно до закону інших нормативно-правових актах. Наприклад, обов'язки засуджених до позбавлення волі конкретизовані в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 року №2823/5. До **основних обов'язків засуджених в установах виконання покарань** в цьому документі відносяться Розділ 2, п.2:

суворо дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи, правомірних взаємовідносин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами;

утримувати в чистоті і порядку приміщення, дбайливо ставитися до майна установи виконання покарань і предметів, якими вони користуються при виконанні дорученої роботи, здійснювати за ними належний догляд і використовувати їх тільки за призначенням;

носити одяг встановленого законодавством зразка та нагрудні знаки, затверджені зразками поіменної картки та нагрудного розпізнавального знака для засуджених;

засуджені, які тримаються у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації, засуджені жінки, звільнені від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також які мають дітей до трьох років, мають право носити цивільний одяг;

виконувати встановлені законодавством вимоги персоналу установи виконання покарань;

виконувати необхідні роботи по самообслуговуванню, благоустрою установи виконання покарань;

дотримуватися санітарно-гігієнічних норм, мати охайний вигляд;

дотримуватися вимог пожежної безпеки і безпеки праці.

Обов'язки осіб, до яких застосовано пробацію визначаються КВК та Законом України "Про пробацію".

Відповідно до ст.17 закону України “Про пробацію” суб’єкти пробації зобов’язані:

виконувати встановлені законом та покладені на них рішенням суду обов’язки;

не вчиняти правопорушень;

виконувати законні вимоги персоналу органу пробації;

надавати достовірну інформацію персоналу органу пробації.

За невиконання засудженими покладених на них обов’язків, незалежно від того, в яких нормативних актах вони передбачені, а також невиконання законних вимог адміністрації установ і органів виконання покарань, вони піддаються різним видам відповідальності.

Суб’єктивне право засудженого – це міра юридично можливої поведінки, що дозволяє засудженому користуватися певними соціальними благами, які забезпечується юридичними обов’язками посадових осіб установ і органів виконання покарань, інших суб’єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Сутність суб’єктивного права засудженого полягає в гарантованій можливості його певної (дозволеної) поведінки. Для цього в законі встановлюються можливості засудженого: здійснювати різні дії (крім заборонених юридичними нормами); вимагати виконання відповідних його праву юридичних обов’язків від персоналу установ і органів виконання покарань, та інших осіб; звернутися за захистом свого порушеного права в державні чи громадські органи.

Згідно ст. 63 Конституції України, засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду.

Основні права засуджених закріплені в ст. 8 КВК України. Вони включають в себе право:

- на отримання інформації про свої права і обов’язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов’язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань;

- на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню. Заходи впливу можуть застосовуватися до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їх згоди;

- звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до

уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань. Відповідні звернення (кореспонденція) подаються до адміністрації установи виконання покарань. Про отримання адміністрацією звернення (кореспонденції) засудженому видається талон-підтвердження. Протягом трьох діб (а у випадках, встановлених законодавством, протягом однієї доби) з часу видачі талона-підтвердження зазначене звернення (кореспонденція) направляється адресату;

- давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою. Відповіді засудженим даються мовою звернення. У разі відсутності можливості дати відповідь мовою звернення вона дається українською мовою з перекладом відповіді на мову звернення, який забезпечується органом або установою виконання покарань;

- на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань;

- на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України;

- отримувати у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів);

- на оплачувану працю згідно із законодавством про працю. Законодавство про працю поширюється на засуджених у частині, що стосується умов праці;

- на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, у тому числі на вільний вибір і допуск священнослужителя для відправлення релігійних таїнств і обрядів, за винятком обмежень, передбачених цим Кодексом;

- на належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому цим Законом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України;

- на отримання копій документів з їхніх особових справ та інших, пов'язаних з реалізацією їхніх прав, документів у порядку, встановленому Міністерством юстиції України;

Засудженому гарантується право на правову допомогу. Для одержання правової допомоги засуджені можуть користуватися послугами адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Таке право поширюється і на засуджених осіб, які перебувають на лікуванні у закладах охорони здоров'я.

Засуджені іноземці мають право підтримувати зв'язок з дипломатичними представництвами і консульськими установами своїх держав, особи без громадянства, а також громадяни держав, що не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, - з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону їхніх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист.

Засудженому гарантується право на побачення у порядку, встановленому цим Кодексом. У разі перебування на лікуванні у закладах охорони здоров'я засуджений має право на короткострокові побачення в порядку, визначеному цим Кодексом.

Забороняється примусове переривання сну засуджених у нічний час, крім вчинення засудженими втечі, масових заворушень, виникнення пожежі, аварії, стихійного лиха, безпосередньої загрози життю засуджених.

Керівник адміністрації установи виконання покарань несе персональну відповідальність за розміщення засуджених, що прибули до установи. При цьому забороняється розміщення таких осіб у приміщеннях разом із особами, що мають дві або більше судимостей, а також особами, які можуть негативно на них вплинути за своїми психологічними якостями.

Засуджені, до яких судом застосовано пробацію, користуються правами, визначеними Кримінально-виконавчим кодексом та Законом України "Про пробацію".

Засуджені, до яких судом застосовано пробацію, користуються правами, визначеними цим Кодексом та Законом України "Про пробацію". Статті 16 Закону України "Про пробацію" визначає, що суб'єкти пробації мають право на :

- участь у підготовці досудової доповіді;
- участь у складенні індивідуального плану роботи із засудженим;
- роз'яснення своїх прав та обов'язків;
- отримання інформації про умови відбування покарання та здійснення органом пробації нагляду;
- отримання інформації про можливу допомогу і консультації;
- участь у програмах і заходах, що організуються органом пробації;
- дотримання правового режиму інформації з обмеженим доступом;
- оскарження рішень, дій або бездіяльності персоналу органу пробації.

До числа основних прав відноситься *право засуджених на особисту безпеку* (ст. 10 КВК):

У разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які

відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого.

Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання.

У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи:

ізольоване тримання;

переведення в іншу установу виконання покарань.

Зміна умов тримання осіб, щодо яких застосовані заходи безпеки, здійснюється з додержанням вимог, передбачених цим Кодексом і законодавством України.

Права і обов'язки засуджених можна поділяти на дві групи: 1) права та обов'язки загальні для всіх громадян України та 2) права та обов'язки спеціальні, тобто характерні тільки для осіб, які відбувають покарання.

Причому обсяг цих прав і обов'язків може змінюватися в залежності від поведінки засудженого.

Загальні права і обов'язки регламентовані адміністративним, трудовим та іншим законодавством, а *спеціальні* – кримінально-виконавчим законодавством.

Загальні права засуджених можна розділити на конституційні та цивільні. Більшим обмеженням підлягає перша група, меншим – друга.

Що стосується цивільних прав, то вони мало схильні обмеженням. Засуджені продовжують залишатися правоздатними і дієздатними особами, а наявні обмеження в цьому плані впливають із характеру того виду покарання, яке вони відбувають. Так, засудженим до позбавлення волі заборонені цивільно-правові угоди з майном, що знаходиться при засуджених.

Основними гарантіями прав та законних інтересів засуджених є державно-правові засоби, які у своїй сукупності забезпечують реалізацію та охорону (захист) прав, свобод і законних інтересів особи (судові, несудові (адміністративні) гарантії, роль Верховної Ради, Президента України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Конституційного суду України, міжнародно-правових механізмів захисту).

3.3. Законні інтереси засуджених та обмеження правового статусу засуджених

Законні інтереси засуджених – закріплені в нормах права прагнення засудженого користуватися конкретними соціальними благами, що задовольняються, як правило, в результаті об'єктивної оцінки його поведінки адміністрацією установ або органів, які виконують кримінальні покарання, прокуратурою, судом.

У кримінально-виконавчому законодавстві закріплюється, що держава поважає і охороняє також і законні інтереси засуджених (ч. 1 ст. 7 КВК України).

Законні інтереси засуджених мають схожість із суб'єктивними правами, але не ідентичні останнім.

Суб'єктивне право припускає закріплену в законі можливість засудженого вільно користуватися соціальним благом, яка забезпечується юридичним обов'язком інших суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин. *Законний інтерес являє собою потенційну можливість засудженого володіти якимсь соціальним благом, яка реалізується при виконанні засудженим певних фактичних умов, їй не протистоїть конкретний юридичний обов'язок.*

Необхідно відзначити, що на відміну від прав засуджених, забезпечення дотримання яких є обов'язком адміністрації установ, що виконують покарання, і інших компетентних органів та установ, для реалізації своїх законних інтересів засуджених вправі тільки клопотати (а не вимагати) перед вказаними уповноваженими суб'єктами.

Адміністрація установ і органів, які виконують кримінальні покарання, і інші суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин тут в більшості випадків здійснюють оцінку поведінки засудженого (виконання режимних вимог, ставлення до праці, навчання та ін.) Законний інтерес являє собою правовий стимул і є правовим спонуканням до законослухняної поведінки засудженого. Така поведінка створює особам, які відбувають кримінальні покарання, сприятливі умови для здійснення власних потреб та інтересів.

Тільки при наявності правомірної поведінки засудженого можуть бути реалізовані законні інтереси, спрямовані на отримання заохочень (умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання, отримання додаткового побачення та ін.) або пільг (проживання засуджених до обмеження чи позбавлення волі зі своїми сім'ями за територією установ виконання покарань (ч. 7 ст. 59, ч. 2 ст. 99 КВК України); короткочасні виїзди засуджених до обмеження чи позбавлення волі за межі установ виконання покарань (ч. 3 ст. 59, ч. 1 ст. 111 КВК України) тощо).

Зміст законного інтересу традиційно включає три елементи:

- 1) прагнення отримати передбачене законом матеріальне чи духовне

соціальне благо (отримання додаткових короткострокових чи тривалих побачень, переведення до дільниці соціальної адаптації засуджених до позбавлення волі тощо). Такі блага вказуються у правових нормах як мета, для досягнення якої необхідні відповідні юридичні факти й позитивна оцінка поведінки засудженого суб'єктами чи учасниками кримінально-виконавчих відносин;

2) можливість клопотати перед посадовими особами органів виконання покарань чи адміністрацією установ виконання покарань, прокуратурою, судом про їх відповідні дії щодо реалізації законних інтересів;

3) можливість звертатися до компетентних органів за захистом законних інтересів. Таке звернення не спричиняє автоматичного задоволення клопотання, проте означає, що законні інтереси, як і суб'єктивні права, гарантуються державою.

За соціально-політичним призначенням законні інтереси засуджених поділяють на:

а) законні інтереси, направлені на отримання заохочень, наприклад, передбачених для різних категорій засуджених у статтях 46, 54, 67, 81, 130 КВК України;

б) законні інтереси, направлені на отримання пільг;

в) законні інтереси, направлені на отримання благ, які за своєю суттю не є для засуджених ні заохоченнями, ні пільгами. В одних випадках вони закріплені в законодавстві як законний інтерес з використанням формулювань наприклад, «як правило», «як виняток», «за наявності можливості» та ін.

Джерелами формування правового статусу засуджених в Україні є: Конституція України, кримінально-виконавче законодавство та інші Закони.

Кримінально-виконавчий кодекс закріпив вимоги до джерел обмежень прав людини і громадянина виходячи з положень ст. 64 Конституції, яка встановила, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

З цього випливає, що обмеження прав громадянина не можуть встановлюватися підзаконними, зокрема відомчими актами. Тим більше, вони не можуть бути передбачені вказівками посадових осіб установ і органів, що виконують покарання. Вся діяльність персоналу по поводженню з засудженими повинна будуватися на неухильному дотриманні закону.

Джерелами обмеження правового статусу засуджених є норми конституційного, адміністративного, цивільного, житлового, сімейного та інших галузей законодавства. В якості прикладу слід привести обмеження у виборчих правах осіб, позбавлених волі, передбачене в ст. 76 Конституції України.

Обмеження громадянських прав і свобод засуджених встановлюються кримінальним законодавством. Так, наприклад, у ч. 2 ст. 58 КК встановлено, що з грошового забезпечення засудженого до службового обмеження для військовослужбовців проводяться утримання в дохід держави в розмірі,

встановленому вироком суду, але не більше 20%.

Обмеження громадянських прав і свобод засуджених встановлюються кримінально-виконавчим законодавством (наприклад, встановлення цензури кореспонденції і обшуку у виправних установах).

Законодавчо закріплено, що Україна поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку. Таким чином, засуджені, незважаючи на вчинені ними злочини, нерідко проти державних інтересів, перебувають під захистом, насамперед, держави, це не виключає захист за допомогою громадських, правозахисних організацій. Україна бере на себе обов'язок поважати і охороняти права, свободи і законні інтереси засуджених нарівні з іншими громадянами.

3.4. Відповідальність засуджених за невиконання покладених на них обов'язків та гарантії забезпечення реалізації правового статусу засуджених

Невиконання засудженими покладених на них обов'язків, а також невиконання законних вимог адміністрації установ і органів виконання покарань, тягнуть за собою встановлену законом відповідальність. Ця норма поширюється на всі встановлені для засуджених обов'язки, а не тільки на основні.

Різновиди відповідальності за невиконання обов'язків у зв'язку з виконанням вироку суду обмежені деякими видами: *кримінальної, дисциплінарної і матеріальної*. Це пов'язано з тим, що можливості засуджених виступати в якості суб'єктів інших правовідносин в тій чи іншій мірі обмежені.

Конкретний вид відповідальності засудженого залежить від характеру вчиненого ним правопорушення і від ступеня його суспільної небезпеки.

Дисциплінарна відповідальність настає за порушення заборон або за ухилення від виконання обов'язків, що витікають із встановленого режиму утримання, тобто за невиконання спеціальних обов'язків.

Особливий характер дисциплінарної відповідальності залежить від правопорушень, що розглядаються в кримінально-виконавчому законодавстві в якості порушень режиму. Ця особливість полягає також у тому, що відповідальність настає за розширене коло правопорушень: як за порушення режиму відбування покарання, також за діяння, які формально носять ознаки злочину, але в силу малозначності не представляють суспільної небезпеки.

У відношенні засуджених до позбавлення волі можуть бути застосовані різні міри відповідальності, в тому числі приміщення в дисциплінарний ізолятор, карцер або приміщення камерного типу (ПКТ).

Матеріальна відповідальність на відміну від дисциплінарної настає лише у тих випадках, коли засуджені своїми протиправними діями заподіяли державі майнову шкоду. У діючому законодавстві передбачено два види

збитків, що підлягають відшкодуванню, – шкоду матеріальну і шкоду моральну.

Більшу суспільну небезпеку представляють засуджені особи, які під час відбування покарання вчиняють не проступки, за які передбачена дисциплінарна або матеріальна відповідальність, а нові кримінальні правопорушення, що свідчить про їх наполегливе небажання підкорятися вимогам законів. У кримінальному законодавстві передбачена *кримінальна відповідальність* за ряд злочинів проти встановленого порядку діяльності виправних установ, суб'єктами яких є засуджені до різних видів покарання. Суворі кримінальна відповідальність також передбачена за ряд тяжких й особливо тяжких злочинів (ст.ст. 294, 392, 393, 394, 395 КК України і ін.) Як правило, засудження особи позбавленої волі за вчинення нового злочину тягне за собою спрямування у виправну колонію з більш строгим рівнем безпеки.

Встановленням різноманітної системи спеціальної відповідальності кримінально-виконавче законодавство забезпечує належний порядок відбування засудженими покарань.

В юриспруденції гарантії традиційно прийнято сприймати в якості триєдиної системи, що включає в себе: 1) загальні; 2) спеціально-юридичні та 3) організаційні гарантії.

Загальні гарантії являють собою економічні, соціальні, політичні, ідеологічні та інші види умов, що виступають по відношенню до прав і свобод в якості сприятливого середовища їх реалізації.

Сутність загальних гарантій полягає в наявності своєрідного середовища, що створює лише можливість реального здійснення прав і свобод особистості. Тому, виступаючи в такій якості, вони не можуть самі по собі забезпечити їх реалізацію та захист, перш за все тому, що таке забезпечення пов'язане з використанням правових засобів, що представляють собою не що інше, як юридичні гарантії.

Саме наявність юридичних гарантій дозволяє в більшості випадків засудженим до позбавлення волі найбільш результативним чином скористатися наявною у них правовою можливістю, реалізувати свій той чи інший інтерес.

Юридичні гарантії прав, обов'язків та законних інтересів забезпечують їх реалізацію та захист (правозастосовна діяльність у виправних установах, судовий контроль, прокурорський нагляд).

У той же час сутність юридичних гарантій забезпечення правового статусу особистості не можна зводити лише до заходів охорони і захисту закріплених у законодавстві суб'єктивних прав, до неї також слід відносити механізм виконання юридичних обов'язків, які поряд з суб'єктивними правами утворюють правовий статус особистості і службовців гарантією реалізації прав інших людей.

Відповідно, система юридичних гарантій правового статусу

особистості дуже багатогранна, і одним з основних її елементів виступають гарантії конституційно-правового характеру, в систему яких входять такі елементи: принцип державної гарантії захисту прав і свобод; принцип самозахисту; судовий захист прав і свобод; міждержавні органи з захисту прав людини; право на підсудність і підвідомчість при вирішенні судових справ; право на одержання кваліфікованої юридичної допомоги; презумпція невинності; неприпустимість повторного засудження за один і той же злочин; відсутність зворотної сили закону; особливий порядок обмеження прав і свобод.

Систему юридичних гарантій реалізації особистих конституційних прав і свобод громадян представляється можливим визначити наступним чином: юридичні гарантії права на життя; юридичні гарантії права на охорону державою честі, гідності та доброго імені кожної людини; юридичні гарантії права на недоторканність особи, житла і приватного життя; юридичні гарантії права на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень; юридичні гарантії права на свободу совісті та віросповідання; юридичні гарантії права на свободу пересування і вибору місця перебування і проживання; юридичні гарантії права на свободу думки і слова.

Гарантії захисту прав і свобод в якості єдиної системи, проявляються на двох рівнях.

Перший рівень – засоби міжнародно-правового захисту прав і свобод людини. Міжнародні гарантії забезпечення правового статусу особистості в сфері виконання покарання - це система позитивно діючих умов і факторів, що включає в себе міжнародні стандарти прав людини, визнання пріоритету норм міжнародного права над внутрішньодержавним законодавством у питаннях забезпечення прав людини, акти застосування права, а також передбачена правовими нормами і реально забезпечувана можливість звернення в спеціалізовані міжнародні органи по захисту прав і свобод людини.

Другий рівень – це засоби національної юрисдикції, що включають в себе державні та громадські механізми захисту.

До гарантій державного захисту прав і свобод відноситься нагляд конституційного суду, відомчий контроль, контроль державних органів та органів місцевого самоврядування, прокурорський нагляд, судовий захист.

Залежно від елементів правового статусу, юридичні гарантії його забезпечення поділяються на *гарантії реалізації прав і юридичні гарантії обов'язків* осіб у сфері виконання покарання. У свою чергу, гарантії реалізації прав можна розділити на використання прав засудженими та виконання обов'язків державою в особі її органів та посадових осіб щодо забезпечення правового статусу осіб у сфері виконання покарання. Реалізація обов'язків являє собою виконання особами, до яких застосовано заходи юридичної відповідальності, обов'язків, що випливають з їх спеціального правового

статусу, а також виконання і застосування до них заходів державного примусу.

Внутрішньодержавні гарантії забезпечення правового статусу особи в сфері виконання покарання – це комплекс умов, що включає в себе наявність законодавства, спрямованого на захист прав, свобод та забезпечення обов'язків, наявність спеціальних органів, що здійснюють цю діяльність, і наявність правозастосовних актів, що видаються цими органами, а також юридично закріплена процедура звернення осіб, щодо яких здійснюється виконання покарання, за забезпеченням їх прав і обов'язків.

Сучасне внутрішньодержавне законодавство встановлює досить досконалий правовий механізм реалізації гарантій охорони прав і свобод особи в сфері виконання покарання, елементами якого є: регламентація режиму виконання покарання Законами України; чітке визначення правового статусу особи в процесі виконання покарання; включення забезпечення прав вказаних осіб в число основних вимог режиму в місцях виконання покарання; докладна регламентація порядку реалізації основних прав і свобод; встановлення порядку інформування їх про права і свободи; інформування про порядок захисту своїх прав і свобод; встановлення меж правообмежень особистості в сфері виконання покарання.

В цілому аналіз внутрішньодержавного законодавства, що регламентує процес реалізації гарантій охорони правового статусу особи в сфері виконання покарання, дозволяє виявити такі рівні їх реалізації: 1) конституційний; 2) українського законодавства; 3) підзаконний (відомчий).

Також ст. 55 Конституції України гарантує кожному судовий захист прав і свобод. Право на судовий захист має на увазі не тільки право на звернення до суду за захистом, але і можливість реального поновлення порушених прав та інтересів за допомогою суду.

Реалізацію юридичних гарантій прав особи в сфері виконання покарання ускладнюють наступні причини: економічний спад і пов'язане з цим обмеження матеріально-фінансових ресурсів; зростання злочинності, що супроводжується збільшенням числа ув'язнених; зростання наркоманії, зараженості ВІЛ-інфекцією; погіршення відносин між засудженими та персоналом пенітенціарних закладів.

Практична реалізація юридичних гарантій прав людини в умовах виконання покарання не може успішно здійснюватися без урахування зміни матеріально-побутових умов виконання покарання і реального соціально-економічного становища населення.

Під **організаційними гарантіями** розуміється цілеспрямована діяльність різних державних органів і громадських організацій по створенню максимально сприятливих умов для реалізації прав і свобод особистості. До видів цих гарантій можна, зокрема, віднести діяльність різноманітних комісій, координаційних рад, які тим чи іншим чином займаються питаннями забезпечення прав і свобод громадян (наприклад, роз'яснювальна діяльність

Комітету Верховної Ради з питань прав людини, Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності). Подібного роду заходи прямо не впливають на процес реалізації і захисту прав засуджених до позбавлення волі, але роблять великий моральний вплив на діяльність усіх державних органів та установ, пов'язаних з проблемами забезпечення законності у виправних установах.

Не маловажну роль, в забезпеченні реалізації правового статусу засуджених, відіграють працівники адміністрації виправних установ. Оскільки держава позбавляє людину волі, вона бере на себе зобов'язання щодо її утримання та забезпечення гарантій захисту прав, законних інтересів та обов'язків. Адміністрація колонії, яка виступає представником держави, повинна створити безпечні умови для осіб позбавлених волі. Права, законні інтереси та обов'язки засуджених будуть забезпечені тільки при умові, коли засуджені і адміністрація колонії взаємно будуть виконувати вимоги закону, включно з тими законами (нормами, зокрема, кримінально-виконавчого законодавства), що проголошують і захищають права засуджених. Наприклад, дуже часто від адміністрації залежить реалізація права на особисту безпеку. Виходячи з аналізу положень кримінально-виконавчого законодавства, що закріплюють право засуджених до позбавлення волі на особисту безпеку, можна прийти до висновку, що його реалізація може здійснюватися в двох формах: 1) за заявою самої особи і 2) з ініціативи начальника виправної установи. У першому випадку сам засуджений, визначивши наявність обставин, які загрожують його життю і здоров'ю, звертається з усною чи письмовою заявою до будь-якій посадовій особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого. У другому випадку сам начальник виправної установи, встановивши конкретні факти, що свідчать про наявність подібного роду ситуації, приймає рішення про переведення засудженого до позбавлення волі в безпечне місце.

Іноземні громадяни й особи без громадянства під час відбування покарання не є безправними. Конституція (ст. 26) й інші українські закони, міжнародні договори гарантують охорону їх життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність особи і житла, приватного життя, майнових, сімейних, трудових прав та інших цінностей.

Закріплення прав, законних інтересів і обов'язків засуджених здійснюється кримінально-виконавчим законодавством в основному шляхом формулювання норм, які регулюють режим (порядок) відбування і виконання покарання, а стосовно окремих покарань – шляхом застосування засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Засудженим іноземцям закон (ч. 3 ст. 8 КВК України) надає право підтримувати зв'язок з дипломатичними представництвами і консульськими установами своїх держав, особам без громадянства та громадянам держав, що не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону

їхніх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист.

Питання для самоконтролю

1. Поняття, структура та соціально-правове призначення правового статусу засуджених
2. Юридичні права та обов'язки засуджених
3. Законні інтереси засуджених та обмеження правового статусу засуджених
4. Відповідальність засуджених за невиконання покладених на них обов'язків та гарантії забезпечення реалізації правового статусу засуджених

ТЕМА 4. ОРГАНИ І УСТАНОВИ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ПОКАРАННЯ, ЇХ ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ

4.1. Поняття та соціально-правове призначення кримінально-виконавчої системи України

Діяльність суду, державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, установ і органів виконання покарань, нерозривно пов'язана між собою. Цей взаємозв'язок, незважаючи на відмінність правових основ, форм і методів їх діяльності, зумовлюється покладеними на них завданнями боротьби зі злочинністю. Успішна робота кожного із означених державних органів – необхідна передумова ефективного виконання завдань іншими ланками цієї системи.

Покарання виконує роль засобу боротьби зі злочинністю головним чином в стадії його реалізації. Досягнення цілей покарання в процесі його виконання відноситься до числа важливих і складних проблем і передбачає створення спеціальної системи кримінально-виконавчих державних установ та органів, що підлягають комплектуванню підготовленими кадрами, що володіють глибокими знаннями права, педагогіки, психології та хорошими організаторськими здібностями. До виконання кримінальних покарань залучаються також органи та посадові особи деяких державних установ та організацій, основна діяльність яких пов'язана із здійсненням інших функцій.

Виконання кримінальних покарань визнається виключною функцією держави, для здійснення якої, як правило, створюються спеціалізовані установи і органи. При цьому основним є положення, зафіксоване в ст. 50 КК України, – покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи.

Структура установ і органів, які виконують кримінальні покарання, в Україні завжди була тісно пов'язана з діючою системою кримінальних покарань, закріпленою в кримінальному законодавстві.

При багатоплановості покарань можна виділити загальні завдання і мету органів та установ виконання покарань. Таку можливість надано законодавцем при формулюванні мети і завдань кримінального та кримінально-виконавчого законодавства.

Оскільки кримінальне покарання має на меті не тільки кару, а й передбачає виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів, досягнення цієї мети покладено на органи та установи, що виконують кримінальне покарання.

Основними завданнями установ і органів виконання покарань є:

а) виконання вироку суду – під виконанням вироку суду розуміється реалізація вимог вироку суду про виконання покарання або застосування інших заходів кримінально-правового впливу в точній відповідності з законом;

б) забезпечення процесу виправлення та ресоціалізації засуджених –

під виправленням засуджених розуміється процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, а під ресоціалізацією – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві (ст. 6 КВК України);

в) спеціальне (часткове) попередження злочинів – під спеціальним (частковим) попередженням злочинів розуміється запобігання вчиненню особами, які відбувають покарання, нових злочинів;

г) загальне попередження злочинів – під загальним попередженням злочинів розуміється запобігання вчиненню злочинів з боку громадян, які не відбувають покарання, шляхом погрожуючого впливу на них кримінального покарання.

Поряд з перерахованими основними завданнями установи і органи, виконання покарань, виконують конкретні специфічні для них завдання, які є похідними від основних. Особливо це характерно для виправних установ, завдання яких в останні роки видозмінюються й доповнюються.

Кримінально-виконавча система України – це сукупність органів та установ держави, які здійснюють діяльність з виконання кримінальних покарань, наділені спеціальним статусом і перебувають у відносинах субординації між собою.

Основними ознаками органів та установ виконання покарань є:

- виключний характер діяльності – виконання покарань;
- здійснення певних функцій – управлінських та адміністративно-господарських (органи) та виконавчо-розпорядницьких (установи).

Органи та установи виконання покарань утворюють кримінально-виконавчу систему України, діяльність якої регламентується КВК України, законами й актами Президента України та Кабінету Міністрів, іншими нормативно-правовими документами. Система органів та установ, які безпосередньо організують і здійснюють виконання покарань в Україні, закріплена у ст. 11 КВК України.

До органів виконання покарань належать: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації. Таким чином, органами виконання покарань є організації, які у першу чергу здійснюють управлінські та адміністративно-господарські функції.

Установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (далі - виховні колонії), слідчі ізолятори у випадках, передбачених цим Кодексом.

Незважаючи на те, що Державна виконавча служба не відноситься ні до органів ні до установ покарання, вона здійснює виконання покарання у вигляді конфіскації майна. Теж саме можна сказати і про суд, на який

покладаються повноваження здійснювати покарання у вигляді штрафу. Законодавством окремо виділяються військові частини, гауптвахти та дисциплінарні батальйони, які здійснюють виконання покарань щодо засуджених військовослужбовців. Виходячи з чинного законодавства можна зробити висновок, що всі вище перелічені установи хоча і здійснюють певні види покарань, все ж таки не входять до кримінально-виконавчої служби.

Отже, **установи виконання покарань** – це організації, які безпосередньо здійснюють виконання конкретних видів кримінальних покарань та в яких безпосередньо утримуються засуджені.

Не треба ототожнювати поняття «кримінально-виконавча система України» та «кримінально-виконавча служба України». Відповідно до ст. 6 Закону «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Державна кримінально-виконавча служба України відповідно до закону здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань зі спеціальним статусом, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України. Як бачимо, зі змісту закону випливає, що друге поняття набагато ширше.

Діяльність органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України має всі властиві ознаки правоохоронних органів: специфічні завдання, від реалізації яких залежить спокій суспільства та громадський порядок; можливість застосування примусових заходів; відповідність діяльності чинному законодавству та в спеціальному порядку, встановленому відповідними нормативно-правовими актами.

4.2. Державна кримінально-виконавча служба України

Державна кримінально-виконавча служба України здійснює керівництво органами і установами виконання покарань в Україні, їй підпорядковуються територіальні органи управління в регіонах і містах державного значення. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України спрямовується і координується Міністерством юстиції України. Правовою основою діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є Закон України “Про державну кримінально-виконавчу службу України” від 23.06.2005 № 2713-IV.

Правовою основою діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є Конституція України, закони України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані

відповідно до них нормативно-правові акти Міністерства юстиції України.

ДКВС України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України зі своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Державної казначейської служби. ДКВС має спеціальний статус. Специфіка статусу обумовлена завданнями, які законодавець ставить перед ДКВС, а також тим, що цей орган не виконує більше ніяких функцій.

Основним завдання ДКВС відповідно до Закону України “Про державну кримінально-виконавчу службу України” від 23.06.2005 № 2713-IV є завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Окрім цього Міністерство юстиції України покладає на ДКВС України виконання таких основних завдань:

- 1) реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
 - 1-1) реалізація державної політики у сфері пробації;
- 2) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації;
- 3) забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту;
- 4) контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

Відповідно до покладених на неї завдань, ДКВС України :

- 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові юстиції;
- 2) подає Міністрові юстиції пропозиції щодо визначення основних напрямів діяльності територіальних органів управління ДКВС, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ та організацій, утворених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби (далі - органи і установи);
- 3) аналізує результати діяльності органів і установ, готує на їх основі та подає Міністрові юстиції пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування органів і установ;
- 4) забезпечує виконання державних цільових програм розвитку органів і установ;
- 5) бере участь у розробленні та виконанні державних комплексних програм протидії злочинності;

- 6) організовує та контролює виконання вироків суду та інших судових рішень і застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених;
- 7) забезпечує дотримання вимог законодавства в органах і установах;
- 8) забезпечує здійснення заходів стосовно запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків засудженими та особами, узятими під варту, а також заходів щодо них для припинення кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків;
- 9) забезпечує виявлення кримінальних правопорушень, учинених в органах і установах;
- 10) організовує здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- 11) забезпечує контроль за організацією охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, дотриманням правопорядку та забезпеченням безпеки в них;
- 12) організовує забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, підрозділами таких установ та слідчих ізоляторів;
- 13) організовує і контролює оперативно-розшукову діяльність органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, налагоджує взаємодію з органами, до складу яких входять підрозділи, що провадять таку діяльність;
- 14) здійснює довідково-інформаційне та методичне забезпечення органів і установ;
- 15) забезпечує функціонування власної системи внутрішньої безпеки;
- 16) здійснює управління об'єктами державної власності;
- 17) організовує облік та реєстрацію засуджених та осіб, узятих під варту;
- 18) визначає вид установи виконання покарань, у якій відбуватимуть покарання засуджені до позбавлення волі;
- 19) здійснює розподіл засуджених, переводить їх та осіб, узятих під варту, з однієї установи до іншої;
- 20) здійснює видачу осіб (екстрадицію), а також прийом громадян України, засуджених за кордоном, для відбування покарання на території України та передачу іноземців, засуджених судами України, для відбування покарання за кордоном, забезпечує транзитне перевезення через територію України осіб, узятих під варту, або засуджених згідно із законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- 21) забезпечує виконання актів амністії та помилування, проводить перевірки дотримання органами і установами вимог нормативно-правових актів, які регламентують порядок оформлення матеріалів до клопотання про помилування;
- 22) організовує проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, залучає до її проведення представників релігійних і

благодійних організацій, громадських об'єднань, творчих спілок, фізичних осіб;

23) сприяє спостережним комісіям та громадським об'єднанням у здійсненні громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань;

24) організовує у взаємодії з МОН професійно-технічне і загальноосвітнє навчання засуджених та надання освітніх послуг особам, узятим під варту;

25) організовує проведення медичної практики, здійснення санітарно-епідеміологічного нагляду, медичного контролю за станом здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, надання їм медичної допомоги, забезпечує належний санітарно-епідемічний стан в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах і на їх території;

26) взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями щодо підготовки засуджених до звільнення з установ виконання покарань;

27) організовує залучення засуджених до суспільно корисної оплачуваної праці;

28) здійснює державний нагляд за безпечним веденням робіт персоналом органів і установ, засудженими та особами, узятими під варту;

29) установлює і підтримує зв'язки з міжнародними організаціями, за погодженням з Міністром юстиції укладає угоди з відповідними органами іноземних держав про співробітництво у сфері виконання кримінальних покарань, протидії злочинності та з інших питань, що належать до компетенції ДКВС;

30) здійснює розгляд звернень громадян та юридичних осіб з питань, пов'язаних із діяльністю ДКВС, органів і установ;

3-1) забезпечує виконання завдань, визначених Законом України "Про пробацію"; здійснює інші повноваження, визначені законом.

ДКВС України здійснює свої повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи управління — міжрегіональні управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України а також через підпорядковані територіальним органам управління відділи пробації. Установи виконання покарань, слідчі ізолятори, воєнізовані формування, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України, підпорядковані Міністерству юстиції України.

В процесі виконання покладених на неї завдань ДКВС України взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також іншими підприємствами, установами та організаціями.

ДКВС України в межах своїх повноважень, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства юстиції України та доручень Міністра юстиції України видає накази організаційно-розпорядчого характеру, які підписує Голова Департаменту державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України. У разі потреби видає разом з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади спільні накази організаційно-розпорядчого характеру.

Усі рішення, прийняті в межах повноважень ДКВС, обов'язкові для виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, а також громадянами.

4.3. Органи та установи виконання покарань

Органами виконання покарань є: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління; уповноважені органи з питань пробації.

Центральним органом виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації є Міністерство юстиції України;

його територіальні органи управління - міжрегіональні управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції:

Західне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції

Південне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції

Південно-Східне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції

Північно-Східне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції

Центральне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції

Центрально-Західне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції

Законом України від 07.09.2016 р. № 1492-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» (набув чинності 08.10.2016 р.) кримінально-виконавчі інспекції були виключені з числа суб'єктів виконання покарань. Відповідно до цього Закону передбачено утворення нових органів – органів пробації, як окремих суб'єктів виконання кримінальних покарань.

Установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (далі - виховні колонії), слідчі ізолятори у випадках, передбачених цим Кодексом.

Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (далі - виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (далі - виправні колонії).

Виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки.

Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

У виправних колоніях середнього рівня безпеки можуть створюватися сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі.

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть створюватися сектори середнього рівня безпеки для відбування покарання жінками, засудженими до довічного позбавлення волі.

У межах, визначених цим Кодексом та законами України, виконання кримінальних покарань також здійснюють органи державної виконавчої служби, військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон.

Територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації, арештні доми, виправні центри, виправні та виховні колонії, слідчі ізолятори організуються і ліквідуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, а військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон - Міністерством оборони України за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Слідчі ізолятори

Відповідно до Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.03.2013 № 460/5 у слідчому ізоляторі тримаються:

засуджені:

- особи, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини, які на підставі статті 89 Кримінально-виконавчого кодексу України залишені у СІЗО для роботи з господарського обслуговування;

- особи, засуджені до позбавлення волі, вирокі щодо яких набрали законної сили і які на підставі статті 87 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі — КВК) підлягають відправленню до установ виконання покарань;

- особи, засуджені до позбавлення волі, вирокі щодо яких набрали законної сили, які на підставі статті 90 КВК тимчасово залишені в СІЗО або переведені до СІЗО з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії;

- особи, засуджені до позбавлення волі, вирокі щодо яких набрали законної сили, які відповідно до статті 88 КВК переміщуються під вартою з однієї установи до іншої;

неповнолітні особи - ув'язнені віком до 18 років, які тримаються в СІЗО на підставі ухвали слідчого судді (суду) про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а також вирокі суду, який не набрав законної сили;

ув'язнені - особи, які тримаються під вартою на підставі ухвали слідчого судді (суду), і засуджені, вирокі щодо яких не набрали законної сили.

Органи державної виконавчої служби (Ст. 12 КВК) Органи державної виконавчої служби виконують покарання у виді конфіскації майна у випадках та в порядку, передбачених цим Кодексом та законами України.

Державна виконавча служба виконує покарання у виді конфіскації майна у випадках та в порядку, передбачених КВК України та Законами України «Про Державну виконавчу службу» і «Про виконавче провадження».

Повноваження уповноваженого органу з питань пробації (ст.13 КВК)

Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує:

- здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років;

- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт;

- реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

- проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;

- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;

- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному статтею 57 цього Кодексу;

- здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

(положення щодо застосування пробаційних програм набирають чинності з 1 січня 2018 року)

Військові частини, гауптвахти (Ст. 14 КВК) Військові частини,

гауптвахти виконують покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службового обмеження для військовослужбовців, засуджених за злочини невеликої тяжкості, арешту з утриманням засуджених на гауптвахтах, а також здійснюють контроль за поведінкою засуджених військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Арештні доми (Ст. 15 КВК) Арештні доми виконують покарання у виді арешту.

В арештних домах тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент постановлення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за злочини невеликої тяжкості.

Виправні центри (Ст. 16 КВК) Виправні центри виконують покарання у виді обмеження волі стосовно осіб, засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджених, яким даний вид покарання призначено відповідно до ст. ст. 82,389 Кримінального кодексу України.

Правову основу діяльності виправного центру складають Кримінально-виконавчий кодекс України, Правила внутрішнього розпорядку, та інші нормативно-правові акти.

Особливості обладнання виправних центрів:

- територія виправного центру з метою недопущення проходу сторонніх осіб та забезпечення збереження матеріальних цінностей, що на ній знаходяться, обладнується огорожею та КПП;

- межа виправного центру встановлюється наказом начальника міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції за погодженням з органами місцевого самоврядування, з урахуванням особливостей установи, та проходить по межі населеного пункту, але в радіусі не більше 5 кілометрів від території виправного центру.

Дисциплінарний батальйон (Ст. 17 КВК) Дисциплінарний батальйон виконує покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні засуджених військовослужбовців строкової служби, військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, осіб офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, осіб офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період (крім військовослужбовців-жінок).

Виправні колонії (Ст. 18 КВК) Виправні колонії виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі.

Засуджені до позбавлення волі відбувають покарання у виправних колоніях:

мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання - засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній

мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом;

мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання - чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправній колонії цього виду можуть відбувати покарання також засуджені, переведені з виховних колоній у порядку, встановленому ст.147 КВК. У секторі середнього рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також жінки, засуджені до довічного позбавлення волі;

середнього рівня безпеки - жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії; чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі; засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом. У секторі максимального рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі;

максимального рівня безпеки - чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, переведені з колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування.

Виховні колонії(Ст. 19 КВК) Виховні колонії виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх.

Виправні колонії, виправні центри, виховні колонії та арештні дома будуються за типовими проектами.

Територія виправних та виховних колоній розмежовується на структурні ділянки (карантинна, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної реабілітації), які ізолюються одна від одної. Види ділянок безпосередньо залежать від рівня безпеки колонії.

У кримінально-виконавчих установах виділяються дві зони: житлова та виробнича. У *житлій зоні* розміщуються гуртожитки, їдальня, ларьок, клуб, бібліотека, кімната психоемоційного розвантаження, приміщення для загальноосвітнього навчання, приміщення для проведення духовної роботи та виконання релігійних обрядів, медична частина із стаціонаром та інфекційним ізолятором, лазня з пральнею і дезкамерою та сушильною, перукарня, комора для зберігання постільних речей та спецодягу, камери схову особистих речей повсякденного користування, майстерня з ремонту одягу та взуття, кабінети для начальника колонії, його заступників, персоналу відділу нагляду і безпеки, оперативної та соціально-психологічної служб, кімната для приймання засуджених. *Територія виробничої зони* виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки в обов'язковому порядку локалізується з метою виключення вільного переміщення засуджених між виробничими дільницями.

На території виправної колонії ізолювано обладнується будівля з ПКТ (приміщення камерного типу) і ДІЗО (дисциплінарним ізолятором) з камерами для праці та двориками для прогулянок засуджених.

Жила зона від виробничої, а також ПКТ та ДІЗО відокремлюються від інших споруд коридорами, які проглядаються.

Між суміжними жилою та виробничою зонами обладнуються КПП (контрольно-пропускний пункт) для пропуску засуджених з однієї зони в іншу, а в разі необхідності – приміщення для обшуку та перевдягання засуджених.

У будинку, де розташований КПП по пропуску персоналу на територію колонії, обладнуються кімнати для проведення короткострокових та тривалих побачень, кімнати для приймання-видавання посилок (передач), огляду осіб та їхніх речей.

За межами колонії розташовуються службові кабінети керівництва та служб установи, склади продовольства, речового майна, гаражі, аптеки, приміщення для мешкання та очікування родичів засуджених, які прибули на побачення.

Внутрішнє обладнання установ залежить від рівня безпеки конкретної кримінально-виконавчої установи.

Правила та вимоги до обладнання гуртожитків у колоніях і центрах, ПКТ та ДІЗО, встановлюються нормативними актами Міністерства юстиції України, зокрема Правилами внутрішнього розпорядку.

Очолює установу начальник. Він має заступників, які керують окремими ділянками роботи, а також виконують функції начальника установи у разі його відсутності.

У кримінально-виконавчих установах існують відділи: оперативний; нагляду і безпеки; по контролю за виконанням судових рішень; соціально-психологічної роботи; охорони; медична служба.

Начальники відділень соціально-психологічної служби очолюють колективи засуджених та проводять з ними роботу, метою якої є виправлення та ресоціалізація засуджених.

Кримінально-виконавчі установи мають статус юридичних осіб зі всіма правами та обов'язками передбаченими законодавством.

Як було вже зазначено, кримінально-виконавчі установи поділяються на:

виправні колонії – це кримінально-виконавчі установи, в яких виконується покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі;

виховні колонії – це кримінально-виконавчі установи, в яких виконується покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно неповнолітніх засуджених.

Організаційна та просторова побудова виховних колоній відповідає тим режимним вимогам, які властиві установам цього виду, але існують деякі відмінності. Зокрема, в особливостях обладнання виховних колоній. На території виховної колонії ізольовано обладнується будівля з ДІЗО (дисциплінарним ізолятором) та дворики для прогулянок засуджених. У жилій зоні розміщуються гуртожитки, школа, бібліотека, центр психоемоційного розвантаження, ларьок, їдальня, лазня з пральною, перукарня, робочі кабінети керівництва установи та відповідних служб. У виробничій зоні розміщуються професійно-технічне училище та виробничі майстерні. У виховних колоніях обладнуються спортивні майданчики з необхідним комплексом спортивного інвентарю та плац для шикування всіх засуджених колоній.

Залежно від такої характеристики засуджених, як стан їх здоров'я, в системі ВК утворюються спеціалізовані установи (колонії-лікарні), а для лікування і тримання інфекційних хворих засуджених — виправні колонії на правах лікувальних. Режим відбування покарання в цих установах, залучення засуджених до праці мають свої особливості, що залежать від потреби проведення лікувально-профілактичної і санітарно-протиепідемічної роботи із засудженими. Існування таких установ є прикладом прояву турботи держави про здоров'я засуджених і про реальну дію принципу гуманізму в кримінально-виконавчому законодавстві.

Кримінальні покарання, що застосовуються в Україні, є різнопланові. Одні з них пов'язані із заходами виправного впливу, інші — ні. Частина покарань має тривалий процес виконання, решта — обмежуються разовими діями. Є покарання, що передбачають позбавлення волі засудженого, але більшість не мають такого суворого карального змісту. За такої різнобічності кримінальних покарань (відповідно процесу їх виконання) можна виділити загальні завдання установ і органів виконання покарань. Це можна зробити виходячи з цілей кримінального покарання і завдань, які стоять перед законодавством, що регулює процес виконання покарання.

У ст. 50 КК як цілі покарання визначаються виправлення засуджених, попередження вчинення нових злочинів засудженими й іншими особами.

В ст. 1 КВК зазначається, що завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними.

Отже, перед установами і органами виконання покарань поставлені конкретні завдання — виконання вироку суду відповідно до правил, встановлених кримінально-виконавчим та іншим законодавством. При цьому установи і органи виконують визначене у вироку суду покарання як сукупність каральних правообмежень, в окремих видах покарання застосовуються заходи виправного впливу на засуджених. Однак цими функціями завдання виконання покарань не обмежуються.

Важливим завданням установ і органів виконання покарань є забезпечення процесу виправлення, створення умов для переоцінки життєвих орієнтирів, мотивів і цілей поведінки самими засудженими шляхом підвищення загальноосвітнього і культурного рівня засуджених, їх фізичного, психічного, правового і духовного розвитку, а також забезпечення цивілізованого рівня життєдіяльності засуджених у місцях позбавлення волі.

Завдання виправлення засуджених пріоритетне і найскладніше в числі завдань, поставлених перед системою установ і органів виконання покарань.

- По-перше, його розв'язання не вичерпується застосуванням покарання як сукупності каральних обмежень. У деяких покараннях з цією метою здійснюється спеціальний виховний процес — виправний вплив, який базується на вивченні особи засудженого, психолого-педагогічному й іншому впливі на неї.

- По-друге, оскільки виправлення засудженого — досить віддалений за часом результат, потрібні неабиякі зусилля адміністрації для того, щоб прискорити внутрішній процес зміни особи засудженого.

- По-третє, виправлення засуджених — найважливіше соціальне завдання, яке стоїть перед системою установ і органів виконання покарань. Його розв'язання гарантує вирішення проблеми спеціального попередження злочинів під час відбування покарання, а також правослухняної поведінки громадянина після відбуття покарання.

Завдання спеціального попередження вважається виконаним у тому випадку, коли засуджений позбавлений можливості вчинити новий злочин під час відбування покарання. Для цього засуджені до позбавлення волі

ізолюються від суспільства, а окремі їх категорії — одна від другої. Організовується охорона і постійний нагляд за поведінкою засудженого в місцях позбавлення волі, змінюється їх правовий статус (наприклад, вводиться перегляд кореспонденції, посилок, передач і бандеролей).

Контроль за поведінкою засуджених до виправних робіт на виробництві і в побуті з метою попередження нових злочинів і правопорушень покладається на адміністрацію підприємств, установ і організацій, де працюють засуджені. Для цього засуджений до виправних робіт зобов'язаний дотримуватися встановленого порядку відбування покарання, з'являтися за викликом до уповноважених органів пробації. У разі невиконання цієї вимоги без поважних причин засуджений може бути підданий приводу.

Крім того, установи і органи виконання покарань здійснюють цілий комплекс оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів, спрямованих на виявлення і запобігання злочинних проявів серед засуджених. Вирішення завдання спеціального попередження злочинів актуалізується залежно від ступеня суспільної небезпеки злочинів і особи злочинця. З урахуванням цих ознак суд призначає вид покарання, умови відбування якого диференційовані, в тому числі і за нормами, що визначають спеціально-попереджувальний вплив. В умовах місць позбавлення волі встановлюються суворіші заходи, спрямовані на попередження злочинів, ніж при виконанні покарань, що не пов'язані з позбавленням волі. Спеціально-попереджувальний вплив диференціюється і залежно від поведінки засудженого під час відбування покарання. Загальнопопереджувальне завдання вирішується установами і органами виконання покарань шляхом реалізації в повному обсязі і в точній відповідності із законом каральних правообмежень. Саме цим здійснюється загальнопопереджувальний вплив на громадян, які не мають твердих моральних установок і внаслідок цього схильні до вчинення злочинів.

Таким чином, перед установами і органами виконання покарань стоїть чотири основні завдання:

- виконання вироку суду,
- забезпечення процесу виправлення засуджених,
- спеціальне попередження
- загальне попередження (превенція).

Кожне із вказаних завдань має самостійне значення, а всі вони разом розкривають зміст процесу виконання кримінального покарання.

Основними функціями установ виконання покарань є:

- правоохоронна, яка полягає у забезпеченні безпеки населення, суспільства та держави від певної категорії осіб, нагляді та контролі за їх поведінкою, притягненні винних до відповідальності;
- правозастосовна, що полягає у виконанні норм законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів з питань виконання покарань;

- виконавча, що полягає у виконання судових рішень;
- адміністративна, яка полягає у визначені організаційно-штатної структури установ виконання покарань, їх підпорядкованості та підвідомчості;
- профілактична, яка полягає у запобіганні вчиненню злочинів і дисциплінарних проступків засудженими і особами, узятими під варту;
- оперативно-розшукова – реалізується під час оперативно-розшукової діяльності;
- соціально-виховна та психологічна, яка реалізується під час соціально-виховної та психологічної роботи з особами, що утримуються в установах виконання покарань;
- навчально-культурна, яка реалізується під час загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених, організації їх культурно-масової роботи;
- виробничо-господарська, яка полягає у створенні умов для праці засуджених;
- медико-санітарна, яка полягає у здійсненні медичного, санітарного та епідеміологічного нагляду за станом здоров'я засуджених до позбавлення волі і осіб, узятих під варту, наданні їм медичної допомоги, а також у додержанні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

4.4. Взаємодія установ і органів виконання покарань з іншими органами

Функціонування системи органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України є частиною державного правоохоронного механізму. Саме на діяльність означених органів та установ покладається важливе завдання з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Взаємодія органів та установ ДКВС України з державними та неурядовими інституціями є одночасно потребою і вимогою для можливості повноцінної діяльності у сфері виконання кримінальних покарань.

Необхідність взаємодії насамперед зумовлена тим, що у своїй діяльності органи та установи покарання стають учасниками різноманітних правовідносин, для того щоб реалізувати цілі та завдання, які стоять перед кримінально-виконавчим законодавством і виконанням покарання.

Взаємодія – це організована у відповідності з вимогами чинного законодавства узгоджена за цілями, місцем та часом спільна діяльність органів та установ ДКВС України з державними та неурядовими інституціями, яка спрямована на досягнення цілей та завдань взаємодіючих суб'єктів, при цьому об'єднуючою пріоритетною метою є здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

Законами і нормативно-правовими актами України визначені *основні види і форми правовідносин* між суб'єктами кримінально-виконавчої системи та державних структур і недержавних інституцій. З позицій підпорядкованості і субординації вони характеризуються як: *регламентаційні (спрямувальні, координаційні); співпраці і співробітництва; контролю та нагляду.*

Так, Закон України від 23 червня 2005 р. «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у ст. 5. Відносини Державної кримінально-виконавчої служби України з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, органами іноземних держав і міжнародними організаціями констатує:

1. Державна кримінально-виконавча служба України взаємодіє з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями відповідно до законодавства.

2. Для організації міжнародного співробітництва у сфері виконання кримінальних покарань Державна кримінально-виконавча служба України взаємодіє з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями на основі міжнародних договорів.

Крім того, у Законі взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями включена до переліку основних принципів діяльності ДКВС (п. 7, ст. 2). Правовою основою такої взаємодії є Конституція України, Закон «Про державну кримінально-виконавчу службу України» та інші закони, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, чинні міжнародні договори, а також нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань та пробації.

Взаємодія установ виконання покарань з правоохоронними органами зумовлена кількома факторами: 1) система виконання покарань належить до системи правоохоронних органів, відповідно, кримінально-виконавчі установи – складові компоненти системи правоохоронних органів; 2) у практиці діяльності правоохоронних органів виникають спільні специфічні задачі, від реалізації яких залежить безпека у суспільстві та громадський порядок; 3) тільки правоохоронним органам належить виключна можливість застосування примусу; 4) діяльність загальних органів повинна будуватись відповідно до чинного законодавства та в порядку, встановленому відповідними нормативно-правовими актами.

Характер взаємодії державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю має свою специфічну основу. Вона обумовлюється станом розвитку соціально-економічної інфраструктури суспільства, політичної системи, моральними цінностями у розвитку суспільства, особливостями того чи іншого етапу боротьби зі злочинністю, місцем і роллю даного органу в боротьбі з нею, їх правової та організаційної регламентацією і умовами

діяльності, специфікою та особливостями завдань, що стоять перед ними.

Основними аспектами взаємодії (співпраці, співробітництва) органів і установ виконання покарань з органами дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду є такі форми: обмін інформацією; сприяння (з боку УВП) у розкритті раніше не розкритих злочинів; спільна діяльність під час надзвичайних обставин; технічна співпраця та ін.

Найчастіше налагоджується взаємодія органів та установ ДКВС України з органами Національної поліції. Це обумовлено низкою причин: наявністю у окремих підрозділів Національної поліції деяких повноважень, пов'язаних з безпосередньою діяльністю у сфері виконання покарань (наприклад, конвоювання засуджених); нормативно встановленими обов'язками Національної поліції з виконання деяких видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; організацією Національною поліцією адміністративного нагляду щодо осіб, звільнених з місць позбавлення волі, а також контроль за поведінкою осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарань; необхідність ведення профілактичних та спеціальних обліків; потреба у проведенні інформаційного обміну у сфері боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями; залучення працівників Національної поліції до проведення профілактичних заходів (роз'яснення законодавства, проведення бесід, лекцій, семінарів з проблематики попередження наркоманії тощо); проведенням спільних заходів у разі виникнення надзвичайних ситуацій та припинення злочинів, які вчиняються засудженими, спрямованих на порушення нормального порядку функціонування органів та установ ДКВС України (втеч, дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань тощо).

Можна виділити наступні **форми взаємодії органів та установ ДКВС України з Національною поліцією**: спільна діяльність (проведення заходів) правоохоронної та профілактичної спрямованості, а також в разі виникнення надзвичайних ситуацій; обмін інформацією з питань попередження та припинення різних правопорушень, а також іншої інформації, необхідної для ефективного функціонування суб'єктів взаємодії; технічна співпраця.

Основа взаємодії судів та установ і органів виконання покарань, закладається ще в ході судового розгляду, коли суд чинить виховний вплив на підсудного, створюючи тим самим передумови для організації з ними подальшої ефективної виховної роботи. Кримінальне судочинство сприяє вихованню громадян, у тому числі і підсудних, у дусі неухильного виконання законів України і поваги прав і свобод громадян, роблячи при здійсненні правосуддя на судових засіданнях приватне і загальнопопереджувальний вплив на підсудного, інших громадян та учасників процесу.

Органи та установи ДКВС України взаємодіють з **органами прокуратури**. Так, прокурор відповідно до Закону України "Про прокуратуру" здійснює нагляд за додержанням законів в органах і установах виконання покарань при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а

також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Письмові вказівки прокурора щодо додержання встановлених законодавством порядку і умов тримання осіб у місцях, зазначених у частині першій цієї статті, а також письмові вказівки прокурора, надані іншим органам, які виконують судові рішення у кримінальних справах, є обов'язковими і підлягають негайному виконанню.

Взаємодія органів та установ ДКВС України з *органами місцевого самоврядування* нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» фактично не передбачена. Проте нормативно-правові акти, які визначають порядок виконання окремих видів покарань (в першу чергу, не пов'язаних з позбавленням волі), наділяють їх окремими повноваженнями в цій сфері. Зокрема, взаємодія уповноважених органів з питань пробації з органами місцевого самоврядування виявляється у наступному:

- у спільному визначенні об'єктів та робіт, де мають відбувати покарання засуджені до громадських робіт;
- у своєчасному інформуванні сільських, селищних міських районних рад про ухилення засуджених до громадських робіт від виконання покладених на них обов'язків;
- в інформуванні органів місцевого самоврядування про проблемні питання при виконанні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;
- у наданні допомоги під час проведення профілактичної роботи з засудженими, які проживають на території сільських, селищних міських районних рад.

Органи та установи ДКВС України є складовою державного механізму, точніше частиною системи органів виконавчої влади, тому їхня діяльність є частиною як загальнодержавної політики у сфері правоохорони та виконання покарань, так і регіональної політики у зазначених сферах. Зважаючи на це, діяльність зазначених органів та установ здійснюється у взаємодії з місцевими органами виконавчої влади.

Органи державної влади України, місцевого самоврядування активно взаємодіють з виправними установами в справі реалізації гарантій правового і соціального захисту їх персоналу. Законодавством передбачені певні фінансові переваги співробітникам виправних установ, пільги у забезпеченні житлом, по проїзду на транспорті, в оплаті житла і комунальних послуг і т.д. Органи місцевого самоврядування визначають межі територій, прилеглих до виправних установ. Взаємодія з органами державної влади та управління, органами місцевого самоврядування необхідна в проведенні виховної роботи із засудженими.

Відповідно до ч. 1 ст. 25 КВК України участь у виправленні і ресоціалізації засуджених та проведення соціально-виховної роботи з ними можуть брати: об'єднання громадян; релігійні організації; благодійні організації; окремі особи. При цьому, вичерпного переліку форм участі

громадськості у цьому процесі КВК не встановлює. В окремих його нормах конкретизовані лише питання участі релігійних організацій (ст. 128) та закріпленні основні форми участі громадськості у виправленні й ресоціалізації неповнолітніх засуджених.

Таким чином, взаємодія органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України з державними органами та недержавними організаціями – необхідна умова забезпечення ефективної життєдіяльності цих установ. Така взаємодія, що здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства, а також відомчих та міжвідомчих нормативних актів, що регламентують правовідносини органів і установ виконання покарань, державних органів і недержавних організацій, є важливою складовою частиною державної правоохоронної політики.

4.5. Значення і поняття контролю за діяльністю установ і органів виконання покарань

Контроль за діяльністю установ і органів виконання покарання, є умовою підвищення ефективності процесу виконання покарання і застосування виправного впливу, виявлення та усунення виявлених недоліків в їх діяльності.

Контроль являє собою систему діяльності уповноважених органів міжнародної спільноти, держави і суспільства щодо встановлення відповідності функціонування установ та органів, які виконують кримінальні покарання, нормативно-правовим стандартам та корегуванню виявлених відхилень.

Об'єктом контролю в зазначеній сфері є суспільні відносини, що виникають з приводу і в процесі службової діяльності персоналу установ і органів, які виконують кримінальні покарання. *Предмет контролю* - це стан об'єкта контролю, його відповідність Конституції України, міжнародним правовим актам, законодавству про державну службу, кримінально-виконавчому законодавству та іншим нормативно-правовим актам.

Нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань регламентовано в 4 главі КВК України.

Треба зазначити, що контроль є комплексним явищем і реалізується у таких *формах*:

1) міжнародний контроль: аналіз міжнародними організаціями з прав людини і комітетами ООН державних доповідей з питань дотримання прав людини (в тому числі з питань виконання покарань); правовий захист населення, що охоплює і перевірку реагування держави на допущені порушення прав людини і громадянина; охорона праці особи тощо. Особливе місце тут займають Мінімальні стандартні правила поведінки із в'язнями, які містять загальні стандарти з питань розміщення засуджених, їнього харчування, дотримання норм гігієни, медичного забезпечення тощо і

повинні повністю реалізуватись Україною в процесі виконання/відбування кримінальних покарань;

2) контроль державної влади і органів місцевого самоврядування, що виражається в аналізі встановленої звітності органів та установ виконання покарань; в підборі та навчанні кадрів, які призначені виконувати покарання; в усуненні порушень в організації виконання покарань, а також дотриманні законності в діяльності органів та установ виконання покарань; в планових та цільових перевітках діяльності перелічених установ. Ст. 24 КВК України визначає перелік посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, які мають право без спеціального дозволу відвідувати установи виконання покарань і при цьому наділені повноваженнями по здійсненню державного контролю за діяльністю цих органів і установ.

3) судовий контроль здійснюється при зверненні вироку до виконання, вирішенні питань умовно-дострокового звільнення та заміні покарання більш м'яким, ніж передбачено законом, при звільненні засудженого у зв'язку з тяжкою хворобою тощо;

4) прокурорський нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні законів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Нормативно-правова основа прокурорського нагляду, поряд зі ст. 22 КВК України, включає спеціальний закон – Закон України «Про прокуратуру». Суб'єктами прокурорського нагляду виступають Генеральний прокурор України, уповноважені ним прокурори і прокурори, які здійснюють нагляд за виконанням покарань на відповідній території.

5) відомчий контроль здійснюють вищестоящі органани управління і посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, згідно зі ст. 8, 23 КВК України, Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та інших підзаконних нормативно-правових актів (постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства юстиції України). Цей контроль здійснюється в порядку субординації. Загальний контроль здійснюють заступник міністра юстиції України, який координує діяльність ДКВС України.

Участь громадськості у діяльності органів та установ виконання покарань здійснюється у наступних напрямках: вплив на формування кримінально-виконавчої політики держави, участь в роботі з виправлення та ресоціалізації засуджених, а також здійснення громадського контролю.

Участь громадськості в діяльності органів і установ виконання, а також у виконанні інших соціально-виховних функцій, тісно пов'язана із організацією громадського контролю. Так, ч. 2 ст. 25 КВК України передбачено, що для здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань створюються *спостережні комісії*. Правовою підставою їхньої діяльності є КВК України та

Положення про спостережні комісії, затверджене Постановою Кабінетів Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 429. Комісії утворюються виконавчими комітетами міських (за винятком міст районного значення) рад, місцевими держадміністраціями. До їх складу входять представники громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та громадяни.

До *головних завдань спостережних комісій* належить: 1) організація громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених осіб, звільнених від відбування покарань; 2) сприяння органам і установам виконання покарань у виправленні і ресоціалізації засуджених та створенні належних умов для їх тримання, залучення до цієї діяльності громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та громадян; 3) організація виховної роботи з особами умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та громадського контролю за їх поведінкою протягом невідбутої частини покарання; 4) надання допомоги у соціальній адаптації особам, звільненим від відбування покарання.

На підставі аналізу норм, закріплених у ст. 147-148 КВК України, треба вважати, що громадський контроль за діяльністю органів і установ виконання покарань можуть здійснювати також інші суб'єкти – служби у справах неповнолітніх, піклувальні ради при виховних колоніях, представники засобів масової інформації, а також окремі громадяни, в тому числі й представники правозахисних організацій.

Також існують Громадська рада при Департаменті та Громадські ради при територіальних органах управління Департаменту, створенні наказом Департаменту від 12 грудня 2004 р. № 238 «Про утворення громадських рад при Державному департаменті України з питань виконання покарань та при його територіальних органах управління» з метою виконання Указу Президента України від 31 липня 2004 р. № 854/2004 «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» та Постанови Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (зараз Громадська рада при Департаменті перейменована на Громадську колегію при Департаменті).

Отже, контроль інститутів громадянського суспільства здійснюється суб'єктами, які мають особливу громадсько-державну правову природу, а саме: спостережні комісії, а також об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації, засоби масової комунікації.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та соціально-правове призначення кримінально-виконавчої системи України

2. Види органів та установ виконання покарання.
3. Основні завдання Державної кримінально-виконавчої служби України.
4. Кримінально-виконавчі установи відкритого і закритого типу.
5. Виправна колонія : поняття, структура, завдання.
6. Взаємодія установ і органів виконання покарань з іншими органами
7. Значення і поняття контролю за діяльністю установ і органів виконання

ТЕМА 5. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

5.1. Соціально-правове призначення покарань, не пов'язаних з позбавленням волі

Об'єктивна необхідність всебічного розширення застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, викликала до життя міжнародну реформу системи покарань. Вона базується на низці міжнародно-правових актів, зокрема Загальної Декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, а також інших міжнародних документах з прав людини, з яких випливає необхідність гуманізації системи кримінальних покарань. У США, Англії, Франції, Німеччині, Австрії та багатьох інших країнах переповненість в'язниць призвела до небезпечних умов і звільнення ув'язнених після відбуття ними лише невеликої частини строку призначеного покарання. Це зумовило необхідність застосування видів покарань, альтернативних позбавленню волі, з тим, щоб знизити наповненість в'язниць і гарантувати відбування покарань небезпечним злочинцям. Стандартні мінімальні правила ООН (Токійські правила) у ст. 8.2 містять цілий набір заходів, альтернативних тюремному ув'язненню (альтернативних покарань). Вибір і застосування конкретного із зазначених заходів «ґрунтується на оцінці встановлених критеріїв щодо як характеру і ступеня тяжкості правопорушення, так і особистості, біографії правопорушника, цілей вироку і прав жертв». Ці правила орієнтували країни світового співтовариства на розширення застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, і скорочення призначення покарання цього виду.

Кримінальне та кримінально-виконавче законодавство України наблизило систему кримінальних покарань до вимог міжнародних стандартів поведінки із правопорушниками. І на сьогоднішній день в Україні до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі відносяться: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна.

Зазначені види покарання залежно від обсягу застосування в якості засобу виправлення суспільно-корисної праці можна поділити на дві групи. У першу групу, в якій трудова діяльність засудженого носить необов'язковий характер, можна включити такі покарання, як штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, позбавлення спеціального, військового звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і конфіскація майна. Друга група містить покарання, де суспільно корисна праця є обов'язковою, до неї відносяться громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі.

Перевагами альтернативних покарань є: їх менша репресивність, вони не обмежують свободу пересування засудженого, свободу спілкування з іншими громадянами і т. і ; при їх виконанні не перериваються соціально корисні зв'язки засуджених з рідними та близькими, трудовими колективами і громадськими об'єднаннями; засуджені не вилучаються зі звичного соціального середовища, тому немає необхідності в їх соціальній реабілітації після відбування кримінального покарання; дозволяють уникнути тісного контакту засудженого з криміналітетом і отримання негативного досвіду; суспільство не несе великих матеріальних витрат по утриманню таких засуджених; більш ефективно здійснюється соціальний контроль за виконанням кримінального покарання, забезпечуються права, свободи і законні інтереси засуджених.

Специфічна особливість розглянутої групи покарань полягає в тому, що на осіб, засуджених до них, не завжди передбачено надання постійного виправного впливу, як це має місце, наприклад, при відбуванні позбавлення волі.

5.2. Порядок і умови виконання покарання у виді штрафу

Згідно 53 ст. Кримінального кодексу України (далі КК), **штраф** - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України, з урахуванням положень частини другої ст. 53 КК України.

Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Суд, встановивши, що такий злочин вчинено у співучасті і роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною, може призначити таким особам покарання у виді штрафу в розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше встановлених цією частиною статті меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості цією частиною статті.

Порядок і умови виконання покарання у виді штрафу регламентуються гл. 5 КВК України.

Відповідно до ч.1 ст. 26 КВК України, на засудженого покладається обов'язок у місячний строк після набрання вироком суду законної сили сплатити штраф та повідомити про це відповідний суд шляхом подання документа про сплату штрафу. Отже, у першу чергу законодавець надає можливість засудженому сплатити штраф в добровільному порядку.

У разі призначення штрафу з розстрочкою виплати певними частинами засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду. Про сплату відповідної частини штрафу засуджений повідомляє відповідний суд шляхом пред'явлення документа про сплату відповідної частини штрафу.

У разі несплати засудженим штрафу у місячний термін суд за поданням кримінально-виконавчої інспекції розглядає питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

У разі несплати засудженим чергового платежу під час призначення штрафу з розстрочкою виплати суд через місяць після закінчення строку виплати чергового платежу за поданням кримінально-виконавчої інспекції замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах:

- 1) від одного до п'яти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості;
- 2) від п'яти до десяти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;
- 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі - у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Законодавством передбачено два способи кримінально-правового забезпечення виконання покарань: 1) закріплення в законі можливості заміни судом одного покарання на інше при його невиконанні та 2) за ухилення від відбування кримінального покарання законом встановлюється кримінальна відповідальність, яка визначає такі дії як новий злочин. В кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві розмежовуються *правові наслідки неможливості сплати штрафу і ухилення від його сплати*.

У разі неможливості сплати штрафу, суд може замінити несплачену суму покаранням у виді громадських робіт, виправних робіт або позбавленням волі.

Ухилення засудженого від покарання у виді штрафу тягне за собою несприятливі правові наслідки у виді кримінальної відповідальності, яка передбачається ч. 1 ст. 389 КК України. Санкція цієї статті передбачає покарання у виді виправних робіт на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк.

Ухиленням від сплати штрафу є випадки, коли засуджений має можливість сплатити штраф повністю або частково в установлений строк, але свідомо ухиляється від його сплати. Інакше кажучи, ухилення від сплати штрафу – це поведінка засудженого, пов'язана з прагненням уникнути покарання при наявності можливості сплатити штраф.

Факт ухилення від сплати штрафу має бути обов'язково встановлений судом.

5.3. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягає в забороні обіймати посади на державній службі, в органах місцевого самоврядування чи займатися певною професійною або іншою діяльністю.

Цей вид покарання належить до числа покарань: 1) змішаних, оскільки може призначатися як основне так і додаткове; 2) строкових, як основне покарання воно призначається на строк від двох до п'яти років, а як додаткове – від одного до трьох років; 3) спеціальних – застосовується лише до тих осіб, які на момент учинення злочину обіймали посаду або займалися тією діяльністю, з якими був пов'язаний злочин.

Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або

займатися певною діяльністю реалізується у двох формах: 1) припинення трудового договору із засудженим, який обіймає певну посаду або анулювання дозволу на заняття певною діяльністю та 2) відмова засудженому в укладенні нового трудового договору на обіймання певної посади або видачі дозволу на заняття певною діяльністю. При цьому, виконання вироку в першій формі відбувається відразу після вступу його в законну силу і тільки один раз, а в другій – протягом всього строку покарання.

Відповідно до ч. 3 ст. 55 КК України, при призначенні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк – воно поширюється на увесь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 цього Кодексу – з моменту набрання законної сили вироком.

Порядок виконання зазначеного виду покарання встановлений гл. 7 КВК України, у ст. 30-35 якого визначаються обов'язки уповноваженого органу з питань пробації та всіх установ і органів, на які за законом покладено виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Детально порядок і умови виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю регламентовано в Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань (затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2003 р. № 270/1560).

Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, а також як додаткове до основних покарань, покладається на уповноважені органи з питань пробації.

Проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженого – на органи Національної поліції.

Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк, під час відбування основного покарання покладається на адміністрацію арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальника гарнізону.

Адміністрація арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальник гарнізону, де відбуває покарання особа, засуджена до додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, не може використовувати засудженого на роботах, виконання яких йому заборонено згідно з вироком.

Адміністрація арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальник гарнізону після відбуття засудженим основного покарання або в разі умовно-дострокового звільнення чи заміни покарання більш м'яким надсилає копію вироку суду до кримінально-виконавчої інспекції за місцем проживання засудженого або до військової частини за місцем служби засудженого.

Але необхідно розмежовувати діяльність по виконанню вимог вироку суду в частині позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, суб'єктами якої є адміністрації підприємств, установ, організацій, та діяльність по виконанню розглянутого покарання, суб'єктом якої є уповноважений орган з питань пробації. Адміністрації підприємств, установ, організацій, яким направляється копія вироку для виконання, не виконують покарання, а лише виконують вимогу вироку. Для надання діяльності по виконанню вимог вироку організованого характеру й забезпечення реалізації властивих покаранню правообмежень на уповноважені органи з питань пробації покладено обов'язок контролювати процес виконання-відбування даного виду покарання.

Згідно зі ст. 32 КВК України власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган за місцем роботи засудженого зобов'язаний:

- не пізніше трьох днів після одержання копії судового рішення звільнити засудженого з посади, яку він обіймає, або від того виду професійної діяльності, права на який його позбавлено, внести до трудової книжки засудженого запис про те, на якій підставі, на який строк і які посади він позбавлений права обіймати або яким видом професійної діяльності він позбавлений права займатися, та повідомити уповноважений орган з питань пробації про виконання судового рішення;

- за вимогою уповноваженого органу з питань пробації надавати йому документи, пов'язані з виконанням покарання.

Певні обов'язки покладаються і на органи, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності. Так, органи, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності, зобов'язані не пізніше трьох днів після одержання копії судового рішення анулювати дозвіл на заняття тим видом діяльності, яка заборонена засудженому, вилучити відповідний документ, який надає даній особі право займатися певним видом діяльності, і повідомити про виконання судового рішення уповноважений орган з питань пробації.

На відміну від виконавців вироку суду, уповноважений орган з питань пробації: а) є державними органами, які належать до кримінально-виконавчої системи; б) цілеспрямовано й планомірно здійснюють контроль за діяльністю засуджених; в) пов'язані з іншими суб'єктами в системі боротьби зі злочинністю; г) мають можливості впливати на процес виконання-відбування покарання; д) забезпечені відповідними кадровими й матеріальними ресурсами.

Уповноважений орган з питань пробації:

- веде облік засуджених до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання;
- здійснює контроль за додержанням порядку та умов відбування покарання засудженими особами;
- здійснює контроль за додержанням вимог судового рішення власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженого, а також органом, що має право анулювати дозвіл на заняття відповідним видом діяльності, забороненим засудженому;
- вживає заходів з припинення порушень вимог судових рішень;
- вживає першочергових заходів з виявлення засуджених, місцезнаходження яких невідоме;
- звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених, місцезнаходження яких невідоме.

У разі потреби уповноважений орган з питань пробації може давати дозвіл засудженим особам виїжджати за межі України. Такий дозвіл надається тільки у випадках направлення засудженої особи у відрядження з місця роботи, у разі потреби проходження курсу лікування та в разі смерті близького родича (подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки), що обов'язково повинно бути підтверджено документально.

Адміністрація арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальник гарнізону, де відбуває покарання особа, засуджена до додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, не може використовувати засудженого на роботах, виконання яких йому заборонено згідно з вироком. За двадцять днів до закінчення строку покарання, а в разі умовно-дострокового звільнення засудженої особи або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким – у день звільнення вищезазначені органи направляють до уповноваженого органу з питань пробації за обраним засудженим місцем проживання копію вироку та постанови суду, довідку на засуджену особу, де зазначають її установні дані, дату звільнення та дані про родичів, а також підписку про явку до уповноваженого органу з питань пробації в триденний термін після звільнення.

Отже, тільки уповноважений орган з питань пробації і адміністрацію арештного дому, кримінально-виконавчої установи, командування дисциплінарного батальйону, військової частини чи начальника гарнізону можна визнати суб'єктами виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Разом із тим у процесі виконання зазначеного покарання беруть участь різні державні і недержавні установи, організації, посадові особи і громадяни. Правове положення зазначених органів характеризується тим, що вони сприяють процесу виконання у зв'язку з покладеними на них законодавством обов'язками.

Органи Національної поліції, беручи участь у процесі виконання цього покарання, зобов'язані створити умови для нормальної діяльності органів, на які покладається виконання покарань. Крім того, працівники служби дільничних інспекторів Національної поліції ведуть облік осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; проводять із засудженими особами індивідуально-профілактичну роботу, спрямовану на їх виправлення, попередження порушення громадського порядку та інших прав громадян, а також учинення ними нових злочинів; щомісяця здійснюють перевірки за місцем проживання засуджених осіб, про результати яких наприкінці кожного кварталу письмовою довідкою, окремо щодо кожної засудженої особи, інформують підрозділи інспекції й обов'язково додають до неї матеріали перевірки; у разі встановлення факту притягнення до адміністративної відповідальності засудженої особи письмово повідомляють про це підрозділ інспекції.

Що стосується правового становища засудженого, то засуджений позбавляється його суб'єктивного права на ті посади, які він обіймав, або на діяльність, якою він займався, а також тимчасово обмежується його правоздатність – можливість претендувати на обіймання певної посади або зайняття певною діяльністю на строк, установлений вироком. Таким чином, засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю виконують обов'язки та користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законодавством України і встановлених вироком суду.

Згідно зі ст. 34 КВК України засуджений до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю зобов'язаний:

виконувати судові рішення;

надавати на вимогу уповноваженого органу з питань пробації документи, пов'язані з виконанням даного покарання;

повідомляти уповноважений орган з питань пробації про місце роботи і проживання чи їх зміну;

з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації.

Поважними причинами неявки засудженого за викликом уповноваженого органу з питань пробації у призначений строк є несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють його можливості своєчасно прибути за викликом і документально підтвержені.

Засудженому забороняється без погодження з уповноваженим органом з питань пробації виїжджати за межі України.

За порушення порядку та умов розглянутого покарання, а також порушення громадського порядку, за яке засуджену особу було притягнуто до адміністративної відповідальності, до засудженої особи застосовується застереження у вигляді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності.

Згідно зі ст. 35 КК України стосовно особи, яка ухиляється від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, уповноважений орган з питань пробації надсилає матеріали до органів Національної поліції для відповідного реагування.

Ухиленням від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є невиконання засудженим обов'язків, передбачених ст.34 КВК.

У разі ухилення засудженого від відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю він притягується до кримінальної відповідальності відповідно до ч.1 ст. 389 КК України. Ухиленням є наступні дії: порушення порядку та умов відбування покарання, а також притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, які були учинені після письмового попередження; невиконання вимог вироку суду; неповідомлення уповноваженого органу з питань пробації про місце роботи і проживання чи їх зміну.

5.4. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді громадських та виправних робіт

Громадські роботи є порівняно новим видом у системі кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Вони не поповнюють бюджет органів місцевого самоврядування і виконуються не на користь потерпілого від злочину, а на користь суспільства, їх мета – запобігання злочинності і сприяння ресоціалізації засудженого шляхом примусової безоплатної праці.

Відповідно ст. 56 КК України, громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт. Вид громадських робіт та об'єкти, на яких вони відбуваються, визначаються органами місцевого самоврядування. Цей вид покарання відбувається за місцем проживання засудженого.

Цей вид покарання має строковий характер і призначається у межах від

60 до 240 годин і відбуваються не більш як чотири години на день, а щодо неповнолітніх – у межах від 30 до 120 годин з тривалістю таких робіт не більше двох годин на день. Громадські роботи застосовуються лише як основний вид покарання, порядок і умови їх виконання (відбування) регламентуються гл. 8 КВК України, а також Інструкцією про порядок виконання покарань не пов'язаних з позбавленням волі та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань (затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2003 р. № 270/1560).

Громадські роботи не можуть бути призначеними інвалідам I-ої або II-ої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

Перелік видів та об'єктів громадських робіт встановлюється органами місцевого самоврядування з урахуванням суспільних потреб даного населеного пункту в прибиранні та благоустрої території, ремонтних, навантажувально-розвантажувальних і інших аналогічних роботах. Виходячи з наявності об'єктів праці, орган місцевого самоврядування визначає конкретний вид громадських робіт для засудженого з урахуванням його особистості, трудових і професійних навичок, а також можливості здійснювати контроль за поведінкою засудженого і ставленням до праці. Хоча в законі прямо не вказується, але при визначенні виду обов'язкових робіт враховуються побажання засудженого, якщо для цього є відповідні умови.

Вказівка законодавцем на те, що роботи повинні бути суспільно корисними, означає, що вони виконуються на користь певної громади (суспільства), якій було злочином завдано шкоду. У більшості випадків на практиці, такі роботи некваліфіковані та не потребують спеціальної підготовки (догляд за хворими в лікарнях, прибирання парків, вулиць, тощо). Засуджених направляють на роботи, де як правило щоденно не вистачає робітників. Але засуджені до громадських робіт не можуть використовуватися на роботах, пов'язаних із шкідливим виробництвом та ризиком для життя і здоров'я.

Вироки суду відносно осіб засуджених до громадських робіт, приводяться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або звернення його до виконання (ч. 4 ст. 36 КВК України). Не пізніше десятиденного строку з дня отримання копії вироку суду, уповноважений орган з питань пробації видає засудженому направлення на підприємство, де він повинен відбувати покарання. Одночасно засудженому встановлюють день і періодичність явки на реєстрацію від 1 до 4 разів на місяць в залежності від учиненого злочину, ставлення до відбування покарання та праці.

Після отримання вироку суду і розпорядження про набрання вироком законної сили стосовно засудженої особи до громадських робіт, органи виконання покарання реєструють відомості про неї у спеціальному журналі

обліку.

Адміністрація (власник) підприємства щомісячно складає графік відбування призначеного покарання і заповнює таблицю виходу на роботу. До відпрацьованого часу зараховується тільки той строк, який засуджений відпрацював згідно з повідомленням адміністрації підприємства.

Строк покарання у виді громадських робіт обчислюється в годинах, протягом яких засуджений працював за визначеним місцем роботи.

Громадські роботи виконуються не більш як чотири години на день, а неповнолітніми - дві години на день, але не менше двадцяти п'яти годин на місяць.

Не зараховується до часу відбування: 1) час хвороби, якщо засуджений перебував на лікарняному і не виконував громадські роботи; 2) якщо засуджений з'явився для виконання робіт у стані сп'яніння.

Після відпрацювання встановленої вироком суду кількості годин, уповноважений орган з питань пробації надсилає власнику підприємства повідомлення про припинення відбування покарання засудженою особою, і вона знімається з обліку.

Контроль за виконанням покарання у виді громадських робіт покладається на уповноважений орган з питань пробації.

Отже, контроль за якістю та часом виконання робіт покладається на власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування покарання. З метою запобігання зловживань з боку засуджених або власника підприємства, установи, організації здійснюється контроль уповноваженим органом з питань пробації.

Окрім функцій передбачених ч. 5 ст. 36 КВК України щодо виконання вироку суду відносно засуджених до громадських робіт:

- веде облік засуджених до покарання у виді громадських робіт;
- роз'яснює засудженим порядок та умови відбування покарання;
- погоджує з органами місцевого самоврядування перелік об'єктів, на яких засуджені відбувають покарання у виді громадських робіт;
- здійснює контроль за додержанням засудженими порядку та умов відбування покарання у виді громадських робіт;
- здійснює контроль за додержанням судового рішення власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженого;
- вживає заходів з припинення порушень судових рішень;
- веде сумарний облік відпрацьованого засудженим часу;
- вживає першочергових заходів з виявлення засуджених, місцезнаходження яких невідоме;
- звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених, місцезнаходження яких невідоме.

Уповноважений орган з питань пробації має також досить широке коло повноважень передбачених Інструкцією про порядок виконання покарань не

пов'язаних з позбавленням волі та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань (розд. II). В залежності від напрямку діяльності, ці повноваження можуть бути: 1) організаційні; 2) контролюючі; 3) розшукові та інші.

Що ж стосується конкретних функцій органів Національної поліції з проведення індивідуально-профілактичної роботи, то вони також регламентуються вищевказаною Інструкцією (підрозд. 3 розд. II)

У зв'язку з тим що засуджені безпосередньо відбувають громадські роботи на підприємствах, підвідомчих органам місцевого самоврядування, ст. 39 КВК України містить обов'язки адміністрації таких організацій. До цих обов'язків відносяться наступні:

- погодження з уповноваженим органом з питань пробації переліку об'єктів, на яких засуджені відбувають громадські роботи, та видів цих робіт;
- контроль за виконанням засудженими визначених для них робіт та дотриманням правил техніки безпеки;
- своєчасне повідомлення уповноваженого органу з питань пробації про ухилення засудженого від відбування покарання та переведення його на інше місце роботи, появу на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння, порушення громадського порядку;
- ведення обліку та щомісячне інформування уповноваженого органу з питань пробації про кількість відпрацьованих засудженим годин і його ставлення до праці.

У разі систематичного несвоєчасного подання інформації про виконання громадських робіт або нездійснення контролю відповідальною особою за роботою та поведінкою засудженого, а також невиконання інших вимог цієї статті уповноважений орган з питань пробації надсилає матеріали правоохоронним органам для відповідного реагування для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законом.

Правовий статус засуджених до громадських робіт визначається законодавством України, з урахуванням обмежень передбачених особливостями виконання та відбування цього виду покарання, а також вироку суду.

Засуджені до громадських робіт зобов'язані:

- дотримуватися встановлених відповідно до закону порядку і умов відбування покарання;
- сумлінно ставитися до праці;
- працювати на визначених для них об'єктах і відпрацьовувати встановлений судом строк громадських робіт;
- повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання;
- з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації.

Поважними причинами неявки засудженого за викликом уповноваженого органу з питань пробації у призначений строк є несвоєчасне одержання

виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють його можливості своєчасно прибути за викликом і документально підтвержені.

Надання засудженому щорічної відпустки за основним місцем роботи не зупиняє виконання покарання у виді громадських робіт.

У разі ушкодження здоров'я під час виконання громадських робіт відшкодування шкоди засудженому здійснюється відповідно до законодавства про страхування від нещасного випадку.

Основною особливістю правового статусу засуджених до громадських робіт є трудові правообмеження, оскільки відбування громадських робіт проходить у процесі трудової діяльності на користь суспільства у вільний від основної роботи або навчання час. Також про це свідчить те, що громадські роботи виконуються засудженими на безоплатній основі. Праця засуджених є безкоштовною як для них самих, так і для організацій, де вони працюють.

Внаслідок обмеження трудової сфери засудженого відбувається обмеження й матеріальної сфери. Також треба відмітити, що під час виконання громадських робіт, відбувається все ж таки опосередковане обмеження майнової сфери внаслідок неможливості використовувати засудженим вільний час на отримання додаткового заробітку.

Засудженим до покарання у виді громадських робіт заборонено виїжджати за межі України без дозволу інспекції. Працівник інспекції може давати дозвіл на виїзд тільки в разі направлення їх у відрядження з місця роботи, при потребі проходження курсу лікування та в разі смерті близького родича, що обов'язково повинно бути підтверджено документально.

Відповідно до ст. 40 КВК України, за порушення порядку та умов відбування покарання у виді громадських робіт, а також порушення громадського порядку, за яке засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності, до нього уповноваженим органом з питань пробації може бути застосоване застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності.

Засуджений не може бути притягнутий до відповідальності за будь-які порушення трудової дисципліни адміністрацією організації, де він відбуває покарання, оскільки між засудженим і адміністрацією місця відбування покарання не має трудової угоди. Однак стосовно особи, яка ухиляється від відбування покарання у виді громадських робіт, уповноважений орган з питань пробації надсилає матеріали правоохоронним органам для відповідного реагування для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до ч.1 ст.389 Кримінального кодексу України.

При постановці на облік засуджений попереджається про можливе притягнення його до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання. Таке попередження оформляється у вигляді підписки, у якій засуджений власноручно зазначає про ознайомлення з вимогами щодо відбування громадських робіт.

Конкретних форм порушень, за вчинення яких засуджений до громадських робіт може бути притягнений до відповідальності у Кримінальному кодексі не визначається. Такі порушення конкретизовані у ч. 3 ст. 40 КВК України:

- систематичне невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання, а також притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, які були вчинені після письмового попередження;

- невихід більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважних причин, а також допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця, поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

Порушником визнається також засуджена особа, яка не з'явилась без поважної причини до інспекції або зникла з метою ухилення від відбування покарання. За кожним фактом допущеного порушення засуджена особа дає письмове пояснення, яке долучається до її особової справи.

Стосовно особи, яка ухиляється від відбування покарання у виді громадських робіт, кримінально-виконавча інспекція надсилає матеріали прокуророві для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 389 Кримінального кодексу України.

Засуджений до громадських робіт, розшук якого оголошено у зв'язку з ухиленням від покарання, затримується і конвоюється органом Національної поліції справ у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством.

Виправні роботи як вид кримінального покарання у системі покарань належать до основних і мають багаторічну практику застосування ще з радянських часів.

Виправні роботи застосовуються лише як основна міра кримінального покарання у разі: 1) коли така міра покарання передбачена санкцією статті кримінального закону; 2) призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено законом (ст. 69 КК України); 3) заміни невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі більш м'яким покаранням (ст. 82 КК України); 4) коли замінюється штраф у випадках злісного ухилення від його сплати (ст. 53 КК України). На сьогодні цей вид покарання передбачено майже у 100 складах злочину Особливої частини КК України.

Згідно ст. 57 КК України, а також ст. 41 КВК України, сутність виправних робіт полягає у залученні засудженого до праці на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності за місцем його роботи з вирахуванням із його заробітку певної частини на користь держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Строк призначення виправних робіт становить від 6 місяців до 2 років, а стосовно неповнолітніх від 16 до 18 років – від 2 місяців до 1 року з відрахуванням із заробітку від 5 до 10% у дохід держави.

Ефективність виконання покарання у виді виправних робіт значною мірою залежить від його організації, невід'ємними частинами якої є його порядок та умови.

Порядок та умови виконання (відбуття) покарання у виді виправних робіт визначено гл. 9 КВК України та Інструкцією про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань (далі Інструкція), затвердженою наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України № 270/1560 від 19 грудня 2003 р. Сутність виправних робіт складає сукупність матеріальних, трудових та інших обмежень прав та свобод засуджених, які реалізуються в процесі участі їх у суспільно корисній праці без ізоляції від суспільства.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування. Це пов'язано з тим, що виправні роботи призначаються тільки працюючим і працездатним особам з урахуванням їхньої спеціальності.

Особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт.

Під час призначення покарання у виді виправних робіт неповнолітнім віком від 16 до 18 років, необхідно враховувати поставлену законом умову – обов'язкове забезпечення належного нагляду за їх поведінкою і набуття виробничої кваліфікації.

Особливістю застосування виправних робіт в порядку, передбаченому ст. 82 КК України (заміна невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі більш м'яким покаранням), є те, що установи виконання покарання можуть звертатися до суду з поданням про розгляд цього питання лише за наявності довідки з організації, підприємства, установи, де особа буде працевлаштована з наданням житла на період виконання виправних робіт. Отже, така заміна може бути лише, якщо особа документально підтвердила своє майбутнє працевлаштування та забезпечення житлом. Також працевлаштування засуджених з цього приводу повинно узгоджуватися через відділи пробації міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України за місцем, де має намір проживати засуджений після звільнення.

Що стосується порядку виконання цього виду покарання, то необхідно

виділити три етапи: 1) етап прийняття до виконання вироку суду відносно засуджених осіб; 2) безпосереднє виконання покарання; 3) етап зняття з обліку осіб, засуджених до покарання.

Покарання у виді виправних робіт відбувається на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності за місцем роботи засудженого.

Виконання покарання у виді виправних робіт здійснюється на основі участі засуджених у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою відповідно до вимог КВК.

Відповідно ст. 41 КВК України, на уповноважений орган з питань пробації покладається виконання покарання у виді виправних робіт, а також досить широке коло повноважень і функцій, визначених у ч. 5 ст. 41 КВК України та у підрозділі 2 розділу III Інструкції.

Уповноважений орган з питань пробації:

- веде облік засуджених до покарання у виді виправних робіт;
- роз'яснює засудженим порядок та умови відбування покарання;
- здійснює контроль за додержанням засудженими порядку та умов відбування покарання;
- здійснює контроль за додержанням порядку та умов відбування покарання власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженого;
- вживає заходів з припинення порушень судових рішень;
- направляє засуджених до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітних, якщо на час виконання вироку вони не працюють або звільнені з роботи відповідно до законодавства про працю;
- погоджує зміну місця роботи засуджених протягом строку відбування ними покарання у виді виправних робіт;
- застосовує заходи заохочення;
- вживає першочергових заходів з виявлення засуджених, місцезнаходження яких невідоме;
- звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених, місцезнаходження яких невідоме.

Контроль за виконанням виправних робіт покладається на уповноважений орган з питань пробації. Крім цього, до проведення виховної роботи із засудженим та здійснення контролю за виконанням визначених для нього робіт, а також за поведінкою засудженого залучається власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган за місцем відбування засудженим покарання.

На власника установи або уповноважений ним орган згідно зі ст.44 КВК України та п. 9 розд. III Інструкції, покладаються:

- щомісячне відрахування визначеної судовим рішенням частини заробітної плати і перерахування утриманої суми в доход держави;

- додержання порядку та умов відбування покарання, передбачених цим Кодексом;

- своєчасне інформування уповноваженого органу з питань пробації про ухилення засудженого від відбування покарання, переведення засудженого на іншу роботу чи посаду, а також його звільнення;

- щомісячне інформування уповноваженого органу з питань пробації про кількість робочих днів за графіком на підприємстві, в установі, організації, кількість фактично відпрацьованих засудженим робочих днів, розмір заробітної плати і утримань з неї за вироком суду, кількість прогулів, кількість днів тимчасової непрацездатності за листком непрацездатності та з інших причин.

У разі систематичного неправильного або несвоєчасного відрахування сум із заробітку засудженого, а також невиконання інших вимог цієї статті уповноважений орган з питань пробації звертається до правоохоронних органів для відповідного реагування для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законом.

Вирок суду приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання ним законної сили або звернення його до виконання. Із цього моменту може йтися про початок і реалізацію процесу виконання-відбування покарання у виді виправних робіт. Але категорія «порядок» передбачає наявність підстави його застосування, якою згідно зі ст.4 КВК України є вирок суду, що набув законної сили, в окремих випадках – інше рішення суду (ухвала), а також закон України про амністію та акт помилування. Разом із зазначеними документами додається розпорядження суду про їх виконання, яке посвідчується підписом судді та печаткою, або копія розпорядження Комісії з питань помилування Адміністрації Президента України про виконання Указу Президента України про помилування.

Після прийняття вироку (постанови, ухвали) до виконання уповноважений орган з питань пробації в десятиденний строк надсилає до цього суду, відповідне повідомлення. Документи, що надійшли до уповноваженого органу з питань пробації, реєструються у спеціальному журналі, а на кожного засудженого заповнюється за встановленою формою облікова картка й заводиться особова справа, у якій знаходяться копії вироків та інші документи, що стосуються виконання виправних робіт. Журнал обліку осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт, облікова картка й особова справа – документ персонального обліку засуджених, на що вказується в Інструкції.

За загальним правилом, не пізніше десятиденного терміну з дня реєстрації копії вироку (постанови, ухвали) суду, після оформлення у встановленому порядку необхідних документів, заздалегідь уточнивши місце роботи засудженої особи, працівник відділу пробації направляє на підприємство копію вироку та повідомлення про щомісячне відрахування визначеної судом частини заробітної плати і перерахування утриманої суми в

дохід держави.

Якщо при уточненні місця роботи засудженої особи з'ясується, що на час звернення вироку до виконання вона не працює, то уповноважений орган з питань пробації направляє винного до відповідного центру зайнятості населення. Встановлюється строк для працевлаштування у 15 днів і роз'яснюється, що засуджений не може відмовитися від запропонованої роботи чи перекваліфікації.

Після повного відбуття засудженим покарання у день закінчення його строку (у день отримання останніх розрахункових відомостей з підприємства), а при звільненні за іншими підставами – не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів орган пробації надсилає повідомлення власнику підприємства, на якому працює засуджений, про припинення відрахувань з його заробітку і знімає засуджену особу з обліку (ч. 6 ст. 153 КВК).

Крім виконання обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 41 КВК, уповноважений орган з питань пробації здійснює контроль за правильністю та своєчасністю відрахувань із заробітної плати засуджених до виправних робіт і перерахуванням утриманих сум до відповідного бюджету. Для здійснення такого контролю уповноважений орган з питань пробації вправі залучати фінансові і податкові органи. При здійсненні утримань враховується грошова і натуральна частина заробітної плати засудженого. Утримані суми перераховуються до відповідного бюджету щомісяця.

Відрахування провадяться з усієї суми заробітку, без виключення з цієї суми податків та інших платежів і незалежно від наявності претензій до засудженого за виконавчими документами, за кожний відпрацьований місяць при виплаті заробітної плати. В осіб, які працюють за сумісництвом, відрахування провадяться із заробітку за кожним місцем роботи. Відрахування відповідно до судового рішення починаються з наступного дня після надходження судового рішення та повідомлення на підприємство, в установу чи організацію, але не раніше ніж судове рішення набрало чинності.

Відрахування не провадяться з грошових допомог, які одержуються в порядку загальнообов'язкового державного соціального страхування і соціального забезпечення, виплат одноразового характеру, не передбачених системою оплати праці, сум, які виплачуються як компенсація за витрати, пов'язані з відрядженням, та інших компенсаційних виплат.

Відрахування не провадяться: а) з грошових допомог, одержуваних засудженим в порядку соціального страхування і соціального забезпечення; б) з виплат одноразового характеру, не передбачених системою оплати праці; в) з сум, що виплачуються як компенсація за витрати, пов'язані з відрядженням, та з інших компенсаційних виплат.

Однією з важливих умов відбування зазначеного виду покарання є правильне обчислення його строку.

Строк покарання у виді виправних робіт обчислюється роками,

місяцями і днями, протягом яких засуджений працював і з його заробітку провадилося відрахування. Число днів, відпрацьованих засудженим, має бути не менше числа робочих днів, які припадають на кожний місяць встановленого судом строку покарання. Якщо засуджений не відпрацював зазначену кількість днів і відсутні підстави, встановлені цим Кодексом для заліку невідпрацьованих днів у строк покарання, відбування покарання триває до повного відпрацювання засудженим призначеної кількості робочих днів. Початком строку відбування покарання вважається день, з якого фактично розпочато відрахування із заробітку засудженого.

У строк відбування покарання зараховується час, протягом якого засуджений не працював з поважних причин і за ним відповідно до закону зберігалася заробітна плата, а також час, коли засудженому не надавалася робота на підприємстві, в установі, організації, та час, протягом якого засуджений перебував на обліку в державній службі зайнятості і йому було надано статус безробітного.

У строк відбування покарання не зараховується час хвороби, викликаній алкогольним, наркотичним або токсичним сп'янінням або діями, пов'язаними з ним, грубим порушенням правил техніки безпеки, умисним заподіянням собі тілесних ушкоджень; час відбування адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту або виправних робіт, а також тримання під вартою як запобіжного заходу в іншому кримінальному провадженні у період відбування покарання у випадках, коли вина у вчиненні злочину доведена у встановленому законом порядку.

Інколи на практиці трапляється протилежна ситуація, коли число днів, які зараховуються у строк виправних робіт у відповідному місяці, перевищує кількість робочих днів за графіком. У подібних випадках, відповідно п. 6.7 розд. III Інструкції до цього строку зараховується один календарний місяць, що є свого роду заохочувальною нормою.

Обчислення строку відбування покарання проводиться на підставі відомостей про роботу засудженого на підприємстві, які кожного місяця надсилаються його власником до органу пробації. У відомостях зазначаються кількість робочих днів за графіком, що встановлюється адміністрацією підприємства, установи та організації, кількість фактично відпрацьованих засудженим робочих днів, а також невідпрацьованих і причини цього, кількість офіційно оформлених днів тимчасової непрацездатності, розмір заробітної плати і утримань з неї за вироком суду. У будь-якому випадку, до часу відбування виправних робіт включається виключно час, який засуджений повинен був відпрацювати саме за графіком підприємства.

До строку відбування покарання також зараховується: 1) час, протягом якого засуджена особа не працювала з поважних причин і за нею відповідно до закону зберігалася заробітна плата (наприклад, медичний огляд, виконання державних чи громадських доручень тощо); 2) час, коли засудженій особі не надавалася робота на підприємстві через її відсутність (так званий простій,

тобто зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідвратною силою або іншими обставинами), що підтверджується наказом по підприємству; 3) час, протягом якого засуджена особа перебувала на обліку в державній службі зайнятості і їй було надано статус безробітної, що підтверджується відповідною довідкою щокварталу. У цьому випадку кожен місяць перебування у статусі безробітного зараховується до строку покарання як календарний місяць виправних робіт; 4) час, протягом якого засуджена особа перебувала під вартою у зв'язку з учиненням злочину, за який відбуває виправні роботи.

Стосовно особи, яка після ухвалення судового рішення стала неприцездатною, уповноважений орган з питань пробації вносить подання до суду про заміну виправних робіт штрафом у порядку, визначеному кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством.

Стосовно жінки, яка стала вагітною, уповноважений орган з питань пробації вносить подання до суду про її дострокове звільнення від відбування покарання.

У день закінчення строку покарання кримінально-виконавча інспекція зобов'язана довести до відома звільненого і адміністрації підприємства, установи чи організації за місцем його роботи про припинення відрахувань із заробітної плати і скасування щодо нього обмежень, пов'язаних з відбуванням покарання, при звільненні від відбування покарання з інших підстав – не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів.

Правовий статус засуджених до виправних робіт визначається законами України, а також КВК України, виходячи із порядку і умов виконання та відбування покарання у виді виправних робіт. До особливостей правового становища засуджених до покарання у виді виправних робіт відносяться: а) із заробітку засуджених до виправних робіт протягом усього строку відбування покарання провадяться відрахування в дохід держави (ст. 57 КК); б) засуджені особи мають повідомляти орган пробації про зміну місця проживання та обов'язково повинні з'являтися до уповноваженого органу з питань пробації, що є обмеженням вільного часу засудженої особи; в) протягом строку відбування покарання без письмового дозволу уповноваженого органу з питань пробації засудженим забороняється виїжджати за межі України; г) засудженим забороняється без письмового дозволу уповноваженого органу з питань пробації переводитися на іншу посаду чи роботу, звільнитися з роботи за власним бажанням, розривати трудовий договір за згодою сторін; дозвіл (постанова) на звільнення може бути наданий після перевірки обґрунтованості заяви засудженого та за наявності довідки з нового місця роботи про можливість його працевлаштування.

Власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган щодо засуджених до покарання у виді виправних робіт може застосовувати заходи заохочення і стягнення, передбачені законодавством про

працю.

Уповноважений орган з питань пробації за зразкову поведінку і сумлінне ставлення до праці щодо засуджених може застосовувати такі заходи заохочення:

подання до суду матеріалів про умовно-дострокове звільнення засудженого від покарання;

Подання про умовно-дострокове звільнення засудженого від покарання надсилає до суду уповноважений орган з питань пробації з урахуванням характеристики засудженого, підготовленої власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженого.

За порушення порядку та умов відбування покарання у виді виправних робіт уповноваженим органом з питань пробації до засудженого може застосовуватися застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності.

Стосовно особи, яка ухиляється від відбування покарання у виді виправних робіт, уповноважений орган з питань пробації звертається до правоохоронних органів для відповідного реагування для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності відповідно до ст.389 Кримінального кодексу України.

Ухиленням засудженого від відбування покарання у виді виправних робіт є:

- систематичне невиконання встановлених обов'язків;
- порушення порядку та умов відбування покарання;
- вчинення проступку, за який його було притягнуто до адміністративної відповідальності;
- допущення більше двох разів протягом місяця прогулів, а також більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця або поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

Засуджений до виправних робіт, розшук якого оголошено у зв'язку з ухиленням від покарання, затримується і конвоюється органом Національної поліції у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством.

Отже, **виправні роботи** – це кримінальне покарання, яке застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочинного діяння, та полягає у застосуванні заходів примусового характеру, а саме: в обмеженні трудової й майнової сфери у вигляді стягнення певного відсотку із заробітку і забороні звільнитися за власним бажанням, сфери загальногромадських прав і свобод людини – свободи пересування, а також тягне судимість. Примусовість цього покарання полягає в зобов'язанні засудженого підкорятися вимогам, встановленим законодавством і спрямованим на обмеження здебільшого трудової сфери особи, а значить, і матеріальної, що врешті-решт є нічим іншим, як проявом кари.

5.5. Правове регулювання і порядок виконання покарання у виді обмеження волі

Обмеження волі є відносно новим, альтернативним позбавленню волі, видом кримінального покарання для вітчизняної правозастосувальної практики. Воно відповідає соціальним та політико-правовим потребам сучасного українського суспільства, дозволяючи вирішувати завдання правосуддя в контексті ідеї його гуманізації.

Обмеження волі полягає в утриманні засудженого, який досяг до моменту винесення судом вироку 18-річного віку, в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ним нагляду, а також з обов'язковим залученням до праці (ст. 61 КК України). Кримінально-виконавчими установами відкритого типу згідно з ч. 5 ст. 11 КВК України є виправні центри, які організуються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Відповідно до ст. 16 КВК України виправні центри виконують дане покарання стосовно осіб, засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено відповідно ст.ст. 382, 389 КК України. Обмеження волі як міра кримінального покарання призначається тільки як основне покарання на строк від одного до п'яти років. Відповідно ч. 3 ст. 61 КК України цей вид покарання забороняється застосовувати: до неповнолітніх; до вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років; до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби; до інвалідів 1-ї і 2-ї груп.

В даному випадку засуджені не знаходяться в ізоляції від суспільства, як при відбуванні позбавлення волі, вони лише обмежені у свободі пересування і виборі місця проживання. Це виражається у тому, що вони не вправі залишати територію виправного центру і визначену місцевість без дозволу адміністрації, а також зобов'язані проживати, як правило, у спеціально призначених для них гуртожитках.

Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді обмеження волі регламентуються гл. 13 КВК України, а також Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань затверджені наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р р. № 2823/5.

Відповідно до ст. 56 КВК України, особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх постійного місця проживання до засудження. Однак особи, яким даний вид покарання застосовано в порядку заміни іншого покарання, а також засуджені, по місцю постійного проживання яких відсутні виправні центри, можуть бути направлені для відбування покарання у виправний центр іншої адміністративно-територіальної одиниці.

Відповідно до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, виправні центри будуються за типовими проектами. Територія

виправного центру з метою недопущення проходження сторонніх осіб та забезпечення збереження матеріальних цінностей, що на ній знаходяться, обладнується огорожею суцільного заповнення з полегшених конструкцій та КПП.

У житловій зоні виправних центрів розміщуються гуртожитки, їдальня, клуб, бібліотека, лазня з пральнею, дезкамерою та сушильною, амбулаторія зі стаціонаром, ларьок, перукарня, камери для зберігання постільних речей, спецодягу та особистих речей засуджених, майстерня з ремонту одягу та взуття, кабінети для начальника виправного центру, його заступників, начальників відділень соціально-психологічної служби, персоналу оперативної служби, відділу нагляду та безпеки, кімнати виховної роботи, спортивний майданчик, виробничі об'єкти та ДІЗО (при цьому дисциплінарний ізолятор відгороджується від інших споруд).

Межі виправного центру встановлюються начальником міжрегіонального управління з питань виконання покарань та пробації за погодженням з органами місцевого самоврядування з урахуванням особливостей установи та проходить по межі населеного пункту, але в радіусі не більше 5 км. від території виправного центру. Про встановлені межі виправного центру засудженим оголошується під розписку, що долучається до їх особових справ.

Особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. Уповноважений орган з питань пробації згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до місця відбування покарання і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку.

Уповноважений орган з питань пробації надсилає засудженому виклик, за яким він зобов'язаний з'явитися для вручення припису та ознайомлення з порядком і умовами відбування покарання.

З урахуванням особи та інших обставин кримінального провадження суд може направити засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. У цьому випадку засуджений звільняється з-під варти при прибутті до місця відбування покарання.

Засуджені, яким обмеження волі призначено відповідно до ст. 82 389 Кримінального кодексу України, направляються виправною колонією чи уповноваженим органом з питань пробації до місця відбування покарання у порядку, передбаченому частинами першою і другою цієї статті.

У разі невиїзду засудженого до місця відбування покарання без поважних причин або ухилення засудженого від отримання припису суд за поданням уповноваженого органу з питань пробації направляє засудженого до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі.

Поважними причинами невіїзду засудженого після отримання припису до місця відбування покарання в призначений строк є хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють його можливості своєчасно прибути за викликом і документально підтверджені.

Належним підтвердженням отримання засудженим припису є його підпис про отримання припису.

Ухиленням засудженого від отримання припису є його умисні дії, що унеможливають вручення припису персоналом уповноваженого органу з питань пробації та підтверджуються документально.

У разі неприбуття засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання та в разі, якщо його місцезнаходження невідоме, уповноважений орган з питань пробації надсилає органам Національної поліції подання про оголошення його в розшук та подання до суду для вирішення питання направлення засудженого до місця відбування покарання в порядку, установленому для засуджених до позбавлення волі. Після затримання засуджений направляється до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі.

Допускається переведення засудженого для подальшого відбування покарання з одного виправного центру до іншого для розміщення засудженого за місцем проживання його близьких родичів за наявності поважних причин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в цьому виправному центрі.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання з одного виправного центру до іншого здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, за поданням адміністрації виправного центру, погодженим з начальником відповідного територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, та спостережною комісією.

Кримінально-виконавчим законодавством передбачено дві форми направлення засудженого до виправного центру: самотійна та під вартою. У більшості випадків, особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самотійно. Уповноважений орган з питань пробації згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання. У розпорядженні про виїзд вказується місце, куди повинний прибути засуджений, маршрут і час прибуття до місця призначення з урахуванням необхідного для проїзду часу, а також попередження про наслідки ухилення засудженого від виїзду у встановлений термін у виправний центр. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до місця відбування покарання і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку.

Але іноді, суд, враховуючи особистісні дані засудженого, окремі

обставини кримінальної справи або невіїзд до виправного центру без поважних причин, може направити засудженого до місця відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. Засуджений, в таких випадках, звільняється з-під варти при прибутті до виправного центру.

Комісією під керівництвом начальника установи здійснюється приймання засудженого до виправного центру. Усі новоприбулі засуджені упродовж 14 діб не залучаються до праці та поміщаються в окремі приміщення. Протягом цього періоду вони проходять медичне обстеження, первинне психолого-педагогічне та інше вивчення.

У разі неприбуття засудженого до місця відбування покарання оголошується його розшук. Після затримання засуджений направляється до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі.

Строк покарання обчислюється з дня прибуття і постановки засудженого на облік у виправному центрі.

У строк покарання за правилами, передбаченими у ст. 72 Кримінального кодексу України, зараховується час попереднього ув'язнення під вартою, а також час слідування під вартою до виправного центру.

Після прибуття засуджених до місця відбування покарання та їх постановки на облік, їм оголошуються під розписку правила внутрішнього розпорядку, що діють у виправному центрі. При цьому засудженим роз'яснюються їхні права й обов'язки. Одночасно вони попереджаються про відповідальність за ухилення від відбування покарання, порушення порядку відбування покарання, самовільний виїзд за межі території виправного центра.

Відповідно до ст. ст. 61, 62 КВК України, певні обов'язки по виконанню даного виду покарання і застосування до засуджених засобів виправлення закон покладає на співробітників виправних центрів, а також на адміністрації організацій, в яких працюють засуджені до обмеження волі. Порядок здійснення вказаних обов'язків визначається КВК України, Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

Адміністрація виправного центру веде облік засуджених, роз'яснює порядок і умови відбування покарання, організовує трудове і побутове влаштування засуджених; забезпечує додержання умов праці засуджених, порядку та умов відбування покарання; здійснює нагляд і заходи попередження порушень порядку відбування покарання; проводить із засудженими соціально-виховну роботу; застосовує встановлені законом заходи заохочення і стягнення; здійснює роботу щодо підготовки засуджених до звільнення.

Порядок здійснення зазначених повноважень визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним

орган за місцем роботи засуджених до обмеження волі зобов'язаний забезпечити їх залучення до суспільно корисної праці з урахуванням стану здоров'я та, за можливістю, спеціальності, організовувати первинну професійну підготовку і створити необхідні побутові умови.

Про запізнення засудженого на роботу та його відсутність на роботі з невідомих причин власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний негайно повідомити адміністрацію виправного центру.

Власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де працюють засуджені, забороняється звільняти їх з роботи, крім таких випадків:

- звільнення від відбування покарання на підставах, передбачених КК України;
- переведення засудженого на роботу на інше підприємство, в установу чи організацію або для дальшого відбування покарання до іншого виправного центру;
- набрання законної сили вирок суду, за яким особа, що відбуває покарання у виді обмеження волі, засуджена до позбавлення волі;
- неможливість виконання даної роботи за станом здоров'я.

Правила внутрішнього розпорядку, а також правила поведінки встановлюються для засуджених до обмеження волі, виходячи з кола їхніх прав і обов'язків, визначених у законодавстві. Засуджені до цього покарання є громадянами України з обмеженим статусом, що залежить від характеру обмежень, властивих даному виду покарання і перерахованих у ст. 59 КВК України.

Засуджені до обмеження волі мають право:

- носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші, мобільні телефони та аксесуари до них, цінні речі, користуватися грошми без обмежень;
- відправляти листи, отримувати посилки (передачі) і бандеролі, одержувати короткострокові побачення без обмежень, а тривалі побачення - до трьох діб один раз на місяць;
- користуватися засобами мобільного зв'язку;
- одержувати правову допомогу, передбачену цим Кодексом для осіб, засуджених до позбавлення волі.

Засудженим може бути дозволено короткочасні виїзди за межі виправного центру за обставин, передбачених законом для осіб, засуджених до позбавлення волі, а також з інших поважних причин у таких випадках:

- за необхідності звернутися в медичний заклад з приводу захворювання чи лікування за наявності відповідного медичного висновку;
- для складання іспитів у навчальному закладі;
- за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду - на період здійснення кримінального провадження;

- для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення - строком до семи діб, без урахування часу на дорогу;

- у разі необхідності оформлення документів для призначення та виплати пенсії;

- у разі виникнення інших життєво необхідних обставин, які потребують присутності засудженого.

Особи, засуджені до обмеження волі, зобов'язані:

- виконувати законні вимоги адміністрації виправного центру, які стосуються порядку відбування призначеного покарання;

- сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру;

- постійно знаходитися в межах виправного центру під наглядом, залишати його межі лише за спеціальним дозволом адміністрації цього центру, проживати за особистим посвідченням, яке видається взамін паспорта;

- проживати, як правило, у спеціально призначених гуртожитках;

- з'являтися за викликом адміністрації виправного центру;

- виконувати в разі залучення роботи із самообслуговування та благоустрою виправного центру.

Засудженим до обмеження волі забороняється: придбавати, використовувати, зберігати при собі та на території, де вони проживають, а також доставляти на цю територію предмети, вироби і речовини, перелік яких визначений Міністерством юстиції України. У разі виявлення таких предметів, виробів і речовин у засудженого вони підлягають вилученню і зберіганню до його звільнення, а вилучені з обігу - знищуються. Якщо в засудженого виявлені предмети, вироби і речовини, придбання і використання яких здійснюються за особливими дозволами і вичерпний перелік яких визначений законодавством, а також предмети, вироби і речовини, виготовлення, придбання, зберігання, збут і розповсюдження яких забороняються законодавством, вони передаються адміністрацією виправного центру до органів Національної поліції для прийняття рішення відповідно до законодавства. Про вилучення предметів, виробів і речовин посадовою особою виправного центру складається протокол; вживати спиртні напої і пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби.

У виправних центрах забороняється діяльність політичних партій та профспілок.

Основним засобом забезпечення виконання обов'язків і заборон, установлених для засуджених до обмеження волі, є нагляд.

Засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, а також приміщення, в яких вони проживають, можуть піддаватися обшуку, а їхні речі, посилки, передачі і бандеролі, що надійшли, - огляду. Огляди і обшуки

приміщень, де проживають засуджені з сім'ями, провадяться за наявності встановлених законом підстав, за вмотивованим рішенням суду.

Жиле приміщення, де проживає засуджений із сім'єю, може відвідуватися, як правило, в денний час уповноваженими працівниками виправного центру.

Засуджені, які не допускають порушень встановленого порядку виконання покарання у виді обмеження волі і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку із своїми сім'ями.

Ці особи зобов'язані від одного до чотирьох разів на тиждень з'являтися у виправний центр для реєстрації.

Особи, зазначені в частині шостій цієї статті, можуть проживати із своїми сім'ями в орендованих квартирах або придбавати житло в межах виправного центру.

Стосовно особи, яка після постановлення вироку визнана інвалідом першої чи другої групи або досягла пенсійного віку, або захворіла на тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання, а також стосовно жінки, яка завагітніла, кримінально-виконавча інспекція чи адміністрація виправного центру вносить до суду подання про звільнення такої особи від відбування покарання.

Порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі і нагляду за засудженими визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Для засуджених у виправних центрах створюються усі необхідні матеріально-побутові умови для відбування покарання. Засуджені особи забезпечуються індивідуальним спальним місцем, інвентарем і постільними речами, а продукти харчування і речове майно придбавають за власні кошти. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути меншою 4 кв. м. Комунально-побутові та інші послуги оплачуються засудженим на загальних підставах, окрім випадків, коли він захворів і не одержує заробітної плати – у такому разі харчування та комунально-побутові послуги надаються за рахунок виправного центру.

Із засудженими до обмеження волі, в обов'язковому порядку проводиться соціально-виховна робота. Наприклад, засудженим дозволяється створювати самодіяльні організації і брати участь у їх роботі. У соціально-виховній роботі із засудженими повинні брати участь громадські організації, за винятком політичних партій і профспілок діяльність яких у виправних центрах забороняється.

Адміністрація виправних центрів: а) організовує основне загальне і початкове професійне навчання, забезпечує професійну підготовку засуджених; б) створює умови для підвищення засудженими свого загального і професійного рівня, їх заочного навчання у різних навчальних закладах, які знаходяться в межах адміністративно-територіальної одиниці, де розташований виправний центр; в) формує методико-виховні ради виправних

центрів, завданням яких є збереження зв'язків засуджених з родичами, а також підтримка Ініціативи громадських організацій і релігійних об'єднань, спрямованих на підготовку засуджених до життя в суспільстві після звільнення та ін. Активна участь засуджених у виховних заходах заохочується і враховується при визначенні ступеня їх виправлення.

Але обов'язок проведення соціально-виховної роботи із засудженими до обмеження волі покладений не тільки на адміністрацію виправного центру, а й на власників підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів, де працюють засуджені.

Згідно із ст. 60 КВК України засуджені до обмеження волі залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою.

Праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу.

Переведення засуджених на іншу роботу, в тому числі в іншу місцевість, може здійснюватися власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за погодженням з адміністрацією виправного центру.

Засудженим незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як сімдесят п'ять відсотків загальної суми заробітку.

Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою виправних центрів і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення виправних центрів продовольством.

До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості в неробочий час і не більш як на дві години на день.

Праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу. Отже, на засуджених поширюється, у першу чергу, більша частина норм Кодексу законів про працю України та іншого законодавства, які регулюють робочий час і час відпочинку, нормування та оплати праці, гарантії й компенсації, трудову дисципліну, охорону праці тощо. Відповідно до цих норм засуджені до обмеження волі мають право на щорічну оплачувану відпустку, допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, пільги, які надаються при праці жінкам і молоді, державне соціальне страхування та ін. Переведення засуджених на іншу роботу, в тому числі в іншу місцевість, може здійснюватися власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом тільки за погодженням з адміністрацією виправного центру. Власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де працюють засуджені,

забороняється звільняти їх з роботи, крім таких випадків: 1) звільнення від відбування покарання на підставах, передбачених КК України; 2) переведення засудженого на роботу на інше підприємство, в установу чи організацію або для дальшого відбування покарання до іншого виправного центру; 3) набрання законної сили вирокіом суду, за яким особа, що відбуває покарання у виді обмеження волі, засуджена до позбавлення волі; 4) неможливість виконання даної роботи за станом здоров'я.

Засуджені до обмеження волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

Засуджені мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення.

Пенсії засудженим за наявності відповідного права призначаються територіальними органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання.

Виплата особам, засудженим до обмеження волі, призначених пенсій здійснюється територіальними органами Пенсійного фонду України на рахунок установи за місцем відбування покарання.

Із пенсій засуджених до обмеження волі відшкодовуються витрати на їх утримання в установах виконання покарань в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

При цьому не менш як п'ятдесят відсотків пенсії зараховується установою за місцем відбування покарання на особовий рахунок засудженого.

Порядок застосування заходів заохочення і стягнення до засуджених цього виду покарання встановлений ст. 69 КВК України. Правом застосування заходів заохочення й стягнення до осіб, засуджених до обмеження волі, користуються у повному обсязі начальник виправного центру, а також його прями начальники.

Відповідно до ст. 67 КВК України існує шість видів заохочень, які можуть бути застосовані: 1) подяка; 2) нагородження похвальною грамотою; 3) грошова премія; 4) нагородження подарунком; 5) дострокове зняття раніше накладеного стягнення; 6) дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, робочі та вихідні дні (не більше одного разу на місяць). Підставою застосування таких заходів є: 1) сумлінна поведінка; 2) сумлінне ставлення до праці. Під сумлінною поведінкою розуміється виконання покладених на засудженого обов'язків, дотримання правил громадського порядку, правил проживання, норм законодавства та вимог адміністрації виправного центру; сумлінним ставленням до праці є виконання поставлених завдань якісно й у встановлений строк, відсутність порушень трудової дисципліни, належне виконання трудових обов'язків тощо.

Засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою й ставленням до праці довели своє виправлення, можуть бути у встановленому законом порядку представлені до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. При заохоченні адміністрацією виправного центру до засудженого застосовується один захід заохочення. Проте власником підприємства установи, організації або уповноваженим ним органом до засуджених, які у них працюють, можуть додатково застосовуватися заходи заохочення, що передбачені законодавством про працю.

Заходами стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до обмеження волі, є: 1) попередження; 2) догана; 3) сувора догана; 4) заборона проживати поза гуртожитком строком до трьох місяців; 5) заборона виходу за межі гуртожитку у вільний від роботи час на строк до трьох місяців. Але протягом строку дії заборони, вихід із гуртожитку може бути дозволений у виняткових випадках і на встановлений час для одержання медичної допомоги; придбання продуктів харчування й предметів першої потреби; відвідання лазні, пральні або перукарні; одержання поштових відправлень; відвідання установ і організацій, навчальних закладів; 6) поміщення в дисциплінарний ізолятор строком до десяти діб.

Стосовно особи, яка самовільно залишила місце обмеження волі або злісно ухиляється від робіт, або систематично порушує громадський порядок чи встановлені правила проживання, адміністрація виправного центру надсилає прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення засудженого до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 390 Кримінального кодексу України.

Для застосування заходів стягнення кримінально-виконавче законодавство встановило також дві підстави: 1) порушення трудової дисципліни; 2) порушення встановленого порядку відбування покарання.

При призначенні заходів стягнення враховуються мотиви й обставини вчинення порушення, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого по суті проступку, оскільки накладені стягнення мають відповідати тяжкості й характеру проступку засудженого.

Заходи заохочення і стягнення накладаються письмово і усно та відображаються в особовій справі засудженого.

При заохоченні до засудженого застосовується один захід заохочення.

Дозвіл на виїзд до близьких родичів на святкові, неробочі та вихідні дні може бути наданий засудженому не більше одного разу на місяць.

При призначенні заходів стягнення враховуються мотиви і обставини вчинення порушення, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого по суті проступку. Накладені стягнення мають відповідати тяжкості і характеру проступку засудженого.

Стягнення може бути накладене тільки на особу, яка вчинила проступок, не пізніше десяти діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з

проступком проводилася перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Накладене стягнення звертається до виконання, як правило, негайно, але не пізніше одного місяця з дня його накладення.

Якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення. Накладене в цей період нове стягнення на засудженого перериває перебіг зазначеного строку і його обчислення продовжується знову з дня відбуття останнього стягнення.

Засудженим, яким заборонений вихід за межі гуртожитку у вільний від роботи час, протягом строку дії заборони вихід із гуртожитку може бути дозволений у виняткових випадках і на встановлений час для:

- одержання медичної допомоги;
- придбання продуктів харчування і предметів першої потреби;
- відвідання лазні, пральні або перукарні;
- одержання поштових відправлень;
- відвідання установ і організацій, навчальних закладів.

Стягнення у виді поміщення в дисциплінарний ізолятор застосовується в порядку, визначеному ст. 134 135 КВК України.

Стягнення може бути накладене не пізніше 10 діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилася перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше 6 місяців із дня вчинення проступку. Накладене стягнення звертається до виконання, як правило, негайно, але не пізніше 1 місяця з дня його накладення. Якщо протягом шести місяців із дня відбуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення. Накладене в цей період нове стягнення на засудженого перериває перебіг зазначеного строку і його обчислення продовжується знову з дня відбуття останнього стягнення.

Відповідно ст. 70 КВК України, правом застосування заходів заохочення і стягнення, передбачених ст. 67,68 КВК України, користуються у повному обсязі начальник виправного центру, а також його прями начальники. Заходи заохочення і стягнення можуть застосовувати також заступник начальника виправного центру і начальник відділення соціально-психологічної служби виправного центру в межах, передбачених частинами другою і третьою цієї статті.

Заступник начальника виправного центру має право застосовувати заходи заохочення у виді оголошення подяки, дострокового зняття раніше накладеного ним стягнення і дозволу на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі і вихідні дні, а також заходи стягнення у виді попередження, догани і суворої догани.

Начальник відділення соціально-психологічної служби виправного центру має право застосовувати в усній формі заходи заохочення у виді

оголошення подяки і дострокового зняття раніше накладеного ним стягнення, а також заходи стягнення у виді попередження, догани і суворой догани.

Заходи заохочення і стягнення накладаються письмово й усно та відображаються в особовій справі засудженого.

Отже, обмеження волі за обсягом правообмежень, які встановлюються засудженим, і застосовуваних до них засобів виправлення є найбільш суворим альтернативним покаранням. У процесі реалізації покарання у вигляді обмеження волі зачіпаються особиста свобода засудженого, свобода його пересування, вибору їм праці і місця проживання, на засудженого поширюються інші обмеження відповідно до порядку відбування покарання. Разом з тим при виконанні зазначеного виду покарання немає такого обсягу правообмежень, детальної регламентації поведінки засудженого, як при виконанні кримінального покарання у виді позбавлення волі.

5.6. Умови та порядок виконання покарань які застосовуються тільки як додаткові

У кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві України існують покарання, які застосовуються тільки як додаткові. Такими є покарання, які самостійно (без поєднання з основним покаранням) призначені бути не можуть і лише приєднуються як додаток до основного покарання. Закон (ст. 52 КК) відносить до них позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК) та конфіскацію майна (ст. 59 КК).

Кожне з додаткових покарань має самостійне, відмінне від інших соціальне призначення.

Соціальне призначення конфіскації майна полягає в забезпеченні індивідуалізації правового впливу на винного шляхом матеріальних правообмежень, які поширюються на майно або грошові кошти засудженого.

Призначення позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу проявляється в політико-правовому характері цього покарання, так як воно спрямовано не тільки на здійснення морального впливу на засудженого, але ще також пов'язане з позбавленням його різного роду привілеїв, які надають відповідні звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас. Можна сказати, що з їх втратою особа втрачає особливий статус і стає рядовим членом суспільства. В результаті змінюється матеріальне становище, службова та професійна діяльність засудженого.

Отже, розглянемо покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Відповідно ст. 54 КК України, суд вправі застосувати це покарання лише при засудженні особи за особливо тяжкий чи тяжкий злочин.

За вироком суду можуть бути позбавлені військового звання особи, які служать у Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Службі безпеки України, Міністерстві з питань надзвичайних ситуацій та

захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Управлінні державної охорони, Службі зовнішньої розвідки України, а також військовозобов'язані.

Суд може також позбавити спеціального звання, що присвоюється співробітникам поліції, Внутрішніх військ МВС, державної податкової адміністрації, податкової, митної служби і деяким іншим категоріям працівників.

За вироком суду можуть бути позбавлені: державні службовці, службові особи органів місцевого самоврядування і дипломатичні працівники; класних чинів – працівники прокуратури та господарських судів, а кваліфікаційного класу – судді, судові експерти та лікарі – судово-психіатричні експерти.

Оскільки законодавством час застосування цього покарання не обмежено будь-якими межами і навіть після погашення або зняття судимості засуджений не має право претендувати на автоматичне відновлення його в тому званні, ранзі, чині або кваліфікаційному класі, яких він був позбавлений за вироком суду, - воно є безстроковим.

Відповідно до ст. 29 КВК України, порядок виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу здійснюється у два етапи:

1) після набуття вироком суду законної сили на адресу органу, який присвоїв військово, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, направляється копія цього вироку. Що стосується військовослужбовця запасу, то до військового комісаріату за місцем його проживання направляється копія вироку (частини 1 та 3 ст. 29 КВК України).

2) після одержання копії вироку, зазначений орган зобов'язаний: унести у відповідні документи запис про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; вжити необхідних заходів до позбавлення засудженого всіх прав, пільг та повноважень, пов'язаних із наявністю відповідного звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ч. 2 ст. 29 КВК України); повідомити суд про виконання покарання протягом одного місяця з дня отримання копії вироку (ч. 4 ст. 29 КВК України).

Виходячи зі змісту ст. 29 КВК України, виконання дій щодо позбавлення військового і спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу покладається саме на ті органи чи посадових осіб, які згідно з діючим законодавством, наділені правом їх присвоювати.

Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», а також низкою спеціальних нормативно-правових актів, зокрема, Положенням про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України, Положенням про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами і старшинами Збройних Сил України курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів, Положенням про проходження військової

служби військовослужбовцями Служби безпеки України, Положенням про проходження військової служби за контрактом військовослужбовцями Управління державної охорони України, Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України, Митним кодексом України, законами України «Про державну податкову службу в Україні», «Про дипломатичну службу», «Про дипломатичні ранги», «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про судову експертизу» встановлено перелік військових і спеціальних звань, рангів, чинів або кваліфікаційних класів, а також процедурні питання їх присвоєння і позбавлення, у тому числі і за вироком суду.

Оскільки, позбавлення засудженого відповідного звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу у більшості випадків тягне за собою відміну пільг і прав, пов'язаних з наявністю таких звань, рангів, чинів або класів (щодо охорони здоров'я, соціального забезпечення, сплати за комунальні послуги тощо), відповідні органи чи посадові особи, що виконують це покарання, одночасно звертаються з повідомленням до відповідних організацій про необхідність скасування таких пільг і прав.

Відповідно ст. 54 КК України, суд може самостійно, за наявності відповідних підстав, позбавити особу будь-якого військового звання, у тому числі і звання вищого офіцерського складу, або будь-якого спеціального звання, рангу, чину чи кваліфікаційного класу, незалежно від того, ким вони були присвоєні. У цьому конкретно проявляється принцип рівності всіх громадян перед законом, а також принцип незалежності судової влади.

Слід зазначити, що покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу не поширюється на звання, що мають кваліфікаційний характер, тобто такі, що підтверджують визнаний державою рівень професійної майстерності. До них відносяться наукові ступені і звання, спортивні розряди, професійні кваліфікаційні розряди. Суд не вправі позбавляти засудженого цих звань. Також чинне кримінальне законодавство не передбачає можливості позбавлення особи почесного звання або державних нагород за вироком суду.

Виконання покарання у виді конфіскації майна. Відповідно до кримінального законодавства України (ч. 1 ст. 59 КК України) покарання у виді конфіскації майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Отже, ознаками, що характеризують саме цей вид покарання є: примусовість; безоплатність; активні дії з вилучення; спрямовання майна в дохід держави; обмеження належного особі права власності на підставі судового рішення.

Під час виконання цього покарання, обмеженню підлягають виключно майнові права засуджених, а отже йдеться про майнове покарання.

Примусовий характер конфіскації майна полягає в тому, що вирок суду про вилучення у винного майна забезпечується державним примусом, тобто

може бути здійснений у встановленому законом порядку незалежно від волі й згоди власника. Безоплатність означає, що майно, що вилучається ніяким чином не компенсується.

Конфіскація майна є однією з найбільш гострих форм кримінально-правової репресії і, мабуть, самим тяжким з усіх передбачених законом видів додаткових покарань, роль якого полягає в посиленні каральних і виховно-попереджувальних можливостей загальної міри покарання допомогою впливу на майнові інтереси засуджених.

Цими характеристиками в значній мірі визначаються і співвідношення конфіскації майна з іншими видами кримінальних покарань – основних і додаткових, і її місце в системі покарань, обсяг і сфера її використання у боротьбі зі злочинністю, і порядок та умови її призначення за конкретні злочини. Враховуючи тяжкість цього покарання, закон встановлює для його застосування цілий комплекс різних обмежень:

- конфіскація майна може бути застосована тільки у випадках, передбачених санкціями статей Особливої частини КК;
- вона встановлена в санкціях тільки за тяжкі та особливо тяжкі злочини;
- застосовується конфіскація майна лише за злочини, вчинені з корисливих мотивів;
- закон передбачає можливість конфіскації не всього, а лише частини майна засудженого або тільки окремих предметів;
- але навіть при конфіскації всього майна вона може бути звернена тільки на власність засудженого і не може бути звернена на частку інших осіб, що володіють майном разом з ним на праві спільної власності;
- не підлягає конфіскації також майно, необхідне засудженому і особам, які перебувають на його утриманні, згідно з Переліком, передбаченим кримінальним кодексом (див. Додаток до КК України);
- при вирішенні питання про призначення конфіскації майна суд повинен враховувати тяжкість вчиненого і дані про особу винного, а також вплив покарання на виправлення засудженого і на умови життя його сім'ї і не призначати це покарання у випадках, коли це може поставити засудженого або його родину у важке матеріальне положення.

Згідно з чинним законодавством майно вилучається винятково в натуральному вираженні, тобто не допускається заміна конфіскації майна грошовою сумою. Необхідно відзначити, що законодавством не передбачено можливості заміни конфіскації майна на інше покарання. Крім цього, закон не надає можливості відстрочки або розстрочки виконання цього покарання, а також добровільного його виконання.

Порядок виконання покарання у виді конфіскації майна регулюється ст. ст. 48, 49 КВК України.

Як правило конфіскації підлягає лише те майно засудженого, яке було придбане до винесення вироку і набрання ним чинності. Водночас, при

призначенні судом додаткового покарання у виді конфіскації майна можуть мати місце випадки, коли засуджений з метою уникнути конфіскації за допомогою різних способів намагається приховати своє майно. Зокрема, бувають випадки, коли майно засудженого, що підлягає конфіскації може бути виявлено і після виконання вироку в частині конфіскації майна. У такому разі, суди в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством можуть за поданням державного виконавця або прокурора вирішити питання про звернення конфіскації на додатково виявлене майно засудженого, яке придбане до винесення вироку і підлягає за законом конфіскації, а також на майно, яке було придбане хоча б і після винесення вироку, але на гроші чи за рахунок майна, які підлягають конфіскації за вироком, у випадках, коли не закінчився строк давності виконання вироку.

Відповідно до ст. 48 КВК України, суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної сили надсилає виконавчий лист, копію опису майна і копію вироку для виконання Державній виконавчій службі, про що сповіщає відповідну фінансову установу. У разі відсутності у справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опису майна не проводилося.

Виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється державним або приватним виконавцем за місцезнаходженням майна. На підставі отриманих від суду документів державний виконавець приймає рішення про відкриття виконавчого провадження в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження».

У першому випадку, якщо опис майна вже проводився, державний виконавець перевіряє наявність зазначеного в описі майна і вживає заходи щодо виявлення іншого майна засудженого, яке підлягає конфіскації. У випадку виявлення такого майна, державний виконавець включає його до опису.

У другому випадку, якщо опис майна не проводився, державний виконавець здійснює виконавчі дії, спрямовані на виявлення майна засудженого, що підлягає конфіскації і після його виявлення здійснює опис майна, про що складає відповідний акт. Відповідно до п. 5.6.6. Інструкції про проведення виконавчих дій при конфіскації майна акт опису складається у трьох примірниках. Перший залишається у провадженні державного виконавця, два інші вручаються під розписку (на першому примірнику) засудженому, представнику державних податкових органів (якщо він був присутній) або надсилаються їм.

Отже зупинимося на особливостях виконавчого провадження під час виконання покарання у виді конфіскації майна. Згідно зі ст. 24 Закону України «Про виконавче провадження» у разі відкриття виконавчого провадження за виконавчим документом про конфіскацію майна строк для добровільного виконання не встановлюється, тобто законодавством передбачено негайне виконання виконавчих документів про конфіскацію майна, тому державний

виконавець відкриває виконавче провадження не пізніше наступного дня після одержання документів, зазначених у ст. 18 цього Закону. Крім того, за виконавчим документом про конфіскацію майна державний виконавець розпочинає вчиняти виконавчі дії не пізніше ніж у 5-денний строк з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження.

Після одержання виконавчого листа державний виконавець негайно перевіряє наявність майна, зазначеного в опису, виявляє інше майно, що підлягає конфіскації, і складає опис цього майна. При наявності довідки про те, що опису майна не провадилося, державний виконавець уживає заходів до виявлення майна засудженого, що підлягає конфіскації, і при його виявленні складає опис цього майна. У разі застосування конфіскації всього майна – необхідно говорити про його розшук у різних місцях знаходження.

Згідно з п. 5.6.6 Інструкції про проведення виконавчих дій при конфіскації майна або при виконанні рішення про передачу майна державі, акт опису складається в трьох примірниках. Перший залишається в провадженні державного виконавця, два інші вручаються під розписку (на першому примірнику) боржнику, представнику податкових органів (якщо він був присутній) або надсилаються їм.

Якщо існують інші виконавчі документи про майнові стягнення з засудженого, то спочатку задовольняються у встановленій законом черговості пред'явлені до засудженого інші вимоги. Порядок задоволення претензій до засудженого за рахунок його майна, що підлягає конфіскації, встановлений у ст. 44 Закону України «Про виконавче провадження». Тобто, відповідно до чинного законодавства, при всіх умовах у першу чергу встановлюються і реалізуються відновлювальні і компенсаційні майнові правовідносини і лише потім – конфіскаційні.

На сьогодні порядок передачі конфіскованого майна фінансовим органам регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 р. № 1340 «Про порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним». Так, державні виконавці здійснюють облік, попередню оцінку, а також несуть відповідальність за зберігання конфіскованого майна до передачі його для подальшого розпорядження. Безпосередня оцінка конфіскованого майна провадиться комісією, яка утворюється в складі державного виконавця, представників державних податкових інспекцій, фінансових органів та органів (організацій), які здійснюють розпорядження цим майном. За результатами роботи комісії складається акт опису, оцінки та передачі майна. Цей акт є підставою для реалізації конфіскованого майна через торгові біржі та аукціони, безоплатної передачі, знищення.

Слід відмітити, що державний виконавець не вправі самотійно вживати заходів з реалізації конфіскованого майна, тому що у п. 9 вищезазначеного Порядку встановлено механізм розпорядження майном, що підлягає конфіскації за вироком суду.

Після передачі конфіскованого майна фінансовим органам, державний виконавець закриває виконавче провадження і повертає виконавчий лист із відміткою про виконання вироку в частині конфіскації майна тому суду, який постановив цей вирок. У подальшому, після реалізації конфіскованого майна, фінансові органи також направляють до суду інформацію, яка підтверджує виконання вироку в частині конфіскації майна і зокрема про суму виручену від реалізації майна.

Отже, як бачимо, чинне кримінальне та кримінально-виконавче законодавство України містить широкий спектр кримінальних покарань, не пов'язаних з ізоляцією засудженого від суспільства, який в цілому відповідає міжнародним стандартам.

Питання для самоконтролю:

1. Соціально-правове призначення покарань, не пов'язаних з позбавленням волі
2. Порядок і умови виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.
3. Порядок і умови виконання покарання в виді штрафу.
4. Порядок і умови виконання покарання у виді конфіскації майна.
5. Порядок і умови виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.
6. Порядок і умови виконання покарання у виді виправних робіт.
7. Порядок і умови виконання покарання у виді громадських робіт.
8. Порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі.

ТЕМА 6. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОХОДЖЕННЯМ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

6.1. Загальна характеристика виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні

Сутність кримінального покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців полягає в тому, що особи, які відбувають у ньому покарання, у примусовому порядку ізолюються від суспільства (у даному разі, — від іншої маси військовослужбовців).

Ізоляція військовослужбовців, зумовлена утриманням в дисциплінарному батальйоні, деякою мірою пов'язана з обмеженням їхніх духовних зв'язків із суспільством, цивільних прав, свободи пересування.

Відбування військовослужбовцем покарання у дисциплінарному батальйоні має свої правові наслідки — час перебування в ньому не зараховується в строк служби, за винятком випадків, передбачених у законі.

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців слід вважати покаранням, пов'язаним із заходами виправно-трудового впливу на засуджених, оскільки воно має на меті виправлення та перевиховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці та військової служби, суворого додержання ними Конституції та законів України, запобігання вчиненню нових злочинів.

Дисциплінарними частинами, де відбувають покарання військовослужбовці строкової служби, є дисциплінарний батальйон або окрема дисциплінарна рота.

Дисциплінарний батальйон (окрема дисциплінарна рота) є військовою частиною, яку утримують за окремим штатом. Організаційну структуру і чисельність дисциплінарного батальйону визначає Міністр оборони України. Контроль за діяльністю дисциплінарного батальйону здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України.

Порядок та умови відбування покарання військовослужбовцями строкової служби, засудженими до тримання в дисциплінарному батальйоні, їх правове становище та порядок діяльності дисциплінарного батальйону встановлюються Положенням про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України, затвердженим Указом Президента України від 5.04.1994 р. № 139/94.

Керівництво дисциплінарним батальйоном здійснює командуючий військами військового округу (оперативного командування), який забезпечує добір і розстановку кадрів офіцерського складу, контролює режим та умови тримання, охоплення постійною роботою, організацію праці, бойову підготовку та виховання засуджених.

У зв'язку з тим, що із засудженими, які відбувають покарання у

дисциплінарних частинах, повинна проводитися робота, спрямована на їх виправлення і перевиховання, до особового складу цих підрозділів пред'являються підвищені вимоги. Так, посади офіцерського складу та прапорщиків дисциплінарного батальйону можуть займати на конкурсній основі найдисциплінованіші, вольові, добре підготовлені військовослужбовці, які мають досвід практичної діяльності у військах не менш як два роки.

На посади сержантів і солдатів постійного складу дисциплінарних рот і підрозділів охорони та забезпечення приймають військовослужбовців строкової служби, навчених і відібраних у військових комісаріатах посадовими особами дисциплінарного батальйону, або військовослужбовців, які проходять службу за контрактом.

Тривалість служби офіцерів у дисциплінарному батальйоні не повинна перевищувати: на посаді командира батальйону п'ять— шість років, на інших посадах — три—чотири роки. За бажанням офіцерів, за умови їх позитивної атестації, строк служби, як виняток, може бути продовжено до восьми років.

Після закінчення цих строків служби позитивно атестовані офіцери до початку нового навчального періоду мають право вибору гарнізону в даному військовому окрузі (оперативному командуванні) як для подальшого проходження служби, так і в разі призначення на вищі посади у порядку реалізації висновків атестації.

Командира дисциплінарного батальйону призначає Міністр оборони України, командирів підрозділів та інших посадових осіб — командуючий військами військового округу (оперативного командування).

Відповідно до Закону України "Про прокуратуру", нагляд за додержанням законів у дисциплінарному батальйоні здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому військові прокурори.

Про порядок і умови виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців мова піде у другому питанні лекції.

6.2. Порядок і умови виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців

Осіб, засуджених до тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, до набрання вироком законної сили тримають на гарнізонній гауптвахті.

Строк відбування покарання в дисциплінарному батальйоні обчислюється з моменту, зазначеного у вирокі, з урахуванням часу попереднього ув'язнення.

До дисциплінарного батальйону засудженого направляють після набрання вироком законної сили. З отриманням з військового суду розпорядження про виконання вироку командир військової частини у триденний строк направляє засудженого у дисциплінарний батальйон під

конвоєм.

У дисциплінарний батальйон засуджених військовослужбовців, які проходять службу у військових частинах інших гарнізонів, направляють у той самий строк за розпорядженням начальника гарнізону за місцем засудження. У цьому разі начальник гарнізону повідомляє командира військової частини, в якій проходив службу засуджений, про виконання вироку військового суду та про те, до якого дисциплінарного батальйону відправлено засудженого.

Командир військової частини (начальник гарнізону) надсилає в дисциплінарний батальйон через начальника конвою такі документи на засудженого:

- супровідний лист; копію вироку суду та розпорядження про його виконання, а в разі зміни вироку — і копію касаційної ухвали суду;
- обліково-послужну та службову картки і медичну книжку;
- військовий квиток; продовольчий, речовий і грошовий атестати;
- особисті речі та їх опис.

Опис складають у двох примірниках, його підписують командир військової частини (комендант гарнізону) або начальник штабу частини і засуджений, до нього заносять ордени, медалі, нагрудні значки, документи на них, гроші, цінності та інші речі засудженого.

У разі засудження особи в іншому гарнізоні, командир частини, в якій військовослужбовець проходив службу, повинен негайно надіслати начальникові гарнізону чи військовому комендантові за місцем засудження продовольчий, речовий і грошовий атестати та інші документи на цю особу.

Засуджених, яких направляють до дисциплінарного батальйону, забезпечують предметами обмундирування, якими вони користувалися, згідно з нормами постачання.

Про прибуття засудженого в дисциплінарний батальйон та одержання перерахованих в описі документів і предметів командир дисциплінарного батальйону повідомляє командира військової частини, до якої прибув засуджений.

На другому примірнику опису командир дисциплінарного батальйону ставить свій підпис, скріплює його гербовою печаткою і через начальника конвою повертає командиру частини, звідки прибув засуджений. Перший примірник опису особистих речей залишається в дисциплінарному батальйоні.

Про прибуття засудженого повідомляють також військовий суд, що постановив вирок.

Гроші та цінності, що належать засудженому, начальник конвою здає до фінансової служби дисциплінарного батальйону, де вони зараховуються на особовий рахунок засудженого. Ордені, медалі, нагрудні значки та документи на них зберігають у штабі дисциплінарного батальйону в опечатаному сейфі (металевій шафі), а інші особисті речі засудженого — у спеціальному приміщенні.

У дисциплінарному батальйоні на засуджених ведуть книгу обліку, до якої заносять такі дані:

- прізвище, ім'я та по батькові, рік народження засудженого, дату призову, з якої частини і коли прибув;
- яким судом, за що (склад злочину, стаття Кримінального кодексу) і на який строк засуджено;
- кінець строку покарання; військове звання і яку посаду займав до засудження; сімейний стан та адресу сім'ї;
- найменування прийнятих від засудженого орденів, медалей, нагрудних значків і документів на них; суму прийнятих грошей, найменування (суму) цінних паперів;
- відмітку про прибуття до батальйону (номер і дату повідомлення командира військової частини), коли і куди відбув з дисциплінарного батальйону; опис особистих речей засудженого; особову справу.

Засуджених зараховують до списків змінного складу дисциплінарного батальйону з дня їх прибуття і тримають за рахунок військових частин, з яких вони прибули.

Дисциплінарний батальйон розташовують окремо від інших військових частин гарнізону. Усі службові та жилі приміщення, призначені для розташування підрозділів охорони, обслуговування, сержантів дисциплінарних рот, квартири військовослужбовців, склади стрілецької зброї та боєприпасів розміщують поза територією (зоною), де тримають засуджених.

Територія (зона), на якій розташовані жилі та інші будівлі й споруди, призначені для розміщення та обслуговування засуджених, має бути обнесена міцною огорожею суцільного заповнення заввишки не менш як 2,5 м. Зверху на огорожі влаштовують козирок з колючого дроту у два ряди. На паркані або в забороненій смузі обладнують технічні засоби охорони.

Двері контрольно-пропускних пунктів і вхідні ворота у розташування дисциплінарного батальйону повинні бути завжди зачинені на замок, їх відчиняють за розпорядженням чергового батальйону.

Вікна і двері приміщень, в яких розміщують засуджених, обладнують металевими ґратами. У приміщеннях уночі чергове освітлення не вимикається.

На роботу і заняття за межі розташування дисциплінарного батальйону засуджених виводять у складі відділення чи взводу (із записом про це у книзі виходу та повернення засуджених) під охороною озброєного конвою і командою відповідних командирів.

У виняткових випадках засудженим, які стали на шлях виправлення, може бути дозволено пересування без конвою, якщо цього вимагає характер роботи, яку вони виконують. Дозвіл на пересування без конвою оформляє наказом командир дисциплінарного батальйону.

Конвойні несуть службу відповідно до вимог актів, зазначених у п. 12

Положення про дисциплінарний батальйон. Вони зобов'язані забезпечити, щоб засуджені не допускали порушень установленого порядку і не спілкувались із сторонніми особами. Про всі порушення, вчинені засудженими, конвойні доповідають відповідному командирі.

У разі втечі засудженого, вчинення ним нападу або опору конвойні мають право застосовувати в установленому порядку зброю.

Посилки, передачі та бандеролі, що надходять на ім'я засудженого, підлягають огляду. Порядок огляду та вручення їх засудженим установлює командир дисциплінарного батальйону. При цьому відкривають такі поштові надходження та вилучають з них вміст самі засуджені, яким вони адресовані, у присутності чергового батальйону або офіцера роти.

Вручення листів, що надходять, здійснює старшина роти або заступник командира взводу, у присутності якого засуджені зобов'язані їх розпечатати. Зміст листів перевіряє не підлягає.

Якщо засуджений відмовиться відкрити посылку, передачу, бандероль, лист і вилучити з них вміст, це здійснює старшина роти у присутності офіцера підрозділу і санітарного інструктора. У разі виявлення заборонених речей складається акт.

При виявленні в посылці, передачі, бандеролі, листі речей або предметів, які засудженому мати заборонено, їх вилучають, заносять до опису особистих речей засудженого і зберігають разом з іншими його особистими речами до закінчення строку відбування покарання.

Зброю, ножі, отруйні та наркотичні речовини вилучають і засудженому не повертають. Про виявлення таких предметів і речовин складається акт, а про їх вилучення командир дисциплінарного батальйону негайно повідомляє прокурора.

Гроші (в тому числі і премії як захід заохочення), що надійшли на ім'я осіб, які перебувають у дисциплінарному батальйоні, зараховують на особові рахунки засуджених, власникам їх повертають під час звільнення з батальйону.

Кількість посилок, передач, бандеролей і листів, що їх одержують засуджені, а також кількість листів, які вони відправляють, необмежена.

Листи для відправлення за призначенням засуджені здають до канцелярії роти в запечатаному вигляді. Розпечатувати листи заборонено.

Засудженим можуть бути надані побачення: короткострокові — до чотирьох годин, і тривалі — до трьох діб.

Короткострокові побачення надаються щомісяця з родичами чи іншими особами у спеціально обладнаному приміщенні у вільний від роботи та занять час, у дні, встановлені командиром дисциплінарного батальйону.

Тривалі побачення з правом спільного проживання з близькими родичами (матір'ю, батьком, дружиною, дітьми, рідними братами і сестрами, дідом, бабкою, особами, на вихованні яких перебував засуджений) можуть бути надані один раз на квартал з дозволу командира дисциплінарного

батальйону.

У порядку, встановленому командиром дисциплінарного батальйону, засуджені можуть здійснювати телефонні розмови з близькими родичами.

Вони мають право за рахунок коштів з їх особових рахунків, передплачувати й одержувати газети, журнали та інші періодичні видання, що виходять в Україні, без обмеження їх кількості.

Відпусток, передбачених для військовослужбовців строкової служби, засудженим не надають.

В окремих випадках їм може бути дозволено короткострокові виїзди за межі дисциплінарного батальйону на строк не більш як сім діб, не включаючи часу на проїзд в обидва кінці, у зв'язку з винятковими особистими обставинами — смертю або тяжкою хворобою близького родича, яка загрожує життю хворого, стихійного лиха, яке завдало значної матеріальної шкоди засудженому або його сім'ї тощо.

Дозвіл на короткостроковий виїзд дає командир дисциплінарного батальйону з урахуванням особи і поведінки засудженого. У таких випадках час перебування засудженого за межами дисциплінарного батальйону зараховується до строку відбування покарання. Квитками на проїзд в обидва кінці в такому разі засудженого забезпечує дисциплінарний батальйон.

У період відбування покарання у дисциплінарному батальйоні засуджені військовослужбовці носять погони рядових. Під час звертання до них, їх називають за званням — "рядовий" і прізвище.

Розпорядок дня в дисциплінарному батальйоні встановлює командир батальйону.

У розпорядку мають бути передбачені:

- робота на виробництві не менш як 8 годин,
- нічний сон — 8 годин,
- приймання їжі — тричі на день,
- по одному дню на тиждень навчальні заняття,
- парково-господарські роботи та відпочинок.

На прохання засуджених або за ініціативою релігійних організацій можуть проводитися богослужіння, релігійні обряди та церемонії, час і умови здійснення яких визначаються за участю командира дисциплінарного батальйону.

Пропозиції, заяви та скарги засуджених розглядаються в порядку, встановленому для військовослужбовців Збройних Сил України.

Засуджених залучають до праці на виробничих підприємствах, будівництві та інших об'єктах Міністерства оборони України, у майстернях дисциплінарного батальйону, як правило, з використанням техніки. Організація праці повинна бути підпорядкована завданню виправлення і перевиховання засуджених і повинна забезпечувати їхню постійну і повну зайнятість.

Грошову оплату за працю засудженим не нараховують.

Кошти, зароблені особовим складом дисциплінарного батальйону, зараховують на рахунок позабюджетних коштів дисциплінарного батальйону і використовують у встановленому Міністерством оборони України порядку для поліпшення побутових умов особового складу, розвитку виробництва, преміювання.

Виховну роботу із засудженими проводять з урахуванням їх психологічних особливостей, рівня освіти та ставлення до релігії.

Вона повинна бути спрямована на формування у засуджених вірності Вітчизні та військовому обов'язку, зміцнення військової дисципліни та запобігання вчиненню правопорушень.

З метою розвитку навичок самоорганізації осіб, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, заохочення їх корисної ініціативи та використання громадського впливу на виправлення і перевиховання засуджених у ротах дисциплінарного батальйону створюються самодіяльні ради, що працюють під керівництвом командирів цих підрозділів.

Самодіяльну раду обирають на зборах роти. До її складу можуть бути обрані засуджені, які мають зразкову поведінку, сумлінно ставляться до праці та військової служби. Склад ради затверджує командир дисциплінарного батальйону. Рада періодично звітує про свою роботу на зборах особового складу роти.

Навчальні заняття із засудженими організують за спеціальною програмою. Заняття з бойової підготовки проводять з навчальною зброєю без багнета і затвора. Для проведення занять має бути створена необхідна навчально-матеріальна база.

Командири військових частин, з яких прибули засуджені, повинні підтримувати зв'язок з командиром дисциплінарного батальйону, цікавитися поведінкою своїх колишніх підлеглих і сприяти їх перевихованню.

За добру поведінку і чесне ставлення до праці та військової служби до засуджених може бути застосовано такі заходи заохочення:

- оголошення подяки;
- зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення;
- надання додатково одного короткострокового побачення на місяць;
- нагородження цінним подарунком або премією у розмірі місячного грошового забезпечення.

Засуджені, які мають зразкову поведінку і чесно ставляться до праці та військової служби, беруть активну участь у громадській роботі, після відбуття ними не менш як однієї третини строку покарання наказом командира дисциплінарного батальйону можуть бути зараховані до числа таких, що виправляються.

Після фактичного відбуття засудженим не менш як половини призначеного строку покарання за умови, що він зразковою поведінкою і чесним ставленням до праці та військової служби довів своє виправлення, командир дисциплінарного батальйону може внести до військового суду

гарнізону за місцем відбування покарання подання про умовно-дострокове звільнення його від покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

У поданні зазначають дані, що характеризують поведінку засудженого, його ставлення до праці та військової служби за час відбування покарання. Разом з поданням до військового суду надсилають особову справу засудженого.

Якщо військовий суд відмовить в умовно-достроковому звільненні засудженого від покарання або заміні йому невідбутої частини покарання більш м'яким, повторне подання з цього питання командир дисциплінарного батальйону може внести не раніш як через шість місяців від дня винесення військовим судом ухвали про відмову.

За порушення вимог режиму відбування покарання до засуджених може бути застосовано такі дисциплінарні стягнення:

- зауваження;
- догана;
- сувора догана;
- призначення в наряд на роботу — до п'яти днів у вільний від роботи і навчання час;
- арешт з триманням на гауптвахті — до 10 діб;
- виключення з числа тих, які виправляються.

Арешт з триманням на гауптвахті застосовують до засуджених, які систематично порушують дисципліну, коли всі інші заходи стягнення не дали позитивних результатів. Засуджені, заарештовані у дисциплінарному порядку відбувають арешт на гауптвахті дисциплінарного батальйону згідно з вимогами Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України. При цьому всіх заарештованих тримають в одиночних камерах. Під час перебування на гауптвахті засуджені не мають права на побачення, одержувати посилки, передачі, бандеролі та листи.

За злочини, вчинені під час відбування покарання в дисциплінарному батальйоні, винні особи несуть відповідальність відповідно до законодавства України.

6.3. Порядок звільнення із дисциплінарного батальйону.

Засуджених звільняють з дисциплінарного батальйону за таких підстав:

- після відбуття строку покарання, призначеного вирокком суду;
- в силу акту амністії;
- у зв'язку з помилуванням;
- у зв'язку з винесенням судом ухвали або постанови про звільнення від відбування покарання через хворобу, умовно-достроково і за іншими підставами, встановленими законом.

Осіб, звільнених з дисциплінарного батальйону, направляють для

дальшого проходження служби, як правило, в ті ж військові частини, в яких вони проходили службу до засудження. Командир дисциплінарного батальйону повідомляє командира військової частини про відправлення військовослужбовця і надсилає на його адресу службову характеристику цього військовослужбовця.

З особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, протягом не відбутої частини покарання проводять виховну роботу за участю громадськості військових колективів.

Час перебування засуджених у дисциплінарному батальйоні до строку військової служби не зараховується.

Проте, як виняток, командуючий військами військового округу (оперативного командування), командуючий Військово-Морськими Силами України мають право зараховувати час перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби: особам, які оволоділи військовою спеціальністю, добре знають і чітко виконують вимоги військових статутів та бездоганно несуть службу після звільнення з дисциплінарного батальйону; особам, звільненим з дисциплінарного батальйону, якщо вони, відбуваючи покарання, твердо стали на шлях виправлення, виявили високу дисциплінованість і чесне ставлення до праці та військової служби.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби може бути подано: командиром частини (корабля), до якої прибув звільнений з дисциплінарного батальйону, не раніше як через чотири місяці після прибуття його до частини (на корабель); командиром дисциплінарного батальйону щодо осіб, ровесники яких звільнені в запас, — за один — два місяці до закінчення строку покарання.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку строкової військової служби цим особам, звільненим умовно-достроково, доповідають відповідному командуючому не пізніше як через три дні після винесення судом ухвали.

Осіб, що відбули покарання або звільнені умовно-достроково, яким згідно з п. 62 Положення про дисциплінарний батальйон час перебування у дисциплінарному батальйоні зараховано до строку строкової військової служби, та осіб, які підлягають звільненню у зв'язку з амністією або помилуванням, звільняють з військової служби в запас безпосередньо з дисциплінарного батальйону, якщо вони вже відслужили встановлені Законом України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" строки військової служби.

Осіб, щодо яких командиром дисциплінарного батальйону порушено клопотання про зарахування часу відбування покарання до строку строкової військової служби, після звільнення з дисциплінарного батальйону до прийняття рішення виводять із зони тримання засуджених і розміщують у підрозділах забезпечення.

На засуджених, визнаних військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби із зняттям з військового обліку або непридатними до військової служби у мирний час, командир дисциплінарного батальйону вносить до суду подання про дострокове звільнення від покарання або заміну не відбутої частини покарання більш м'яким покаранням. Разом з поданням до суду надсилають висновок військово-лікарської комісії та особову справу засудженого. Осіб, щодо яких судом винесено ухвалу про дострокове звільнення від покарання або заміну не відбутої частини покарання більш м'яким покаранням, командир дисциплінарного батальйону достроково звільняє з військової служби і направляє до військового комісаріату або військової частини, звідки вони прибули.

Звільнені з дисциплінарного батальйону одержують такі документи:

- довідку про звільнення,
- обліково-послужну картку,
- військовий квиток,
- медичну книжку,
- продовольчий, речовий та грошовий атестати.

Службову картку і характеристику надсилають до військової частини поштою.

Ордени, медалі, нагрудні значки і документи на них, гроші та цінності, а також інші особисті речі видають звільненому під розписку на описі особистих речей та роздавальної відомості.

Опис особистих речей залишають на зберігання в штабі дисциплінарного батальйону, а роздавальну відомість — у фінансовій службі.

Предмети обмундирування та взуття, що стали непридатними до вжитку, замінюють на придатні до носіння.

Звільнених з дисциплінарного батальйону забезпечують проїзними документами, грішми для продовольчо-дорожніх потреб або армійським сухим пайком та милом за встановленими нормами.

До військових частин або до місця проживання вони прямують самостійно.

Про прибуття звільненого до військової частини її командир повинен негайно повідомити командира дисциплінарного батальйону.

Осіб, які відбули покарання у дисциплінарному батальйоні або достроково звільнені з нього, визнають такими, що не мають судимості. Осіб, звільнених з дисциплінарного батальйону умовно-достроково, такими, що не мають судимості, визнають після закінчення не відбутої частини строку покарання.

6.4. Особливості виконання інших покарань щодо військовослужбовців

Службове обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК) є новим видом основного покарання і має комбінований характер:

а) воно проявляється у примусових заходах майнового характеру: в дохід держави відраховується від десяти до двадцяти відсотків із суми грошового забезпечення засудженого;

б) на засудженого вчиняється моральний вплив — він не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, строк покарання не зараховується йому у строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання.

Стаття 58 КК України за своїм змістом є новою, оскільки не має аналогів у раніше діючому кримінальному і виправно-трудоному законодавстві. Службове обмеження для військовослужбовців як кримінальне покарання передбачено Кримінальним кодексом 2001 р. уперше.

Аналіз тексту кримінального закону дозволяє припустити, що цей вид покарання покликаний замінити собою виправні роботи у відношенні військовослужбовців з урахуванням неможливості їх застосування до останніх.

Цей вид покарання призначається як у випадках, передбачених КК так і у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, дійде висновку про можливість застосування до нього цього покарання замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років (ч. 1 ст. 58).

Службове обмеження для військовослужбовців застосовується на строк від шести місяців до двох років.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 58 КК *службове обмеження* призначається тільки тим військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, тобто обрали її своєю професією.

Особливістю тут є та обставина, що в процесі відбування даного покарання засуджений продовжує колишню соціальне корисну діяльність без розриву з найближчим мікросоціальним оточенням, хоча і на примусовій основі, з утриманням у дохід держави визначеної частини його грошового утримання.

Покарання у виді *службового обмеження* військовослужбовців виконується командуванням військових частин, установ, органів і військових формувань, у яких проходять службу засуджені. Очевидно, що суб'єкти, які виконують це покарання, зазначені тут у найбільш загальному виді.

Більш точно їх визначення, на наш погляд, повинне міститися в окремому відомчому правовому акті — Положенні про відбування кримінальних покарань засудженими військовослужбовцями.(!!!!!!)

До правових підстав виконання призначеного покарання крім вироку

суду, що вступив у законну силу, відноситься наказ командира військової частини по місцю відбування покарання про його виконання.

У наказі роз'яснюється зміст вироку суду щодо терміну покарання і правообмежень, що впливають з нього, визначаються кадрові, фінансові й інші служби або посадові особи, відповідальні за виконання окремих розпоряджень вироку. Зміст наказу оголошується засудженому, у чому він розписується, а також доводиться до відома усієї військової частини.

Наказ повинний бути виданий не пізніше трьох днів після одержання документів, що надійшли із суду.

Для забезпечення контролю суду за виконанням призначеного покарання командир військової частини зобов'язаний направити в суд повідомлення, що містить відомості про надходження вироку, про видання відповідного наказу і прийняття його до виконання. Дане повідомлення направляється в суд разом з копією наказу про виконання покарання.

За невиконання вироку суду командир військової частини або підлеглі йому посадові особи несуть відповідальність.

Окремо треба зупинитися на особливостях відбування арешту військовослужбовцями (ст.55 КВК).

Військовослужбовці, засуджені до арешту, відбувають покарання на гауптвахті.

На гауптвахті роздільно тримаються:

- засуджені військовослужбовці з числа офіцерського складу окремо від інших категорій військовослужбовців;
- засуджені військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин, окремо від військовослужбовців рядового складу;
- засуджені військовослужбовці, які проходять службу за призовом, окремо від засуджених військовослужбовців, які проходять службу за контрактом.

Військовослужбовці, засуджені до арешту, направляються на гауптвахту для відбування арешту в десятиденний строк після одержання розпорядження суду про виконання вироку.

Порядок і умови відбування арешту засудженими військовослужбовцями визначаються цим Кодексом, нормативно-правовими актами Міністерства оборони України, а також правилами відбування кримінальних покарань засудженими військовослужбовцями.

Час відбування арешту до загального строку військової служби і вслуги років для присвоєння чергового військового звання не зараховується, крім випадків, передбачених частиною восьмою цієї статті.

Під час відбування арешту засуджений військовослужбовець не може бути представлений до присвоєння чергового військового звання, призначений на вищестоящу посаду, переведений на нове місце служби, звільнений з військової служби, за винятком випадків визнання його непридатним до військової служби за станом здоров'я.

Засудженим військовослужбовцям під час відбування арешту

виплачується оклад за військове звання.

За сумлінну поведінку і ставлення до військової служби до засуджених військовослужбовців можуть застосовуватися заходи заохочення у вигляді подяки, дострокового зняття раніше накладеного стягнення чи зарахування часу відбування арешту в загальний строк військової служби повністю або частково.

За порушення порядку відбування покарання до засуджених військовослужбовців можуть застосовуватися заходи стягнення у вигляді догани чи переведення в одиночну камеру на строк до десяти діб.

Правом застосування заходу заохочення у вигляді зарахування часу відбування арешту до загального строку військової служби користується начальник гарнізону.

Правом застосування інших заходів заохочення і стягнення користуються військовий комендант і начальник гарнізону.

Питання для самоконтролю:

1. Порядок і умови виконання покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців.
2. Порядок і умови виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.
3. Порядок і умови звільнення із дисциплінарного батальйону.
4. Особливості виконання інших покарань щодо військовослужбовців.

ТЕМА 7. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

7.1. Характеристика та виконання покарання у виді позбавлення волі

Позбавлення волі займає в системі покарань важливе місце. Це один з найбільш суворих видів покарань, який надає потужний вплив на людину, так як його об'єктом є особиста свобода засудженого.

Сутністю покарання у виді позбавлення волі є кара, яка лежить в основі будь-якого кримінального покарання, вона не залежить від його виду і являє собою відплату злочинцю за скоєний злочин, проголошене судом від імені держави.

Обсяг кари виражається в змісті покарання. Основним змістом покарання у виді позбавлення волі є комплекс правообмежень, які включають такі його основні елементи як: а) примусова фізична ізоляція засудженого від суспільства; б) ізоляція на певний вирок суду строк; в) приміщення засуджених з метою ізоляції у відповідні виправні установи для дорослих або неповнолітніх злочинців з різними режимами утримання; г) сукупність правообмежень, що підтримують законність і правопорядок у виправних установах.

Згідно ст. 63 КК України, покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Цей вид покарання встановлюється на строк від 1 до 15 років, тому воно є строковим видом покарання.

Під покаранням у виді позбавлення волі слід розуміти міру державного примусу, що призначається судом і складається у фізичній ізоляції засудженого від суспільства з направленням його в різні види виправних установ з метою відновлення соціальної справедливості, виправлення і попередження вчинення нових злочинів.

Позбавлення волі на певний строк засуджений відбуває у кримінально-виконавчих установах закритого типу (колоніях), вид і режим яких (мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання; мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання; середнього рівня безпеки; максимального рівня безпеки) визначається міжрегіональною комісією з питань розподілу та направлення для відбування покарання, яка утворюється при міжрегіональному у правління з питань виконання покарань та пробації Міністерства юстиції України.

Повнолітні, засуджені до цього виду покарання, відбувають його у виправних, а неповнолітні – у виховних колоніях.

Конкретні межі строків позбавлення волі вказано у санкціях статей Особливої частини КК. Якщо нижня межа строку позбавлення волі в деяких статтях Особливої частини КК не вказана, мінімальним строком позбавлення волі треба вважати 1 рік. Суд при призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк не може вийти за межі максимального його строку – 15 років, крім випадків призначення позбавлення волі за сукупністю вироків (ч. 4 ст. 65, ч. 2 ст. 71 КК) та заміни актом про помилування довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк (ч. 2 ст. 87 КК), коли цей строк дорівнює 25 рокам.

Позбавлення волі не може бути призначено на підставі ст. 69 КК в порядку переходу на більш м'який вид покарання з довічного позбавлення волі, оскільки останнє у всіх санкціях статей Особливої частини КК, де воно передбачене, застосовується тільки в альтернативі з позбавленням волі на певний строк. Однак на підставі ст. 69 КК можливе призначення покарання у виді позбавлення волі нижче від найнижчої межі, встановленої для цього покарання в конкретній санкції статті Особливої частини КК.

Засуджений до позбавлення волі на певний строк може бути звільнений від його

відбування з випробуванням (статті 75, 79 КК), умовно-дostroково (ст. 81 КК), достроково (статті 83-87 КК). Позбавлення волі або невідбута частина строку цього покарання може бути замінена більш м'яким покаранням (статті 82, 86, 87, ч. 4 ст. 83 КК). Кримінальний закон не передбачає заміни інших покарань (штрафу, виправних робіт тощо) на позбавлення волі. Однак допускається можливість заміни позбавлення волі строком не більше 2 років на службове обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК) і тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців строкової служби (ст. 62 КК) на той саме строк.

Особі, яка на момент вчинення злочину не досягла 18-річного віку, покарання у виді позбавлення волі на певний строк може бути призначене на строк не більше 10 років, а у разі вчинення нею особливо тяжкого злочину, поєднаного з умисним позбавленням життя людини, – до 15 років. При цьому слід мати на увазі, що в останньому випадку злочин, поєднаним з умисним позбавленням життя людини, визнається злочин, наслідком якого стало настання смерті людини. До неповнолітнього, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості, покарання у виді позбавлення волі не застосовується.

Позбавлення волі призначається неповнолітньому: за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості – на строк не більше 1 року шести місяців; за злочин середньої тяжкості – на строк не більше 4 років; за тяжкий злочин – не більше 7 років; за особливо тяжкий злочин – не більше 10 років; за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до 15 років (ст. 102 КК).

При призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк особі, з огляду на її неповнолітній вік, суду слід виходити із віку, якого досягла ця особа на час вчинення злочину, а не на час винесення вироку, і враховувати при цьому ступінь тяжкості вчиненого нею злочину та у разі вчинення особливо тяжкого злочину – його наслідки.

Законодавець передбачив спеціальні умови призначення покарання у виді позбавлення волі на певний строк особам, зазначеним у ст. 43 КК. Цим особам воно не може бути призначено на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за вчинений злочин.

Спеціальний статус засуджених до позбавлення волі включає в себе сукупність специфічних обов'язків, прав і законних інтересів, якими володіє ця категорія осіб, і складається з наступних складових частин: а) спеціальні обов'язки; б) спеціальні права; в) спеціальні законні інтереси; г) правообмеження, що впливають з необхідності підтримки законності і правопорядку у виправній установі.

До правообмежень або заборон, які відрізняють це покарання від інших, не пов'язаних з позбавленням волі, насамперед належить позбавлення засудженої особи права вільного пересування, вибору місця проживання, суворе дотримання вимог режиму відбування покарання, неможливість вільного вибору виду праці тощо.

Позбавлення волі виражає докір держави за вчинене діяння, сприяє відновленню соціальної справедливості, а також створює в результаті ізоляції засудженого і дотримання пов'язаного з цим режиму умови для виправлення засудженого і запобігання вчиненню нових злочинів. Позбавлення волі розриває колишні соціальні зв'язки засудженого, позбавляє його можливості вести звичний спосіб життя і змушує перетерпіти додаткові фізичні і психічні страждання.

Ізоляція засудженого здійснюється шляхом його направлення у відповідну кримінально-виконавчу установу, яка забезпечує режим, тобто врегульований кримінально-виконавчим законодавством порядок виконання цього виду покарання.

У статтях 11, 18, 19 КВК України передбачені види установ, де утримуються особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Відповідно до ст. 18 КВК України, виправні колонії розподіляються таким чином:

- мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – засуджені вперше

до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому КВК;

- мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – чоловіки вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправній колонії цього виду можуть відбувати покарання також засуджені, переведені з виховних колоній у порядку, встановленому ст. 147 КВК, у секторі середнього рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також жінки, засуджені до довічного позбавлення волі;

- середнього рівня безпеки – жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії; чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі; засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом. У секторі максимального рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі;

- максимального рівня безпеки – чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, переведені з колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування.

Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно неповнолітніх засуджених, здійснюється у виховних колоніях.

Засуджені до позбавлення волі на певний строк повинні відбувати весь термін покарання, як правило, в одній установі виконання покарань.

Порядок та умови відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк регулюється статтями 86-149 КВК.

7.2. Класифікація засуджених до позбавлення волі

Ефективне досягнення цілей покарання має кілька складових. Головними з них є індивідуалізація покарання при його призначенні, а також індивідуалізація покарання при його виконанні. Важливість останньої складової полягає в тому, що на стадії виконання покарання здійснюється комплексна індивідуалізація карально-виховного впливу на засудженого для подальшої його ресоціалізації, зміна його правового становища, здійснення індивідуальної та загальної превенції.

Особи, які вчинили злочини і засуджені до позбавлення волі, повинні відбувати призначений судом строк покарання в установах виконання покарань. За цей час з ними має бути проведений досить складний комплекс різних заходів виховного характеру. Процес виховання і особливо виправлення дорослих людей складний сам по собі, однак

більша його складність проявляється в умовах місць позбавлення волі, коли він відбувається при негативному оточенні, в умовах групових і особистісних конфліктів. Різний вік засуджених, різний рівень їх соціально-моральної зіпсованості, відмінності в характері, ступінь суспільної небезпеки вчинених злочинів, тривалість злочинного способу життя та інші фактори потребують певних методик, спеціальних програм у роботі з різними групами засуджених в процесі організації всієї діяльності в установах виконання покарань. Необхідність дотримання вимог диференційованого виконання покарання у виді позбавлення волі обумовила класифікацію засуджених.

Класифікація засуджених до позбавлення волі здійснюється як судом при призначенні покарання, так і виправними установами, його виконуючими. *Під класифікацією розуміється розподіл засуджених на відносно однорідні категорії в залежності від характеру і ступеня суспільної небезпеки скоєного злочину, минулих судимостей, статі, віку та інших особливостей особистості для створення найбільш ефективних умов для досягнення цілей покарання.*

Класифікація створює необхідні передумови для диференціації виконання даного виду покарання. Вона значною мірою впливає на формування системи виправних установ, забезпечує ізоляцію один від одного різних за ступенем суспільної небезпеки і характеру поведінки засуджених. Нарешті, вона створює передумови для індивідуалізації виконання покарання.

Згідно зі ст. 67 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими, цілями класифікації є: а) відокремлення ув'язнених від тих, хто в силу свого злочинного минулого або негативних рис характеру може на них впливати; б) розподіл ув'язнених на категорії, що полегшує роботу з ними, з метою повернення їх до життя в суспільстві.

Зміст класифікації залежить від її основи, класифікаційної ознаки (критерію). У свою чергу критерії визначаються завданнями (цілями) угруповання.

Класифікація засуджених до позбавлення волі, передбачена нормами кримінально-виконавчого права, має тісний зв'язок з класифікацією злочинів у кримінальному праві та класифікацією особи злочинця в кримінології. Вони перебувають у постійній взаємодії, доповнюють один одного, оскільки досягнення цілей покарання у вигляді позбавлення волі по-різному стосується різних категорій засуджених і зумовлене різними факторами.

Крім того, кримінальне право класифікує злочинців за статтю і віком, а також в залежності від їх минулої злочинної діяльності. За цією ознакою можна виділити: а) осіб чоловічої і жіночої статі, повнолітніх і неповнолітніх, осіб, які вчинили злочин вперше (серед них і особи, які вчинили злочини умисні і з необережності), б) рецидивістів. Віднесення злочину до певної класифікаційної групи пов'язане з певними правовими наслідками для засуджених, які вчинили злочини, причому ці наслідки мають досить велике значення з точки зору призначення і виконання покарання.

Головним завданням класифікації засуджених до позбавлення волі є насамперед диференціація їх за установами виконання покарання для того, щоб забезпечити індивідуалізацію покарання саме на стадії його виконання, тобто мати можливість змінювати обсяг кари в залежності від характеру і ступеня небезпеки вчиненого злочину, особи засудженого, його поведінки під час відбування покарання. Крім того, необхідність індивідуалізації виконання покарання передбачає вибір персональних засобів і методів впливу, обрання необхідних саме конкретному засудженому заходів виховного характеру.

Таким чином, індивідуалізація покарання при його виконанні означає індивідуалізацію всього карально-виховного процесу. Це вимагає встановлення загальних вимог не для всіх засуджених у цілому, а безпосередньо для конкретної, однорідної групи, категорії засуджених, і робиться для того, щоб забезпечити диференційований підхід до процесу виконання покарання, надає можливість працівникам різних служб установ виконання покарання більш ефективно взаємодіяти між собою у визначенні оптимальних

заходів впливу на засуджених.

У юридичній літературі традиційно виділяють дві класифікаційні системи: **юридичну** (яка має правове значення) і **психологічну** (що має педагогічне значення). Іноді їх ще називають зовнішньою та внутрішньою, первинною і вторинною.

Оскільки головним завданням класифікації засуджених до позбавлення волі є (як результат) досягнення максимальної ефективності виконання покарання, то в основу юридичної (первинної) класифікації покладені дві тісно пов'язані між собою групи ознак, які визначають: а) особу засудженого; б) характер і тяжкість вчиненого злочину.

В першу групу входять соціально-демографічні (вік, стать, стан здоров'я, ступінь непрацездатності) і правові (громадянство, попереднє відбування покарання у вигляді позбавлення волі тощо) ознаки.

Згідно закону і зазначеним критеріям засуджені до позбавлення волі поділяються:

- *за віком*: на дорослих і неповнолітніх. Дорослі засуджені тримаються у виправних колоніях мінімального, середнього та максимального рівня безпеки (ст. 18 КВК), неповнолітні засуджені – у виховних колоніях (ст. 19 КВК). Виділення із загальної кількості засуджених неповнолітніх обумовлено тим, що психіка і інтелект засудженого на час вчинення ним злочину ще недостатньо сформовані і розвинуті. При відбуванні покарання таким засудженим на перший план як найважливіші висувуються виховні завдання, тому і колонії, де вони утримуються, називаються виховними. Крім того, ці спеціальні колонії для неповнолітніх засуджених існують для ізоляції від їх шкідливого впливу дорослих злочинців;

- *за статтю*, що призводить до окремого утримання осіб жіночої статі і чоловічої. Ця вимога поширюється і на неповнолітніх засуджених;

- засуджені *іноземні громадяни та особи без громадянства* повинні утримуватись окремо від засуджених громадян України. Для таких засуджених раніше, за часів існування Радянського Союзу, створювалися спеціальні установи виконання покарань. Зараз за наказом Міністерства юстиції України їх направляють в спеціально виділені колонії;

- *за станом здоров'я* засуджені поділяються на працездатних, непрацездатних, хворих на тяжкі та хронічні захворювання. Наприклад, засуджені, хворі на туберкульоз, містяться в окремих, спеціальних виправних установах на правах лікувальних. Засуджені особи пенсійного віку, а також засуджені інваліди 1-ї та 2-ї груп мають певні пільги щодо працевлаштування, оплати праці, обов'язкового навчання тощо. Окремо розміщуються засуджені, залишені в слідчому ізоляторі для робіт по господарському обслуговуванню цієї установи, вагітні жінки та жінки з немовлятами, які знаходяться в будинках дитини при установах виконання покарання.

Важливе значення, серед даних, які характеризують особу засудженого, має його *минула злочинна діяльність*, тобто сукупність відомостей, що дають уявлення про характер раніше вчинених злочинів, вид покарання, яке відбувала людина раніше. Згідно названим підставами кримінально-виконавче право виділяє наступні групи засуджених: 1) засуджені вперше, 2) особи, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Ці засуджені ізолювані між собою і утримуються у спеціально створених для них установах виконання покарань різного рівня безпеки.

Принцип роздільного тримання засуджених в установах виконання покарань на практиці здійснюється відповідно до ст. 92 КВК України.

Однак вимоги роздільного тримання засуджених не поширюються на лікувальні заклади місць позбавлення волі і колонії, призначені для тримання і лікування інфекційних хворих засуджених.

До другої групи ознак юридичної класифікації належать характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину. Виходячи з цього критерію, КВК виділяє наступні групи засуджених: 1) ті що вчинили злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі

та особливо тяжкі злочини; 2) чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості, умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі. Окреме утримання засуджених за названими ознаками здійснюється з урахуванням інших підстав класифікації (стать, вік, особа злочинця, громадянство і т. д.). Наприклад, особа, яка вчинила тяжкий злочин, відбуває покарання в однієї з таких установ: виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, якщо злочин вчинено дорослою жінкою, і у виховній колонії, якщо такий злочин скоєно неповнолітніми, середнього рівня безпеки, якщо злочин вчинено чоловіком.

Отже, юридична класифікація засуджених впливає на систему установ виконання покарання, призводить до змін у правовому становищі засуджених.

Одночасно при організації процесу карально-виховного впливу в конкретній установі виконання покарання така класифікація як юридична в ряді випадків є недостатньою. З метою диференціації цього процесу виникає необхідність виділити інші групи засуджених, які мають спільні риси з точки зору психолого-педагогічної характеристики осіб, що відбувають покарання. Виділення таких груп за певними ознаками є по суті своїй психолого-педагогічною класифікацією (вторинної, внутрішньої).

Слід підкреслити, що і первинна і вторинна класифікація є двома самостійними видами, що впливають одна з іншою в процесі виконання покарання, однак мають різні цілі та первинна класифікація детермінує вторинну. Первинна класифікація засуджених проводиться міжрегіональними комісіями міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України, шляхом визначення колонії певного рівня безпеки, для створення оптимальних умов реалізації кари та індивідуального попередження і безпосередньо місця, тобто конкретної місцевості, де знаходиться ця колонія.

На відміну від юридичної психолого-педагогічна класифікація (вторинна, внутрішня) не впливає на правове становище засудженого, однак її застосування обов'язкове при формуванні відділень соціально-психологічної служби, робочих бригад засуджених, при поселенні в житлове приміщення. Вона не впливає на розподіл засуджених за видами установ виконання покарання, проте її мають на увазі, коли необхідно розподілити засуджених між установами одного і того ж виду. Наприклад, засуджені, яким за вироком суду (статті 92-96 КК України) застосовуються примусові заходи лікування від алкоголізму або наркоманії, направляються в ті колонії, де буде організовано їхнє лікування, хворі на туберкульоз, дерматовенерологічні, соматичні захворювання – в спеціалізовані лікувальні установи.

Вторинна класифікація, як правило, проводиться безпосередньо адміністрацією виправних та виховних установ, починається під час перебування засудженого у відділенні карантину, діагностики і розподілу перед направленням до відділення соціально-психологічної служби. На основі вивчення його особистості є можливість прогнозувати не тільки варіанти очікуваної поведінки у подальшому, а обирати оптимальні засоби контролю з боку персоналу установи для забезпечення належного рівня безпеки, координувати спільні зусилля співробітників різних служб установи для більш ефективного виховного впливу.

Критеріями такої класифікації можуть бути: характер вчиненого злочину, криміногенна зараженість особистості, тобто глибина і стійкість її антисуспільної спрямованості, рівень суспільної небезпеки, сформованість правосвідомості та рівень моральної занедбаності, ставлення до умов відбування покарання, наявність або відсутність лідерських якостей, вік, освіта, соціальне становище, риси характеру, професія і трудовий досвід, рід занять до засудження, стан здоров'я та сімейний стан, медичні показники і т.д.

Якщо виховний процес в установах виконання покарання розглядати як постійне проходження засудженим певних етапів виправлення, то слід якимось чином визначити ці етапи, щоб зафіксувати на кожному з них досягнення у кожного засудженого. Саме це і передбачає кримінально-виконавче законодавство (статті 100, 101 КВК України). Так, наприклад, серед засуджених виділяють групи осіб, які: а) *стали на шлях виправлення*, та б) *твердо стали на шлях виправлення і довели своє виправлення* зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці, навчання, активною життєвою позицією. Віднесення засудженого до однієї з певних груп має велике практичне значення і пов'язане зі зміною умов утримання при відбуванні покарання: від покращання їх в межах однієї колонії або переведення в установи з менш суворими умовами утримання, аж до умовно-дострокового звільнення (статті 81, 107 КК України).

Серед засуджених чимало й таких, що порушують встановлені правила. Для можливості здійснити стосовно таких осіб більш інтенсивний карально-виховний вплив, кримінально-виконавче законодавство виокремлює такі групи, як порушники режиму та злісні порушники режиму (ст. 101, 133 КВК). Віднесення засудженого до однієї з таких груп також має наслідки – умови тримання під час відбування покарання можуть погіршуватися (перевод до ДІЗО, приміщення камерного типу, у карцер або одиночну камеру).

Таким чином, існує два види класифікації засуджених до позбавлення волі, кожен з яких характеризується окремою метою й ознаками (критеріями): один – для забезпечення відповідного обсягу карального впливу (первинна класифікація); другий – з метою створення сприятливих умов для застосування виховних заходів (вторинна класифікація). Міжнародні документи також указують на необхідність проведення цих двох етапів класифікації засуджених.

7.3. Розподіл та направлення засуджених для відбування покарання

За діючим кримінально-виконавчим законодавством порядок призначення виду установи виконання покарання регламентований ст. 18 КВК України, Положенням про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, а також Положенням про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5.

Розподіл, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, здійснюються комісією СІЗО, керівником міжрегіонального управління, у підпорядкуванні якого знаходиться відповідний слідчий ізолятор, міжрегіональною комісією, яка утворюється керівником міжрегіонального управління, центральною комісією, утворюється Міністром юстиції України.

Розподіл, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, арешту та обмеження волі до установ виконання покарань здійснюються на підставі Кримінально-виконавчого кодексу України за відповідними нарядами.

Направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, до установ виконання покарань, їх переведення до

іншої установи здійснюються на підставі запиту на наряд щодо направлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань, на підставі якого видається наряд про направлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань.

Наряди видаються підрозділами слідчого ізолятора, міжрегіонального управління, Міністерства юстиції України, які здійснюють контроль за виконанням судових рішень, на підставі рішення комісії СІЗО про визначення рівня безпеки виправної колонії та відповідних рішень міжрегіональних і центральної комісій.

Про прийняття комісією СІЗО, міжрегіональною комісією рішення щодо визначення рівня безпеки виправної колонії засудженому повідомляється та оголошується під підпис на витязі з протоколу її засідання.

Про оголошення засудженому під підпис прийнятого комісією рішення до облікової справи долучається копія витягу з протоколу з відповідною відміткою та підписами засудженого й особи, якою здійснено оголошення рішення.

За нарядами підрозділу слідчого ізолятора, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, до установ виконання покарань направляються:

засуджені неповнолітні особи жіночої статі - до Мелітопольської установи виконання покарань (№ 144);

неодноразово засуджені неповнолітні особи чоловічої статі - до Кременчуцької виховної колонії;

засуджені до позбавлення волі на певний строк чоловіки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, - до Менської виправної колонії (№ 91);

уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, - до сектору при Галицькій виправній колонії (№ 128);

чоловіки, уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк за злочини, вчинені з необережності, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, - до Кагарлицької виправної колонії (№ 115);

уперше засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, - до Чорноморської виправної колонії (№ 74);

неодноразово засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, - до Чернігівської виправної колонії (№ 44).

За нарядами підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, виданими на підставі запиту на наряд щодо направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, комісії СІЗО, направляються:

до установ виконання покарань, які знаходяться у межах зони діяльності міжрегіонального управління, - особи, засуджені до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, а також засуджені, яким обмеження волі призначено відповідно до ст.82 Кримінального кодексу України;

до виправних центрів - особи у порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі на певний строк на підставі відповідного рішення суду, крім випадків, передбачених пунктами 3, 5 цього розділу.

За нарядами підрозділу Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, направляються:

особи, засуджені до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, розмістити яких немає змоги через відсутність достатньої кількості місць у

виправних колоніях чи секторах визначеного рівня безпеки у зоні діяльності міжрегіонального управління або місць для окремого розміщення осіб, яких засуджено за одним вироком суду;

особи, які до засудження постійно проживали за межами адміністративно-територіальної одиниці, де вони вчинили злочин, та мають постійні соціальні зв'язки з близькими родичами та членами сім'ї за межами зони діяльності міжрегіонального управління;

засуджені іноземці, громадянство яких документально підтверджено (національний паспорт, паспортний документ, довідка з дипломатичного представництва, запис у судовому рішенні), незалежно від наявності у зоні діяльності міжрегіонального управління установ відповідного рівня безпеки;

засуджені особи, які передані на територію України з інших держав для подальшого відбування покарання, незалежно від наявності в зоні діяльності міжрегіонального управління установ виконання покарань відповідного рівня безпеки;

Запит на наряд щодо направлення засуджених до установ виконання покарань підписується керівником підрозділу, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, та начальником слідчого ізолятора і скеровується до підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень. До запиту додається протокол комісії СІЗО про визначення засудженому установи виконання покарань.

Запит на наряд та матеріали, необхідні для розгляду питань, визначених пунктом 5 цього розділу, скеровуються до Міністерства юстиції України підрозділом міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, не пізніше одного робочого дня з дати прийняття рішення комісією СІЗО. Запит підписується керівником цього підрозділу та керівником міжрегіонального управління чи його заступником. До запиту додається копія протоколу комісії СІЗО про визначення засудженому установи виконання покарань.

Наряди на запити готуються підрозділом міжрегіонального управління чи Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, протягом п'яти робочих днів з дати отримання відповідного запиту.

Наряд, виданий підрозділом міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, підписується керівником підрозділу, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, та керівником міжрегіонального управління або його заступником.

Наряд, виданий Міністерством юстиції України, підписується заступником Міністра та надсилається ініціатору запиту, а копія - до міжрегіонального управління.

Копія наряду, виданого підрозділом слідчого ізолятора, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, надсилається до підрозділів міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України, які здійснюють контроль за виконанням судових рішень.

Копія наряду, виданого міжрегіональним управлінням, надсилається до підрозділу Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень.

В окремих випадках, визначених ст.10 та ч.2 ст.93 Кримінально-виконавчого кодексу України, за заявою особи наряди на запити готуються після надання пропозицій оперативних підрозділів міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України.

За прийнятим міжрегіональною чи центральною комісією рішенням про переведення засудженого відповідний підрозділ, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, на підставі витягу з протоколу засідання комісії протягом п'яти робочих днів з дати прийняття рішення відповідною комісією готує наряд на переведення засудженого.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання без зміни умов тримання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої в межах зони діяльності

міжрегіонального управління здійснюється за рішенням міжрегіональної комісії.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання без зміни умов тримання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої за межами зони діяльності міжрегіонального управління здійснюється за рішенням центральної комісії.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої з підстави «відповідно до його місця проживання до засудження» здійснюється на підставі клопотання засудженого, підпис якого засвідчується керівником адміністрації установи виконання покарань. До клопотання додаються довідка з особової справи засудженого, копії паспортного документа (або іншого документа, що посвідчує особу) та документа, що підтверджує реєстрацію місця проживання або місця перебування до засудження.

Переведення засудженого для дальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої з підстави «відповідно до місця постійного проживання близьких родичів та/або членів сім'ї засудженого» здійснюється на підставі клопотання засудженого або близького родича чи члена сім'ї засудженої особи. Підпис засудженого на клопотанні засвідчується керівником адміністрації установи виконання покарань.

У клопотанні про переведення має міститися додаткова інформація щодо всіх близьких родичів та членів сім'ї засудженого відповідно до ступеня їх спорідненості та місця їх постійного проживання.

До клопотання про переведення додаються довідка-витяг з особової справи засудженого, копії паспортних документів засудженої особи та близьких родичів чи членів сім'ї засудженої особи, а також оригінали або нотаріально засвідчені копії довідки про реєстрацію місця проживання або місця перебування близького родича чи члена сім'ї, який звернувся з клопотанням, документів, що підтверджують наявність родинних стосунків (свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо).

До свідоцтва про народження дитини засудженого додатково додаються довідка про реєстрацію місця проживання або місця перебування дитини та інформація служби у справах дітей за місцем проживання дитини та за місцем проживання засудженого про позбавлення або поновлення його батьківських прав.

Зміна умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки здійснюється центральною комісією за поданням адміністрації виправної колонії щодо зміни умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки, погодженим керівником міжрегіонального управління.

У випадках, коли подання передбачає переведення засудженого у більш суворі умови тримання або збільшує обсяг установлених правообмежень, воно обов'язково погоджується зі спостережною комісією.

Переведення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, із виховної колонії до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання здійснюється центральною комісією за наявності рішення педагогічної ради та подання адміністрації виховної колонії щодо переведення засудженого із виховної колонії до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, погодженого зі службою у справах дітей.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання з одного виправного центру до іншого здійснюється на підставі рішення центральної комісії за поданням адміністрації виправного центру щодо переведення засудженого до обмеження волі до іншого виправного центру, погодженим із керівником міжрегіонального управління та спостережною комісією.

У разі ініціювання переведення осіб, засуджених до обмеження волі, з одного виправного центру до іншого до подання додаються документи, які підтверджують

наявність родинних стосунків та місце проживання близьких родичів, що визначені абзацами другим - четвертим пункту 4 цього розділу.

У разі ініціювання переведення осіб, засуджених до обмеження волі, з одного виправного центру до іншого наявність поважних причин має бути документально підтверджена.

Комісія СІЗО утворюється у кількості не менше п'яти осіб керівником міжрегіонального управління, у підпорядкуванні якого знаходиться відповідний слідчий ізолятор.

До складу комісії СІЗО обов'язково включаються начальник СІЗО, начальники підрозділів СІЗО, які відповідно до функціональних обов'язків здійснюють організацію контролю за виконанням судових рішень, медичної служби, оперативної роботи.

Керівник міжрегіонального управління затверджує склад комісії СІЗО, призначає її голову і заступника голови. Головою комісії СІЗО, як правило, призначається начальник СІЗО.

Комісія СІЗО відповідно до покладених на неї завдань визначає рівень безпеки виправної колонії, де особа, засуджена до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, відбуватиме покарання згідно з обвинувальним вироком суду, відповідно до вимог КК та КВК України.

Міжрегіональна комісія утворюється керівником міжрегіонального управління у кількості не менше семи осіб.

До складу міжрегіональної комісії обов'язково включаються начальники підрозділів контролю за виконанням судових рішень, медичної служби та оперативної роботи міжрегіонального управління.

Керівник міжрегіонального управління затверджує склад міжрегіональної комісії, призначає голову і заступника голови комісії. Головою міжрегіональної комісії, як правило, призначається перший заступник керівника міжрегіонального управління.

Міжрегіональна комісія відповідно до покладених на неї завдань:

розглядає питання та здійснює направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту та обмеження волі, із СІЗО до установ виконання покарань в межах зони діяльності міжрегіонального управління;

розглядає питання та здійснює переведення засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту та обмеження волі для відбування покарання з однієї установи виконання покарань до іншої в межах зони діяльності міжрегіонального управління без зміни рівня безпеки згідно з вимогами ст. 50, 57, 93 Кримінально-виконавчого кодексу України;

розглядає питання та здійснює направлення засуджених, яким обмеження волі призначено відповідно до ст.82 Кримінального кодексу України, до виправних центрів в межах зони діяльності міжрегіонального управління;

направляє матеріали на розгляд центральної комісії з питань зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі шляхом переведення їх до виправних колоній іншого рівня безпеки згідно з вимогами ст. 100,101,147 Кримінально-виконавчого кодексу України;

здійснює розгляд скарг громадян, засуджених, ув'язнених, державних органів або громадських об'єднань на рішення комісій СІЗО та наряди підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень;

здійснює іншу діяльність у межах повноважень та покладених завдань.

Центральна комісія утворюється Міністром юстиції України у кількості не менше дев'яти осіб.

До складу центральної комісії обов'язково входять заступник Міністра юстиції України, на якого згідно з розподілом обов'язків покладено координацію та контроль за діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби, директор Департаменту Державної кримінально-виконавчої служби України, керівники підрозділів, які здійснюють організацію оперативної роботи, медичного забезпечення, контролю за виконанням судових рішень.

Міністр юстиції України затверджує склад центральної комісії та призначає голову і заступника голови комісії. Головою центральної комісії, як правило, призначається заступник Міністра юстиції України, на якого згідно з розподілом обов'язків покладено координацію та контроль за діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України.

Секретар центральної комісії обирається з числа присутніх членів комісії більшістю голосів членів комісії.

Основними завданнями центральної комісії є:

розгляд питань зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі шляхом переведення їх до виправних колоній іншого рівня безпеки згідно з вимогами ст.100, 101, 147 Кримінально-виконавчого кодексу України;

розгляд питань про переведення засуджених з однієї установи виконання покарань до іншої за межами зони діяльності одного міжрегіонального управління згідно з вимогами ст. 57, 93 Кримінально-виконавчого кодексу України;

розгляд клопотань міжрегіональних управлінь щодо переведення засуджених з однієї установи виконання покарань до іншої за межами зони діяльності одного міжрегіонального управління за наявності реальної загрози життю чи здоров'ю засудженого, ускладнення оперативної обстановки в установі, в якій відбуває покарання засуджена особа, для попередження настання негативних наслідків, надзвичайних подій, на виконання нормативно-правових актів Уряду чи Міністерства юстиції України, з інших виключних обґрунтованих підстав;

розгляд скарг засуджених до позбавлення волі, близьких родичів і членів сім'ї та адвокатів засудженої особи на рішення міжрегіональної комісії та наряди підрозділу по контролю за виконанням судових рішень Міністерства юстиції України про направлення до кримінально-виконавчої установи;

підготовка вказівок, роз'яснень та методичних рекомендацій комісіям СІЗО та міжрегіональним комісіям щодо визначення рівнів безпеки виправних колоній особам, засудженим до позбавлення волі, їх розподілу і переведення та з інших питань діяльності зазначених комісій. Рішення, вказівки центральної комісії з питань діяльності комісій СІЗО чи міжрегіональних комісій набувають чинності з моменту їх підписання та є обов'язковими для виконання;

інша діяльність у межах повноважень та покладених на неї завдань.

Особи, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини, можуть бути за їхньою письмовою згодою залишені в слідчому ізоляторі чи направлені у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування. Оформляється таке рішення щодо названих категорій засуджених або наказом начальника слідчого ізолятора, або міжрегіональної комісії (при направленні осіб у колонію максимального рівня безпеки). Слід зауважити, що в названих установах ця категорія засуджених міститься окремо, ізолювано від інших осіб на умовах, передбачених КВК України для виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки (ст. 89 КВК України).

Порядок направлення засуджених до виправних і виховних колоній визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України і ст. 87 КВК України. Він

передбачає, що особи направляються для відбування покарання не пізніше 10-денного терміну з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, що набрав законної сили. Цей строк потрібен адміністрації слідчого ізолятора для того, щоб підготувати всі необхідні документи особової справи, зробити запити на наряд в міжрегіональне управління з питань виконання покарань та пробації для розподілу засуджених в установи виконання покарань. Протягом цього строку засуджений має право на короткострокове побачення з близькими родичами. Одночасно адміністрація слідчого ізолятора зобов'язана сповістити сім'ю засудженого про місце, де він буде відбувати покарання, і його поштову адресу.

Засуджені направляються до місця відбування покарання, а в разі потреби переміщуються з одного місця в інше спеціальним автомобільним, залізничним, водним або повітряним транспортом під вартою, згідно з розробленим планом-графіком.

Порядок конвоювання засуджених зі слідчих ізоляторів для відбування покарання встановлений спеціальною Інструкцією, затвердженою спільним наказом МВС, Міністерства юстиції України, ВСУ, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, Державною судовою адміністрацією України, Генеральною прокуратурою України від 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68 та відомчими актами.

Переміщення засуджених до позбавлення волі (ст. 88 КВК) здійснюється з додержанням правил про окреме тримання певних категорій засуджених: чоловіків окремо від жінок; неповнолітніх – від дорослих; підслідних, які притягуються до кримінальної відповідальності по одній справі, – окремо між собою; засуджених до довічного позбавлення волі – окремо від інших категорій. Окремо від інших перевозяться також іноземні громадяни та особи без громадянства, колишні співробітники суду та правоохоронних органів. За медичними висновками у супроводі медичного працівника установи-відправника окремо між собою і окремо від здорових доставляють хворих на активну форму туберкульозу легенів, психічно хворих. Обов'язкового медичного супроводу потребують жінки, які мають вагітність понад шість місяців або дітей віком до двох років, а також ті, хто відмовляється від приймання їжі, хворі, які потребують за висновком лікаря медичного обслуговування в дорозі.

Підставою для переміщення (транспортування) засуджених до установи виконання покарання є: а) попутні списки на кожного або на групу засуджених, які направляються в один пункт призначення; б) особова справа на кожного засудженого; в) продовольчі атестати на кожного або на групу засуджених, які направляються в один пункт призначення.

Разом з відправленням засудженого до відповідної установи виконання покарання направляється його особова справа, документи, гроші, якщо вони були на особовому рахунку.

Особова справа на кожного заарештованого заводиться за місцем попереднього ув'язнення. Вона складається з двох частин. Перша частина – це анкета, дактилокарта, пізнавальне фото, копія вироку, суду, протокол затримання, копії судових ухвал і постанов, довідка про попередні судимості. У другій частині містяться довідка-характеристика слідчого, наряд, медична картка, копії характеристик зі слідчого ізолятора, документи про заходи заохочення і стягнення.

Кримінально-виконавче законодавство вимагає, щоб засуджений до позбавлення волі відбував весь строк призначеного покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його постійного місця проживання до засудження (ст. 93 КВК). Доцільність цієї вимоги виявляється у тому, що з одного боку, адміністрація установи виконання покарання (УВП) має можливість постійно і всебічно вивчати особу злочинця, застосовувати до нього індивідуальну програму виховного впливу, з другого – дозволяє зберегти соціально-корисні зв'язки

засудженого з родичами і близькими особами. Тому переведення засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої допускається за виняткових обставин, які перешкоджають засудженому залишатися у цій колонії.

Однак, під час відбування покарання в УВП правове положення засуджених і умови їх тримання за різних обставин можуть змінюватися як у кращий, так і в гірший бік, залежно від учиненого злочину, особи засудженого та його поведінки в період відбування покарання, у зв'язку з чим можливі переведення як у межах однієї колонії, так і шляхом переведення до колонії іншого рівня безпеки.

7.4. Порядок приймання засуджених та структурні дільниці виправних та виховних колоній

Розділом II Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань та ст. 91 КВК регламентується порядок приймання засуджених до виправних і виховних колоній. Приймання засуджених, що прибули групою, проводиться комісією установи виконання покарань, у склад якої входять: начальник установи, його заступники, працівники оперативного підрозділу, підрозділу нагляду і безпеки, по контролю за виконанням судових рішень, соціально-виховної та психологічної роботи, охорони, а також інтендантського та господарського забезпечення, а також медичної частини.

Приймання засудженого, доставленого в установу в індивідуальному порядку, здійснює начальник установи разом із представником відділу по контролю за виконанням судових рішень. Якщо ж засуджені прибули в установу в неробочий час, то їх приймання здійснює черговий помічник начальника колонії разом із начальником варти. З метою забезпечення вимог режиму під час приймання в колонію засуджені підлягають повному обшуку, а їх речі огляду. Під час обшуку та огляду в засуджених вилучаються предмети, вироби та речовини, зберігання яких їм заборонено Правилами внутрішнього розпорядку. При цьому речі, вилучені з обігу, знищуються, а гроші, цінності та інші предмети за рішенням суду можуть бути передані в дохід держави. Про вилучення у засуджених предметів, виробів і речовин члени комісії складають протокол. Разом із тим деякі вилучені речі та предмети (наприклад, верхній одяг чи взуття невстановленого для позбавлених волі зразка, музичні інструменти і т. ін.) здаються на склад установи, що оформляється квитанцією, корінець якої видається засудженому. Повертаються ці речі засудженим при звільненні від відбування покарання.

Під час приймання представники відділу по контролю за виконанням судових рішень отримують особові справи та попутний список на засуджених, які прибули до установи; встановлюють належність кожної особової справи конкретному засудженому за пізнавальною фотокарткою або шляхом опитування цього засудженого, а в разі потреби – за дактилоскопічною картою; на засуджених, які згідно з рішенням судів зобов'язані відшкодувати матеріальні збитки або аліменти, складають список і передають його до бухгалтерії; протягом трьох діб повідомляють суд, який постановив вирок, про приведення його до виконання та про місце відбування покарання засудженим. Одночасно про місцеперебування та про право на побачення, на ведення телефонних розмов, листування, отримання посилок, передач та бандеролей засудженим повідомляється його сім'ї або близьким родичам. На кожного засудженого, що прибув до колонії, на підставі матеріалів особової справи складається облікова (інформаційна) картка, яка містить відомості щодо особи, дані про злочин, за який її засуджено, назву суду, що постановив вирок, вказується день і час прибуття й звільнення з колонії.

Під час приймання засуджених члени комісії опитують їх, попереджають про можливу відповідальність у разі порушення встановлених в установі правил поведінки і

приймають рішення про направлення засуджених до дільниці карантину, діагностики й розподілу. Рішення комісії оформлюється наказом начальника установи виконання покарань.

Засуджені в обов'язковому порядку проходять медичний огляд та комплексну санітарну обробку перед направленням до дільниці карантину, діагностики й розподілу. Після поміщення засуджених у дільницю карантину, діагностики й розподілу протягом чотирнадцяти діб вони проходять повне медичне обстеження для виявлення можливих інфекційних, соматичних чи психічних захворювань. У дільниці карантину, діагностики й розподілу засуджені тримаються окремо від інших засуджених у звичайних жилих приміщеннях типу гуртожитку. *Дільниці карантину, діагностики й розподілу створені з метою первинного психолого-педагогічного вивчення особистості новоприбулих засуджених, сприяння адаптації до умов позбавлення волі, виконання програми ознайомлення засуджених з порядком виконання та умовами відбування покарання, для забезпечення особистої безпеки, виключення безконтрольного спілкування новоприбулих засуджених з іншими засудженими та класифікації в межах установи для визначення оптимальних умов відбування покарання.*

Дільницю карантину, діагностики й розподілу очолює начальник, який призначається за рахунок штатної чисельності соціально-психологічної служби з числа найбільш досвідчених працівників.

Засуджені у дільниці карантину, діагностики і розподілу тримаються у звичайних жилих приміщеннях протягом 14 діб. Гуртожитки додатково обладнуються кімнатою для приймання лікарем. Приймання їжі засудженими організовується на території дільниці у спеціально обладнаному приміщенні.

Для організації роботи з новоприбулими засудженими, наказом начальника установи створюється робоча група, до складу якої обов'язково входять психолог та медичний працівник. Робоча група із залученням відповідних працівників установи ознайомлює новоприбулих засуджених із порядком виконання та умовами відбування покарання. Зокрема, засудженим доводяться правила поведінки; розпорядок дня в установі; порядок придбання продуктів харчування та предметів першої потреби, одержання посилок, передач і бандеролей; порядок надання телефонних розмов та побачень; порядок листування та звернення зі скаргами та заявами; норми та умови забезпечення речовим майном і харчуванням; порядок надання медичної допомоги; порядок залучення до праці, умови та порядок оплати праці; підстави та порядок зміни умов тримання як усередині установи, так і шляхом переведення в інші установи; підстави та порядок застосування умовно-дострокового звільнення; підстави та порядок застосування заходів заохочення та стягнення і т. ін.

Первинне вивчення даних про особистість засуджених передбачає вивчення: а) соціально-демографічних даних (прізвище, ім'я та по батькові, дата та місце народження, громадянство, національність, освіта, адреса місця проживання до засудження, рід занять до засудження, професія, дані про склад сім'ї); б) кримінально-правових даних (відомості про попередні судимості, коли і яким судом і за що засуджений востаннє, початок і кінець строку, завдані злочином збитки, ставлення до вчиненого злочину, можливість дострокового звільнення); в) відомостей про окремі нахили, здібності та фізичні особливості (якими володіє професіями, спеціальностями, стосунки з сім'єю, близькими друзями, ставлення до релігії, природні обдарування, захоплення, ставлення до спорту, загальний фізичний стан, захворювання, ставлення до вживання алкоголю, наркотиків тощо); г) наміри і плани на період відбування покарання.

Психодіагностика засуджених проводиться психологом шляхом вивчення їх психологічних властивостей, процесів та станів. Психодіагностика має на меті сприяти адаптації засуджених до умов відбування покарання шляхом надання їм психологічної

допомоги. На підставі психодіагностики та узагальнення даних про особистість засуджених психологом складаються психологічні характеристики на кожного позбавленого волі та розробляються рекомендації щодо особливостей організації подальшої індивідуальної виховної роботи. Індивідуальна програма соціально-виховної роботи із засудженим затверджується начальником колонії.

За результатами медичного обстеження, вивчення особливостей та психодіагностики засуджених начальник дільниці карантину, діагностики і розподілу подає свої пропозиції розподільчій комісії установи, у складі начальника установи, його заступників, начальника відділу по контролю за виконанням судових рішень, начальника медичної частини, психолога для вирішення питання по направленню засуджених, які не виявили стійкої схильності до порушення встановленого порядку відбування покарання, до *дільниці ресоціалізації* або ж засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, які не виявили стійкої схильності до порушення встановленого порядку відбування покарання, до *дільниці соціальної реабілітації*. У випадках, коли засуджені під час перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності і потяг до продовження протиправної поведінки, вони можуть бути направлені до дільниці посиленого контролю (ч. 4 ст. 94 КВК). Поведінка засудженого під час перебування у дільниці карантину діагностики і розподілу є основним критерієм для клопотання начальника соціально-психологічної служби дільниці карантину діагностики і розподілу про направлення засудженого до дільниці посиленого контролю. Оцінка поведінки засудженого під час перебування в дільниці карантину діагностики і розподілу враховує, чи мали місце: свідомо відмова виконувати вимоги встановленого порядку відбування покарання; допущення злісних порушень режиму; фізичний опір представникам адміністрації; приниження людської гідності інших засуджених; створення конфліктних ситуацій із застосуванням фізичної сили; нав'язування та пропаганда серед засуджених злочинних традицій. Крім цих критеріїв беруться до уваги при направленні засуджених до дільниці посиленого контролю ще й відомості щодо поведінки засудженого до прибуття в колонію, особистісна та кримінально-правова характеристика під час вивчення та спостереження у дільниці карантину, діагностики і розподілу. У дільниці посиленого контролю можуть відбуватися покарання як особи, що були туди направлені одразу з дільниці карантину, діагностики і розподілу, так і засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації. Правила внутрішнього розпорядку передбачають їх роздільне тримання у дільниці посиленого контролю. При вирішенні питання про переведення засуджених із дільниці ресоціалізації до дільниці посиленого контролю беруться до уваги як вже названі критерії, так і те, що виявилась безуспішність застосування заходів виховного впливу; що мало місце: перебування засудженого протягом року на обліку як злісного порушника встановленого порядку відбування покарання; поміщення протягом року три та більше разів до дисциплінарного ізолятора; негативне ставлення до праці; перебування на профілактичному обліку як особи, що підтримує злочинні традиції або схильна до втечі чи до нападу на адміністрацію установи, а також схильна: до організації, провокування та участі у групових протиправних діях; до вживання, зберігання та розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; до вживання та виготовлення алкогольних напоїв; до організації та участі в іграх з метою отримання матеріальної або іншої вигоди.

У дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки засудженим встановлюється режим, передбачений для тримання засуджених у виправній колонії максимального рівня безпеки.

У дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки засуджені

тримаються в ізольованих жилих приміщеннях, а в дільниці посиленого контролю виправних колоній максимального рівня безпеки - у приміщеннях камерного типу.

Дільниці посиленого контролю не створюються у виправних установах, призначених для утримання засуджених до позбавлення волі жінок.

У разі направлення засудженого до дільниці посиленого контролю начальником відділення соціально-психологічної служби на кожного такого засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма, яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного, психокорегуючого характеру. Кримінально-виконавче законодавство формально не визначає строк перебування засудженого у дільниці посиленого контролю, бо перебування засуджених у цій дільниці триває до завершення виконання програми індивідуальної роботи. Отже, строк перебування засудженого у дільниці посиленого контролю залежить від оцінки реалізації виконання програми індивідуальної роботи. Таку оцінку начальник відділення соціально-психологічної служби дає через три місяці перебування засудженого у дільниці посиленого контролю і вносить пропозиції профілактичній комісії колонії щодо доцільності подання клопотання про переведення засудженого до дільниці ресоціалізації або подальшого залишення у дільниці посиленого контролю. Слід звернути увагу на те, що під час перебування у приміщеннях камерного типу дільниці посиленого контролю в умовах суворої ізоляції засуджені зазнають на собі обмежень, що встановлені режимом, передбаченим для тримання засуджених у виправній колонії максимального рівня безпеки (ч. 1 ст. 97 КВК).

Отже, з дільниці посиленого контролю можливе переведення засудженого до дільниці ресоціалізації, тільки якщо буде виконана програма індивідуальної роботи. Засуджені, що були направлені до дільниці ресоціалізації, як із дільниці карантину діагностики й розподілу, так і з дільниці посиленого контролю, розподіляються, як це визначено ст. 96 КВК, по відділеннях соціально-психологічної служби і розміщуються в окремих жилих приміщеннях гуртожитку з локальним спільним проживанням членів відділення. Кожному засудженому надається індивідуальне спальне місце, яке визначає начальник відділення. Як правило, засуджений зараховується до складу одного відділення соціально-психологічної служби на весь період перебування в даній установі. Однак за виняткових обставин (конфліктні стосунки між окремими засудженими, реорганізація відділень, хвороба засудженого) допускається (за мотивованим письмовим наказом начальника установи з урахуванням думки начальника відділення) переведення засуджених з одного відділення до іншого. Приміщення для розташування засуджених повинні мати належні комунально-побутові умови, які відповідають встановленим КВК нормам.

Положення про відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань визначає його як основну ланку в організаційній структурі установи виконання покарань. Метою функціонування відділення соціально-психологічної служби є безпосереднє забезпечення оптимальних умов для відбування покарання у виді позбавлення волі та проведення із засудженими соціально-виховної роботи, спрямованої «на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільне корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього й культурного рівнів». З метою сприяння розвитку у засуджених соціальної активності та корисної ініціативи у вирішенні питань організації їх вільного часу, побуту, праці та навчання у відділенні створюється і функціонує рада колективу засуджених, діяльність якої спрямовує начальник відділення. У вільний від роботи час корисна ініціатива засуджених реалізується також шляхом їх участі у роботі гуртків за інтересами (прикладна творчість, художня самодіяльність тощо) та спортивних секцій, які створюються на добровільних засадах і затверджуються наказом начальника установи.

Відповідно до ст. 101 КВК України засуджені, які стають на шлях виправлення, можуть бути переведені:

з приміщень камерного типу в звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки або колонію середнього рівня безпеки - після фактичного відбуття не менше однієї четвертої призначеного судом строку покарання;

із звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки - після фактичного відбуття не менше половини призначеного судом строку покарання;

у колоніях мінімального і середнього рівня безпеки - до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття:

- 1) не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості;
- 2) не менше третини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;
- 3) не менше половини строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Не підлягають переведенню до дільниці соціальної реабілітації:

- 1) особи, які мають достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку стягнення, зазначені в абз. 4, 6-10 статті 132 цього Кодексу, протягом строку, визначеного ст.134 цього Кодексу;
- 2) інваліди першої та другої груп та особи, які досягли пенсійного віку;
- 4) особи, які не пройшли повний курс лікування венеричного захворювання, активної форми туберкульозу, психічного розладу, алкоголізму та наркоманії;
- б) особи, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді арешту або обмеження волі.

Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені: з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці; з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки.

При прийнятті рішення про переведення до дільниці соціальної реабілітації приділяється особлива увага таким чинникам: ступінь небезпечності засудженого, його наміри на подальше відбування покарання, можливість самостійно дотримуватися вимог режиму в умовах відсутньої ізоляції та обмеженого нагляду; наявність даних, що свідчать про можливість або наміри вчинення втечі (перебував у розшуку під час слідства, дезертирував зі Збройних Сил тощо); ступінь алкогольної та наркотичної залежності; ставлення засудженого до праці, наявність робітничої спеціальності, кваліфікація; стан здоров'я та працездатність засудженого; соціальне оточення засудженого, сімейний стан та зв'язки з рідними; віддаленість дільниці соціальної реабілітації від місця проживання засудженого та вірогідність впливу цього чинника на його поведінку.

Необхідно звернути увагу на автономність дільниці соціальної реабілітації, оскільки для цього підрозділу колонії характерна своя особлива просторова структура. Так, дільниця соціальної реабілітації має свою окрему житлову зону, засуджені тримаються під наглядом. У межах території дільниці соціальної реабілітації засуджені мають право вільно пересуватися у вільний від роботи час від підйому до відбою. Можливе й пересування засуджених без будь-якого нагляду й поза межами дільниці соціальної реабілітації, але в межах населеного пункту (для виконання робіт, навчання). На відміну від тих, хто тримається в інших дільницях колонії, засуджені у дільниці

соціальної реабілітації можуть носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуар до них, цінні речі, отримувати будь-яку кількість посилок, передач та бандеролей, користуватися грішми, мати короткострокові побачення без будь-яких обмежень. Тривалі побачення у дільниці соціальної реабілітації засудженим надаються раз на місяць – до трьох діб. В разі відсутності порушень режиму відбування покарання, засудженому через шість місяців після перебування у дільниці соціальної реабілітації надається право проживати із своїми сім'ями у межах населеного пункту, де розташована колонія, придбавати жилий будинок і заводити особисте господарство. На території дільниці соціальної реабілітації розміщуються кімнати для проживання інших засуджених, кабінет начальника відділення, кімнати для проведення тривалих побачень, місце для телефонних розмов засуджених, кімната для проведення виховної роботи, кухня-їдальня та інші комунально-побутові служби, що притаманні житловій зоні колонії.

Отже, у дільниці соціальної реабілітації порівняно з іншими дільницями виправних колоній умови тримання засуджених є істотно більш м'якими та наближеними до умов життя за межами колонії. Разом із тим, переведення засудженого до дільниці соціальної реабілітації за критерієм «стає на шлях виправлення» означає, що незважаючи на позитивну оцінку поведінки засудженого в адміністрації колонії немає повної впевненості у його виправленні, тому можливим є лише його переведення до структурної дільниці колонії з меншим обсягом обмежень, тобто поки що не можна говорити про умовно-дострокове звільнення за критерієм «довів своє виправлення». Обґрунтуванням юридичного критерію «засуджений стає на шлях виправлення» є фактичні підстави, що становлять наявність обґрунтованих матеріалів з висновками адміністрації виправної колонії, спостережної комісії, інших державних органів і громадських організацій, що свідчать про: визнання засудженим своєї вини у вчиненому злочині і каяття в цьому; недопущення протягом року порушень установленого порядку відбування покарання або дострокове зняття раніше накладеного стягнення, після якого пройшло не менше шести місяців; відмову від негативних зв'язків із кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі; сумлінну і чесну працю, виконання норм виробітку та прагнення здобуття чи підвищення професійного та освітнього рівня; взяття письмового зобов'язання щодо законотриманої поведінки.

7.5 Режим у виправних установах та засоби його забезпечення

Сьогодні серед усіх заходів передбачених кримінально-виконавчим законодавством, основним є режим, як захід виправлення засуджених.

У кримінально-виконавчих установах режим – це встановлений і регламентований нормами права, обов'язковий для засуджених порядок поведіння, що містить елементи карі, яка спрямована на досягнення цілей покарання.

Поняття режиму у виправних установах сформульовано в кримінально-виконавчому законодавстві. Згідно з ч. 1 ст. 102 КВК України він визначається як встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

Режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності.

Режим створює умови для суспільно корисної праці засуджених, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, соціально-виховної роботи та громадського впливу.

Норми, що відносяться безпосередньо до режиму виконання і відбування покарання у вигляді позбавлення волі, містяться у гл. 16 КВК України. Також вони конкретизовані в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених Наказом міністерства юстиції України від 29.12.2014 р. №2186/5.

Режим як правове явище своїми елементами пронизує всі сфери життєдіяльності виправних установ. У теорії кримінально-виконавчого права виділяють основні форми вираження режиму та відповідні їм функції.

1. *Режим – як вираження кримінального покарання виконує каральну функцію та функцію соціального контролю.* Режим як вираз покарання являє собою не тільки кару, а й специфічний уклад, спосіб життя засудженого, обумовлений позбавленням волі, заснований на приписах кримінально-виконавчого законодавства. Під карою традиційно розуміють якийсь обсяг правообмежень, виражений в режимі, який встановлений законодавцем для різних видів виправних установ. Крім того, обсяг правообмежень може істотно змінюватися в межах одного виправної установи.

Залежно від поведінки засуджені у виправних колоніях можуть утримуватися в різних структурних дільницях, у зв'язку з чим може змінюватися обсяг правообмежень засуджених. Отже, каральна функція режиму реалізується шляхом встановлення різних правообмежень засудженим в процесі відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Режим, уособлюючи порядок виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі, є важливим чинником зміцнення дисципліни та запобігання правопорушень як серед засуджених, так і інших осіб, які відвідують виправні установи. Режимні вимоги забезпечують ізоляцію засудженого і визначають порядок здійснення за засудженими нагляду і контролю з використанням технічних засобів (ст. 103 КВК України), передбачають проведення оперативно-розшукових (ст. 104 КВК України), обшукових (ч. 5 ст. 102 КВК України) та інших профілактичних заходів у виправних установах. У відношенні інших осіб, які відвідують виправні установи, режимні правила спрямовані на попередження вчинення правопорушень як у відношенні цих громадян, так і ними самими. Зокрема, адміністрація виправної установи вправі проводити огляд громадян, їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на території виправної установи і на прилеглих до нього територіях осіб, а також вилучати заборонені речі і документи (ч. 6 ст. 102 КВК України). У зв'язку з цим функція соціального контролю (профілактична) виражена в превентивному значенні належним чином організованого порядку виконання і відбування покарання, який забезпечує запобігання вчиненню нових злочинів та інших правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

2. *Режим як один з основних засобів виправлення засуджених* визначено у ч. 3 ст. 6 КВК України та покликаний забезпечити формування у них шанобливого ставлення до людини, суспільства, праці, норм, правил та традицій людського гуртожитку, а також стимулювати правослухняну поведінку. До вимог режиму слід віднести, наприклад, залучення до суспільно корисної праці засуджених (ч. 1 ст. 118 КВК України), дотримання засудженими правил ввічливого поведіння між собою та з персоналом установи, утримання в чистоті та охайності житлових приміщень, робочих місць (Правила внутрішнього розпорядку) та ін. За порушення цих приписів передбачені заходи дисциплінарного впливу. Навпаки, сумлінне ставлення засуджених до своїх обов'язків, дотримання ними встановлених правил поведінки може служити підставою для заохочення засудженого. Тим самим *виховна функція режиму* здійснюється в більшій мірі шляхом примусу та спрямована на виховання людини, приучення його до дисципліни, дотримання правил поведінки, прилученню засуджених до цивілізованих взаємовідносин,

у тому числі за допомогою стимулювання їх правомірної поведінки.

3. *Режим як умова застосування інших засобів виправлення.* Без належного порядку виконання і відбування покарання, застосування інших засобів виправного впливу стає проблематичним. Навпаки, стан режиму, що відповідає вимогам кримінально-виконавчого законодавства, створює сприятливі умови для соціально-виховної роботи, суспільно корисної праці, отримання загальної освіти, професійно-технічного навчання та громадського впливу. Так, участь засуджених у виховних заходах, передбачених розпорядком дня виправної установи, є обов'язковою (ч. 3 ст. 123 КВК України). Виходячи з цього *функція забезпечення режиму* являє собою правову основу застосування до засуджених заходів виправного впливу. Норми режиму визначають порядок залучення засуджених до праці та її організацію, специфіку здійснення ними виховної роботи, отримання засудженими загальної освіти та професійної підготовки, а також порядок забезпечення життєдіяльності засуджених та організацію їх вільного часу. Реалізацію цих та інших приписів забезпечує режим позбавлення волі.

Функції режиму реалізуються в їх єдності, взаємозв'язку між собою, у своїй сукупності вони визначають зміст режиму позбавлення волі.

Зміст режиму в виправних установах являє собою встановлену в кримінально-виконавчому законодавстві систему правил, що визначають порядок та умови виконання та відбування позбавлення волі, а також забезпечують застосування до засуджених засобів виправлення.

Традиційно розрізняються правила: 1) які стосуються персоналу виправної установи (правила виконання покарання); 2) відносяться до засуджених (правила відбування покарання); 3) відносяться до інших осіб, які перебувають у виправних установах та на прилеглих до них територіях.

До персоналу належать особи, які мають спеціальні звання співробітників кримінально-виконавчої системи, а також робітники і службовці установ, виконуючих покарання. Правила виконання покарання, які стосуються персоналу виправних установ, регламентують його повноваження (права та обов'язки) при виконанні позбавлення волі. У сфері режиму КВК України та Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»

Правила виконання покарання, які стосуються персоналу виправних установ, регламентують його повноваження (права та обов'язки) при виконанні позбавлення волі.

Співробітники вправі (і зобов'язані) здійснювати як загальні режимні вимоги, що відносяться до засуджених та інших осіб, так і вимоги, звернені окремо до кожної з цих категорій громадян. До загальних вимог щодо дотримання режиму, покладених на співробітників виправних установ, необхідно віднести: здійснення контролю за дотриманням режимних вимог на об'єктах виправних установ і територіях, прилеглих до них; здійснення оперативного-розшукової діяльності; вимога від засуджених та інших осіб виконання ними обов'язків і дотримання правил внутрішнього розпорядку виправних установ; застосування по відношенню до правопорушників передбачених законом заходів впливу та примусу; проведення огляду і обшуку засуджених, інших осіб, їх речей, транспортних засобів, що перебувають на територіях виправних установ, підприємств цих установ і на прилеглих до них територіях, на яких встановлені режимні вимоги, а також вилучення заборонених речей і документів; виробництво в передбачених законодавством України випадках і порядку кримінально-процесуальних дій; застосування та використання фізичної сили, спеціальних засобів і зброї у випадках і порядку, встановлених законом.

У відношенні засуджених співробітники додатково наділені повноваженнями: щодо здійснення їх реєстрації, фотографуванню, звукозапису, кіно-і відеозйомки та дактилоскопіруванню; проведення медичного огляду з метою виявлення фактів вживання

алкоголю, наркотичних або токсичних речовин, призначенням медичного обстеження засуджених; введення режиму особливих умов в установленому КВК України порядку.

При забезпеченні режиму в виправних установах, на прилеглих до них територіях, а також при проведенні спеціальних операцій у відношенні інших громадян співробітники вправі (зобов'язані): складати протоколи про адміністративні правопорушення, здійснювати адміністративне затримання та застосовувати інші передбачені законодавством України про адміністративні правопорушення заходи; при проведенні операцій по затриманню засуджених, які скоїли втечу або ухиляються від відбування покарання, у місцях, де імовірна їх поява, здійснювати огляд транспортних засобів, перевірку документів; використовувати безоплатно можливості засобів масової інформації для розшуку засуджених, які вчинили втечу; тимчасово обмежувати або забороняти рух транспорту на територіях, прилеглих до установ, що виконують покарання, на яких встановлені режимні вимоги, також не допускати громадян на ці території або зобов'язувати їх там залишитися або покинути ці території з метою додержання режимних вимог, захисту життя і здоров'я громадян.

Крім того, співробітники виправних установ зобов'язані забезпечувати порядок виконання і відбування позбавлення волі відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України, створювати умови для забезпечення правопорядку та законності, безпеки засуджених, а також персоналу, посадових осіб та громадян, які перебувають на їх територіях.

Режимні правила, що відносяться до засуджених (правила відбування покарання), можна розділити на кілька груп: 1) правила, що встановлюють поведінку засуджених при відбуванні позбавлення волі в цілому та в конкретній виправній установі; 2) правила, що забезпечують реалізацію прав та законних інтересів засуджених; 3) правила, що регулюють застосування до засуджених основних засобів виправлення.

Правила, що встановлюють поведінку засуджених при відбуванні позбавлення волі в цілому та в конкретній виправній установі, визначають спосіб життя засуджених під час відбування ними позбавлення волі. Вони закріплені в КВК України та конкретизовані в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. До них відносяться: роздільне утримання засуджених у виправних установах; створення в одному виправному закладі різних умов відбування покарання; правила поведінки засудженого під час роботи та у вільний час; взаємовідносини засуджених та персоналу виправних установ; розпорядок дня виправної установи, порядок прийому їжі, пересування засуджених в межах колонії; проведення перевірок, побачень, отримання посилок, передач та ін., а також перелік речей та предметів, продуктів харчування, які засудженим заборонено мати при собі, отримувати в посылках, передачах, бандеролях або набувати.

Важливе місце в регламентації відбування позбавлення волі стосовно до конкретного виправній установі займає розпорядок дня. Він включає в себе час підйому, відбою, туалету, фізичної зарядки, приймання їжі, розводу на роботу, перебування на виробництві, навчанні, виховних та спортивно-масових заходів і т.д. Підпорядкування розпорядку дня обов'язково для всіх засуджених, за відступ від його вимог засуджений може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Загальні правила, що забезпечують реалізацію прав і законних інтересів засуджених, зосереджені в гл. 17 КВК України. Стосовно до конкретного виду виправної установи вони уточнені в гл. 20-22 КВК України, а процедура їх здійснення встановлена в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Згідно зі ст. 108 КВК України засуджені до позбавлення волі можуть придбавати продукти харчування і предмети першої необхідності за безготівковим розрахунком за рахунок коштів, зароблених у період відбування покарання, а також за рахунок одержуваних пенсій, соціальних допомог і грошових переказів. Зазначені кошти зараховуються на особові

рахунки засуджених.

Виходячи із положень ст. 110, 138-140 КВК України, засуджені за загальним правилом мають право одержувати короткострокові побачення тривалістю до чотирьох годин і тривалі – до трьох діб. А саме, засудженим, що знаходяться в дільниці посиленого контролю, надається одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на три місяці; засудженим, що знаходяться в дільниці ресоціалізації, надається одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на два місяці; засудженим, що перебувають в дільниці соціальної адаптації та соціальної реабілітації, надаються короткострокові побачення без обмежень та тривале побачення щомісяця.

Короткострокові побачення з родичами або іншими особами відбуваються у присутності представника колонії. Тривалі побачення надаються з правом спільного проживання і тільки з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки). Тривалі побачення можуть надаватися і подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало у шлюбі, за умови, що в них є спільні неповнолітні діти (ст. 110 КВК України)

У відповідності зі ст. 112 КВК України засудженим до позбавлення волі дозволяється отримання посилок (передач) і бандеролей, число яких не обмежується.

Засудженим до позбавлення волі дозволяється одержувати і відправляти листи і телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості. Кореспонденція, яку одержують і надсилають засуджені, піддається цензурі з боку адміністрації виправної установи.

Переписка засудженого з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Європейським судом з прав людини, а також іншими відповідними органами міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженими особами таких міжнародних організацій та прокурором, перегляду не підлягає (ст. 113 КВК України).

У результаті прогресивних змін внесених до КВК України, засудженим надається, в тому числі й під час перебування в стаціонарних закладах охорони здоров'я, право на телефонні розмови (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку) без обмеження їх кількості під контролем адміністрації, а також користуватися глобальною мережею Інтернет. Телефонні розмови та користування у глобальній мережі Інтернет оплачуються з особистих коштів засуджених (ч. 5 ст. 110 КВК України).

Стаття 109 КВК України дозволяє засудженим до позбавлення волі одержувати в бандеролях, посылках і передачах, а також без обмеження придбавати за рахунок коштів, які є на їхніх особових рахунках, літературу через книготорговельну мережу, письмове приладдя, передплачувати газети і журнали. При цьому засудженому дозволяється мати при собі не більше 10 примірників книг, а кількість газет і журналів не обмежується.

КВК України передбачає право засуджених на одержання і відправлення грошових переказів родичам та іншим особам. Засуджені до позбавлення волі можуть направляти грошові перекази без обмежень лише родичам, а для відправлення грошових переказів іншим особам обов'язковою умовою є дозвіл адміністрації установи.

Всі перераховані правила спрямовані на реалізацію прав засуджених до позбавлення волі, а в ст. 111 КВК України визначено умови забезпечення окремих законних інтересів цієї категорії засуджених. Ця стаття передбачає можливість виїзду засуджених до позбавлення волі за межі виправних установ. Засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки та виховних колоніях, дозволяються короточасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка

хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана на території відповідного місця позбавлення волі.

Також кримінально-виконавче законодавство передбачає право засуджених, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних діб.

Правила, що регулюють застосування до засуджених основних засобів виправлення, визначають особливості проведення з засудженими, які відбувають позбавлення волі в різних видах виправних установ, виховної роботи, залучення їх до суспільно корисної праці, загальноосвітнього і професійного навчання, а також громадського впливу. Правила, що визначають порядок застосування засобів виправлення до засуджених, які відбувають позбавлення волі, будуть розглянуті нижче

Правила режиму, що відносяться до інших осіб, які перебувають у виправних установах і на прилеглих до них територіях. У виправних установах і на прилеглих до них територіях, на яких встановлені режимні вимоги, можуть перебувати різні категорії громадян. Це родичі і інші особи, які прибули на побачення із засудженими, адміністрація і вчителі загальноосвітніх закладів (шкіл, навчально-консультаційних пунктів) при виправних установах, викладачі і майстри виробничого навчання професійних училищ, адвокати і інші особи, які надають юридичну допомогу засудженим, представники державних органів, органів місцевого самоврядування і громадськості, які здійснюють контроль за діяльністю виправних установ і т.п. Всі ці особи зобов'язані при відвідуванні виправних установ дотримуватися правил поведінки, встановлених кримінально-виконавчим законодавством і Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Їх порушення може спричинити застосування заходів адміністративної відповідальності, встановленої, наприклад, ст. 188 КУпАП за незаконну передачу заборонених предметів особам, яких тримають у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань. При наявності в діях винного ознак складу злочину порушується кримінальна справа і він притягується до кримінальної відповідальності.

Засоби забезпечення режиму призначені для забезпечення дотримання порядку і умов виконання та відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі всіма суб'єктами і учасниками кримінально-виконавчих правовідносин. Зазначені засоби можна розділити на дві групи.

Засоби забезпечення режиму загального характеру. Режим забезпечується насамперед дотриманням його вимог персоналом виправних установ, а також особами, що їх відвідують. Суворе виконання приписів закону, коректна поведінка і належна вимогливість створюють необхідні передумови для забезпечення режиму, дотримання його вимог засудженими. До числа заходів загального характеру слід віднести: правове, трудове, фізичне і інше виховання; індивідуальну роботу з засудженими; заходи заохочення, що стимулюють правомірну поведінку; роботу самодіяльних організацій, громадський вплив.

Спеціальні засоби забезпечення режиму. Цю групу складають: охорона засуджених і нагляд за їх поведінкою; заходи стягнення, що забезпечують необхідну поведінку; оперативно-розшукова діяльність (ст. 104 КВК України), технічні засоби нагляду і контролю (ст. 103 КВК України); режим особливих умов (ст. 105 КВК України), заходи безпеки (фізична сила, спеціальні засоби і зброя – ст. 106 КВК України).

Зовнішня охорона виправних установ здійснюється спеціальними підрозділами кримінально-виконавчої системи (відділами організації охорони), створюваними для цих цілей при установах виконання покарань. Одним з основних напрямів службової

діяльності відділів охорони завжди було і залишається завдання забезпечення пропускового режиму на об'єктах, що охороняються, проведення заходів щодо його покращення та недопущення проникнення до установ виконання покарань заборонених до використання засудженими предметів.

Поряд з охороною за засудженими ведеться цілодобовий нагляд. Він здійснюється повсюдно: у житлових приміщеннях і на виробництві, під час сну і особистого часу, в їдальні, бібліотеці, магазині, санчастині і інших місцях знаходження хоча б одного засудженого. Здійснення нагляду за засудженими є обов'язком всіх співробітників виправної установи, за винятком служби охорони. Спеціальні завдання щодо здійснення нагляду за засудженими покладаються на чергову зміну і відділи нагляду й безпеки виправних установ.

Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» для виконання завдань щодо «забезпечення правопорядку, додержання вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань; забезпечення безпеки засуджених, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань; забезпечення охорони, ізоляції та нагляду за засудженими, здійснення заходів щодо розшуку осіб, які вчинили втечу з установ виконання покарань; участі у боротьбі з тероризмом у межах своїх повноважень» у складі ДКВС функціонує управління охорони, нагляду і безпеки, яке організовує, координує і контролює службову діяльність підпорядкованих підрозділів, утворених для виконання вищевизначених завдань.

Особливе місце в цій групі займають заходи безпеки і правові підстави їх застосування. Співробітники виправних установ застосовують фізичну силу, спеціальні засоби і зброю на територіях установ, що виконують покарання, прилеглих до них територіях, на яких встановлені режимні вимоги, і на об'єктах, що охороняються в порядку, передбаченому законодавством.

Підстави застосування до позбавлених волі заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї визначаються ст. 106 КВК України. Так, до осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колоній, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників або чинять інші насильницькі дії, а також при втечі або затриманні втікачів із колоній з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіяння цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються: фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя. Гамівна сорочка не застосовується до засуджених неповнолітніх і жінок. Закон забороняє застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю відносно жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності і неповнолітніх, крім випадків учинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю й здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

Застосування вищевказаних заходів можливе у разі крайньої необхідності; коли застосування заходів фізичного впливу уникнути все ж неможливо, вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, і мають зводитися до завдання найменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі необхідності адміністрація колонії зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань деталізують порядок застосування до позбавлених волі заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї. Так, для припинення правопорушень із боку засуджених працівники кримінально-виконавчої системи мають право застосовувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою. Згідно з п. 60 Правил внутрішнього розпорядку наручники до засуджених застосовуються за розпорядженням начальника установи, його заступників,

чергового помічника начальника установи та їх заступників. Застосування наручників до засуджених можливе у разі: учинення фізичного опору особовому складу чергової зміни, варти, адміністрації установи або проявів буйства; відмови слідувати до дисциплінарного ізолятора, приміщень камерного типу, в одиночну камеру або карцер; спроби самогубства, членоушкодження або нападу на засуджених чи на інших осіб; конвоювання після затримання засудженого, що вчинив втечу.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань надають право особовому складу установи самостійно застосовувати до засуджених сльозоточиві речовини, гумові кийки та фізичну силу для: захисту персоналу установи та самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю; припинення масових заворушень і групової непокорності з боку засуджених; відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби установи або звільнення їх у разі захоплення; затримання або доставляння засуджених, які вчинили грубі порушення режиму тримання до дисциплінарного ізолятора, приміщень камерного типу, одиночної камери або карцеру, якщо зазначені особи чинять опір; затримання засуджених, що вчинили втечу з місць позбавлення волі; звільнення заручників.

Застосування гамівної сорочки є крайнім заходом впливу на засуджених і може мати місце тоді, коли вищевказані заходи виявились неефективними. Гамівна сорочка може бути застосована лише за вказівкою начальника колонії або особи, що виконує його обов'язки, під наглядом медичного працівника. Вказівка медичного працівника про неможливість застосування гамівної сорочки до засудженого підлягає безумовному виконанню. У гамівній сорочці засуджений може перебувати до заспокоєння, але не більше двох годин. Не можна застосовувати гамівну сорочку до інвалідів першої та другої груп, до вагітних жінок і до неповнолітніх.

Вогнепальна зброя може бути застосована до засуджених до позбавлення волі лише як винятковий захід у разі вчинення засудженим нападу або інших умисних дій, які створюють реальну загрозу життю працівників установ виконання покарань або інших осіб, а також у разі втечі з-під варти, коли іншими засобами неможливо припинити зазначені дії. Про кожний випадок застосування зброї адміністрація колонії повинна негайно повідомити прокурора.

Таким чином, режим у виправних установах це встановлений законом та відповідними законом нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування позбавлення волі. Режим як соціально-правове явище має свої певні форми вираження: 1) режим як вираз покарання; 2) режим як один з основних засобів виправлення засуджених; 3) режим як умова застосування інших засобів виправлення засуджених. Режим у процесі виконання і відбування покарання несе певне функціональне навантаження. Виділяють кілька головних функцій режиму: 1) каральну; 2) виховну; 3) забезпечення; 4) функцію соціального контролю (профілактичну). Всі ці функції взаємозалежні, доповнюють одна одну, тому застосовуються в комплексі. Зміст режиму в виправних установах складають правила: 1) які стосуються персоналу виправної установи (правила виконання покарання); 2) відносяться до засуджених (правила відбування покарання); 3) відносяться до інших осіб, які перебувають у виправних установах та на прилеглих до них територіях. Засоби забезпечення режиму призначені для забезпечення дотримання порядку і умов виконання та відбування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі всіма суб'єктами і учасниками кримінально-виконавчих правовідносин. Зазначені засоби поділяються на дві групи: 1) засоби забезпечення режиму загального характеру (засоби переконання); 2) спеціальні засоби забезпечення режиму (засоби примусу).

7.6. Правове регулювання праці і виховного впливу на засуджених

Правове регулювання праці засуджених. Засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою - підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг.

Такі договори погоджуються адміністрацією колонії та повинні містити порядок їх виконання. Адміністрація зобов'язана створювати умови для праці засуджених за договорами цивільно-правового характеру та трудовими договорами. Засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості.

Засудженим, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", особам з інвалідністю першої та другої груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії колонії.

Засуджені не мають права припиняти роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів.

Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством.

До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день.

Для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, робочий тиждень не може перевищувати норму тривалості робочого часу, встановленого законодавством про працю. Місце та вид роботи, час початку та закінчення роботи (зміни) визначаються адміністрацією колонії. Засуджені звільняються від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, визначені законодавством про працю.

З урахуванням характеру виконуваних засудженим робіт допускається підсумований облік робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу за обліковий період не перевищувала нормального числа робочих годин.

Праця засуджених організовується з додержанням правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії, встановлених законодавством про працю.

Праця осіб, засуджених до позбавлення волі, оплачується відповідно до її кількості і якості. Форми і системи оплати праці, норми праці та розцінки встановлюються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

У виправних колоніях на особовий рахунок засуджених, які залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці, зараховується незалежно від усіх відрахувань не менш як п'ятдесят відсотків нарахованого їм місячного заробітку.

Засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як двадцять п'ять відсотків загальної суми заробітку.

Особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, відшкодовують витрати на їх утримання, крім вартості харчування, взуття, одягу, білизни, спецхарчування та спецодягу.

Засуджені до позбавлення волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному

соціальному страхуванню.

Засуджені мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення.

Пенсії засудженим за наявності відповідного права призначаються територіальними органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання. Особа, яка під час відбування покарання набула право на пенсію, надає адміністрації виправного закладу клопотання про забезпечення необхідних умов для призначення їй пенсії за місцезнаходженням цього виправного закладу, у тому числі щодо виклику представників Пенсійного фонду України з метою подання у встановленому порядку необхідних документів безпосередньо особою, яка відбуває покарання, або представником особи, яка відбуває покарання, за нотаріальним дорученням.

Адміністрація виправного закладу не більш як протягом 30 днів з дня реєстрації клопотання забезпечує зустріч засудженого з представником Пенсійного фонду України та всебічно сприяє належному оформленню і поданню ним відповідних документів або забезпечує умови для оформлення і подання необхідних документів через представника особи, яка відбуває покарання.

Виплата особам, засудженим до позбавлення волі, призначених пенсій здійснюється територіальними органами Пенсійного фонду України на рахунок установи за місцем відбування покарання.

Із пенсій засуджених до позбавлення волі відшкодовуються витрати на їх утримання в установах виконання покарань в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

При цьому не менш як п'ятдесят відсотків пенсії зараховується установою за місцем відбування покарання на особовий рахунок засудженого.

Соціально-виховний вплив на засуджених. Соціально-виховна робота згідно ч. 3 ст. 6 КВК України визнається одним з основних засобів виправлення засуджених. Організація соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі регламентується ст. 123-137 КВК України та іншими нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Ст. 123 КВК України визначає, що соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених.

Відповідно до ч. 1 ст. 123 КВК України завданнями соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі є: формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю; формування у засуджених сумлінного ставлення до праці; дотримання засудженими вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки; підвищення загальноосвітнього і культурного рівнів засуджених тощо.

Основними напрямками соціально-виховної роботи виступають моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне та інше виховання засуджених до позбавлення волі, що сприяє їх виправленню (ч. 1 ст. 124 КВК України).

Моральне виховання засуджених до позбавлення волі передбачає ознайомлення їх з моральними цінностями людського суспільства, формування на цій основі всієї особистості засудженого, його життєвої позиції, утвердження у свідомості засудженого моральних принципів і норм, моральних ідеалів і переконань. У виховному процесі із засудженими головну роль (у своєму органічному поєднанні) відіграють освіта, наука, культура, засоби масової інформації, рівень розвитку суспільних відносин, система ціннісних орієнтацій та способу життя суспільства.

Правове виховання засуджених до позбавлення волі спрямоване на формування у них елементарної правової культури і правосвідомості, поваги до закону, прагнення до

його точного і неухильного дотримання. Правове виховання, пропаганда законів і позитивного досвіду правослухняної поведінки безпосередньо впливає на попередження вчинення нових злочинів засудженими як під час відбування покарання, так і після звільнення з виправної установи.

Трудове виховання засуджених до позбавлення волі являє собою процес формування трудових навичок і умінь у засуджених, розвитку в них психологічної готовності та потреби трудитися з користю для суспільства. Залучення засуджених до праці має переконати їх у тому, що чесний трудовий спосіб життя - єдиний правильний і прийнятний для них подальший шлях. Воно є однією із найважливіших форм соціально-виховної роботи. Статистичні дані свідчать, що нині в колоніях зосереджено понад 50 % осіб, які до засудження ніде не працювали і не мали ніякої спеціальності. Саме під час перебування в ізоляції переважна більшість правопорушників особисто починає усвідомлювати потребу працювати. З одного боку, до цього їх підштовхує прагнення забезпечувати себе додатковим харчуванням, предметами повсякденного вжитку, які за законом можна придбавати лише за гроші, зароблені в колонії (особливо для тих, хто втратив соціально-корисні зв'язки). З другого боку, незабезпеченість роботою в колонії понад 30 % засуджених, породжує певну конкуренцію між ними за право мати робоче місце, в якій перемагає той, хто або має спеціальність, або навчається і прагне швидко її здобути і водночас потурбуватися за своє майбутнє – нині в УВП оволодіння діапазоном професій, які користуються попитом на сучасному ринку праці, досить реальне.

Естетичне виховання направлено на протиставлення субкультури засуджених, блатним традиціям і злочинській романтиці дійсного людського поведіння, на прагнення до пізнання і сприйняття прекрасного, ознайомлення з досягненнями мистецтва, літератури та художньої творчості.

Фізичне виховання засуджених включає в себе проведення різних фізкультурно-масових і спортивних заходів. Воно спрямоване не тільки на організацію вільного часу засуджених, а й на вироблення умінь за допомогою фізичного навантаження підтримувати організм в хорошому стані під час відбування позбавлення волі.

Санітарно-гігієнічне виховання спрямоване на підвищення санітарно-гігієнічної культури осіб, позбавлених волі, прищеплення їм санітарно-гігієнічних навичок в побуті, на виробництві з метою попередження інфекційних захворювань. Санітарно-гігієнічне виховання передбачає: санітарно-гігієнічну просвіту; пропаганду санітарно-гігієнічних знань, умінь серед різних груп засуджених; прищеплення всім засудженим навичок дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил.

До інших напрямків соціально-виховного впливу відноситься соціально-політичне, економічне, екологічне виховання, соціально-світоглядне, духовне (релігійне).

При виконанні кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі потенційні можливості надання соціально-виховного впливу на засуджених більш значні на відміну від інших видів покарання. У виправних установах для проведення виховної роботи створена мінімальна матеріально-технічна база (клуби, кімнати виховної роботи, бібліотеки та ін.), є відповідне кадрове (проведенням соціально-виховної роботи із засудженими в УВП займаються всі співробітники, проте функцію з організації та проведення планових і позапланових виховних заходів безпосередньо покладено на соціально-психологічну службу) та методичне забезпечення, виховні заходи передбачені розпорядком дня і є обов'язковими для засуджених. Крім того, участь засуджених у проведених виховних заходах враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення, а також при застосуванні до них заходів заохочення і стягнення (ч. 2 ст. 123 КВК України).

Кримінально-виконавчим законодавством (ч. 4 ст. 123 КВК України) закріплюється принцип розробки програм диференційованого виховного впливу в залежності від поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності засудженого.

Кримінально-виконавче законодавство України передбачає, що програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати можливості виховної функції режиму відбування покарання; загальноосвітнього і професійно-технічного навчання; заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі; самодіяльних організацій засуджених, громадських, благодійних і релігійних організацій, а також залучення засуджених до самовиховання.

Основні форми і методи соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі визначені у ч. 2 ст. 124 КВК України. Соціально-виховна робота проводиться в трьох основних формах: 1) індивідуальної; 2) груповий; 3) масовою. При цьому широко застосовуються психолого-педагогічні методи впливу на окремих засуджених і їх групи.

Масові форми (лекції, вечори запитань і відповідей, концерти художньої самодіяльності, тематичні вечори та ін.) використовуються при проведенні виховних заходів, що потребують охоплення всіх або значної частини засуджених, які відбувають покарання у виправних установах. Вони необхідні при підведенні підсумків і постановці завдань на певний період часу, для вирішення питань, що потребують масової уваги і зусиль.

Більш поширеними є *групові* соціально-виховні заходи (бесіди, заняття з соціально-правових та економічних питань, зборів відділення засуджених та ін.) Основною групою тут є відділення засуджених. Крім того, виховні заходи можуть проводитися з групами порушників дисципліни, групами засуджених, підготовлюваних до звільнення, групами осіб, які утримуються в приміщеннях камерного типу, і т.д.

Найбільш ефективною формою виховного впливу є *індивідуальна* робота з засудженими. У зміст індивідуальної роботи входять: вивчення характеру взаємовідносин в середовищі засуджених; виявлення неформальних лідерів; розробка типових методик вивчення особистості злочинця та організації роботи із засудженими, що відносяться до різних класифікаційних категорій; складання і реалізація планів індивідуальної роботи з конкретними особами; організація самовиховання засуджених; організація роботи по переконанню засуджених до явки з повинною; погашення позовів та виплата аліментів; підготовка засуджених до звільнення і т.д.

В УВП соціально-виховна робота зосереджена у відділеннях соціально-психологічної служби, її організація базується на розробках, методичних рекомендаціях фахівців-науковців, досвідчених спеціалістів ДПтС України з психології, педагогіки, кримінально-виконавчого права. Начальники відділень соціально-психологічної служби, психологи, ведуть облік засуджених, які беруть участь у загальних і спеціальних (корекційних) програмах. На засіданнях методично-виховної ради колонії періодично розглядається стан і ефективність їх реалізації.

Індивідуальна програма соціально-психологічної роботи складається на кожного засудженого, який відбуває покарання у виді позбавлення волі. Вона має декілька розділів, де передбачені соціально-демографічна і кримінально-правова характеристика засудженого, відомості про окремі нахили, здібності, фізичні особливості, наміри і плани на період відбування покарання та наслідки їх реалізації. Окремі розділи передбачають оцінку прогресу виправлення засудженого, наслідки індивідуального спостереження за ним і зміст проведених бесід, психологічну характеристику та рекомендації психолога колонії, облік заохочень і стягнень тощо.

Відповідальність за здійснення соціально-виховної роботи у виправних і виховних колоніях покладається на начальника установи. Безпосереднє її проведення забезпечують заступник начальника установи з соціально-виховної і психологічної роботи, начальники

відділень соціально-психологічної служби, психологи, вчителі загальноосвітньої школи, викладачі навчального центру, методист, завідуючий клубом, бібліотекар, керівники гуртків. Тобто можна стверджувати, що кожен співробітник УВП повинен бути вихователем.

З метою впровадження нових форм і методів у виховну роботу з засудженими до позбавлення волі, вивчення їх на основі індивідуальних програм психолого-педагогічного впливу, в системі УВП діє психологічна служба. Це спеціальна структура, функціонування якої забезпечується психологами, які виконують завдання психологічного вивчення засуджених, надання їм допомоги під час відбування покарання і в подальшому процесі соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі.

З метою розвитку корисної ініціативи засуджених, їх соціальної активності, здорових міжособистісних взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, розвитку корисних соціальних зв'язків в колоніях створюються самодіяльні організації засуджених. Це добровільні громадські формування, які під контролем адміністрації установи, використовують у своїй діяльності елементи самоорганізації і самоуправління. Участь у самодіяльних організаціях є добровільною справою кожного засудженого, його соціальне корисна активність заохочується адміністрацією колонії і враховується при визначенні ступеня його виправлення. Засуджені, які входять до складу самодіяльних організацій, не користуються додатковими пільгами і не звільняються від основної роботи (ст. 127 КВК України).

Члени самодіяльних організацій засуджених надають допомогу іншим засудженим у духовному, професійному та фізичному розвитку, у вирішенні побутових проблем, сприяють адміністрації установ у підтриманні дисципліни, санітарно-гігієнічного порядку, організації художньої самодіяльності, фізкультурної, бібліотечної роботи, в організації праці, навчання та дозвілля, у формуванні здорових відносин між засудженими.

Як правило, в УВП функціонує два види самодіяльних організацій: ради колективів відділень соціально-психологічної служби та ради колективів колонії. До їх складу входять засуджені, які зарекомендували себе позитивно і виявили бажання в них працювати. У колоніях можуть створюватися й інші самодіяльні організації засуджених, якщо їхня діяльність не суперечить порядку і умовам відбування покарання.

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання в законі також визначено як основний засіб виправлення і ресоціалізації.

Людина, яка не має знань з основ науки, техніки, суспільства, не дбає про набуття професійних навичок, не має зв'язків з відкритим суспільством, швидко підпадає під вплив негативно спрямованих та збочених осіб. Низький освітній рівень в сучасній Україні є одним із головних чинників криміналізації в суспільстві. Серед засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, більше 22 тисяч осіб не мають повної загальної освіти, при цьому більше тисячі осіб не мають початкової освіти та майже 200 є неписьменними.

Отже, зазначене навчання виступає також як антикриміногенний засіб.

На сучасному етапі головним завданням кримінально-виконавчої системи України є виправлення засуджених, відповідно їх подальше повернення в соціум як людей, здатних повноцінно існувати без стороннього контролю. Тому одним із важливих аспектів у пенітенціарній системі є набуття освіти дорослими засудженими. Адже європейськими пенітенціарними правилами передбачено, що кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених та їхнім прагненням.

Правове регулювання загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених базується на законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про

професійно-технічну освіту» в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ч. 1 ст. 126 КВК).

В умовах місць позбавлення волі формування соціально значущої особистості є неможливим, якщо відсутнє розуміння закономірності розвитку суспільства, сутності та необхідності існування для кожного члена суспільства норм і правил, які визначені мораллю та правом, як інструментом захисту прав і свобод людини. Звісно, що такий засіб виправлення і ресоціалізації та профілактики злочинів теж не може бути ефективним без активного включення в навчальний процес засудженого, який навчається.

Створення в УВП умов для навчання засуджених відповідає конституційному праву кожного громадянина на освіту і міжнародним стандартам поводження з ув'язненими. В установах виконання покарань головні завдання реалізації навчального процесу є загальнодержавними: забезпечення права громадян на загальну середню освіту, формування і розвиток особистості, готовність до професійного самовизначення. Кримінально-виконавче законодавство (статті 125, 126 КВК України) надає засудженим можливість, ще перебуваючи в колонії, здобути освіту, спеціальність, обрати професію, почати повноцінне нове життя.

В установах виконання покарань створюються загальноосвітні навчальні заклади трьох ступенів: перший ступінь – початкова школа (1-4 класи), другий ступінь – основна школа (5-9 класи), третій ступінь – старша школа (10-11 класи). А для тих засуджених, хто не має можливості навчатися в школах з денною формою навчання, функціонують вечірні школи II-III ступеня. Навчально-виховний процес у загальноосвітніх виховних закладах може здійснюватися як за груповою, так і за індивідуальною формами навчання (ст. 13 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Приймання засуджених до навчального закладу здійснюється на підставі бажання, особистої заяви і наявних документів – свідоцтва про базову, загальну середню освіту або табеля успішності про закінчення відповідного класу, а в разі їх відсутності – на основі атестації, проведеної відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 27.08.2010 № 778 . Навчання у випускних класах школи завершується державною підсумковою атестацією.

На період проходження іспитів, державної підсумкової атестації засуджені звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата на цей час їм не нараховується, харчування надається безоплатно. Якщо засуджений має звільнитися від відбування покарання, йому дозволяється проходити підсумкову атестацію достроково.

За результатами навчання видається відповідний державний документ (табелю, свідоцтво, атестат, довідка) загальноприйнятого зразка.

Адміністрація установи зобов'язана:

а) вести облік засуджених, які не мають базової або повної загальної середньої освіти, б) забезпечувати умови для проведення навчального процесу, надавати та утримувати на належному рівні приміщення навчального закладу, забезпечувати навчальними посібниками, підручниками та технічними засобами; в) забезпечувати навчальний заклад досвідченими працівниками.

Засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація установи створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час (ч. 3 ст. 126 КВК України).

Керівництво навчального закладу створює умови і забезпечує навчальний процес відповідно до навчальних планів і програм, затверджених Міністерством освіти і науки, з урахуванням вимог режиму відбування засудженими покарання, упроваджує передові педагогічні технології, забезпечує видачу відповідних документів державного рівня, надає особам, які навчаються, допомогу у підготовці до занять, за зразкову поведінку засуджених-учнів та їх успіхи у навчанні порушує клопотання перед адміністрацією УВП

щодо їх заохочення.

Педагогічні працівники навчального закладу надають допомогу адміністрації колонії, можуть входити до складу методично-виховної ради установи та брати участь у соціально-виховній роботі із засудженими (ч. 5 ст. 126 КВК).

В УВП кожний третій засуджений не має спеціальності. Тому можливість під час відбування покарання навчатися у професійно-технічному навчальному закладі і отримати спеціальність важко переоцінити.

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу в професійно-технічних навчальних закладах, інших нормативно-правових актів у галузі професійно-технічної освіти понад 80 колоній нині мають Навчальні центри та їх філії, в яких на підставі робочих навчальних планів і програм відбувається навчально-виробничий процес. Щорічно в них здобувають професійно-технічну освіту та підвищують свою кваліфікацію понад 9 тисяч засуджених більше ніж за 50 робітничими професіями.

Засуджені отримують освіту з багатьох найпоширеніших спеціальностей. При цьому найбільшою популярністю серед засуджених користуються професії токаря, верстатника деревообробних верстатів, електрогазозварювальника, слюсаря, автослюсаря, оператора котельні, кранівника тощо. Проте, не всі засуджені виявляють бажання навчатися, а тому кількість безробітних в УВП не зменшується. Водночас, немає нічого поганого в тому, що засуджений під час відбування покарання здобуде нову спеціальність, працюватиме на благо суспільства та одержуватиме за свою працю гроші, які зможе використати для власних потреб. Також за рахунок коштів, зароблених засудженими, можливо відшкодувати шкоду, заподіяну злочином.

Навчальний центр виконує декілька функцій: а) здійснює підготовку спеціалістів відповідного профілю, б) організує підвищення кваліфікації за існуючою спеціалізацією, в) виступає як методичний центр, що надає допомогу тим засудженим, які проходять навчання безпосередньо на виробництві УВП.

Більше того, у навчальному центрі за власним бажанням і особистою заявою засуджені можуть обрати спеціальність не лише за профілем виробництва колонії, а й таку, яка користується підвищеним попитом на сучасному ринку праці, що суттєво допоможе їм працевлаштуватися після звільнення від відбування покарання, прискорить соціальну адаптацію.

Форми навчання можуть бути різними: а) з відривом від виробництва, (коли потрібна певна теоретична підготовка), застосовується переважно у виховних колоніях, б) без відриву від виробництва (безпосередньо в бригаді), існує, як правило, у виправних колоніях. Для набуття більш складних професій або спеціальних навичок має місце індивідуальна форма навчання.

Засуджені, які пройшли повний курс навчання, виробничу практику, мають позитивні підсумкові результати допускаються до державної атестації, за наслідками якої їм присвоюється кваліфікація (категорія) і видається свідоцтво встановленого державного зразка.

Особливо підкреслимо, що бажання засуджених під час перебування в місцях позбавлення волі займатися загальноосвітнім і професійно-технічним навчанням обов'язково заохочується і враховується при визначенні ступеня їх виправлення (ч. 4 ст. 126). Це дозволяє враховувати особливості ставлення засуджених до оволодіння певними професіями, забезпечувати принцип безперервності освіти від загальної середньої до професійно-технічної, вживати відповідних заходів щодо організації освіти різних категорій засуджених. Саме за допомогою освіти можна краще й ефективніше допомогти засудженому стати самостійною та самодостатньою особистістю, переосмислити свої життєві цінності і погляди, обрати здоровий спосіб життя.

Кримінально-виконавче законодавство передбачає можливість застосування заходів

стягнення та заохочення до осіб позбавлених волі. У гл. 19 КВК України серед заходів виховного впливу на засуджених розміщені положення про такі заходи. Така позиція законодавця пояснюється тим, що заходи стягнення та заохочення мають безпосередній вплив на поведінку засуджених. Вони власне і є своєрідним індикатором поведінки засудженого, оскільки повинні застосовуватися у разі правослухняної поведінки або, навпаки, поведінки, яка містить ознаки порушень режиму в кримінально-виконавчих установах.

За сумлінну поведінку й ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій до засуджених можуть застосовуватися заходи заохочення, передбачені ст. 130 КВК України. У свою чергу, за порушення встановленого порядку відбування покарання до засуджених можуть застосовуватися заходи стягнення, передбачені ст. 132 КВК України. Заходи стягнення призначено для покарання правопорушників і попередження інших засуджених щодо порушень встановленого порядку відбування покарання. Комплекс заходів стягнення, які застосовуються до засуджених у виправних колоніях, досить різноманітний і не підлягає розширеному тлумаченню, тобто вичерпний.

Система заходів заохочення та стягнення безпосередньо пов'язана з впливом на поведінку засуджених, стимулює слухняну поведінку, карає за порушення і саме цим забезпечує дотримання засудженими вимог режиму. Саме про це йдеться у статтях 130, 132 КВК України, де вказано, що заохочення застосовуються за сумлінну поведінку (отже, за дотримання вимог режиму), а стягнення застосовуються за порушення встановленого порядку відбування покарання (отже, за порушення режиму). Тобто заходи заохочення та стягнення спрямовані саме на забезпечення режиму в колоніях. Система вказаних засобів закріплена у статтях 130-135 КВК України.

Ці заходи спрямовані на підтримання належного режиму відбування покарання, а також допомагають індивідуалізувати та диференціювати покарання, забезпечити дотримання засудженими порядку та умов відбування покарання, сприяють можливості змін умов тримання засуджених, можуть вплинути на застосування до засуджених поліпшених або, навпаки, погіршених умов тримання.

Заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі (ст. 130 КВК) – це заходи, що застосовуються для стимулювання правослухняної поведінки, додержання правил внутрішнього розпорядку в установі та з метою виправлення засудженого. Так, кримінально-виконавче законодавство встановлює такі заходи заохочення, які можуть бути застосовані до осіб, позбавлених волі за сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій: - подяка; - нагородження похвальною грамотою; - грошова премія; - нагородження подарунком; - надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; - дострокове зняття раніше накладеного стягнення; - збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин.

Окрім того, закон передбачає можливість для засуджених, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою і ставленням до праці та навчання довели своє виправлення, бути у встановленому законом порядку представленими до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ч. 2 ст. 130 КВК України).

Порядок застосування заходів заохочення до засуджених позбавлених волі встановлено ст. 131 КВК України. Застосування заходів заохочення має на меті здійснення виховного впливу не тільки на осіб, до яких ці заходи застосовуються на основі об'єктивної оцінки поведінки засуджених, їхнього ставлення до праці і навчання, а також і на інших засуджених. У цьому положенні закону прослідковується загальне запобігання.

Важливою вимогою закону є правило, згідно з яким до засудженого при заохоченні застосовується один захід заохочення. Водночас як захід заохочення достроково знято із засудженого може бути також одне стягнення.

Деякі із заходів заохочення мають певну специфіку застосування. Наприклад, грошова премія приєднується до заробітку і зараховується на особовий рахунок засудженого, подарунок передається на зберігання до звільнення засудженого або за його проханням надсилається родичам. До засуджених, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, заохочення у виді збільшення тривалості прогулянки застосовується на строк до одного місяця.

Заохочення у виді подяки і дострокового зняття раніше накладеного стягнення застосовуються усно або письмово, інші заохочення – тільки письмово.

У місцях позбавлення волі засуджені за порушення встановленого порядку відбування покарання підлягають дисциплінарній відповідальності. Під порушенням вимог режиму відбування покарання розглядається свідоме протиправне діяння особи, засудженої до позбавлення волі, що посягає на правовий порядок відбування покарання, встановлений кримінально-виконавчим законодавством, права та безпеку інших осіб.

Отже, відповідно до ст. 132 КВК України, за порушення встановленого порядку відбування покарання до засуджених можуть застосовуватися такі заходи стягнення: попередження; догана; суворі догани; дисциплінарний штраф у сумі до двох мінімальних розмірів заробітної плати; скасування поліпшених умов тримання, передбачених статтями 138-140 і 143 КВК; поміщення засуджених чоловіків, які тримаються у виправних колоніях, у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до п'ятнадцяти діб, а засуджених жінок – до десяти діб; поміщення засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, у карцер без виведення на роботу на строк до п'ятнадцяти діб; переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, до приміщення камерного типу (одиначної камери) на строк до трьох місяців.

Вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інваліди першої групи в дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу (одиначну камеру) не поміщаються.

Порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, регламентується ст. 134 КВК України.

При призначенні заходів стягнення враховуються причини, обставини і мотиви вчинення порушення, поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого щодо суті проступку. Стягнення, що накладаються, мають відповідати тяжкості і характеру проступку засудженого.

За кілька проступків, учинених одночасно, накладається одне стягнення.

Стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок, і не пізніше десяти діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Накладене стягнення звертається до виконання негайно, а у виняткових випадках – у строк не пізніше одного місяця з дня його накладення. Якщо протягом місяця з дня накладення стягнення воно не було звернено до виконання, то це стягнення не виконується.

Повторне переведення на поліпшені умови тримання може бути застосоване не раніше, ніж через шість місяців з дня відбуття стягнення.

Стягнення у виді попередження або догани накладається усно чи письмово, інші стягнення – тільки письмово.

Стягнення у виді дисциплінарного штрафу накладається тільки за злісне порушення встановленого порядку відбування покарання, передбачене ст. 133 КВК України, за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки. Постанова оголошується засудженому під розписку. Стягнена сума штрафу списується з особового рахунку засудженого та перераховується в дохід держави.

Поміщення засудженого в дисциплінарний ізолятор або в карцер чи переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) проводиться за вмотивованою постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, з визначенням строку тримання.

Стягнення у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) накладається в разі безуспішного застосування інших заходів впливу. Отже, для застосування цього стягнення у засудженого повинні бути наявні непогашені стягнення або відомості про застосування інших заходів впливу.

До засуджених, які поміщені в дисциплінарний ізолятор або карцер, переведені до приміщення камерного типу (одиначної камери), можуть застосовуватися всі заходи стягнення, за винятком повторного поміщення в дисциплінарний ізолятор або карцер, повторного переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери). Під час тримання в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері) засудженим забороняються побачення, придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, одержання посилок (передач) і бандеролей, користування настільними іграми. У тому числі не надаються побачення з адвокатами та іншими фахівцями в галузі права.

Засудженим, які тримаються в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері), надається щоденна прогулянка тривалістю одна година. Посилки (передачі) і бандеролі вручаються засудженому після закінчення строку його перебування в дисциплінарному ізоляторі, карцері або приміщенні камерного типу (одиначній камері).

Засуджені, які тримаються в дисциплінарному ізоляторі з виведенням на роботу, у приміщенні камерного типу (одиначній камері), працюють окремо від інших засуджених.

Якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення.

При накладенні стягнення на засудженого адміністрація колонії надає йому можливість у встановленому порядку повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Ст. 133 КВК України встановлює, що злісним порушником установленого порядку відбування покарання є засуджений, який не виконує законних вимог адміністрації, необґрунтовано відмовляється від праці (не менш як три рази протягом року); припинив роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів; уживає спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби; виготовляє, зберігає, купує, розповсюджує заборонені предмети; бере участь у настільних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинив дрібне хуліганство; систематично ухиляється від лікування захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, а також вчинив протягом року більше трьох інших порушень режиму відбування покарання, за умови, якщо за кожне з цих порушень за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку.

Закріплення цього поняття є важливим з огляду на те, що за злісні порушення режиму передбачена більш сувора дисциплінарна відповідальність. Зокрема, злісний порушник режиму може бути переведений до дільниці посиленого контролю, до

приміщень камерного типу або взагалі до колонії з більшим рівнем безпеки. Крім того, наявність злісних порушень режиму перешкоджає засудженому бути направленим у дільницю соціальної реабілітації.

Щодо посадових осіб, які уповноважені застосовувати заходи заохочення та стягнення, то серед них закон називає начальника колонії (особа, яка виконує його обов'язки), а також його прями начальники. Заходи заохочення і стягнення можуть застосовувати також заступник начальника колонії, начальник відділення соціально-психологічної служби колонії, але їх повноваження по застосуванню дисциплінарної практики обмежені (ст. 135 КВК України).

Так, заступник начальника колонії користується таким же, як і начальник цієї колонії, правом застосовувати заходи заохочення і стягнення, за винятком накладення дисциплінарного штрафу, скасування поліпшених умов тримання, поміщення засудженого в дисциплінарний ізолятор або карцер, переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиночної камери).

Начальник відділення соціально-психологічної служби колонії має право застосовувати в усній формі такі заходи заохочення і стягнення:

- подяка, дострокове зняття раніше накладеного ним стягнення;
- попередження, догана.

7.7 Забезпечення життєдіяльності засуджених і умови відбування позбавлення волі у виправних установах різних видів

Матеріально-побутове і медико-санітарне забезпечення засуджених у виправних установах. Організація матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі є однією з найважливіших умов ефективного застосування до них засобів виправлення.

Матеріально-побутове і медико-санітарне забезпечення засуджених являє собою сукупність соціально-правових заходів, спрямованих на створення умов для нормальної життєдіяльності засуджених та задоволення їх потреб у їжі, одязі, житлі, медичному обслуговуванні. Налагоджений побут і лікування у виправних установах справляють істотний вплив на процес виправлення засуджених.

Порядок матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі регламентується ст. 115 КВК України, Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань та іншими відомчими нормативними документами ДКВС України.

Матеріально-побутове забезпечення засуджених реалізується за наступними напрямками: 1) створення необхідних житлових і комунально-побутових умов; 2) забезпечення харчуванням; 3) забезпечення речовим майном.

Створення необхідних *житлових і комунально-побутових умов* є однією з головних обов'язків адміністрації виправних установ.

Особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – п'яти квадратних метрів.

Житлові приміщення повинні будуватися з урахуванням розташування спальних кімнат, туалетів, кімнат для проведення культурно-масових заходів, приміщень для зберігання особистих речей.

До житлових приміщень висуваються суворі санітарно-гігієнічні вимоги. Вони мають бути сухими, мати вентиляцію, електричне та природне освітлення, відповідний інвентар (столи, тумбочки тощо). У холодну пору року температура в жилих приміщеннях

установ виконання покарань підтримується на рівні не нижче плюс 18 градусів за Цельсієм. Засудженим надається індивідуальне спальне місце і постільні речі.

Другий напрям матеріально-побутового забезпечення – це *забезпечення засуджених харчуванням* за відповідними нормами. Організація харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань регламентується Положенням про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час, затвердженим Наказом Міністерства юстиції від 08.06.2012 р. № 850/5.

Норми харчування осіб, позбавлених волі, встановлені Постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 року №336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ».

В місцях позбавлення волі організовується 3-разове харчування, яке диференціюється за калорійністю та асортиментом залежно від віку, здоров'я, роботи, яку виконує засуджений. Такий порядок пов'язаний з різним рівнем енерговитрат людини в різному віці і при виконанні різних видів робіт. Так, наприклад, на роботах із шкідливими умовами праці, де передбачається профілактичне харчування, засудженим видається безкоштовно в дні роботи додатково молоко або інші продукти. За рахунок коштів підприємств, що залучають до праці засуджених, їм може бути організовано додаткове харчування понад встановлених норм. Також підвищені норми харчування надаються вагітним жінкам, матерям-годувальницям, неповнолітнім, хворим, інвалідам тощо.

Вартість харчування із заробітку засуджених вираховується щомісячно з дня перебування їх в установах виконання покарань. Вартість харчування, не стягнута у поточному місяці із засуджених внаслідок низького заробітку або його відсутності, в наступні місяці не стягується.

Третім напрямком матеріально-побутового забезпечення засуджених в місцях позбавлення волі є *забезпечення їх речовим майном*.

Засуджені забезпечуються за відповідними нормами одягом, білизною і взуттям за сезоном з урахуванням статі, віку, характеру робіт, що підлягають виконанню, і кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом та взуттям. Вищевказані норми регулюються Порядком забезпечення речовим майном засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, затвердженим Наказом Міністерства юстиції від 20.02.2012 р. № 280/5.

Вартість речей, крім спеціального одягу, оплачується засудженими. За їхнім бажанням вартість цього майна може повністю або частково оплачуватись із коштів, що перебувають на особових рахунках. У випадках відсутності коштів на особових рахунках засуджених для утримання вартості одягу і взуття у поточному місяці, заборгованість за вказані предмети речового майна стягується в наступні місяці до повного її погашення. Після оплати вартості отриманого майна воно переходить у власність засуджених. Ремонт одягу та взуття засуджених проводиться в майстернях установ. Якщо засуджений звільняється з виправної установи і не має одягу та взуття за сезоном та не має коштів на їх придбання, він забезпечується такими речами за рахунок держави.

Засудженим неповнолітнім, інвалідам першої та другої груп, жінкам із вагітністю понад чотири місяці, непрацюючим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, непрацюючим чоловікам віком понад шістьдесят років і жінкам – понад п'ятдесят п'ять років (якщо вони не одержують пенсії), а також особам, звільненим від роботи через хворобу, в тому числі хворим на активну форму туберкульозу, харчування, одяг, взуття, білизна і комунально-побутові послуги надаються безоплатно.

Засуджені з дозволу адміністрації можуть із коштів, які знаходяться на особових

рахунках, додатково придбавати взуття і одяг, у тому числі спортивний, оплачувати лікувально-профілактичні послуги, що надаються додатково за призначенням лікаря, отримувати необхідне за медичними показаннями дієтичне харчування.

В установах засудженим можуть надаватись платні послуги, у тому числі, фотографування, прокат кіно та відеофільмів, додаткове медичне обслуговування, ремонт годинників, електробритв та інший дрібний ремонт предметів і речей, які дозволені до використання, банно-пральні та інші послуги.

Засуджені, які тримаються в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а також у дільницях соціальної реабілітації, харчування і речове майно придбавають за власні кошти. Комунально-побутові послуги оплачуються ними на загальних умовах за встановленими тарифами. Особам, які не працюють у зв'язку із захворюванням, а також із причин, від них не залежних (карантин, погодні умови і т. ін.), і не отримують за цей час заробітну плату, зазначені види забезпечення та обслуговування надаються за встановленими нормами за рахунок кошторису установи.

Перелічені основні напрями матеріально-побутового забезпечення засуджених є обов'язковими.

Крім того, відповідно до кримінально-виконавчого законодавства і Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право на додаткові види матеріально-побутового забезпечення: торгівельне обслуговування для придбання засудженими продуктів харчування та предметів першої потреби, літератури і письмового приладдя; одержання посилок (передач) і бандеролей, а також грошових переказів, тощо.

Загальна декларація прав людини проголошує, що кожна людина має право на такий життєвий рівень і медичний догляд, який є достатнім для підтримання її здоров'я та її сім'ї. Щодо засуджених забезпечення матеріально-побутового і медико-санітарного обслуговування є обов'язком органів і установ виконання покарань.

Ще однією з умов відбування покарання є медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі, що здійснюється медичною службою установ виконання покарань. Відповідно до міжнародних документів медичне обслуговування в установах виконання покарань має надаватися й організовуватися за такими якісними стандартами й на такому високому професійному рівні, що відповідають тим, які використовуються в установах охорони здоров'я поза місцями позбавлення волі.

Порядок медико-санітарного забезпечення засуджених регламентується ст. 116 КВК України, Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, відомчими нормативними документами Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства юстиції України.

Відповідно до ч. 2 ст. 116 КВК України лікувально-профілактична і санітарно-протиепідемічна робота в місцях позбавлення волі організовується і провадиться так, як це визначено законодавством про охорону здоров'я. Це означає, що організація медико-санітарного забезпечення в колоніях відповідає вимогам її надання населенню країни. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань передбачають, що в колоніях здійснюється: а) клінічне обстеження та нагляд за засудженими з метою оцінки стану здоров'я, а при виявленні хвороб – застосування раціональної терапії та встановлення непрацездатності; б) амбулаторне, стаціонарне і спеціалізоване лікування методами та засобами, що рекомендовані інструктивно-методичними вказівками Міністерства охорони здоров'я України.

Медико-санітарне обслуговування засуджених забезпечується медичними частинами, які є структурними підрозділами виправних колоній. Воно починається з моменту прибуття засудженого в установу виконання покарань, де він зобов'язаний пройти повне медичне обстеження та санітарну обробку. Надалі засуджені зобов'язані

виконувати правила особистої і загальної гігієни та вимоги санітарії.

На медичну службу установ виконання покарань покладені завдання: здійснення медичного контролю за станом здоров'я осіб, позбавлених волі, шляхом проведення систематичних медичних оглядів та обстежень з метою своєчасного виявлення хворих із соматичними, інфекційними, паразитарними й іншими захворюваннями та осіб з патологічними та передпатологічними станами; надання медичної допомоги в місцях позбавлення волі, а при необхідності залучення ресурсів лікувальних закладів територіальних органів охорони здоров'я; організація забезпечення медичного благополуччя; контроль за організацією харчування осіб, які утримуються в місцях позбавлення волі відповідно до норм, що визначені Кабінетом Міністрів України; систематичний аналіз стану захворюваності й втрати працездатності з метою проведення лікувально-профілактичних заходів; пропаганда медичних та гігієнічних знань.

Крім того, що засуджені забезпечуються належним рівнем обслуговування медичною службою колонії, вони також мають право звертатися за лікарськими консультаціями та лікуванням до медичних установ, що надають платні послуги. Консультації та лікування у таких випадках проводяться в медичній частині колонії під наглядом працівників медичної служби. Оплата цих послуг і придбання ліків здійснюються за рахунок власних коштів засудженими або їх родичами.

Медичні установи кримінально-виконавчої системи мають бути забезпечені необхідним обладнанням для кваліфікованого проведення лікування засуджених. Як виняток для надання екстреної допомоги засуджені можуть бути направлені до лікувальних установ Міністерства охорони здоров'я України. В таких випадках охорона і нагляд за засудженим здійснюються адміністрацією виправної колонії.

В лікувальних установах встановлюється суворо регламентований внутрішній розпорядок, аналогічний внутрішньому розпорядку кримінально-виконавчої установи, але з особливостями, які визначені функціями і завданнями цих установ.

До засуджених до позбавлення волі осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та тих, які не пройшли повного курсу лікування і відмовляються від нього, адміністрацією колонії застосовуються призначені судом примусові заходи медичного характеру або примусове лікування (ст. 117 КВК України).

У виправних установах забезпечується суворе виконання санітарно-гігієнічних і протиепідемічних норм і вимог. За виконання встановлених санітарно-гігієнічних і протиепідемічних вимог, що забезпечують охорону здоров'я засуджених, несе відповідальність адміністрація виправних установ.

Умови відбування позбавлення волі у виправних установах різних видів. Однією з основних вимог режиму позбавлення волі є створення різних умов відбування покарання для різних категорій засуджених. Норми гл. 20 КВК України визначають особливості виконання позбавлення волі у колоніях різних видів.

У колоніях *мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання* установлюються найбільш сприятливі умови відбування покарання для засуджених. Згідно із ч. 3 ст. 138 КВК України у колоніях такого виду встановлюється режим, передбачений для засуджених, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній (ч. 2 ст. 99 КВК України). Це означає, що засуджені, які відбувають покарання у таких колоніях:

- тримаються під наглядом, а на території житлової зони – під охороною;
- у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території колонії;
- з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією колонії, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням;

- можуть носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші та цінні речі, користуватися грішми без обмеження;

- мають право відправляти листи, отримувати бандеролі, посилки, передачі, одержувати короткострокові побачення без обмеження, а тривалі побачення – до трьох діб один раз на місяць;

- після відбуття шести місяців покарання в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, із своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство.

У колоніях же *мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього й максимального рівнів безпеки* особливості відбування покарання проявляються:

1) Засуджені мають право придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування, одяг, взуття, білизну та предмети першої потреби на гроші, зароблені в колоніях, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу (ст. 108 КВК України);

2) в отриманні права на поліпшення умов тримання (ст. 100 КВК України);

3) у різних умовах ізоляції засуджених у межах однієї виправної колонії (ч. 1 ст. 94 КВК України).

Поліпшення умов тримання у виправних колоніях залежить від наступних підстав:

1) сумлінної поведінки; 2) сумлінного ставлення до праці; 3) строку відбування покарання; 4) перебування у дільниці ресоціалізації виправної колонії.

Причому таке право може бути надане після відбуття:

- не менше однієї третини строку покарання – у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання;

- не менше половини строку покарання – у виправних колоніях середнього і максимального рівня безпеки.

Житлові умови та правила розміщення засуджених в колоніях мінімального та середнього рівнів безпеки, а також звичайних жилих приміщеннях колоній максимального рівня безпеки є однаковими. Засуджені розміщуються в гуртожитках і забезпечуються жилою площею за нормами, встановленими КВК України.

У виправних колоніях *максимального рівня безпеки* засуджені можуть триматися в умовах суворої ізоляції як у звичайних жилих приміщеннях, так і у приміщеннях камерного типу.

У приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки тримаються найбільш небезпечні категорії засуджених, а саме:

чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі;

чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі;

чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини;

чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі;

чоловіки, які раніше були засуджені до позбавлення волі за будь-який з таких злочинів: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; захоплення заручників; зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а також зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього; розбій, вчинений організованою групою або поєднаний із заповіданням тяжких тілесних ушкоджень; вимагання, вчинене організованою групою або поєднане із заповіданням тяжкого тілесного ушкодження; створення злочинної організації; бандитизм;

терористичний акт; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі;

чоловіки, переведені із колоній середнього рівня безпеки на підставах, передбачених цим Кодексом.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки з триманням засуджених у ПКТ на території, де розташовані ці приміщення, розташовуються ДІЗО, ОК, камери для праці засуджених, карцер. Біля цих приміщень облаштовуються дворики для прогулянки засуджених, в яких розташовуються гімнастична перекладина та паралельні бруси. У ПКТ обладнуються спеціальні ізольовані приміщення для проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, надання їм телефонні розмови, побачення з адвокатами, іншими особами та здійснення особистого приймання засуджених.

У звичайних жилих приміщеннях колоній максимального рівня безпеки тримаються такі категорії засуджених:

чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії;

чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини;

чоловіки, які раніше двічі в будь-якій послідовності були засуджені до позбавлення волі за такі злочини: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство; умисне тяжке тілесне ушкодження; захоплення заручників; звалтування; розбій, вчинений при обтяжуючих обставинах; вимагання, вчинене при обтяжуючих обставинах; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; незаконне заволодіння транспортним засобом при обтяжуючих обставинах; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти; посягання на життя представника іноземної держави і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі.

Переведення засуджених у колоніях максимального рівня безпеки з приміщень камерного типу у звичайні житлові приміщення може бути здійснено після фактичного відбуття не менше однієї четвертої призначеного судом строку покарання при умові, що вони стали на шлях виправлення (ч. 1 ст. 101 КВК України).

У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені мають право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття та предметів першої потреби

гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу.

Засудженим, які перебувають у дільниці посиленого контролю, надаються одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на три місяці.

Засудженим, які перебувають у дільниці ресоціалізації, надаються одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на два місяці.

Засудженим, які перебувають у приміщеннях камерного типу, надається щоденна прогулянка тривалістю одна година.

При сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття та значення класифікації засуджених для організації процесу виконання покарання.
2. Класифікація засуджених, яка має правові наслідки.
3. Класифікація засуджених, яка має педагогічні цілі.
4. Порядок прийняття засуджених до виправних колоній.
5. Поняття та правове регулювання режиму у колоніях. Способи забезпечення режиму у виправних колоніях.
6. Побачення засуджених до позбавлення волі з родичами, адвокатами та іншими особами, правила поведження.
7. Порядок реалізації права засуджених на телефонні розмови, користування мережею Інтернет.
8. Порядок отримання засудженими посилок (передач) та бандеролей. Листування засуджених до позбавлення волі.
9. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі.
10. Заходи заохочення та стягнення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі.
11. Порядок залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної праці. Умови праці засуджених.
12. Правове регулювання виховної роботи з засудженими до позбавлення волі і її форми.

ТЕМА 8. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА АРЕШТУ

8.1. Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі

Введення у 2000 р. замість смертної кари альтернативного і досить суворого покарання, яким є довічне позбавлення волі, цілком відповідає проєвропейській орієнтації України та демократичним цінностям, проголошеним у КК України та міжнародних стандартах про права людини.

Стаття 64 КК України 2001 р. визначає, що довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується за умови, якщо суд не знайде підстав для застосування позбавлення волі на певний строк. Основними міжнародними документами, що визначають правила поведінки з особами, засудженими до довічного позбавлення волі, є Рекомендації ООН стосовно довічного позбавлення волі (1995 р.) і Резолюція (76)-2 «Про поведінку з в'язнями, що відбувають тривалий строк ув'язнення», яка була прийнята у 1976 р. Комітетом міністрів Ради Європи, та Рекомендація К (82) 17 «Про тримання під вартою й поведінку з небезпечними в'язнями», що була прийнята Комітетом міністрів Ради Європи у 1982 р. Основна ідея цих документів полягає в тому, щоб із засудженим до довічного позбавлення волі поводитися як з особою, поважаючи його людську гідність, і задовольняти його потреби у спілкуванні та соціально-корисних контактах із зовнішнім світом.

Цей вид покарання наочно демонструє торжество принципів, притаманних діяльності органів та установ виконання покарань. Так, по-перше, не може бути ніяких сумнівів, що запровадження довічного позбавлення волі як альтернативи смертній карі відповідає сучасним уявленням про гуманізм у сфері застосування покарань та поведінки із засудженими. Запроваджений режим довічного позбавлення волі створює умови для запобігання можливої деградації особи через багаторічну ізоляцію від суспільства. По-друге, при застосуванні довічного позбавлення волі у засуджених залишається право на життя, що є втіленням принципу поважання прав людини, сформульованому в Загальній декларації прав людини. По-третє, зміст даного заходу державного примусу відповідає вимогам справедливості при застосуванні покарання, бо певним чином відображає співрозмірність злочину та кари. По-четверте, втіленням принципу невідворотності виконання покарання є те, що засуджені до довічного позбавлення волі мають зазнавати відповідних правообмежень, притаманних цьому виду покарань, протягом щонайменше 20 років перед тим, як у них виникне можливість клопотатись про помилування. По-п'яте, реалізацією принципу законності буде те, що КВК України ставить обмеження прав і свобод засуджених до довічного позбавлення волі у певні

межі і зобов'язує всіх суб'єктів виконання-відбування даного покарання дотримуватись вимог законодавства, тобто їх поведінка має відповідати запропонованій законодавчій моделі.

За даними Державної кримінально-виконавчої служби України, чисельність осіб, засуджених до кримінальних покарань у виді позбавлення волі на певний строк, залишається високою, а засуджених до довічного позбавлення волі – має тенденцію до зростання. Так, станом на 1 вересня 2016 року у виправних колоніях максимального рівня безпеки 1552 особи відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі.

Довічне позбавлення волі – це найтяжчий вид основних покарань, що полягає в довічній (пожиттєвій) ізоляції особи, визнаної судом винною у вчиненні особливо тяжкого злочину, від суспільства в спеціальних кримінально-виконавчих установах.

Довічне позбавлення волі має загальні ознаки, які притаманні й іншим покаранням: покарання у виді довічного позбавлення волі є заходом державного примусу і призначається від імені держави і виключно вироком суду; довічне позбавлення волі призначається тій особі, яка визнана судом винною у вчиненні злочину; мета довічного позбавлення волі полягає в передбаченому КК України обмеженні прав і свобод засудженого і тягне за собою судимість.

Поряд із цим, покаранню у виді довічного позбавлення волі присутні також і специфічні ознаки, серед яких важливо виділити: особливий зміст виконання і відбування; спеціально встановлене місце; режим підвищеної суворості; довічність відбування покарання тощо. Даний вид кримінального покарання містить у собі найсуворіші елементи ізоляції від суспільства, тому він міститься в окремому Розділі КВК України.

Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі врегульовані гл. 22 (ст. 150-151-2) КВК України. Так, згідно зі ст. 150 КВК України засуджені до довічного позбавлення волі мають відбувати покарання: чоловіки – у секторах максимального рівня безпеки виправних колоній середнього рівня безпеки та виправних колоніях максимального рівня безпеки; жінки – у секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоніях середнього рівня безпеки. Причому однією з головних умов є те, що засуджені до довічного позбавлення волі тримаються окремо від інших категорій засуджених.

Незважаючи на те, що на осіб, які відбувають довічне позбавлення волі, поширюються права й обов'язки засуджених до позбавлення волі, передбачені ст. 107 КВК України, все ж таки умови відбування довічного позбавлення волі мають свою специфіку, бо вони відрізняються навіть від умов відбування покарання для інших категорій засуджених в колонії максимального рівня безпеки. Так, за ст. 151 КВК України проявляється це в тому, що ступінь ізоляції цих осіб як від зовнішнього світу, так і від інших

засуджених вищій, оскільки засуджені, які відбувають довічне позбавлення волі, розміщуються окремо від інших засуджених та осіб, узятих під варту, в окремих камерах, залежно від жилої площі, психологічної сумісності проживання за визначенням адміністрації установи. Особи, яким вироком суду призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, забезпечуються одягом спеціального зразка. Переміщення таких осіб на території установи та за її межами (крім участі в судовому засіданні) в іншому одязі заборонено. На прохання засуджених та в інших необхідних випадках з метою захисту цих осіб від можливих посягань на їхнє життя з боку інших засуджених чи запобігання вчиненню ними нових злочинів або при наявності медичного висновку за мотивованою постановою начальника колонії їх можуть тримати в одиночних камерах.

Засуджені до довічного позбавлення волі мають право: витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені в колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсій та іншого доходу, без обмеження їх обсягу; одержувати один раз на місяць короткострокове побачення та один раз на два місяці тривале побачення з близькими родичами. Засуджені до довічного позбавлення волі мають можливість користуватися книгами, журналами й газетами з бібліотеки установи, а також придбаними через торговельну мережу чи переданими від родичів та інших осіб, а також передплатними виданнями. У вільний від роботи час вони можуть підвищувати свій загальноосвітній рівень, звертаючись до консультаційних пунктів виправних колоній. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань не передбачають можливості демонстрації засудженим до довічного позбавлення волі відео- та кінофільмів, але ці особи можуть користуватися телевізорами, придбаними за рахунок родичів, за наявності можливості розміщення їх у камері (норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри). У камері, де відбувають покарання двоє засуджених до довічного позбавлення волі, встановлюються: металеві ліжка, стіл для вживання їжі, лавка на довжину стола, настінна шафа або закрита полиця, вішалка для верхнього одягу, тумбочка, гучномовець, водогінний кран, раковина під умивальник, санвузол та урна для сміття.

Засудженим надається щоденна прогулянка тривалістю одна година. При виведенні засуджених на прогулянку в зимовий період їх забезпечують верхнім одягом. Верхній одяг засуджених до довічного позбавлення волі відрізняється від одягу інших засуджених. У разі виведення засуджених із камер до них застосовуються наручники. При застосуванні наручників руки засудженої тримає за спиною, а супроводжують його на прогулянку двоє молодших інспекторів служби нагляду та безпеки і кінолог зі службовим собакою. Двері камер, у яких відбувають покарання засуджені до довічного позбавлення волі, в обов'язковому порядку обладнуються механічними та електромеханічними замками спеціального типу, дозвіл на відкриття яких

можна отримати тільки з чергової частини установи. Молодшим інспекторам, які несуть службу біля засуджених до довічного позбавлення волі, категорично забороняється самотійно відчиняти двері камер, переводити засуджених без дозволу чергового помічника начальника установи з однієї камери до іншої.

На доповнення заборон, що встановлені в ст. 107 КВК України для осіб, позбавлених волі на певний строк, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань забороняють засудженим до довічного позбавлення волі встановлювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах, затуляти отвір для нагляду за засудженими. Засуджені до довічного позбавлення волі виводяться на роботу у спеціально обладнані виробничі цехи, які розміщуються в ізольованих приміщеннях, де встановлюються додаткові засоби охорони та забезпечується надійна ізоляція, що унеможливорює контакти цієї категорії засуджених з іншими особами, позбавленими волі. У разі неможливості працевикористання засуджених до довічного позбавлення волі у таких виробничих цехах вони працюють із додержанням вимог санітарних норм і правил охорони праці у робочих камерах при приміщеннях камерного типу, в яких вони проживають.

Для надання медичної допомоги засудженим до довічного позбавлення волі додатково обладнуються палати-камери для ізоляції та лікування таких засуджених.

У спеціальному приміщенні для проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі, побачень їх з адвокатами, іншими особами та здійснення особистого приймання цих засуджених встановлюються вмуровані в підлогу або відкидні стіл та стілець для засудженого, які відгороджуються металевими ґратами з отвором та дверима, що обладнані механічним замком. Стіл та стілець для представника адміністрації встановлюються таким чином, щоб засуджений не мав змоги перешкодити представнику адміністрації вільно вийти з камери. Стіл в обов'язковому порядку обладнується кнопкою тривожної сигналізації з виводом на пульт чергової частини.

Якщо соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі на певний строк має метою виправлення й ресоціалізацію засуджених, то соціально-психологічна робота із засудженими до довічного позбавлення волі відрізняється тим, що спрямована на формування та збереження у них соціально-корисних навичок, нейтралізацію негативного впливу умов тривалої ізоляції на особистість засуджених, профілактику та попередження їх агресивної поведінки щодо персоналу, інших засуджених та щодо себе, усвідомлення провини за вчинені злочини та розвиток прагнення до відшкодування заподіяної шкоди.

При сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття п'яти років строку покарання засудженому може бути дозволено брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого

характеру. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 151-1 КВК України засуджені до довічного позбавлення волі мають можливість на зміни умов тримання в межах колонії максимального рівня безпеки.

Після фактичного відбуття не менше як двадцяти років покарання засуджений до довічного позбавлення волі матиме можливість подавати Президенту України клопотання про помилування. Отже, чинний Кримінальний кодекс України передбачає лише один шлях виходу на свободу осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, – через застосування до них помилування по відбутті 20 років ув'язнення. Довічне позбавлення волі у разі помилування такого засудженого буде замінюватися позбавленням волі на певний строк, але не менше 25 років (ч. 2 ст. 87 КК України). Верхня межа цього більш м'якого покарання Законом не передбачена. Отже, у цьому разі у засудженого з'являється хоч далека, але все ж перспектива звільнення від відбування покарання.

8.2. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді арешту

Серед покарань закріплених у ст. 51 КК України, арешт є відносно новим видом кримінального покарання в Україні.

Відповідно до ч. 1 ст. 60 КК України, покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Арешт не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років.

У широкому значенні арешт характеризується за ознаками, які властиві усім видам покарань, тобто: є заходом державного примусу; призначається: від імені держави і виключно вироком суду; тій особі, яка визнана винною у вчиненні злочину; за вчинення саме злочину; полягає у передбаченому КК обмеженні прав і свобод засудженого; тягне за собою судимість.

Арешт у вузькому значенні характеризується за такими специфічними ознаками, як: особливості змісту (лімітація волі, що здійснюється шляхом пригнічення рефлексу особистої свободи у засудженого за допомогою його фізичної ізоляції); спеціально встановлене місце відбування (арештний дім); режим підвищеної суворості (який проявляється у значній кількості правообмежень, навіть у порівнянні з найсуворішим видом покарання – позбавленням волі); короткочасний строк покарання.

Виходячи з аналізу загальних та специфічних ознак арешту та виявлення ознак, які відрізняють арешт від покарання у виді позбавлення волі (різні установи відбування означених покарань; різний режим; різні тактичні цілі; арешт та позбавлення волі передбачені за вчинення злочинів різної тяжкості; різне коло осіб, до яких повинні застосовуватися арешт та позбавлення волі), можна зробити висновок про те, що арешт є окремим та самостійним видом покарання, яке займає власне місце у системі покарань.

Необхідно також відзначити, оскільки арешт є покаранням із підвищеним рівнем суворості режиму та пов'язаним із фізичною ізоляцією засудженої особи від суспільства, то він є суворішим за обмеження волі.

Отже, арешт є видом кримінального покарання, призначається особі, винній у вчиненні злочину невеликої та середньої тяжкості, і полягає у короткочасному утриманні засудженого в специфічній установі виконання покарань – арештному домі – в умовах фізичної ізоляції та режимних умовах підвищеної суворості строком від одного до шести місяців.

Порядок і умови виконання покарання у виді арешту регулюються гл. 12 КВК України і Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

Арешт є основним покаранням, відповідно до якого засуджений на строк, встановлений вирокком суду, поміщається в спеціальну установу – арештний дім (ст. 50 КВК України). Згідно ч. 2 ст. 50 КВК України засуджений відбуває весь строк покарання в одному арештному домі. Слід звернути увагу, що на відміну від виконання покарання у виді обмеження волі, коли місце відбування покарання обмежується межами адміністративно-територіальної одиниці, на якій вони проживали або були засуджені, засуджені до арешту повинні відбувати покарання тільки за місцем засудження. Це означає, що засуджений до цього виду покарання повинен триматися в межах адміністративної території області, де розташований суд, який проголосив вирок.

Переведення засудженого до арешту з одного арештного дому до іншого допускається у разі його хвороби або для забезпечення його особистої безпеки, а також за інших виняткових обставин, що перешкоджають подальшому знаходженню засудженого в даному арештному домі (ч. 3 ст. 50 КВК України і п. 19 Правил).

Згідно з Правилами особи, засуджені до арешту, тимчасово, до створення арештних домів, відбувають покарання в слідчих ізоляторах за місцем засудження.

Засуджені забезпечуються жилою площею за нормою 4 кв. метри на особу та тримаються в окремих камерах по 3-10 осіб в одній камері.

У разі необхідності та з метою захисту засудженого від можливих посягань на його життя з боку інших засуджених чи запобігання вчиненню ним нового злочину або за наявності медичного висновку за мотивованою постановою начальника установи їх можуть тримати в одиночних камерах.

Відповідно до ст. 51 КВК України і Правил засуджених розміщують у камерах з дотриманням таких умов:

- чоловіків – окремо від жінок;
- неповнолітніх – окремо від усіх інших категорій засуджених;
- засуджених, яких уперше притягнуто до кримінальної відповідальності, – окремо від осіб, які раніше притягались до кримінальної відповідальності;

- засуджених, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, – окремо від засуджених, які раніше не відбували покарання у виді позбавлення волі;

- засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, – окремо від інших засуджених;

- іноземних громадян і осіб без громадянства, як правило, окремо від інших засуджених.

При розміщенні засуджених у камерах обов'язково враховуються рекомендації соціально-психологічної служби установи.

Таким чином, серед особливостей умов відбування арешту можна відзначити певний законодавчо закріплений порядок розміщення засуджених, викликаний необхідністю їх суворої ізоляції та диференціації.

На засуджених до покарання у виді арешту, відповідно до кримінально-виконавчого кодексу, поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Засуджені до арешту несуть обов'язки і користуються правами, які встановлені законодавством України, з обмеженнями, що передбачені для цієї категорії засуджених, а також впливають з вироку суду та встановлені КВК України для відбування покарання цього виду.

Засуджені до арешту мають право: на щоденну прогулянку тривалістю 1 година, а неповнолітнім - дві години; на восьмигодинний сон у нічний час; мати при собі і зберігати в камері особисті предмети і речі, перелік яких встановлено Правилами; одержувати посилки (передачі) і бандеролі без обмеження їх кількості; отримувати грошові перекази; одержувати і відправляти листи та телеграми без обмеження їх кількості; на телефонні розмови (у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку) без обмеження їх кількості під контролем адміністрації, а також на користування глобальною мережею Інтернет; на одне короткострокове побачення на місяць і одне тривале побачення на два місяці; витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші без обмеження їх обсягу. В індивідуальному порядку відправляти релігійні обряди, користуватися релігійною літературою; звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських організацій і до службових осіб. Пропозиції, заяви і скарги надсилаються відповідно до вимог Правил за належністю і вирішуються в установленому законом порядку. Пропозиції, заяви і скарги, адресовані прокурору, Уповноваженому Верховної Ради з прав людини, переглядові не підлягають і не пізніше доби надсилаються за належністю, а якщо вони подані у неробочі або святкові дні, то не пізніше доби з їх завершення. Про результати розгляду пропозицій, заяв і скарг оголошується засудженим під розпис; користуватися настільними іграми; мати побачення з адвокатом в установленому порядку; користуватися книгами, журналами, газетами з бібліотеки установи

Засуджені до арешту зобов'язані: дотримуватись норм, які визначають

порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи, правомірних відносин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами; дотримуватись санітарно-гігієнічних правил, мати охайний вигляд, постійно підтримувати чистоту в камерах, за графіком чергувати в них; дбайливо ставитись до інвентарю, обладнання та іншого державного майна; виходячи на прогулянку, дотримуватись встановлених на прогулянці правил поведінки; при відвідуванні приміщень, де тримаються засуджені, працівниками кримінально-виконавчої системи й іншими посадовими особами, вставати і вітатися.

Засудженим до арешту забороняється: устанавлювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах; придбавати, виготовляти, вживати і зберігати предмети, вироби і речовини, зберігання яких засудженим заборонено; продавати, дарувати чи відчужувати іншим шляхом на користь інших осіб предмети, вироби і речовини, які перебувають в особистому користуванні; грати в настільні та інші ігри з метою отримання матеріальної або іншої користі; наносити собі або іншим засудженим татування; завішувати чи міняти без дозволу адміністрації спальні місця, затуляти оглядове вічко; створювати конфліктні ситуації з іншими засудженими або персоналом установи.

Відповідно до ст. 52 КВК України та Правил засуджені до арешту можуть залучатися без оплати праці до робіт з благоустрою арештних домів, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів продовольством. До цих робіт засуджені залучаються, як правило, в порядку черговості і не більш як на дві години на день.

Засуджені виводяться на роботу, де встановлюються додаткові засоби нагляду та забезпечується надійна ізоляція, щоб зазначені особи в період роботи не могли вступати в контакти з іншими засудженими. Особливості комунально-побутового та медичного обслуговування засуджених до арешту визначаються ст. 53 КВК України і п. 22 Правил, де зазначається, що матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування засуджених до арешту здійснюється відповідно до норм, встановлених для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

До засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, застосовується система специфічних заходів заохочення та стягнення. Саме ці заходи відображають ставлення засудженої особи до основних засобів виправлення і ресоціалізації, котрі застосовуються адміністрацією арештного дому для досягнення мети покарання. Законодавець передбачив критерії та підстави застосування цих заходів.

Так, ст. 54 КВК України встановлює заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до арешту.

За сумлінну поведінку до осіб, засуджених до арешту можуть застосовуватись такі заходи заохочення: подяка; дострокове зняття раніше

накладеного стягнення.

За порушення порядку відбування покарання у виді арешту до осіб, засуджених до арешту, можуть застосовуватись заходи стягнення: догана; поміщення в карцер строком до десяти діб.

Рішення про застосування заходів стягнення і заохочення приймає начальник арештного дому або його заступник. Стягнення у виді поміщення в карцер застосовується за постановою начальника арештного дому.

Засуджені не забезпечуються спеціальним одягом і відбувають весь строк покарання у цивільному одязі.

Приміщення де тримаються засуджені, радіофікуються. Час радіотрансляції визначається розпорядком дня установи.

Засудженим надається індивідуальне спальне місце і видаються постільні речі, заміна постільних речей здійснюється в дні миття в бані – не менше одного разу на тиждень.

Засуджені до арешту забезпечуються триразовим гарячим харчуванням, згідно із затвердженими нормами добового забезпечення продуктами харчування для засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки.

Особливості соціально-виховної роботи із засудженими до арешту розглядаються Правилами. Соціально-виховна робота із засудженими до арешту спрямована на формування та збереження соціально-корисних навичок, нейтралізацію негативного впливу умов ізоляції на особистість засуджених, профілактику та попередження їх агресивної поведінки щодо персоналу, інших засуджених та щодо себе, усвідомлення провини за вчинені злочини та розвиток прагнення до відшкодування заподіяної шкоди.

Основними формами соціально-виховної роботи із засудженими до арешту є: індивідуальна робота; просвітницька та культурно-масова робота; правове виховання.

Самодіяльні організації серед засуджених до арешту не створюються.

Організація соціально-виховної роботи із засудженими до арешту безпосередньо покладається на інспектора з соціально-виховної роботи.

Таким чином, існуюча в Україні законодавча база щодо виконання покарання у виді арешту і відбування його засудженими особами є цілком достатньою і позитивним кроком держави в контексті прогресивної системи покарання.

8.3. Правове регулювання виконання покарання у виді арешту відносно військовослужбовців

Правове регулювання виконання покарання у виді арешту відносно військовослужбовців здійснюється передусім нормами КВК України. До них відносяться положення Загальної частини, що передбачають основні положення для всіх видів кримінальних покарань (завдання, принципи,

засоби виправлення і т.д.). В Особливій частині КВК України мається гл. 12, яка регулює порядок і умови виконання арешту, в якій знаходиться спеціальна ст. 55, присвячена особливостям його виконання саме щодо засуджених військовослужбовців.

Крім цього, порядок і умови відбування арешту регламентуються нормативно-правовими актами Міноборони України, зокрема Інструкцією про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, затвердженою Наказом Міністра оборони України № 1775 від 16 жовтня 2013 р. (далі – Інструкція), Статутом гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України (далі – Статут) і Додатком 12 Статуту гарнізонної та вартової служб «Про гауптвахту».

У п. 1.3 Інструкції визначено поняття: *засуджений військовослужбовець* – це військовослужбовець, який за обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, засуджений до арешту з відбуванням покарання на гауптвахті Служби правопорядку строком від одного до шести місяців; *гауптвахта Служби правопорядку* (далі гауптвахта) – спеціальне приміщення, яке обладнано в органах управління Служби правопорядку з метою виконання покарання для військовослужбовців, засуджених до арешту, а також тримання взятих під варту і затриманих військовослужбовців

За загальним правилом, на гауптвахті можуть утримувати:

- військовослужбовців, затриманих відповідними органами за підозрою у вчиненні злочину до прийняття рішення військовим судом, – не більш як 3 доби;
- військовослужбовців Збройних Сил України та військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, а також військовослужбовців інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, для яких як запобіжний захід обрано взяття під варту;
- засуджених військовослужбовців Збройних Сил України та військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, а також військовослужбовців інших військових формувань, які відбувають покарання у вигляді арешту та тримаються в умовах ізоляції строком від одного до шести місяців;
- військовослужбовців, засуджених військовим судом, яких направляють до дисциплінарної частини, – до набрання вироків законної сили;
- військовослужбовців, затриманих за порушення військової дисципліни у нетверезому стані (або таких, що не мають документів), до витверезення (або встановлення особи), але не більш як одну добу.

Підставою тримання на гауптвахті Служби правопорядку засуджених до арешту військовослужбовців є обвинувальний вирок військового суду, який набрав законної сили.

Засуджені військовослужбовці, щодо яких до суду не обиралася запобіжний захід у вигляді взяття під варту, повинні бути направлені під

конвоєм на гауптвахту для відбування арешту в десятиденний строк після одержання розпорядження суду про виконання вироку.

Засуджені, щодо яких до суду було обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту, направляються на гауптвахту із залу суду під конвоєм відразу після винесення військовим судом обвинувального вироку.

При цьому для супроводу засуджених військовослужбовців із числа офіцерського складу, прапорщиків, мічманів призначаються офіцерські конвої або з числа прапорщиків, мічманів відповідно. Для супроводу до місця відбування покарання військовослужбовців-жінок призначається конвой із числа військовослужбовців-жінок від гауптвахти за попередньою заявкою головних штабів видів Збройних Сил України, Штабів оперативних командувань, управління центрального апарату Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України та штабів інших військових формувань.

Прийняття військовослужбовців, засуджених до арешту, на гауптвахту здійснює начальник органу управління Служби правопорядку в гарнізоні або його заступник спільно з начальником гауптвахти на гауптвахті у спеціально обладнаній кімнаті.

Начальнику органу управління Служби правопорядку через начальника конвою надсилаються до гауптвахти такі документи: супровідний лист; копія вироку суду, а у разі зміни вироку – копія постанови судді чи ухвали відповідного суду; особова справа (обліково-послужна картка); службова картка; медична книжка; посвідчення офіцера, військовослужбовця військової служби за контрактом, для військовослужбовців строкової служби – військовий квиток; продовольчий, речовий та грошовий атестати (розрахункову книжку); опис особистих речей засудженого, підписаний командиром військової частини та засудженим. До опису заносяться предмети першої потреби, які дозволяється утримувати засудженому протягом усього строку покарання у спеціальній кімнаті для зберігання особистих речей повсякденного користування. Час та порядок отримання предметів першої потреби визначається внутрішнім розпорядком гауптвахти.

Усі військовослужбовці, засуджені до арешту, які прибули на гауптвахту, підлягають обов'язковому медичному огляду. Організація медичного огляду та надання медичної допомоги покладається на начальника медичної служби гарнізону.

Однією з режимних вимог є роздільне утримання засуджених військовослужбовців. Це положення закріплене в ч. 2 ст. 55 КВК України в цілях диференційованого підходу до засуджених з урахуванням інтересів військової служби.

На гауптвахті роздільно тримаються: засуджені військовослужбовці з числа офіцерського складу окремо від інших категорій військовослужбовців; засуджені військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин, окремо від військовослужбовців рядового складу;

засуджені військовослужбовці, які проходять службу за призовом, окремо від засуджених військовослужбовців, які проходять службу за контрактом.

До режиму слід віднести і обмеження в обов'язі статусу військовослужбовців, які відбувають покарання у виді арешту, зокрема:

- Час відбування арешту в загальний строк військової служби і вислуги років для присвоєння чергового військового звання не зараховується;

- Під час відбування арешту засуджений військовослужбовець не може бути представлений до присвоєння чергового військового звання, призначений на вищестоящу посаду, переведений на нове місце служби і звільнений з військової служби, за винятком випадків визнання його непридатним до військової служби за станом здоров'я;

- Засудженим військовослужбовцям під час відбування арешту виплачується оклад за військове звання;

- Додаткові грошові виплати, встановлені для військовослужбовців, не провадяться.

На засуджених до арешту на гауптвахті військовослужбовців поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. А саме, засуджені військовослужбовці мають право: на щоденну прогулянку тривалістю одна година; на восьмигодинний сон у нічний час; мати при собі і зберігати в камері особисті предмети і речі, перелік яких визначено інструкцією; одержувати і відправляти листи та телеграми без обмеження їх кількості; вести телефонні розмови з особами, які знаходяться поза межами гауптвахти, користуватися глобальною мережею Інтернет; в індивідуальному порядку відправляти релігійні обряди, користуватися релігійною літературою; користуватися настільними іграми; слухати радіо; користуватися книгами, журналами і газетами, які є в наявності гауптвахти; зустрічатися з родичами та іншими особами (засуджені військовослужбовці мають право на побачення: короткострокові тривалістю до чотирьох годин і тривалі - до трьох діб); витратити на місяць для придбання продуктів харчування, літератури, письмового приладдя і предметів першої потреби гроші в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; одержувати і відправляти посилки, бандеролі, грошові перекази, одержувати передачі; одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту; звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до органів державної влади, громадських організацій, а також до посадових осіб за останнім місцем служби. Пропозиції, заяви і скарги, адресовані Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини або прокуророві, перегляду з боку посадових осіб гауптвахти не підлягають і не пізніше як у добовий строк надсилаються за належністю. Про результати розгляду пропозицій, заяв і скарг засудженим військовослужбовцям оголошується під розпис.

У виняткових випадках засудженим військовослужбовцям може бути

надано право виїзду за межі гауптвахти на території України, а саме: 1) право на короткочасний виїзд за межі гауптвахти на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), може бути надано засудженому військовослужбовцю у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому військовослужбовцю або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана в закладах охорони здоров'я Міністерства оборони України; 2) засудженим військовослужбовцям-жінкам, які мають при собі дітей, може бути дозволено короткочасний виїзд за межі гауптвахти на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більше ніж десять діб без урахування часу перебування в дорозі (не більше ніж три доби).

Пункт 31 Статуту та пункт 6.3. Інструкції визначає обов'язки засуджених військовослужбовців, які відбувають арешт, а саме: бути ввічливими у стосунках між собою та військовими службовими особами служби правопорядку і чергової зміни; додержуватись розпорядку, встановленого на гауптвахті, виконувати законні вимоги начальника органу управління Служби правопорядку в гарнізоні, військових службових осіб органу управління Служби правопорядку в гарнізоні та чергової зміни; дотримуватись санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, підтримувати чистоту в камерах, згідно з графіком чергувати в них; дбайливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого державного майна; на прогулянці дотримуватись встановлених на час прогулянки правил поведінки; при відвідуванні приміщень, де утримуються засуджені, посадовими особами правоохоронних органів, Служби правопорядку, начальником чергової зміни та його помічником додержуватись правил поведінки, військового вітання та ввічливості, визначених для військовослужбовців.

Пересування без конвою засуджених до арешту не дозволяється. Начальник гауптвахти вправі залучати засуджених до праці і до занять з військової підготовки.

Матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування засуджених, які утримуються на гауптвахті, здійснюється за нормами, встановленими для відповідних категорій військовослужбовців, у загальному порядку, встановленому військовим законодавством.

Із засудженими військовослужбовцями у час, відведений розпорядком дня, проводиться соціально-психологічна та виховна робота. Основними формами соціально-психологічної та виховної роботи із засудженими військовослужбовцями є: індивідуальна робота; гуманітарна та культурно-виховна робота; правове виховання.

Засуджених військовослужбовців, яких тримають в одиночних камерах,

до роботи та занять не залучають.

Важливим засобом виправного впливу щодо засуджених військовослужбовців є застосування до них заходів заохочення і стягнення. Згідно з ч. 8 ст. 55 КВК України за зразкову поведінку і сумлінне ставлення до військової служби до них можуть застосовуватися такі заходи заохочення: а) подяка; б) дострокове зняття раніше накладеного стягнення; в) зарахування часу відбування арешту в загальний строк військової служби повністю або частково.

За порушення порядку відбування покарання до засуджених військовослужбовців можуть застосовуватися заходи стягнення у виді догани чи переведення в одиночну камеру на строк до 10 діб.

Рішення щодо повного (часткового) зарахування або незарахування засудженому військовослужбовцю часу відбування арешту в загальний строк військової служби приймає начальник органу управління Служби правопорядку за клопотанням начальника гауптвахти. Правом застосування інших заходів заохочення і стягнення користуються начальник органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України і начальник гарнізону.

Підставами для звільнення засуджених військовослужбовців від відбування покарання є відбуття строку покарання, призначеного вироком суду; вступ в силу акта амністії або помилування; скасування вироку суду або закриття кримінального провадження; умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; інші підстави, передбачені законом. Звільняє засуджених військовослужбовців начальник органу управління або його заступник у присутності начальника гауптвахти Служби правопорядку. Після отримання від начальника органу управління Служби правопорядку в гарнізоні посвідчення про відрядження, військових перевізних документів, коштів на проїзд та харчування військовослужбовці у визначений строк повертаються до своїх військових частин.

Питання для самоконтролю:

1. Порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.
2. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді арешту.
3. Правове регулювання виконання покарання у виді арешту відносно військовослужбовців.

ТЕМА 9. ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАСУДЖЕНИМИ ЖІНКАМИ ТА НЕПОВНОЛІТНИМИ

9.1. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками

У реалізації державної політики у сфері виконання покарань особливе значення має забезпечення принципів гендерної рівності, дотримання міжнародних та національних норм поведіння із засудженими жінками.

Багато жінок опинилися нині у складних криміногенних умовах у зв'язку з об'єктивними чи суб'єктивними факторами: міжнаціональними конфліктами, вимушеною міграцією, безробіттям тощо. А відтак, основні причини злочинної поведінки жінок виникають як наслідок нестабільності економіки, політичних протиріч у країні.

Однією з найважливіших суспільних завдань, що стоять перед сучасною пенітенціарною системою України, є проведення ефективної творчої роботи, спрямованої на поліпшення умов відбування покарання, пом'якшення режиму утримання жінок у виправних установах, захист їх особистих прав, свобод і законних інтересів.

Відповідно зі ст. 18 і ст. 150 КВК України жінки відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з загальними або полегшеними умовами тримання, колоніях середнього рівня безпеки, і секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки з загальними умовами тримання. Засуджені до позбавлення волі жінки в Україні тримаються в 11 установах виконання покарань для дорослих жінок та в одній виховній колонії для неповнолітніх.

Однією з найбільш вразливих груп засуджених жінок є матері з дітьми, які перебувають у місцях позбавлення волі. З метою збереження зв'язків матері та дитини, формування відповідального материнства у таких жінок, у сфері діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України функціонують дві виправні колонії для засуджених жінок (Чернігівська виправна колонія (№44) та Чорноморська виправна колонія (№74), при яких функціонують будинки дитини.

Серед ув'язнених жінок підвищується концентрація соціально незахищених груп, які потребують особливої уваги та допомоги.

Перебування жінок в місцях позбавлення волі значно підсилює процес розриву сімейних зв'язків.

У зв'язку з тим, що для процесу адаптації жінок після звільнення вагоме місце має оволодіння професією, в установах створені умови для суспільно-корисної праці та професійного навчання.

У колоніях для засуджених жінок функціонують гуртки соціально-корисної спрямованості. У бібліотеках створено фонди навчальної та

художньої літератури, проводиться клубна робота, організуються дозвільні заклади, як місцевого так і загальнодержавного характеру. Засуджені жінки приймають активну участь у виставках-конкурсах робіт художньо-прикладного мистецтва, які щорічно проводяться ДКВС України.

Слід зазначити, що у кримінально-виконавчому законодавстві України норми, що регламентують порядок виконання покарання стосовно жінок, а також неповнолітніх осіб, виділено в окрему главу 21 КВК України.

Законодавець не передбачає суттєвих відмінностей між утриманням у виправних колоніях чоловіків і жінок відносно оснащення, матеріально-побутового забезпечення (норма житлової площі для жінок – 4 кв. м), харчування, лікування, основних вимог режиму немає. Сам закон не враховує фізіологічні, психологічні, психіатричні особливості засуджених жінок.

Можна виділити лише: а) жінок-інвалідів першої і другої групи; б) хворих на активну форму туберкульозу; в) тих, хто досяг пенсійного віку тобто жінок у віці понад 55 років, а також г) жінок з вагітністю понад 4 місяці; д) жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях.

Як правило, саме цим категоріям жінок дозволяється працювати за їх власним бажанням з урахуванням висновків лікарської комісії колонії (ч. 2 ст. 118 КВК України).

Продукти харчування і предмети першої потреби за безготівковим розрахунком вони можуть придбавати не тільки за гроші, зароблені в колоніях (якщо працюють), але й за гроші, одержані за переказами, за рахунок пенсій та іншого доходу (ч. 1 ст. 108 КВК України). Якщо жінки не працюють, не отримують пенсій, харчування, одяг, білизна, взуття і комунально-побутові послуги надаються безоплатно (ч. 4 ст. 115 КВК України).

До жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні заходи і зброю, окрім випадків учинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю і здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору (ч. 3 ст. 106 КВК України). Гамівна сорочка взагалі не може застосовуватися до жодної засудженої жінки.

Окремо слід розглянути правове становище вагітних жінок, і тих, хто має дітей. Жінки, що потрапляють в місця позбавлення волі вагітними, а також матері-годувальниці, стикаються з певними проблемами.

У міжнародних нормах та стандартах введено спеціальний термін – «вразливі засуджені» – тобто ті, хто через свій вік, стать, етнічне походження, стан здоров'я, правовий та політичний статус в результаті ув'язнення піддаються більшому ризику відносно своєї безпеки та благополуччя. Жінки завжди належали до категорії «вразливих засуджених».

Саме з урахуванням вразливості засуджених жінок під час відбування ними покарання у виді позбавлення волі у КВК України передбачено розширення кола прав вагітних жінок, матерів-годувальниць та жінок, які

мають дітей віком до трьох років.

Жінки відбувають покарання лише в колоніях мінімального та середнього рівня безпеки.

Адміністрація виправних колоній направляє засуджених жінок з вагітністю понад чотири місяці або жінок, які мають при собі дітей віком до трьох років, для відбування покарання у виправну колонію, де є будинок дитини. При цьому на кожну засуджену складається детальна характеристика, у якій робиться висновок про можливість подальшого надання їй права проживання за межами колонії.

Стосовно жінок з вагітністю понад чотири місяці, жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, встановлюються додаткові права. Так, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії колонії; для них встановлені окремі, підвищені норми харчування (ч. 3 ст. 115 КВК України) тощо. Матері-годувальниці і вагітні жінки одержують посилки (передачі) спеціально за медичними рекомендаціями. Однак, вказані категорії засуджених жінок повинні суворо дотримуватись вимог встановленого порядку відбування покарання та виконувати додатковий обов'язок – сумлінно ставитись до виховання дитини.

Засуджені жінки можуть проживати із своїми дітьми віком до трьох років у будинку дитини, для цього адміністрація виправної колонії створює необхідні умови для проживання і контролю за поведінкою жінок у будинку дитини.

Засуджені жінки можуть проживати разом зі своїми дітьми у будинку дитини. Якщо засуджена жінка не має такого бажання, їй має бути надана можливість вільно спілкуватися з дитиною без обмежень. Не вважається обмеженням спілкування жінки зі своєю дитиною, якщо від засудженої вимагається відвідувати дитину в час, вільний від виконання покладених на неї обов'язків (ст. 141 КВК України).

Відвідування близькими родичами дитини, яка перебуває в будинку дитини, та умови їх спілкування визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Діти, які перебувають у будинку дитини, за згодою батьків можуть передаватися їхнім родичам та за згодою батьків та рішенням органу опіки і піклування - іншим особам або після досягнення трирічного віку направляються до відповідних дитячих закладів.

Спірні питання між матір'ю та батьком щодо місця проживання дитини вирішуються органом опіки та піклування або судом.

Жінці у цих випадках надається право короткочасного виїзду за межі колонії для влаштування дитини у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більше 10 діб без урахування часу перебування в дорозі (не

більш як три доби) (ст. 111 КВК України).

Якщо у матері дитини, яка досягла 3-річного віку, невідбута частина строку покарання не перевищує 1 року і вона сумлінно виконує свої материнські обов'язки, перебування дитини у будинку дитини може бути продовжено адміністрацією колонії до звільнення матері. У разі злісного порушення жінкою-матір'ю вимог режиму відбування покарання це рішення може бути скасовано (ст. 141 КВК України).

Стаття 142 КВК України надає засудженим жінкам які сумлінно ставляться до праці, у разі її наявності, і додержують вимог режиму, постановою начальника виправної колонії за погодженням із спостережною комісією дозволяється проживання за межами виправної колонії на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку.

Засуджені жінки, яким дозволено проживання за межами виправної колонії, користуються більш широким (порівняно з іншими засудженими жінками) правами, які за своїм обсягом та змістом можна прирівняти до прав засуджених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації. Так, вони оселяються поблизу виправної колонії і перебувають під наглядом адміністрації колонії, можуть носити одяг, прийнятий у цивільному вжитку, мати при собі гроші, мобільні телефони, аксесуари до них та цінні речі, можуть без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки (передачі) і бандеролі, витратити гроші, мати побачення з родичами та іншими особами, користуватися мобільним зв'язком за свій рахунок, користуються правом вільного пересування по території, межі якої визначаються начальником виправної колонії. У випадку пологів, хвороби засуджених або їхніх дітей вони можуть поміщатися в місцеві лікувальні заклади охорони здоров'я. Дозвіл на проживання за межами колонії надається лише тим засудженим жінкам, які сумлінно ставляться до праці, у разі її наявності і дотримуються вимог режиму. Надання такого дозволу є правом, а не обов'язком адміністрації установи.

Засудженим жінкам, які проживають за межами виправної колонії, видаються посвідчення встановленого зразка. Бланки посвідчень зберігаються і обліковуються як бланки суворої звітності. Засуджені жінки, які проживають за межами колонії, зі складу контингенту відділень не виключаються. З ними здійснюється повний розрахунок із заробітної плати, видаються на руки гроші, які є на особових рахунках, та особисті речі. Питання про можливість застосування до засуджених жінок умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким розглядаються адміністрацією колонії на загальних підставах. Разом з тим, на адміністрацію установи покладається обов'язок не пізніше, як за три місяці до досягнення дитиною трирічного віку розглянути питання про доцільність застосування до засудженої жінки умовно-дострокового

звільнення (за умови відбуття частини строку покарання, визначеного у ст. 81 КК України) або помилування.

Засуджені жінки, які проживають за межами виправної колонії, та їхні діти віком до трьох років забезпечуються харчуванням, речовим майном за нормами, установленими для вагітних жінок та матерів-годувальниць, які перебувають у будинку дитини при виправних колоніях. За бажанням засудженої на період звільнення її від роботи їй та на її дитину може видаватись грошова компенсація за харчування і речове майно в установленому у виправній колонії розмірі.

Після закінчення післяпологової відпустки адміністрація колонії влаштовує засуджених жінок, які проживають за межами колонії, на роботу на підприємстві виправної колонії або на контрагентських об'єктах. При цьому на таких жінок поширюються спеціальні правила, встановлені Кодексом законів про працю України для матерів-годувальниць. Адміністрація виправної колонії сприяє засудженим жінкам у влаштуванні їх дітей у ясла. При потребі на період робочого дня матерів їх діти можуть перебувати в будинках дитини при виправних колоніях.

У разі систематичного або злісного порушення встановлених правил поведінки право на проживання за межами колонії скасовується за постановою начальника виправної колонії, погодженою зі спостережною комісією, і засуджені жінки повертаються в колонію для подальшого відбування покарання.

Державною кримінально-виконавчою службою України постійно проводиться робота, спрямована на вдосконалення процесу виконання покарань щодо засуджених жінок.

Забезпечення належних умов тримання в установах для засуджених жінок є предметом особливої уваги керівництва ДКВС України.

Соціально-психологічною службою міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації та підрозділів вживаються заходи щодо організації соціально-виховної роботи із засудженими жінками, їх психологічного супроводу, сприяння соціальній адаптації після звільнення. Одночасно вживаються заходи щодо залучення громадських та державних організацій до участі у процесі ресоціалізації засуджених жінок та наданні їм допомоги після звільнення.

Одним з головних завдань ДКВС України, пов'язаних з організацією виконання покарання стосовно засуджених жінок, залишається їх розміщення, створення необхідних житлово-побутових умов, які б сприяли збереженню соціальних функцій жінок, забезпечення їх прав і законних інтересів, сприяння успішній соціальній адаптації після звільнення.

9.2. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми

Злочинність неповнолітніх постійно привертає до себе увагу як вчених і практиків зокрема, так і суспільства в цілому, що зумовлено не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, але й тим, що вони – одна з найбільш кримінально вразливих верств населення. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені завдання культурно-виховного характеру та інші фактори впливають на формування молодого покоління, тому не дивно, що характерною особливістю злочинності неповнолітніх стає тенденція до її зростання.

Слід відмітити, що Україна задекларувала нові підходи до вирішення проблеми дитячої злочинності: указом Президента від 24.05.2011р. № 597 схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Положення Концепції визначають основні напрямки розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, реалізація яких має посилити відповідальність сім'ї, громади та держави за процес виховання та становлення дітей; забезпечити дотримання прав і свобод дітей, що потрапили у конфлікт з законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту; зменшити рівень дитячої злочинності та її повторності.

Для досягнення визначеної Концепцією мети визначається низка заходів, направлених на удосконалення системи профілактики дитячої злочинності, забезпечення ефективного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили злочини або інші правопорушення, зокрема сприяння розвитку відновного правосуддя, а також створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації.

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми передбачено у гл. 21 КВК України. У ній йдеться про матеріально-побутові умови, режимні вимоги до засуджених, специфіку побудови установ для неповнолітніх, додаткові гарантії при їх звільненні та деякі положення про їх соціальну адаптацію до умов вільного життя.

Неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі у спеціальних виховних колоніях, що відрізняються від колоній для дорослих перш за все ступенем ізоляції. Ці колонії не мають поділу за рівнями безпеки, в них більш доступні поліпшені умови тримання.

Діяльність цих установ регламентує чинне кримінально-виконавче законодавство, відомчі накази, інструкції і розпорядження ДКВС України, інші нормативні акти, що стосуються прав неповнолітніх. Вони базуються на загальновизнаних міжнародних актах – Мінімальних стандартних правилах ООН, що регламентують здійснення правосуддя відносно неповнолітніх («Пекінські правила»), Конвенції ООН про права дитини, Правилах ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, Керівних принципах ООН

щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи), які Україна як член ООН і Ради Європи повинна імплементувати в своє законодавство.

Головною метою виправлення і ресоціалізації неповнолітніх засуджених є формування у них почуття відповідальності, гідності, навичок, що створюють готовність до самокерованої правослухняної поведінки і сприятимуть скорішому поверненню їх у суспільство, допоможуть дотримуватися закону і власними силами задовольняти свої життєві потреби після звільнення, тобто надати якнайбільше можливостей для свідомого відновлення підлітка в соціальному статусі повноправного члена суспільства.

Для досягнення цієї мети у виховних колоніях діє комплексна система заходів, спрямована на забезпечення відповідних умов життя засуджених, згідно з нормами, прийнятими у суспільстві, зведення до мінімуму негативних наслідків позбавлення волі та різниці між життям в ув'язненні та на волі, зміцнення соціальне корисних зв'язків із рідними, громадськістю для успішної інтеграції у суспільне життя після звільнення.

Певних особливостей у просторовій структурі виховних колоній не спостерігається, вони, як і виправні колонії, будуються за типовими проектами, обладнуються сучасними інженерно-охоронними засобами, їх територія розмежовується на дві ізольовані зони – житлову і виробничу та структурні ділянки. У виховних колоніях таких ділянок три: карантину, діагностики і розподілу, ресоціалізації і соціальної адаптації. Кожна з ділянок ізолюється одна від одної, кожна обладнується кабінетами для вихователів, спальними приміщеннями, кімнатами для приймання їжі, кімнатами виховної роботи, приміщеннями для зберігання особистих речей.

У житловій зоні розміщуються гуртожитки, школа, бібліотека, центр психоемоційного розвантаження, ларьок, їдальня, лазня з пральнею, перукарня, робочі кабінети керівництва установи та відповідних служб.

У виробничій зоні розміщується професійно-технічне училище та виробничі майстерні. Обов'язковою умовою у цих установах є обладнання спортивних майданчиків з необхідним комплексом спортивного інвентарю, передбачений плац для шикування всіх засуджених колонії. Для вихованців створюються поліпшені житлово-побутові умови, які повинні відповідати правилам санітарії та гігієни, норма житлової площі для них становить 4 кв. метри, кожний з них має своє спальне місце і постільні речі (ч. 1 ст. 115 КВК України), порівняно із дорослими для них передбачені підвищені норми харчування, з більшою калорійністю, до того ж одяг, взуття, білизна, комунально-побутові послуги та харчування надаються безоплатно.

Існують певні відмінності в міжособистісних стосунках неповнолітніх і адміністрації виховної колонії, представники якої звертаються до засуджених на «ти», називають їх по імені або «вихованець», «вихованка».

Кримінально-виконавче законодавство серед режимних особливостей (порівняно із дорослими) виділяє наступні:

1) витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу (ч. 1 ст. 108, ч. 1 ст. 143 КВК України);

2) одержувати короткострокові побачення без обмежень і щомісяця одне тривале побачення з близькими родичами. Кімнати для короткострокових побачень неповнолітніх мають деякі відмінності в обладнанні порівняно з такими ж самими для дорослих засуджених.

При сумлінній поведінці і ставленні до праці та навчання після відбуття не менше 1/4 частини строку покарання засуджені мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено за постановою начальника колонії одержувати один раз на три місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії. Законодавець передбачає можливість додатково одержувати раз на три місяці короткострокове побачення, яке за постановою начальника виховної колонії може проходити в населеному пункті за місцем дислокації колонії у супроводі батьків чи інших близьких родичів (ч. 2 ст. 143 КВК України). Це побачення надається за рахунок короткострокових побачень і не може перевищувати 8 годин. У всякому разі його закінчення повинно відбутися не пізніше 20 години. Порядок надання таких побачень, права і обов'язки засудженого, процедура оформлення регулюються Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарання;

3) у зв'язку з винятковими обставинами, а саме: смерті або тяжкої хвороби близького родича, що загрожує життю хворого, стихійного лиха, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї, одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана на території відповідного місця позбавлення волі, - неповнолітньому засудженому дозволяється виїхати за межі колонії на строк не більше 7 діб (не включаючи часу, необхідного для проїзду (не більше 3 діб)) в обидва кінці (ч. 1 ст. 111 КВК України). Треба зауважити, що навіть при зазначених обставинах одержання дозволу на виїзд – це лише право засудженого і його реалізація можлива за умови додержання вимог режиму, відсутності стягнень, належної поведінки під час відбування покарання;

4) за сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися загальні заходи заохочення щодо всіх засуджених, передбачені ст. 130 КВК України, і окрім них – спеціальні, які застосовуються тільки для неповнолітніх (ст. 144 КВК України), а саме: а) надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії. Ця норма в кримінально-виконавчому законодавстві розрахована на стимулювання засуджених підлітків до сумлінної поведінки, прагнення якнайшвидше звільнитися від відбування покарання. Тому таке право в переважній

більшості надається тим засудженим, які тримаються у дільниці соціальної адаптації виховної колонії, куди переводять вихованців, які твердо стали на шлях виправлення і до звільнення залишилось не більше 6 місяців. Кількість засуджених, які одночасно виводяться за межі колонії, не може бути більше 15 чоловік. Вони мають право у встановленому порядку зняти кошти зі своїх особових рахунків для оплати квитків на відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів; б) надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів;

5) за порушення встановленого порядку і умов відбування покарання до неповнолітніх засуджених можуть застосовуватися заходи стягнення у вигляді попередження, догани, суворої догани, скасування поліпшених умов тримання, передбачених ст. 143 КВК України, а також поміщення в дисциплінарний ізолятор з виведенням на роботу або навчання чи без нього на строк до 5 діб;

б) як і до дорослих засуджених, до неповнолітніх, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників, у разі втечі з-під варти, чинять інші насильницькі дії, можуть застосовуватися заходи безпеки, причому фізичний вплив, зброю, слезоточиві речовини, гумові кийки, гамівну сорочку до неповнолітніх застосовувати заборонено, окрім випадків учинення ними групового або збройного нападу, що загрожує життю, здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

Спеціальні засоби, їх види, інтенсивність застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника. Наручники до неповнолітніх злочинців застосовуються у загальному порядку, передбаченому ст. 106 КВК України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарання;

7) згідно зі ст. 147 КВК України засуджені, які досягають 18-річного віку, переводяться із виховної колонії для подальшого відбування покарання до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Це питання вирішується міжрегіональним управлінням з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України за рішенням педагогічної ради і поданням начальника виховної колонії, погодженим із службою у справах дітей. Проте, з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання такі засуджені (так само за рішенням педагогічної ради і постановою начальника виховної колонії, погодженою із службою у справах дітей) можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними 22 років. На сьогодні в середньому 20 % неповнолітніх чоловічої і жіночої статі, яким виповнилося 18 років, продовжують відбувати покарання у виховних колоніях, і на них поширюються умови відбування покарання, норми харчування і матеріально-

побутового забезпечення, встановлені для неповнолітніх засуджених;

8) неповнолітні особи, звільнені від відбування покарання, направляються до постійного місця проживання в супроводі родичів або працівника виховної колонії (ч. 3 ст. 157 КВК України).

Як видно, законодавець перераховує окремі елементи режиму в установах для неповнолітніх і окреслює межі державного примусу, який застосовується до таких осіб.

Правовий статус неповнолітніх засуджених за своїм обсягом включає в себе всі основні права, якими наділені засуджені і має певні додаткові елементи, пов'язані з тими особливостями установ, де вони тримаються.

До складу основних засобів виправлення і ресоціалізації неповнолітніх входять суспільно-корисна праця, професійно-технічне та загальноосвітнє навчання (ст. 6 КВК України). Вони значною мірою сприяють корисній зайнятості вихованців, мають значення для застосування до них умовно-дострокового звільнення, сприяють прискоренню процесу соціальної адаптації після відбуття покарання, запобіганню рецидивної злочинності.

Організації і залученню засуджених до праці і навчання у виховних колоніях приділяється значно більше уваги порівняно з іншими установами виконання покарань. До того ж наявність роботи в колонії, можливість заробити кошти і витратити їх для придбання додаткових продуктів харчування, предметів першої потреби, має особливе значення для тих вихованців, хто залишився без батьків, не одержує посилок та передач. Практично кожна виховна колонія має своє власне виробництво, цехи або навчально-виробничі майстерні, підсобне господарство.

Працевлаштування у виховних колоніях здійснюється з дотриманням вимог трудового законодавства, правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії (ч. 3 ст. 119 КВК України).

Неповнолітніх засуджених залучають до праці, як правило, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Крім цього, згідно з ч. 5 цієї ж статті, засуджених безоплатно можуть залучатися до робіт із благоустрою колоній і прилеглих до них територій, робіт із поліпшення житлово-побутових умов та допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством.

До цих робіт засуджених залучають, як правило, в порядку черговості, в неробочий час і не більше як 2 години на день.

Праця неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі, оплачується відповідно до її кількості і якості. Форми і системи оплати праці, норми праці та розцінки, перелік робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених до позбавлення волі неповнолітніх, встановлюються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Всі працюючі вихованці щорічно зобов'язані проходити медичний огляд (ст. 191 КЗпП України).

Використання праці неповнолітніх засуджених не має на меті

отримання прибутку підприємствами виховної колонії, а спрямоване, передусім, на здобуття вихованцями навичок праці та спеціальності.

Мінімальні стандартні правила ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила»), Європейські в'язничні правила спеціально наголошують на тому, що освіта засуджених має бути інтегрована в освітню систему країни, кожна установа має запроваджувати програми освіти, які розширюють перспективи успішної соціальної реінтеграції, сприяють поліпшенню поведінки, посиленню почуття власної гідності, допоможуть неповнолітнім здобути повноцінну освіту, продовжити навчання і знайти своє місце у суспільстві.

Згідно зі статтями 125 та 126 КВК України в колоніях відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та «Про професійно-технічну освіту» для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти та робітничої спеціальності.

Важливим моментом у процесі організації відбування покарання неповнолітніми є обов'язковість навчання, на що вказує КВК України. Це реальна можливість для неповнолітніх, які знаходяться у конфлікті з законом, отримати освіту, додаткові навички, вміння та ін.

У виховних колоніях з цією метою утворюються й функціонують середні загальноосвітні школи трьох ступенів. У них обладнані комп'ютерні класи, організовано роботу предметних гуртків. Заняття в загальноосвітній школі проводяться за програмою середніх загальних шкіл з денною формою навчання. Для педагогічно занедбаних вихованців, які ніде і ніколи не вчилися, не вміють читати і писати, організовані класи вирівнювання знань.

Оскільки переважна більшість неповнолітніх потрапляють до місць позбавлення волі, не маючи ніякої професії, вони отримують її у виховних колоніях. При них функціонують професійно-технічні училища або їх філії, підпорядковані Міністерству освіти і науки України, які готують фахівців більш як 20 робочих професій, уживаються заходи до підвищення і переорієнтації професійної підготовки неповнолітніх засуджених на підготовку фахівців за спеціальностями, які користуються попитом на сучасному ринку праці. Методика навчання в колонії передбачає можливість одержання професії або в ПТУ, або протягом робочого дня безпосередньо на виробництві – на курсах професійного навчання.

Професійно-технічне і загальноосвітнє навчання заохочується і враховується при визначенні ступеня виправлення засуджених (ч. 4 ст. 126 КВК), тому педагогічні працівники загальноосвітніх і професійно-технічних закладів надають значну допомогу адміністрації колонії в соціально-виховній роботі з ними.

Слід зазначити, що у більшості виховних колоній для неповнолітніх засуджених створюються спортзали, кімнати психоемоційного розвантаження, бібліотеки, обладнується телебачення (навіть кабельне), за

допомогою якого транслюють спеціальні програми з основ правових знань та освітні програми. Організуються навіть вступні іспити до технікумів.

Як правило, у виховних колоніях процес ресоціалізації забезпечується за допомогою складання індивідуальних програм соціально-психологічної роботи із засудженим, проведення групових та індивідуальних бесід, надання інформації на морально-етичні, правові, природознавчі, наукові та релігійні теми, організація клубної та позакласної роботи і інші заходи.

Питання для самоконтролю:

1. Особливості застосування кримінальних покарань до неповнолітніх.
2. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх засуджених.
3. Особливості відбування покарання у виховних колоніях.
4. Правовий статус засуджених неповнолітніх.
5. Особливості застосування до неповнолітніх засобів виправлення та ресоціалізації.
6. Особливості застосування кримінальних покарань стосовно засуджених жінок.
7. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі вагітними жінками та жінками, які мають при собі дітей віком до трьох років.
8. Особливості застосування засобів виправлення та ресоціалізації до жінок, засуджених до позбавлення волі.

ТЕМА 10. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

10.1. Поняття звільнення від відбування покарання та підстави звільнення засуджених від відбування покарання

Звільнення від відбування покарання можна визначити як міжгалузевий правовий інститут, який передбачає, за наявності встановлених законодавством підстав, закінчення кримінально-виконавчих правовідносин і кримінально-виконавчої діяльності і припинення щодо особи здійснення право обмежень і реалізації кари, обсяг якої передбачений конкретним видом кримінального покарання.

Цей правовий інститут включає в себе норми кримінального права (розд. 12 КК України), які визначають підстави звільнення від кримінального покарання, приписи кримінального процесуального права, що регламентують порядок відправлення правосуддя при звільненні засудженого від покарання, і норми кримінально-виконавчого права (гл. 23 КВК України).

Не можна ототожнювати поняття «закінчення покарання» та «звільнення від покарання». Названі поняття співвідносяться між собою, можна сказати, як неоднорідні. Якщо закінчення строку відбування покарання – це категорія безпосередньо пов'язана з часом, то поняття звільнення це, скоріш, категорія яка має нормативну та процесуальну сутність.

Можна навести спільні та вирізняльні ознаки понять закінчення та звільнення. Спільні ознаки такі: як звільнення, так і закінчення притаманно всім кримінальним покаранням. Всі вони закінчуються та засуджені звільняються від покарання. Як звільнення, так і закінчення покарання не пов'язано з індивідуальним кримінологічним прогнозом щодо засудженого.

Вирізняльними ознаками є те, що звільнення пов'язане з вольовою, процесуальною діяльністю органів та установ виконання покарань. Закінчення – це категорія часу і вона настає «автоматично». Закінчення є «первісним» по відношенню до звільнення. Звільнення слідує за закінченням покарання. В цьому контексті можна також казати про те, що закінчення це більш широке за своїм об'ємом поняття ніж звільнення. На різницю між закінченням та звільненням звертають увагу і Європейські тюремні правила. Цей акт наголошує, що «...всі засуджені звільняються одразу ж після закінчення строку їх ув'язнення...» (правило 33.1.).

Слід ще звернути увагу на різницю між такими поняттями та правовими категоріями, як звільнення від відбування покарання і звільнення від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності відрізняється від звільнення від відбування покарання за обсягом. Коли особу звільняють від кримінальної відповідальності – це означає, що вона звільняється від правових наслідків вчиненого злочину.

Якщо ж особу звільняють від відбування покарання, це значить, що така особа не буде лише відбувати покарання, а інші елементи примусу вона зазнає. Наприклад такі, як статус судимості.

Отже, з позицій кримінально-виконавчого права звільнення від відбування кримінального покарання – це сукупність правових норм, що регламентують діяльність установ та органів виконання покарань, за оцінкою особистості засудженого і обставин, що дозволяють припинити виконання покарання, звільнити таку особу з установи і забезпечити відносно його поступенітенціарні заходи.

КВК України передбачає у ст. 152 різні види (підстави) звільнення від відбування покарання. До них відносяться:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- закон України про амністію;
- акт про помилування;
- скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;
- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- хвороба;
- інші підстави, передбачені законом.

Як видно з наведеного переліку, законодавець залишив його відкритим, тобто названі підстави звільнення не є вичерпними, закон може передбачати й інші (наприклад, звільнення від відбування покарання у зв'язку з декриміналізацією діяння). Наведений перелік підстав для звільнення від покарання поширюється на всі види покарань, які передбачені національним законодавством. Виняток складає звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки воно відповідно до ст. 75 КК України застосовується не до всіх покарань.

В науці кримінально-виконавчого права усі підстави звільнення від відбування покарання класифікуються наступним чином:

- умовні і безумовні підстави. Під умовними розуміються такі підстави, можливість звільнення за якими закон пов'язує з певними умовами. Наприклад, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, що можливе лише для певних категорій засуджених, які відбули встановлену частину строку покарання. Безумовні підстави – це такі юридичні факти, настання яких безумовно свідчить про звільнення засудженого. Відбуття строку покарання за будь-яких обставин є підставою для звільнення засудженого, навіть якщо відносно цього засудженого є негативні кримінологічні прогнози;

- з відбуттям повного строку покарання і достроково. Йдеться про випадки, коли засуджений відбуває весь строк покарання або засуджений відбуває лише певну частку призначеного судом строку покарання (помилування, амністія, тощо);

- за видом покарання, яке відбувалося. Кримінальне право України знає

дванадцять видів покарання. Кожен з цих видів має свою специфіку стосовно порядку звільнення від його відбування;

- за станом здоров'я засудженого. З самого визначення видно, що можна розрізнити звільнення, підставою якого є хвороба засудженого (звільнення у зв'язку з хворобою), а також таке звільнення, при якому не має значення стан здоров'я засудженого (амністія);

- за колом органів, що застосовують певну підставу звільнення. Залежно від того, на якій підставі звільнюється засуджений, таке звільнення проводиться різними суб'єктами кримінально-виконавчої діяльності. Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом. Помилування здійснює Президент України, звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання виконує відповідна установа виконання покарання;

- за статевими ознаками. Ця класифікаційна група передбачає деякі додаткові підстави звільнення для засуджених жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання. Такі засуджені за певних умов можуть бути звільнені від відбування покарання.

10.2. Загальна характеристика основних видів звільнення від відбування покарання

Отже, розглянемо більш детально вищезгадані види звільнення від відбування покарання. *Звільнення засудженого від відбування покарання у зв'язку з відбуттям строку* є, так би мовити, загальним правилом. Це основна і безумовна підстава звільнення засудженого. Будь-яка особа, яка була засуджена на певний строк до будь-якого покарання, по закінченні цього строку буде звільнена від відбутого покарання.

Закінчення строку покарання означає його відбуття у повному обсязі згідно з вироком суду і незважаючи ні на що засуджений буде звільнений (виняток складають випадки вчинення засудженим в установі виконання покарання нового злочину, за який він засуджений вироком суду до нового покарання на новий строк). Ця гарантія закріплена Конституцією України в ст. 29, яка встановлює право людини на свободу та особисту недоторканність. Тобто держава будує політику у сфері виконання покарань на принципах невідворотності покарання та гарантування звільнення від покарання з його відбуттям.

Якщо класифікувати цю підставу за вказаними вище критеріями, то вона є безумовною, виникає з відбуттям повного строку покарання, не залежить від стану здоров'я засудженого, здійснюється адміністрацією установи виконання покарань (керівником органу виконання покарання) на

підставі вироку суду та не пов'язана з статевими ознаками засудженого, що звільняється.

Кримінально-виконавчий закон встановлює наступний порядок звільнення засуджених у зв'язку з відбуттям строку покарання.

Відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешту, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі припиняється в першій половині останнього дня строку покарання з урахуванням тих змін, які можуть бути внесені у строк покарання відповідно до закону. Якщо строк покарання закінчується у вихідний або святковий день, засуджений звільняється у передвихідний або передсвятковий день.

Всі ці вимоги відповідають духу національного законодавства України, орієнтовані на засудженого, його законні інтереси і права, а також забезпечують чітке функціонування кримінально-виконавчої служби.

При обчисленні строків місяцями строк закінчується відповідного числа останнього місяця, а коли цей місяць не має відповідного числа, – в останній день цього місяця. Йдеться, зокрема, про випадки, коли закінчення строку покарання припадає на 29 лютого. Якщо рік, коли строк покарання закінчується, не має такого числа, засуджений звільнюється 28 лютого.

У зв'язку з визначенням дати звільнення від відбування покарання треба звернути увагу на таке. Момент звільнення з місць позбавлення волі по закінченню строку призначеного покарання є значно важливим, оскільки будь-яке тримання в установах виконання покарань поза його межами є незаконним та таким, що суттєво порушує право особи на свободу і особисту недоторканність, передбачене ст. 5 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

Сьогодні немає жодного ані законодавчого, ані відомчого нормативного акту, який би регулював порядок визначення останнього дня строку покарання у виді позбавлення волі (те саме стосується й арешту та обмеження волі), практика «за звичкою» базується саме на тотожності цієї дати з датою початку строку покарання.

З особою, яка звільняється, проводиться повний розрахунок, повертаються особисті документи, цінності та речі, які їй належать, видаються гроші, що зберігалися на її особовому рахунку, а також довідка встановленого зразка, де зазначаються підстави звільнення. На прохання особи, яка звільняється, видається характеристика.

Засудженому, що звільнюється, можуть бути видані документи про освіту та виробничу кваліфікацію, які він отримав в установі виконання покарань. Паспорт особі, яка звільняється від відбування покарання у виді арешту, обмеження або позбавлення волі, видається при звільненні. При відсутності паспорта в особовій справі засудженого адміністрація установи виконання покарань завчасно вживає заходів щодо його одержання.

Відповідно до положень частини 5 ст. 122 КВК України засуджені, які

втратили працездатність під час відбування покарання, після звільнення їх від покарання мають право на пенсію і на компенсацію шкоди у випадках і у порядку, встановлених законодавством України. Адміністрація установи зобов'язана сприяти своєчасному оформленню документів на отримання пенсії або оформленню компенсації заподіяної шкоди відповідно до законодавства України.

Начальник відповідної установи проводить бесіду з засудженим та роз'яснює його права та обов'язки, пов'язані із звільненням з установи виконання покарань.

Щодо покарання у виді громадських чи виправних робіт, то в день закінчення строку відбуття цих покарань уповноважений орган з питань пробації направляє повідомлення суду, який постановив вирок та власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати (у разі відбування покарання у виді виправних робіт). Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Звільнення на підставі закону про амністію та акту про помилування. Однією з підстав звільнення засуджених від відбування покарання є амністія. В перекладі з латинської мови амністія означає прощення, тобто звільнення винної особи від того покарання, яке за загальним правилом повинне бути застосоване за певний проступок. Існування цього інституту зумовлене реалізацією принципу гуманізму в діяльності органів держави.

Закон України «Про застосування амністії в Україні» в ст. 1 визначає, що амністія – це повне або часткове звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Амністія оголошується законом про амністію, який приймається відповідно до положень Конституції України, Кримінального кодексу України та Закону «Про застосування амністії в Україні». Такий закон може бути прийнято не частіше одного разу протягом календарного року.

Тобто видання актів про амністію належить до компетенції вищого законодавчого органу нашої держави – Верховної Ради України. В законі про амністію вказуються:

- категорії осіб, які підлягають звільненню за цією амністією;
- види покарань, від яких звільнюються засуджені;
- обсяг амністії, тобто її поширення на частину або на все покарання;
- категорії осіб, до яких не застосовується амністія;
- органи, на які покладається виконання закону про амністію; та інші

питання.

Закон підлягає публікації в офіційних виданнях Кабінету Міністрів та Верховної Ради України.

Особи, на яких поширюється дія закону про амністію, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності законом про амністію.

Особам, засудженим до покарання (основного чи додаткового) у виді штрафу, сума штрафу, сплаченого ними до прийняття судом рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з амністією, не повертається. Питання про погашення чи зняття судимості стосовно осіб, до яких застосовано амністію, вирішується відповідно до положень Кримінального кодексу України.

Отже, законом про амністію може бути передбачено:

- а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначено судом покарання (повна амністія);
- б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбуванні покарання.

Особи, засуджені за вчинення злочину, які відповідно до закону про амністію підлягають звільненню від відбування (подальшого відбування) покарання, звільняються не пізніше як протягом трьох місяців після опублікування закону про амністію.

Помилування. Питання помилування в Україні регулюються Указом Президента України, яким затверджено «Положення про здійснення помилування» від 21.04.2015 № 223/2015. Помилування це також акт прощення засудженого та звільнення його від покарання. Але воно відрізняється від амністії цілою низкою ознак.

Зокрема, помилування – це акт, який видає Президент України. Це означає, що Президент, як гарант прав і свобод людини, наділений правом прощення навіть найнебезпечнішого злочинця, реалізуючи таким чином соціальну спрямованість держави Україна. Є в цьому акті й елемент каяття засудженого, оскільки, подаючи клопотання про помилування, засуджений фактично визнає вину, розкаюється та бере на себе моральну відповідальність за вчинений злочин, просить його вибачити.

Акт помилування має індивідуальний характер, оскільки стосується конкретного засудженого, на відміну від амністії, яка спрямована на невизначену кількість засуджених. Якщо видання амністії не залежить від засудженого, його бажання та волевиявлення, то подання клопотання про помилування – це право засудженого і саме він є його ініціатором.

Помилування на відміну від амністії не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть бути звільнені на підставі акту помилування. Але актом помилування може бути замінене одне покарання на інше, більш м'яке.

Помилування засуджених здійснюється у виді:

- заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років;
- повного або часткового звільнення від відбування як основного і додаткового покарання;

Подання клопотання про помилування – це індивідуальний акт волевиявлення засудженого, його власне прохання про прощення. Але з клопотанням про помилування можуть звертатися також законні представники засудженого. Клопотання про помилування особою, засудженою судом України, яка відбуває покарання в Україні, або засудженою судом іноземної держави і переданою для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, подається через адміністрацію установи виконання покарань або іншого органу, що здійснює виконання кримінальних покарань. Адміністрація в установленому порядку реєструє клопотання і протягом п'ятнадцяти днів з дня подання направляє його до Адміністрації Президента України разом із копіями вироку, ухвали і постанови суду, докладною характеристикою про поведінку особи і ставлення її до праці із викладеною письмово думкою адміністрації і, як правило, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх про доцільність помилування, а також іншими документами і даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування.

В Адміністрації Президента України для роботи з клопотаннями засуджених створена дволанкова система органів держави. Перша ланка, яка здійснює підготовку матеріалів до розгляду клопотань про помилування та повідомлення заявника про результати такого розгляду здійснює Управління з питань помилування Адміністрації Президента України (далі – Управління). Управління для виконання покладених на нього завдань має право в установленому порядку запитувати та одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, установ виконання покарань необхідні для розгляду клопотання про помилування документи, матеріали та інформацію.

Друга ланка – це Комісія при Президентові у питаннях помилування (далі – Комісія), яку утворює Президент України у складі голови, двох заступників голови і членів Комісії. Одним із заступників голови Комісії є за посадою Керівник Управління. Обов'язки секретаря Комісії виконує один із членів Комісії. Клопотання про помилування і підготовлені Управлінням матеріали попередньо розглядаються Комісією.

Організаційною формою роботи Комісії є засідання, які скликаються і проводяться головою Комісії, а за його відсутності – одним із заступників голови Комісії. Засідання Комісії є правомочним, якщо на ньому присутні більшість її складу. За результатами попереднього розгляду клопотань про помилування і матеріалів, підготовлених Управлінням, Комісія вносить Президентові України пропозиції про застосування помилування. Про клопотання, підстав для задоволення яких не знайдено, Комісія доповідає

Президентів України.

Про помилування засудженого Президент України видає указ. Звільнення засудженого проводиться у день надходження указу Президента про помилування у відповідний орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня – у першій половині наступного дня.

Якщо звільнення на підставі акту помилування здійснюється від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, уповноважений орган з питань пробації не пізніше наступного робочого дня після одержання указу про помилування направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Органи, на які покладено виконання указів Президента України про помилування засуджених, повідомляють Адміністрацію Президента України про їх виконання. Контроль за виконанням указів Президента України про помилування здійснює Комісія з питань помилування.

Звільнення у зв'язку з скасуванням вироку суду і закриттям кримінального провадження. Згідно із ст. 4 КВК України підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування.

Як видно, законодавець на перше місце серед підстав відбування і виконання покарання ставить вирок суду. І це не випадково, оскільки саме таке правило встановлено статтями 29, 62 Конституції України. З вказаних статей витікає, що особа може бути визнана винуватою та зазнати правообмежень тільки на підставі обвинувального вироку суду. Тільки цей акт судової влади дає підстави застосовувати до особи правообмеження, які передбачені певною мірою покарання. Відповідно, у випадку скасування вироку, засуджений негайно звільняється від відбування покарання.

Існування саме такої підстави – «звільнення у зв'язку з скасуванням вироку і закриттям кримінального провадження» обумовлене тим, ще само по собі скасування вироку не завжди означає автоматичного звільнення засудженого. В деяких випадках у засудженого змінюється статус. Наприклад, якщо вирок скасований але справа направлена на новий розгляд до суду, засуджений втрачає статус засудженого, але може бути взятий під варту та етапований до слідчого ізолятора.

Фактично, якщо ми говоримо про скасування вироку та закриття кримінального провадження, в аспекті кримінально-виконавчого права, ми ведемо мову про скасування вироку касаційною інстанцією, яка переглядала

вирок, що набрав законної сили та скасувала його і закрила кримінальне провадження. У всіх інших випадках (розгляд справи судом першої інстанції, апеляційним судом) ми маємо справу з вирок, який не набрав законної сили. Що стосується скасування вироку касаційною інстанцією, то такі випадки настільки рідкі для вітчизняної правозастосовчої діяльності, що цю підставу звільнення можна називати серед інших підстав звільнення.

Оскільки ця підстава звільнення все ж таки сформульована в Кримінально-виконавчому кодексі України, то це означає, що вирок набрав законної сили, особа набула статус засудженого та почала відбувати покарання. Пояснюється це тим, що якщо вирок не набрав законної сили, особа має статус підозрюваного або підсудного і такі випадки регулюються нормами інших нормативних актів (про попереднє ув'язнення, тримання під вартою тощо).

Для установ та органів виконання покарання скасування вироку суду та закриття кримінального провадження є безумовною підставою для звільнення засудженого від відбування покарання.

Порядок звільнення за цією підставою тотожній порядку дострокового звільнення засудженого. Звільнення засудженого проводиться у день надходження документу, яким вирок суду скасований (постанови чи ухвали суду про скасування відповідного вироку) в орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня, – у першій половині наступного дня. Якщо звільнення проводиться за зазначеною підставою від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, уповноважений орган з питань пробації не пізніше наступного робочого дня після одержання документів (ухвали або постанови суду про скасування вироку) направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Звільнення у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.

Кримінальне законодавство встановлює правило, згідно з яким звільненню від відбування покарання підлягають особи, відносно яких строки давності виконання обвинувального вироку закінчилися. Суд постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від відбування покарання на підставах, передбачених ст. 80 КК України.

Для органів і установ виконання покарань це є підставою для звільнення засудженого від відбування покарання (ст. 152 КВК України). Наявність цієї підстави серед інших пояснюється тим, що зі впливом певних

строків, встановлених законом, виконання покарання втрачає свою актуальність та ефективність.

Згідно із КПК України рішення про застосування строків давності приймає суд, причому вимоги ст. 80 КК України для суда є обов'язковими, за винятком розгляду цього питання щодо осіб, які були засуджені до довічного позбавлення волі. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі.

Особа звільняється від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано в строки передбачені ст. 80 КК України. Зі спливом вказаних строків виконання обвинувального вироку не здійснюється, а засуджений підлягає звільненню від відбування покарання.

У зв'язку з цією підставою треба звернути увагу на таке. Якщо засуджений звільняється у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, це означає, що він з якихось причин так і не почав відбувати покарання, бо в протилежному випадку, тобто у разі відбування засудженим покарання, строки давності виконання обвинувального вироку припиняються.

Якщо засуджений не починав відбувати покарання, то органи і установи виконання покарань не починали здійснювати примусовий вплив на засудженого. І тому установи (органи) виконання покарань фактично не можуть керуватися цією підставою. Виходячи з цього ця підстава не має відношення до предмету кримінально-виконавчого права, оскільки не породжує кримінально-виконавчих правовідносин.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Призначаючи покарання, суд обов'язково вказує строк, протягом якого засуджений повинен його відбувати. Але покарання, яке має на меті в тому числі і кару, це не самоціль. Воно призначається для досягнення певного позитивного ефекту, а саме для виправлення і, як конкретизує ст. 1 КВК України, ресоціалізації засуджених, а також попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Передбачається, що вказана мета буде досягнута за той строк, який визначив суд у своєму вироку. Однак позитивні зміни в свідомості та особистості засудженого можуть статися раніш, ніж закінчиться строк покарання, і в такому випадку покарання втрачить свої соціально орієнтовані виправні та попереджувальні властивості та перетвориться на суто каральний вплив.

Для уникнення таких ситуацій закон передбачає можливість дострокового звільнення від відбування покарання. Дострокове звільнення від покарання – поняття родове та включає в себе цілий ряд підстав такого звільнення. Наприклад, до дострокового звільнення можна віднести звільнення на підставі амністії, помилування, звільнення за хворобою, умовно-дострокове звільнення тощо.

Розглянемо умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

(ст.ст. 81, 82 КК України, ст. 154 КВК України).

Інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання врегульований нормами кількох галузей права, – кримінального права, кримінального процесу та кримінально-виконавчого права.

Кримінально-виконавче право регулює порядок та умови винесення установою (органом) виконання покарання подання до суду про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Обов'язковою умовою застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання є відбуття засудженим певної, встановленої законом (ст. 81 КК України) частини строку покарання. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим вказаного строку.

Щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, то вона може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення, а також після фактичного відбуття засудженим строків передбачених ст. 82 КК України.

За наявності вказаних підстав орган або установа виконання покарань спільно з спостережною комісією або службою у справах неповнолітніх забор'язані в місячний термін розглянути питання щодо можливості представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та надіслати подання до суду.

Подання розглядається та застосовується суддею районного (міського) суду за місцем відбуття покарання засудженим. Суд розглядає таке подання в десятиденний строк з моменту надходження його до суду без витребування судової справи з участю прокурора, представника органу (установи) виконання покарання і, як правило, засудженого. При розгляді судом спільного подання органу (установи) виконання покарань і служби у справах неповнолітніх суд повідомляє їх про час і місце розгляду цього подання.

Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання.

У разі відмови суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким повторно подання з цього питання щодо осіб, засуджених за тяжкі і особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може бути внесено не раніше як через один рік з дня винесення постанови про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше як через шість місяців. Постанова суду може бути оскаржена.

Особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням або в порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, якщо вони були направлені у місця обмеження волі або позбавлення волі у випадках,

передбачених законом, можуть бути знову представлені до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким не раніше як через один рік з дня винесення ухвали про направлення у місця обмеження волі або позбавлення волі.

Рішення про внесення подання про умовно-дострокове звільнення або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким приймається на засіданні комісії. Очолює таку комісію начальник установи (органу) виконання покарань. Засідання комісій проводяться відкрито з метою здійснення виховного впливу на засуджених. На засідання комісії запрошуюються засуджені, питання про можливість подання до умовно-дострокового звільнення якого розглядається.

Наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 2012 р. № 957/21269 було затверджено Інструкцію про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Цей документ в п. 6.6. дублює положення закону, встановлюючи: «Повторно питання про можливість подання до суду матеріалів щодо застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (статті 81, 107 КК України), заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (стаття 82 КК України) або до ДКВС щодо переведення на підставах, встановлених частиною першою статті 101 КВК України, осіб, засуджених за тяжкі і особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може бути розглянуто на засіданні комісії тільки після досягнення засудженим необхідного ступеня виправлення, що відображається в характеристиці на засудженого, не раніше ніж через один рік з дня винесення рішення про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше ніж через шість місяців (ст. 154 Кримінально-виконавчого кодексу України)».

Практику застосування цього інституту також ускладнює відсутність в КК та КВК України чітких критеріїв, якими повинна керуватися адміністрація про оцінці ступеня виправлення засуджених. Відповідно до ст. 81 КК, умовно-дострокове звільнення може бути застосоване, якщо засуджений довів своє виправлення. У ст. 82 КК передбачається, що заміна невідбутої частини строку покарання більш м'яким покаранням може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення.

Критерії, на підставі яких працівники кримінально-виконавчої служби мають робити висновок про ступінь виправлення засудженого, надані у локальному акті Державної кримінально-виконавчої служби України – Методичних рекомендаціях Департаменту з організації роботи, пов'язаної з забезпеченням прогресивної системи відбування покарання в установах виконання покарань. Ці рекомендації надають вказівку про моменти, які необхідно врахувати.

Отже, Методичні рекомендації встановлюють такі критерії, якими

повинна керуватися адміністрація установ виконання покарань:

1) визнання засудженим своєї вини у вчиненому злочині та щире каяття. Якщо засуджений на розкаявся це визнається негативним фактором. Отже, враховується лише наявність свідчень про те, чи розкаявся засуджений;

2) недопущення протягом року порушень встановленого порядку відбування покарань або дострокове зняття раніше накладеного стягнення, після чого минуло не менше 6-ти місяців;

3) відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі; прийняття письмового зобов'язання про правослухняну поведінку. З юридичної точки зору таке письмове зобов'язання не може мати жодних правових наслідків;

4) добросовісна та чесна праця, виконання норм виробітку та прагнення до отримання або підвищення професійного та освітнього рівня, наявність робітничої процесії, кваліфікація. Вимога, яка обмежує засудженого в можливості обирати професії, які не є виробничими. Крім того, ця вимога обмежує можливості умовно-дострокового звільнення тих осіб, які мають право не працювати або не забезпечені роботою з вини адміністрації;

5) ступінь суспільної небезпечності засудженого – зазвичай оцінюється виключно за тяжкістю вчиненого злочину відповідно до ст. 12 КК та тому також є суто формальним;

6) наміри засудженого на подальше відбуття покарання, можливість самостійно дотримуватись вимог режиму в умовах ізоляції та обмеженого нагляду;

7) наявність даних, які свідчать про можливість або наміри вчинення втечі. Має встановлюватись даними про перебування у розшуку під час слідством, минуле дезертирство зі Збройних Сил тощо;

8) ступінь алкогольної, наркотичної чи токсикологічної залежності;

9) стан здоров'я та працездатність засудженого;

10) соціальне оточення засудженого, сімейний стан та родинні зв'язки;

11) віддаленість дільниці соціальної реабілітації від місця проживання засудженого та вірогідність впливу цього фактору на його поведінку.

Обов'язковою умовою для позитивного розгляду комісіями установ питання щодо заміни засудженим позбавлення волі більш м'яким покаранням є поступове застосування до них за час відбування покарання у виді позбавлення волі заохочувальних норм, передбачених ст. 101 КВК України.

З урахуванням всього, при поданні матеріалів до суду визначається доцільним клопотати щодо: заміни позбавлення волі на обмеження волі відносно засуджених, які тримаються в колоніях середнього і мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання; заміни позбавлення волі на виправні роботи відносно засуджених, які тримаються в колоніях мінімального рівня безпеки, або у дільницях соціальної реабілітації колоній середнього рівня безпеки.

Для якісного розгляду судами питання відповідно до ст. 82 КК України

щодо заміни позбавлення волі на виправні роботи, матеріали з цього питання, згідно з вказівкою ДКВС України, слід подавати до суду лише у разі наявності довідки з організації, підприємства або установи де особу передбачається працевлаштувати з зазначенням майбутньої заробітної плати та про надання засудженому житлової площі на період виконання нового виду покарання.

Взагалі як свідчить практика такі довідки, навіть якщо вони є, завжди ні до чого не зобов'язують роботодавця (такий документ не передбачений трудовим законодавством), і не рідко вони є «формальними». Як бачимо, законодавче регулювання інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та його застосування на практиці має деякі розбіжності, що не сприяє ефективному застосуванню цієї підстави звільнення.

Звільнення на підставі хвороби. Однією з підстав звільнення від відбування покарання законодавець називає хворобу засудженого. Якщо засуджений захворів хворобою, яка фактично перешкоджає здійсненню на нього виправного впливу, то такий засуджений підлягає звільненню. Пояснюється це тим, що за таких умов покарання не досягає мети, яка стоїть перед покаранням та кримінально-виконавчим законодавством, та не може виконати завдань виправлення та ресоціалізації.

Підставою для порушення питання про можливість звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою є факт захворювання засудженого на психічну або іншу тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання. Головною ознакою є те, що хвороба перешкоджає засудженому відбувати покарання. Мається на увазі, що стан захворювання таким чином змінює свідомість та поведінку засудженого, що він або перестає сприймати покарання як таке, або фактично втрачає свої антисуспільні риси.

Виходячи зі змісту закону, існує два види звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою:

- 1) звільнення у зв'язку з захворюванням психічною хворобою;
- 2) звільнення у зв'язку з захворюванням іншою тяжкою хворобою.

Але для установ (органів) виконання покарань визначальною ознакою є винесення постанови судом про звільнення засудженого від відбування покарання або відмову такого звільнення та застосування, наприклад, примусових заходів медичного характеру. Тобто з точки зору кримінально-виконавчого права ця підстава звільнення лише тоді дійсно стає підставою, коли є відповідна постанова суду. Можна було б сформулювати цю підставу як звільнення за постановою суду про звільнення від відбування покарання за хворобою засудженого.

Для визначення того, чи є хвороба, якою хворіє засуджений, такою, що перешкоджає відбуванню покарання, Державний департамент України з питань виконання покарань разом з Міністерством охорони здоров'я України

спільним наказом № 3/6 від 18.01.2000 року затвердили перелік захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання.

Але треба зазначити, що констатування у засудженого захворювання, яке включено до вказаного переліку, ще не означає безумовного звільнення такого засудженого від відбування покарання. Це питання вирішує суд.

Обстеження хворих засуджених, діагностика та рекомендації щодо стану здоров'я засудженого і можливості його звільнення від відбування покарання здійснюють лікарсько-трудова комісія (ЛТК), які утворюються при лікарнях для засуджених.

ЛТК у своїй діяльності керуються спільним Наказом Департаменту та Міністерства охорони здоров'я № 3/6 від 18.01.2000 року, яким затверджене Положення про лікарсько-трудова комісію. Пункт 2.2. цього наказу безпосередньо покладає на ЛТК функцію виявлення осіб, які за станом здоров'я підлягають звільненню від відбування покарання. Іншим завданням ЛТК є визначення ступеня тривалої чи постійної втрати працездатності засудженими відповідно до груп інвалідності.

З урахуванням висновків ЛТК, начальник установи (органу) виконання покарань готує та надсилає до суду подання про звільнення від відбування покарання. Разом з поданням до суду надсилаються висновок ЛТК й особова справа засудженого. У поданні також вказуються дані, які характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання.

Подальший розгляд цього подання здійснює суд. При вирішенні питання про звільнення від відбування покарання за хворобою суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи.

Якщо особу, засуджену до громадських робіт або обмеження волі, було визнано інвалідом першої або другої групи, орган чи установа виконання покарань вносить подання до суду про його дострокове звільнення від відбування покарання. Разом з поданням до суду надсилається висновок лікарсько-трудова експертної комісії.

Якщо на психічну чи іншу тяжку хворобу захворів засуджений до виправних робіт або штрафу, суддя у всіх випадках виносить постанову про звільнення його від подальшого відбування покарання.

Подання про звільнення від відбування покарання внаслідок психічної хвороби надсилається до суду начальником органу або установи виконання покарань. Разом з поданням до суду надсилаються висновок спеціальної психіатричної експертної комісії й особова справа засудженого.

Подання про звільнення від відбування покарання внаслідок іншої тяжкої хвороби подається до суду начальником органу або установи виконання покарань. Одночасно з поданням до суду надсилаються висновок лікарської комісії й особова справа засудженого. У поданні вказуються дані, які характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання.

Якщо особа, засуджена до громадських робіт або обмеження волі, визнається інвалідом першої чи другої групи, орган чи установа виконання покарань вносить подання до суду про її дострокове звільнення. Разом з поданням до суду надсилається висновок медико-соціальної експертної та спеціальної лікарської комісії.

Після винесення судом постанови про звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою відповідні документи надсилаються до установи (органу) виконання покарань. Адміністрація установи (органу) проводить звільнення засудженого в день надходження документів або, якщо документи надійшли після закінчення робочого дня, в наступний за цим день.

Інші підстави звільнення від відбування покарання. У ст. 152 КВК України законодавець наводить не вичерпний перелік підстав звільнення від відбування покарання. Пояснюється це перш за все тим, що разом зі змінами соціального життя закон також змінюється та доповнюється. Непоодинокими є випадки, коли певне діяння втрачає суспільну небезпечність. Йдеться про так звану «декриміналізацію» злочинів.

Тоді засуджені за відповідні злочини звільняються, оскільки суспільство більше не вважає такі діяння небезпечними. Нещодавно були прийняті зміни до КК України, які значно пом'якшили відповідальність за цілу низку господарських злочинів. Значить, особи, засуджені за такі злочини до більш суворих покарань, ніж ті, які передбачені змінами, повинні бути звільнені від них з застосуванням більш м'яких покарань, передбачених новими редакціями відповідних статей КК України, як того вимагає ст. 5 КК України. Саме тому фіксувати в нормі права такий перелік підстав, який не має місця для змін – недоцільно.

Так, чинний КК України передбачає такі підстави, які не ввійшли в ст. 152 КВК України. Це, наприклад, стаття 75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням». Йдеться про випадки, коли суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. У такому разі він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Треба відмітити, що у зв'язку з прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України ст. 75 КК України зазнала змін, згідно з якими суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Як видно, суб'єктом звільнення за цією підставою є суд. Тобто установи

(органи) виконання покарання не беруть участі у вирішенні питання про застосування цієї підстави звільнення.

Другий приклад – ст. 83 КК України «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років». Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку. Вказана підстава застосовується судом але за поданням керівництва установи (органу) виконання покарань.

Загалом установи (органи) виконання покарань беруть активну участь у процесі звільнення засуджених від покарання, оскільки більшість підстав звільнення передбачають відбуття засудженим певної частини строку покарання.

У разі встановлення вагітності у жінки, засудженої до громадських чи виправних робіт, уповноважений орган з питань пробації вносить до суду подання про її дострокове звільнення від відбування покарання з часу звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами.

Засуджені до обмеження волі або позбавлення волі жінки, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, які мають сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне з ними проживання, або які мають можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини, за поданням адміністрації установи виконання покарань і спостережної комісії звільняються судом від відбування покарання в межах строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку.

Залежно від поведінки засудженої після досягнення дитиною трирічного віку або в разі смерті дитини уповноважений орган з питань пробації вносить до суду подання про звільнення її від відбування покарання або заміну його більш м'яким покаранням чи направлення засудженої для відбування покарання, призначеного за вироком.

Таким чином, значення інституту звільнення від покарання полягає в тому, що він, дозволяючи економити заходи кримінальної репресії, стимулює виправлення особи, яка вчинила злочин, сприяє його швидкому пристосуванню до вимог правопорядку, до норм соціальної поведінки, а також виключає застосування покарання у випадках, коли досягнення його цілей стає нереальним.

10.3. Надання допомоги особам, звільненим з місць відбування покарання

Після відбуття покарання особа підлягає звільненню. Цей факт свідчить про те, що особа втрачає статус засудженої та відновлюється у соціальному статусі вільної особи. Кримінально-виконавче законодавство (ст. 155 КВК України) передбачає, особи, які відбули покарання, несуть обов'язки і користуються правами, встановленими для громадян України, з обмеженнями, що передбачені для осіб, які мають судимість. Такі обмеження можуть бути передбачені тільки законом. Отже, обсяг відновлення в правовому статусі вільної особи дорівнює правообмеженням, які властиві відповідному покаранню і обмежується наявністю судимості.

Держава робить спробу піклуватися про звільнених від відбування покарання. Чинне законодавство передбачає два напрямки допомоги звільненим. Це (ст. 156 КВК) надання допомоги засудженим у трудовому і побутовому влаштуванні і (ст. 157 КВК) надання допомоги особам, звільненим з місць відбування покарання.

Надання допомоги у трудовому і побутовому влаштуванні відбувається наступним чином.

Не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання адміністрація установи виконання покарань передає в територіальні органи Міністерства юстиції України і центри зайнятості населення інформацію для організації трудового і побутового влаштування засудженого за обраним ним місцем проживання. Адміністрація робить запити до територіальних органів внутрішніх справ та центрів зайнятості за місцем вибуття звільненого з метою з'ясування можливості побутового (перш за все, житлового) влаштування особи та його працевлаштування.

У більшості випадків ці заходи мають формальний характер, оскільки вони не можуть вплинути на факт та «якість» звільнення. Воно відбудеться незалежно від наявності можливості у особи мати місце проживання та роботу. Але, якщо відносно засудженого вдається здійснити побутове та трудове влаштування, такі випадки безумовно мають позитивне значення.

Названі заходи допомоги засудженим мають і превентивний характер, а також допомагають правоохоронним органам більш ефективно здійснювати контроль за звільненими від відбування покарання. Проінформованість правоохоронних органів допомагає їм прогнозувати свою діяльність та можливі наслідки звільнення певних осіб.

Крім того, в установах виконання покарань організуються курси підготовки засуджених до звільнення. Діяльність цих курсів спрямована, перш за все, на психологічну підготовку особи до звільнення та її життя на волі. Оскільки людина довгий час перебувала в умовах ізоляції, її необхідно підготувати до існування в умовах, де регламентація та обов'язкові правила не мають такого жорсткого та примусового характеру. Із засудженими

проводять психологічні бесіди, роз'яснюють їм наявні в них права та можливості, а також наслідки звільнення від відбування покарання.

Є деякі особливості надання допомоги окремим категоріям осіб, що звільняються. Інваліди першої та другої груп, а також чоловіки віком понад шістьдесят років і жінки – понад п'ятдесят п'ять років, у разі потреби, за їхньою згодою направляються у будинки інвалідів і престарілих. Неповнолітні, які позбавлені батьківського піклування, у необхідних випадках направляються службами у справах дітей до шкіл-інтернатів або над ними встановлюється опіка чи піклування. Вирішують ці питання органи місцевого самоврядування за матеріалами, які надсилають адміністрації відповідних установ або за клопотаннями самих звільнених осіб.

Одним з нормативних актів, який визначає порядок надання такої допомоги є Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

Чинне законодавство передбачає надання допомоги особам, які звільняються від відбування покарання. Серед них, зокрема такі:

- забезпечення безоплатним проїздом до місця проживання або роботи в межах України. Ця допомога є однією із форм втілення принципу гуманізму в діяльності органів і установи, які виконують кримінальні покарання; у разі відсутності необхідного за сезоном одягу, взуття і коштів на їх придбання особи, звільнені від відбування покарання, забезпечуються одягом і взуттям безоплатно.

- засудженим може бути видана одноразова грошова допомога за рахунок коштів Державного бюджету України у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Умови і порядок надання допомоги визначаються нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань;

- особи, які звільнені від відбування покарання і потребують за станом здоров'я постійного догляду, а також неповнолітні направляються до місця проживання в супроводі родичів або працівника колонії.

У наданні звільненим особам соціальної допомоги на добровільних засадах можуть брати участь об'єднання громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, у тому числі благодійні організації, а також окремі громадяни. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть шляхом надання соціального замовлення з відповідним фінансуванням з бюджету залучати об'єднання громадян, підприємства, установи та організації до надання соціальної допомоги звільненим особам.

Питання для самоконтролю:

1. Підстави звільнення від відбування покарання по законодавству України.
2. Звільнення у зв'язку із закінченням терміну покарання, визначеного

вироком суду.

3. Звільнення на підставі Закону України “Про амністію”.
4. Звільнення на підставі Акту Президента України “Про помилування”.
5. Звільнення від відбуття покарання засуджених, що захворіли тяжкою хронічною хворобою
6. Умовно – дострокове звільнення
7. Заміна не відбутої частини покарання більш м’яким.
8. Звільнення від відбування покарання з випробуванням.
9. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років.
10. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.
11. Підготовча робота та порядок звільнення від відбування покарання.
12. Надання допомоги особам, звільненим від відбування покарання.

ТЕМА 11. НАГЛЯД ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

11.1. Адміністративний нагляд за звільненими особами

Серед профілактичних заходів, які здійснюються відносно осіб звільнених від відбування покарання, особливе місце займає адміністративний нагляд. Цей інститут кримінально-виконавчого права регламентується КВК України (ст. 158, 159), Законом України від 01.12.1994 р. № 264 «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» та Інструкцією «Про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі».

Адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ (ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд»).

Адміністративний нагляд є одним із проявів попереджувальних заходів і встановлюється він відносно осіб, щодо яких є негативний кримінологічний прогноз. Цей захід є додатковим до статусу судимості і виражає високий ступінь недовіри з боку держави, щодо звільненої особи.

Серед осіб, щодо яких встановлюється адміністративний нагляд закон називає:

- засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства;

- засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів Національної поліції, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення;

- засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Як видно, серед категорій засуджених відносно яких встановлюється адміністративний нагляд вказані найбільш небезпечні особи, а також особи, які були засуджені за злочини в сфері обігу наркотичних речовин. Тобто, це також ненадійні особи, які не завжди можуть керувати своїми діями.

Підстави для встановлення адміністративного нагляду – це певні юридичні факти, з якими закон пов'язує виникнення адміністративно-

наглядових правовідносин. Як правило, йдеться про документи, які повинні бути покладені в основу прийняття рішення про встановлення адміністративного нагляду.

Підставами для встановлення адміністративного нагляду є: а) вирок суду, що набрав законної сили, – щодо осіб, засуджених за злочини в сфері обігу наркотичних речовин; б) матеріали установ виконання покарань – щодо осіб, поведінка яких під час відбування покарання свідчила про те, що вони вперто не бажають ставати на шлях виправлення; в) матеріали органів національної поліції – щодо осіб, які систематично порушують громадський порядок після звільнення з установ виконання покарань.

Адміністративний нагляд встановлюється:

- щодо осіб, які під час відбування покарання виявили стійке небажання стати на шлях виправлення і щодо осіб засуджених за злочини в сфері обігу наркотичних речовин, – в судовому засіданні одноособово суддею за місцезнаходженням установи виконання покарань за поданням начальника установи виконання покарань;

- щодо осіб, які після звільнення продовжують порушувати громадський порядок та права інших громадян, – в судовому засіданні одноособово суддею за місцем проживання особи, звільненої з місць позбавлення волі, за поданням начальника органу Національної поліції.

У поданні мають бути визначені обмеження, які пропонує встановити на підставі статті 10 цього Закону відповідно начальник установи виконання покарань чи начальник органу Національної поліції щодо поведінки піднаглядного, та обґрунтування доцільності таких заходів.

Разом з поданням до суду надсилаються копія вироку та матеріали, що свідчать про необхідність встановлення адміністративного нагляду за відповідною особою. У судове засідання викликається особа, щодо якої внесено подання про встановлення адміністративного нагляду, а за її клопотанням – і захисник, а також представник органу, начальник якого вніс подання.

Розгляд питання починається доповіддю про зміст подання та матеріалів, що надійшли разом з ним, після чого заслуховуються пояснення осіб, які з'явилися у судове засідання. Після розгляду справи суддя виходить до нарадчої кімнати для прийняття рішення, після чого повертається в зал засідань і оголошує постанову про встановлення адміністративного нагляду та обмежень, які встановлюються щодо поведінки піднаглядного. Постанова судді може бути оскаржена в установленому законом порядку.

Постанова судді надсилається для виконання начальнику районного (міського) відділу (управління) внутрішніх справ за місцем проживання особи, щодо якої встановлено нагляд, а у випадках, коли адміністративний нагляд встановлюється за поданням адміністрації установи виконання покарань, – начальнику такої установи.

Адміністрація установи виконання покарань постанову судді надсилає

для виконання органу внутрішніх справ за вибраним піднаглядним місцем проживання в день його звільнення.

Адміністративний нагляд встановлюється терміном від одного року до двох років і не може перевищувати термінів, передбачених законом для погашення або зняття судимості.

У разі, коли є підстава вважати, що особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, залишається небезпечною для суспільства, адміністративний нагляд за поданням відповідного органу Національної поліції може бути продовжено у визначеному законом порядку кожного разу ще на шість місяців, але не більше терміну, передбаченого законом для погашення або зняття судимості.

Термін адміністративного нагляду починається з дня оголошення особі постанови судді про встановлення адміністративного нагляду.

Адміністративний нагляд здійснюється Національною поліцією. Осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, беруть на облік, фотографують, а у разі необхідності у них беруть відбитки пальців. Працівники Національної поліції зобов'язані систематично контролювати поведінку цих осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх, проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду.

Адміністративний нагляд припиняється постановою судді за поданням начальника органу Національної поліції: а) у разі погашення або зняття судимості з особи, яка перебуває під наглядом; б) достроково, якщо піднаглядний перестав бути небезпечним для суспільства і позитивно характеризується за місцем роботи і проживання.

Піднаглядний може сам подати клопотання про зняття нагляду з підстав, зазначених у пункті «а».

В інших випадках адміністративний нагляд автоматично припиняється:

а) після закінчення терміну, на який його встановлено, якщо органом Національної поліції не подано клопотання про продовження нагляду або суддя відмовив у продовженні нагляду;

б) у разі засудження піднаглядного до позбавлення волі і направлення його до місця відбування покарання;

в) у разі смерті піднаглядного.

Порядок розгляду в суді питання про припинення адміністративного нагляду здійснюється аналогічно до порядку його встановлення.

Особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, зобов'язані вести законослухняний спосіб життя, не порушувати громадський порядок і додержувати таких правил (ст. 9 Закону України «Про адміністративний нагляд»), зокрема:

а) прибути у визначений установою виконання покарань термін в обране ними місце проживання і зареєструватися в органах Національної поліції;

б) з'являтися за викликом Національної поліції у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду;

в) повідомляти працівників Національної поліції, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах;

г) в разі від'їзду в особистих справах з дозволу Національної поліції в інший населений пункт та перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі Національної поліції.

Крім обов'язків закон встановлює також певні обмеження дій піднаглядних (ст. 10 Закону). Треба звернути увагу на те, що ці обмеження є додатковими. Тобто вони можуть бути застосовані до піднаглядного або ж ні. Про встановлення цих обмежень обов'язково вказується в постанові суду.

Отже, до осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження:

а) заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу;

б) заборона перебування у визначених місцях району (міста);

в) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста);

г) реєстрація в територіальному відділі Національної поліції від одного до чотирьох разів на місяць.

Під час здійснення адміністративного нагляду суд за поданням начальника органу Національної поліції з урахуванням особи піднаглядного, його способу життя і поведінки може змінювати (зменшувати або збільшувати) обсяг вказаних обмежень.

За порушення правил адміністративного нагляду законодавство передбачає настання адміністративної або кримінальної відповідальності. Так, стаття 187 КЗпАП передбачає, що порушення правил адміністративного нагляду особами, щодо яких встановлено такий нагляд, а саме:

1) неявка за викликом органу внутрішніх справ у вказаний термін і ненадання усних або письмових пояснень з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду;

2) неповідомлення працівників органу Національної поліції, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання або про виїзд за межі району(міста) у службових справах;

3) порушення заборони виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу;

4) порушення заборони перебування у визначених місцях району (міста);

5) нереєстрація в органі Національної поліції – тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою вказаної статті, якщо вони вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, а в разі, якщо за обставинами справи з урахуванням особи порушника застосування цих заходів буде визнано недостатнім, – адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

У разі злісного порушення правил адміністративного нагляду, особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, притягаються до відповідальності за ст. 395 КК України. КК України під злісним порушенням правил адміністративного нагляду розуміється самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі. Відповідно до ст. 395 КК за вказане діяння передбачається покарання у виді арешту на строк до шести місяців.

Як видно з наведених редакцій статей, склад правопорушень є різним. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідно обов'язково встановлювати мету залишення місця проживання, а також виявляти відсутність поважних причин у випадку неприбуття особи до обраного місця проживання після звільнення з установ виконання покарань.

Посадові особи, винні у порушенні законодавства України про адміністративний нагляд, притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством. Фактично йдеться про порушення посадових обов'язків, що може призвести до застосування дисциплінарної або адміністративної відповідальності.

Контроль за здійсненням адміністративного нагляду покладається на Міністерство внутрішніх справ України, Головне управління Міністерства внутрішніх справ України в Криму, управління Національної поліції областей, міст.

Найвищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законодавства про адміністративний нагляд здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами.

11.2. Здійснення контролю за особами, звільненими від відбування покарання

Кримінально-виконавче законодавство (розділ 26 КВК) детально регулює здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених з випробуванням.

Також кримінально-виконавчим законодавством передбачено здійснення нагляду за звільненими від відбування покарання з випробуванням.

Сучасна кримінально-правова політика України зорієнтована на подальшу гуманізацію кримінальної відповідальності з метою впровадження кримінально-правових заходів щодо осіб, виправлення і ресоціалізація яких можливі без застосування позбавлення волі. Одним із таких заходів є звільнення особи від відбування покарання з випробуванням, що становить основу судової практики з початку його запровадження.

При звільненні від відбування покарання з випробуванням особа перебуває під правовим режимом, що являє собою систему заходів і правил, до яких слід віднести нагляд і контроль, які здійснюють щодо вказаної категорії засуджених уповноважений орган з питань пробації, органи національної поліції, органи державної влади та місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання, релігійні та благодійні організації.

Відповідно ст. 17. Закону України "Про пробацію" Основні обов'язки суб'єктів пробації:

- виконувати встановлені законом та покладені на них рішенням суду обов'язки;
- не вчиняти правопорушень;
- виконувати законні вимоги персоналу органу пробації;
- надавати достовірну інформацію персоналу органу пробації.

Треба відмітити, що органи, які виконують покарання, не пов'язані з позбавленням волі, загалом здійснюють нагляд, до якого слід віднести контроль як його складову. Метою вказаного контролю та нагляду є виправлення засудженого і спеціальна превенція, що, у свою чергу, не виключає можливості досягнення загальної превенції.

Відповідно до ст. 164 КВК України, п. 1.5 розділу IV Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 19.12.2003 р. № 270/1560, контроль за звільненими від відбування покарання з випробуванням передбачає:

- ведення їх персонального обліку протягом іспитового строку;
- роз'яснює засудженим порядок виконання обов'язків, покладених на них судом;
- здійснює нагляд за засудженими;
- вживає заходів з припинення порушень судових рішень;
- організовує першочергові заходи з виявлення засуджених, місцезнаходження яких невідоме;
- звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених, місцезнаходження яких невідоме;
- здійснює інші повноваження, передбачені КВК та Законом України "Про пробацію".

- проведення спільно з органами Національної поліції та громадськими формуваннями індивідуально-профілактичної роботи з вказаними особами;

перевірки щодо дотримання ними громадського порядку і виконання обов'язків, покладених на них судом; їх привід, у разі неявки за викликом до уповноваженого органу з питань пробації; проведення початкових розшукових заходів осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, місцезнаходження яких невідоме.

Контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, протягом іспитового строку здійснює уповноважений орган з питань пробації за місцем мешкання засудженого, а стосовно військовослужбовців – командирами військових частин. Проведення виховної та профілактичної роботи покладається на органи Національної поліції, а також до цієї роботи можуть залучатися представники влади, органів місцевого самоврядування, громадські об'єднання, релігійні та благодійні організації.

Після закінчення іспитового строку засуджений, який не вчинив нового злочину, сумлінно ставився до праці та виконав інші покладені на нього обов'язки, за поданням уповноваженого органу з питань пробації звільняється судом від призначеного йому покарання. Статтею 165 КВК передбачено, що за такими засудженими контроль припиняється, і вони знімаються з обліку уповноваженим органом з питань пробації.

У разі призову засудженого на строкову військову службу до військового комісаріату надсилається копія вироку, а в необхідних випадках до неї додаються інші документи, які потрібні для здійснення контролю за поведінкою засудженого за місцем проходження служби.

Звільнені від відбування покарання з випробуванням зобов'язані:

- виконувати обов'язки, які покладені на них судом;
- повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання;
- з'являтися за викликом до зазначеного органу.

У разі якщо засуджений з незалежних від нього обставин не може виконати обов'язок (обов'язки), покладені на нього судом, уповноважений орган з питань пробації направляє до суду обґрунтоване подання про зміну таких обов'язків.

Іспитовий строк обчислюється з моменту проголошення вироку суду.

Після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, за поданням уповноваженого органу з питань пробації звільняється судом від призначеного йому покарання, нагляд припиняється і засуджений знімається з обліку в зазначеному органі.

Якщо засуджений не виконує обов'язки, встановлені КВК, Законом України "Про пробацію", а також покладені на нього судом, або систематично вчиняє правопорушення, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, уповноважений орган з питань пробації вносить до суду подання про скасування звільнення

від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання.

Подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання вноситься до суду після застосування уповноваженим органом з питань пробації до засудженого письмового попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення для відбування призначеного покарання.

У разі невиконання засудженим, звільненим від відбування покарання з випробуванням, обов'язків, визначених законом та покладених на нього судом, систематичного вчинення правопорушень, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, уповноважений орган з питань пробації застосовує до нього письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення для відбування призначеного покарання.

Систематичним вчиненням правопорушень, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, є вчинення засудженим протягом іспитового строку трьох і більше таких правопорушень.

Письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення засудженого для відбування призначеного покарання застосовується у разі невиконання засудженим хоча б одного з обов'язків, визначених законом та покладених на нього судом, за відсутності об'єктивних обставин, що фактично позбавляють засудженого можливості їх виконувати і документально підтверджені.

У разі вчинення засудженим адміністративних правопорушень, що тягнуть за собою накладення адміністративних стягнень, із засудженим проводиться індивідуальна профілактична бесіда.

У разі відмови судом у задоволенні подання про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням повторно направлення до суду такого подання здійснюється після застосування до засудженого повторного письмового попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення для відбування призначеного покарання.

Питання для самоконтролю:

1. Контроль та нагляд за поведінкою осіб, які звільнені умовно-достроково та звільнені від відбування покарання із випробуванням.
2. Надання допомоги засудженим у трудовому та побутовому влаштуванні.
3. Правові основи адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі.
4. Здійснення контролю за особами, звільненими від відбування покарання

ТЕМА 12. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

12.1. Становлення зарубіжних пенітенціарних систем

В'язниці існують з незапам'ятних часів. До Нового часу вони були місцями попереднього ув'язнення, де злочинці очікували виконання страти, тілесного покарання або вигнання, а в ряді випадків — місцями довічного ув'язнення небезпечних державних злочинців. У цьому плані вони виконували функцію залякування інших осіб і самого злочинця. Якихось виховних цілей вони не переслідували. Тому і зовні одні тюрми являли собою кам'яні фортеці, інші скидалися на підземелля і льохи (на Сході — "зендакі"): глибокі ями, в які опускали злочинців.

У період зародження капіталістичних виробничих відносин з'являються перші каторжні тюрми, які використовують працю ув'язнених (у 1553 р. в Англії і у 1595 р. в Голландії). Залучення засуджених до праці починає визнаватися як засіб виправного впливу.

Пенсільванська (Філадельфійська) тюремна система. У 1876 р. у Філадельфії (США, штат Пенсільванія) була відкрита тюрма із системою одиночного ув'язнення, яка називалася пенітенціарій (від лат. *penitentia* — каяття). Засобами виправного впливу в цій тюрмі були визначені жорстка ізоляція злочинців в одиночних камерах, режим мовчання і тиші, одиночна праця в камері і читання релігійної літератури. Цілями тюремного ув'язнення називалися духовне відродження злочинця і спеціальна превенція.

За таким же зразком створювалися тюрми й у ряді інших міст і штатів США. Там же, у Філадельфії, в 1829 р. була побудована тюрма нового, модернізованого, типу, що дістала назву "Вишневий пагорб". Тюрма мала сім камерних блоків, що розходилися від одного загального центру, як спиці в колесі. До кожного блока примикав дворик для прогулянок, розбитий на маленькі ізольовані ділянки, що відповідали кількості одиночних камер. Персонал тюрми повинен був також дотримуватися абсолютної тиші і не вступати в розмови з ув'язненими.

За своєю архітектурою ця тюрма стала зразком для будівництва інших тюрем, причому не лише в Америці, а й в європейських країнах — Росії, Німеччині, Франції (у Берліні — Маобіт, Сенжиль — у Брюсселі, "Хрести" — у Санкт-Петербурзі, Мацас — у Франції).

Оборнська тюремна система. У 1816 р. у м. Оборн (США, штат Нью-Йорк) була побудована тюрма, яка за своїми цілями і завданнями була аналогічна пенсільванській. У тюрмі була введена система мішаного ув'язнення: засуджені вдень працювали в загальних майстернях, а на ніч та інший неробочий час розселялися в одиночні камери.

Англійська прогресивна система. У другій половині XIX ст. у кримінальному праві з'являється нова теоретична школа — соціологічна, яка

стала висувати нові ідеї боротьби зі злочинністю і поводження зі злочинцями. Почалися нові пошуки "раціональної" тюремної системи, розгорнувся рух за "виправні" установи, які б гарантували не лише захист суспільства від злочинців, а й їх ресоціалізацію.

У 40-х роках ХІХ в. на острові Норфолк англійський капітан Меконочі (1787-1860) уперше зробив спробу застосувати до засуджених "виправну програму", що містила такі положення:

1) скасування вироків з певним терміном, який ставився в залежність від виконання якоїсь роботи;

2) введення системи оцінок-марок, якими б оцінювалася виконана робота, працьовитість, поведінка засудженого;

3) відшкодування усіх витрат за рахунок ув'язнених, кожний з яких повинен був вносити свою частку (усі витрати на його існування додавалися до його загального "боргу" у вигляді оцінок-марок);

4) розподіл ув'язнених на маленькі групи (6-7 осіб) і введення системи кругової поруки (уся група відповідає за поведінку і працю кожного її члена, і навпаки);

5) пом'якшення умов тримання в останній період перебування ув'язненого у тюрмі шляхом переведення на напіввільний режим.

В англійській прогресивній системі засуджені проходили три ступені в одній і тій же установі (одиначне ув'язнення, спільні роботи з поділом на ніч і умовне звільнення).

На першому ступені ув'язнені поділялися на три класи: "зірки" (особи, які вперше потрапили у тюрму, на одягу носили особливу зірку), перехідний клас і рецидивісти.

На другому ступені ув'язнені піддавалися нічній додатковій класифікації, поділяючись на п'ять класів-груп. Переведений на загальне ув'язнення спочатку поміщався в іспитову групу, в якій залишався доти, поки не заробляв необхідну кількість марок. У кожному з наступних трьох класів ув'язнений перебував не менше року. У п'ятий, "спеціальний" клас ув'язнений переводився лише за зразкової поведінки. Це, власне, самостійна ступінь, де ув'язнений випробувався протягом не менше року перед умовним звільненням.

Ірландська прогресивна система відбування покарання. З урахуванням марочної системи Меконочі у 50-х роках ХІХ століття тюремним діячем Вальтером Крофтоном в Ірландії вводиться східчаста система (власне "класична" прогресивна тюремна система, що дістала пізніше поширення в різних країнах), її суть полягає в такому.

Відбування покарання у тюрмі розподіляється на чотири ступеня. Перший ступінь являє собою одиначне ув'язнення, термін перебування на якому визначається диференційовано, залежно від того, якому класу "відповідає" ув'язнений. Після відбуття призначеного терміну одиначного ув'язнення засуджені переводяться на загальне ув'язнення, на якому вони

поділяються на п'ять класів і переходять від нижчого класу до вищого за числом отриманих (зароблених) марок. Третій ступінь складають уже самостійні перехідні тюрми, до яких переводяться ув'язнені вищого класу. Перебування в цих тюрмах пов'язане з елементами довіри і напівволі з метою привчання до повної свободи. Тут ув'язнені працюють, і в цьому відношенні їхнє становище схоже із становищем вільнонайманих робітників.

Останній, завершальний, ступінь — умовне звільнення. Засуджений одержує відпускне посвідчення, в якому вказується, що він повинен утримуватися від будь-яких порушень закону. Умовно звільнений реєструється в поліції і підпадає під офіційний адміністративний нагляд спеціальної служби пробації (англ. probation — доказ, іспит).

Система реформаторіїв. Реформаторій (від лат. "Реформація" - перетворення, зміна), власне, містив у собі дві ідеї: ідею перетворення, зміни самої тюремної системи та ідею виправлення (реформації) злочинців, які в них перебувають. При цьому в основу виправлення покладається так звана прогресивна система обліку й оцінки поведінки ув'язненого, яка спонукує його до самовиправлення.

З середини 70-х років XIX сторіччя в США спочатку в Нью-Йорку, а потім і в інших штатах почали виникати особливі тюрми реформаторії. Перший такий реформаторій був відкритий у м. Ель-Майре (штат Нью-Йорк) у 1876 р.

Важливою ознакою реформаторію є поділ ув'язнених на класифікаційні групи залежно від виправлення і переведення з однієї групи до іншої. Усіх засуджених поділяють на три класи. Засуджені у вищому класі можуть бути достроково звільнені. Особливу групу складають так звані невинуваті, котрі утримуються в одиночних камерах без виведення на роботу. Таких осіб намагаються перевести з реформаторію до звичайної тюрми з одиночним ув'язненням.

Іншою ознакою реформаторію є система стимулів і пільг, яка спонукає засуджених "виправлятися". Ці стимули диференціюються згідно з тим, до якого класу-розряду належить той чи інший засуджений. Існує марочна система, що "регулює" усі ці переходи з класу в клас та надання пільг.

Особливістю реформаторію є також проведення різних занять із засудженими: шкільних, ремісно-професійних, гімнастичних, військових.

Борстальська система. Під цією назвою відома введена вперше в Англії за законом 1908 р. спеціальна система молодіжних тюрем (для осіб від 16 до 21 року), що дістала свою назву від містечка Борсталь, розташованого біля м. Рочестер, де з'явилася перша з таких тюрем. Вона являє собою видозмінену американську систему реформаторіїв, тільки без невизначених вироків. У борстальських установах пізніше були введені відносно невизначені вирокі; поміщення у борстальську тюрму означає віддачу правопорушника у розпорядження тюремної адміністрації на чотири роки, в межах яких він повинен реально відбутися від 9 місяців до трьох років. На строк, що

залишився до чотирьох років, звільнений з цієї установи береться під офіційний нагляд.

Розглянуті вище пенітенціарні системи в науці стали визнаватися свого роду "класичними". Багато інших країн їх скопіювали, хоча при глибокому аналізі пенітенціарні установи кожної країни мали і мають свої особливості, спричинені умовами боротьби зі злочинністю, національними традиціями й іншими обставинами.

12.2. Особливості виконання покарань у країнах з розвинутою економікою

Для того щоб мати уявлення про підходи до організації і правового регулювання виконання кримінальних покарань у різних регіонах світу, розглянемо, як вирішуються ці питання у США, Великій Британії, Франції, Німеччині та Японії.

Виконання покарань у США. Сполучені Штати Америки внесли вагомий вклад у світовий розвиток пенітенціарної системи в XVIII — XIX століттях. У ряді країн були впроваджені в практику виконання покарань Пенсільванська і Оборнська системи.

З усіх видів покарань, які виконуються у США, звернемо увагу на виконання покарання у вигляді позбавлення волі. У США воно здійснюється у виправних установах, в систему яких входять федеральні тюрми, тюрми штатів ("ргізоп") і місцеві (окружні та муніципальні) тюрми ("Гаіі").

Організація і діяльність федеральних тюрем регулюються спеціальними нормами розділу "Тюрма і ув'язнені", поміщеного в гл. XVIII "Кодифіковане кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство" Зводу законів США. Діяльність місцевих тюрем і тюрем штатів регулюється законодавством відповідних штатів.

Федеральні тюрми (або, як їх часто називають, федеральні виправні установи) і тюрми штатів залежно від встановленого в них режиму поділяються на чотири категорії — мінімальної безпеки, середньої безпеки, максимальної безпеки, надзвичайної безпеки.

Тюрми з мінімальним рівнем безпеки являють собою пенітенціарні установи відкритого типу, не мають озброєної охорони, у них полегшений режим, засудженим дозволяється працювати за межами установи. Найчастіше їх називають таборами або фермами, які спеціалізуються на будівництві чи ремонті доріг, сільськогосподарських роботах, їх можна порівняти з існуючими в Україні колонія-ми-поселеннями

Тюрми з рівнем середньої безпеки (пенітенціарії, реформатора) належать до виправних установ закритого типу. Вони мають озброєну охорону. У той же час засуджені можуть виводитися на роботи за межі тюрми.

До класичних тюрем з високими стінами, сторожовими вежами,

посиленою охороною, суворим режимом утримання відносяться тюрми максимального і надзвичайного рівнів безпеки, де утримуються найнебезпечніші злочинці. Вивід засуджених за межі цих тюрем заборонений.

У місцевих тюрмах утримуються найменш небезпечні категорії ув'язнених (засуджені за діяння, пов'язані з пияцтвом, порушенням громадського порядку, за дрібні крадіжки).

Неповнолітні відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в молодіжних реформаторіях або виховних школах, де встановлені м'якіші порівняно з пенітенціарними установами для дорослих режими відбування покарання. В окремих штатах діють пенітенціарії, які називаються центрами денного утримання. Засуджені неповнолітні перебувають тут протягом дня (працюють, навчаються), а на ніч відправляються додому.

Виконання покарань у Великій Британії регламентується складною сукупністю норм кримінального, кримінально-процесуального і пенітенціарного права. До діючих законів у цій сфері слід віднести Закон про тюрми 1952 р., Закон про кримінальне право 1967 р., Закон про кримінальне право 1977 р., Закон про кримінально-карні замаху 1981 р., Закон про поліцію і докази по кримінальних справах 1984 р., Закон про кримінальну юстицію 1988 р., Закон про кримінальну юстицію 1991 р., Закон про кримінальну юстицію 1993 р.

Пенітенціарна система Великої Британії складається з центральних і місцевих тюрем. Цей поділ дозволяє мати досить гнучку мережу виправних установ для різних категорій злочинців.

У місцевих пенітенціарних установах (тюрмах графств, міських тюрмах) утримуються особи, які очікують віддання до суду і винесення вироку. Крім реалізації завдань місця попереднього ув'язнення і покарання засуджених, місцеві тюрми виконують функції класифікаційних центрів. У місцевих тюрмах процес категоризації, яким займаються спеціально підготовлені фахівці, триває 3 дні. Поступивши в місцеву тюрму для класифікації, засуджений вивчається з точки зору скоєного ним діяння (характеру, тяжкості, сукупності обставин діяння), наявності попередньої судимості і відбування кримінального покарання, особливостей (вік, ступінь агресивності, нахили). За результатами вивчення злочинець зараховується до певного класу, згідно з яким підлягає направленню для відбуття покарання в той чи інший вид центральної пенітенціарної установи.

Центральні тюрми поділяються на установи відкритого та закритого типу. Установи відкритого типу не мають озброєної охорони, решіток на вікнах, передбачають роботу за межами установи. Мережа цих закладів відносно невелика (менше однієї четвертої всієї пенітенціарної системи), але продовжує збільшуватися, оскільки обходяться державі дешевше тюрем закритого типу і дозволяють зберігати соціальне потрібні зв'язки ув'язнених із зовнішнім світом.

Тюрми закритого типу функціонують у класичному стилі: озброєна охорона, високі стіни, сувора ізоляція, мінімальні контакти із зовнішнім світом.

Центральні пенітенціарні установи поділяються також за рівнями безпеки (А, В, С, О), які залежать від категоризації засуджених.

До категорії А відносяться ув'язнені, втеча яких була б дуже небезпечною для суспільства. Вони повинні перебувати в умовах найвищого рівня безпеки, за яких втеча неможлива. Потенціальними Ув'язненими категорії А є особи, які вчинили:

- тяжкий злочин, включаючи сексуальний, злочин проти дітей;
- пограбування із застосуванням насильства; ,ч — злочин з використанням вогнепальної зброї;
- збройне пограбування (професійні злочинці);
- тяжкий злочин, пов'язаний з наркотиками, здійснений одним з членів кримінальної групи;
- тероризм або злочин, пов'язаний з офіційною таємницею;
- будь-який злочин, за який винесений вирок відбування покарання строком понад 10 років.

До категорії В відносяться ув'язнені, які тримаються в таких умовах, за яких втеча надзвичайно ускладнена. До категорії В відносяться ув'язнені, попередній або останній строк вироку яких перевищує 10 років, або ті, які скоїли будь-які два види з таких злочинів:

- останній злочин: вбивство, насильство, сексуальний злочин, підпал, ввезення і розповсюдження наркотиків;
- попередній — сексуальний злочин;
- втеча з тюрми закритого типу або від поліції;
- попередній або останній злочин зі строком вироку понад 7 років.

Якщо вчинений один з перерахованих злочинів, ув'язненого розподіляють в категорію С.

До цієї категорії відносяться також ув'язнені, які в силу схильності до здійснення втечі не можуть триматися в умовах відкритого режиму. Віднесення до категорії С також передбачає вчинення одного з таких злочинів:

- попередній злочин був пов'язаний з підпалом або розповсюдженням наркотиків;
- втеча або порушення регламентації під час взяття на поруки або протягом відпустки додому за останні 5 років. Або двох з таких злочинів:
- останній — нетяжкий злочин, пов'язаний із застосуванням насильства;
- будь-який із попередніх — насильницький злочин, що призвів до тюремного ув'язнення строком понад 12 місяців;
- останній вирок до позбавлення волі — на строк, що перевищує 12 місяців.

Якщо злочин, який був вчинений ув'язненим, не належить до перерахованих вище, то ув'язненого розподіляють в категорію О, яку складають ув'язнені, які мають всі підстави для перебування в умовах відкритого режиму.

Згідно з останніми статистичними даними у Великій Британії діє 134 тюрми, в яких тримаються 66 тисяч ув'язнених, з них 42 — місцеві тюрми, в яких кількість ув'язнених, що очікують вироку або розподілення, становить 24000; кількість ув'язнених категорії А — 430; кількість тюрем категорії А (з підвищеним рівнем безпеки) — 6; кількість ув'язнених категорії В, які тримаються в 12 тюрмах цієї категорії, — 7500; кількість засуджених категорії С, які тримаються в 14 тюрмах цієї категорії, — 2000; 4000 ув'язнених категорії О тримаються в 14 тюрмах цієї категорії; у тюрмах Великої Британії налічується 7000 неповнолітніх злочинців та 3000 ув'язнених жінок.

Виконання покарань у Франції. Франція — батьківщина континентальної системи права. На відміну від Великої Британії, у Франції історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних і пенітенціарних норм править не судовий прецедент, а кодифікований закон і підзаконні акти. До 1994 р. у Франції продовжував діяти прийнятий у 1810 р. кримінальний кодекс, який відображав ідеї класичної школи кримінального права. 22 липня 1992 р. були прийняті чотири закони, які в сукупності утворили новий кримінальний кодекс Франції, введений в дію у 1994 р.

Концептуальними ідеями кримінально-правової реформи стало повніше забезпечення захисту прав людини, послідовність введення в життя принципів правової держави, гуманізація кримінальної відповідальності і покарання. Новий кримінальний кодекс, кримінально-процесуальний кодекс 1958 р. з подальшими змінами і доповненнями та урядовий декрет від 23 лютого 1959 р., який за своїм змістом являє пенітенціарний кодекс, складають правову базу, що регламентує застосування кримінальних покарань.

Пенітенціарна система Франції включає центральні та місцеві тюрми для дорослих злочинців, спеціальні виправні заклади для неповнолітніх.

До центральних тюрем направляються для відбування покарання у вигляді позбавлення волі особи, засуджені на термін більше року. Усі новоприбулі підпадають під вплив прогресивної системи відбування покарання, яка складається з п'яти фаз:

1) фаза одиночного ув'язнення, яка поширюється на всіх ув'язнених. В цій фазі засуджені класифікуються на кілька груп: виправні, сумнівні, не виправні. Режим для кожної з цих груп різний.

2) оборнська фаза, що застосовується лише до виправної групи ув'язнених, які працюють колективно, а вночі перебувають в одиночних камерах.

3) фаза покращення, що являє собою попередню (оборнську), але з наданням деяких пільг (дозвіл брати участь в колективних іграх, вживати їжу

в загальній їдальні та ін.). Поведінка ув'язнених оцінюється шляхом виставлення їм відповідних балів.

4) фаза напівсвободи, яка дозволяє ув'язненому займатися працею за межами тюрми та відвідувати родичів.

5) фаза умовного звільнення, яка застосовується до осіб, які мають добру поведінку і яким залишилося відбувати позбавлення волі не більше року.

Місцеві тюрми (арештні будинки, виправні центри) утворюються в департаментах. В них утримуються ув'язнені під варту до винесення вироку, засуджені за малозначимі кримінальні діяння до короткого (одного року) терміну позбавлення волі.

Неповнолітні відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в тюрмах-школах або спеціалізованих виховних колоніях. У Франції допускається наявність приватних місць виконання покарань стосовно неповнолітніх. Належать вони, як правило, благодійним або релігійним общинам.

У пенітенціарній політиці Франції значна роль відводиться суддям з виконання покарань. Вони мають значні повноваження щодо скорочення термінів позбавлення волі, застосування дострокового звільнення засудженого, в якого строк покарання до 3 років, надання відпустки, переводу ув'язнених з однієї фази прогресивної системи на іншу.

Виконання покарань у Німеччині. Правове регулювання виконання кримінальних покарань у Німеччині здійснюється кримінальним кодексом від 15 травня 1971 р. в редакції від 2 січня 1975 р. і прийнятим у березні 1976 р. Законом "Про виконання покарань у вигляді позбавлення волі, яке виражається у заходах виправлення і безпеки".

Виконання покарань у вигляді позбавлення волі здійснюється в пенітенціарних установах відкритого і закритого типів. В установах відкритого типу утримуються засуджені до короткого (шести місяців) терміну позбавлення волі або за незначні злочинні діяння. Однак кількість цих установ невелика. Основну частку пенітенціарної системи становлять установи закритого типу.

Усі дорослі злочинці, засуджені на термін понад шість місяців, утримуються попередньо в одиночному ув'язненні. В цей період кожний новоприбулий вивчається. За результатами вивчення визначається режим подальшого його утримання, вид працевлаштування, навчання, виховного впливу.

Виконання покарань в Японії. Розвиток капіталістичних відносин в Японії призвів у другій половині XIX століття до створення кримінального і пенітенціарного законодавства західного зразка. Правову базу, яка регламентує застосування кримінальних покарань, складає сукупність законодавчих актів: Закон про тюрми 1908 р., положення кримінально-процесуального кодексу, Закон про попередження злочинів і реабілітацію

злочинців 1949 р., Закон про постпенітенціарну опіку над звільненими ув'язненими 1950 р., Закон про виправні установи для неповнолітніх 1958 р., а також відомчі акти "Про основні принципи реалізації Закону про тюрми", "Коротке керівництво по класифікації ув'язнених" 1946 р.

До пенітенціарної системи Японії входять слідчі тюрми, арештні будинки, тюрми для дорослих злочинців, тюрми для неповнолітніх.

Характерною рисою пенітенціарної системи Японії є розвинута диференціація позбавлення волі, заснована на класифікації засуджених. Усі засуджені до позбавлення волі поступають спочатку до центрів класифікації, залежно від результатів якої вони можуть бути направлені в пенітенціарні установи для осіб з незначними злочинними нахилами; осіб з більш розвиненими злочинними нахилами; іноземних громадян; осіб, термін покарання яких перевищує вісім років; осіб, які молодші 20 років; психічно хворих осіб; осіб з різними захворюваннями та фізичними вадами.

Пріоритетними засобами виправлення в тюрмах вважається праця ув'язнених. Виховний вплив на засудженого суворо індивідуалізований (залежно від злочинної біографії, строку позбавлення волі).

12.3. Особливості виконання покарань у республіках колишнього СРСР

Після здобуття незалежності в колишніх республіках СРСР відбулися великі політичні й економічні перетворення, що стали основою для становлення і розвитку нових суспільних відносин. Першими кроками пострадянських держав була спроба інтегруватися в європейські структури. Для багатьох колишніх республік СРСР така інтеграція була умовою їхнього виживання як незалежних держав.

У Черчілль свого часу сказав: "Покажіть мені ваші тюрми, і я скажу, в якому суспільстві ви живете". Тому експерти Ради Європи відвідали ці держави, щоб визначити, як у них дотримуються права людини, ознайомитися зі станом їхніх місць позбавлення волі. Після такого відвідування експерти Ради Європи заявили, що ситуація в них не відповідає європейським стандартам, і вказали, що саме треба змінити у цій сфері.

У першу чергу, треба було здійснити поетапний вивід установ і органів виконання покарань з відання силового відомства держави і підпорядкувати їх невоєнізованому відомству — Міністерству юстиції. Такий шлях обрала більшість незалежних держав (Азербайджан, Латвія, Литва, Молдова, Росія, Естонія). Лише в деяких з них система виконання покарань залишилася в структурі МВС (Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Туркменістан). Україна ж обрала свій шлях — Департамент з питань виконання покарань є окремим центральним органом виконавчої влади.

Варто сказати, що практично в усіх республіках склалася ситуація, коли старі закони не спрацьовували, а нові не були ще прийняті. Тому

реформування кримінально-виконавчої системи розпочиналося зі створення нового законодавства, з розробки нової концепції кримінально-виконавчої системи.

Взагалі, кримінально-виконавча реформа в цих державах проходила по трьох головних напрямках.

Перший напрямок — реформа кримінально-виконавчого законодавства. У деяких республіках ще діє законодавство радянських часів, що перетерпіло ряд суттєвих змін. У більшості ж незалежних держав діє нове кримінально-виконавче законодавство.

Другий напрямок реформи — це реформа самої кримінально-виконавчої системи. Проблеми, що виникли перед нею після розпаду Союзу, змусили переглянути всю її концепцію.

Третій напрямок реформи — реформа персоналу установ і органів виконання покарань. Реформа персоналу потребує значних зусиль, у тому числі й матеріальних.

Азербайджан. Число ув'язнених на 100 тис. населення складає близько 393 осіб. Число пенітенціарних установ — 24. Азербайджан першим серед республік колишнього Союзу перейшов на практику виконання кримінальних покарань, яка застосовується в усьому світі. Кримінально-виконавча політика Азербайджану орієнтована на гуманізацію. Ця тенденція в даний час чітко просліджується в зусиллях, спрямованих на зменшення кількості ув'язнених. У 1993 р. Президентом Азербайджану був відновлений інститут помилування. Починаючи з другої половини 1995 р. указами глави держави були помилувані і звільнені від покарання понад 2500 ув'язнених.

З ініціативи Президента у травні 1996 р. Міллі Меджліс прийняв постанову про амністію. За короткий термін цим гуманним актом було обійнято понад 10 тисяч осіб, більшість з яких звільнені від подальшого відбування покарання і кримінальної відповідальності. Крім того, широко застосовується інститут дострокового звільнення і заміна покарання м'якшим.

Особливо треба сказати про скасування страти. Починаючи з 1993 р. в Азербайджані був оголошений мораторій на виконання цього виду покарання, а в 1998 р. з ініціативи глави держави Міллі Меджліс прийняв рішення про ліквідацію смертної кари і введення довічного ув'язнення.

Значно розширено коло прав і пільг засудженим, знято багато заборон і правообмежень. Засуджені можуть направляти й одержувати кореспонденцію без обмеження і без цензури, всім без винятку надаються побачення і кількість їх збільшена в кілька разів: на загальному режимі — у 10 разів, на посиленому режимі — у 6 разів, на суворому — у 4 рази. Вирішено питання з одержанням передач і посилок, дозволено телефонні переговори.

Засудженим гарантовано право на свободу совісті і віросповідання, на особисту безпеку. Надаються щорічно оплачувані відпустки, деякі засуджені можуть провести їх за межами місць позбавлення волі. Відпрацьований ними час зараховується в загальний трудовий стаж, зменшені майже вдвічі

вирахування із заробітної плати на утримування пенітенціарних установ і персоналу. Засудженим дозволено заняття індивідуальною працею, вони можуть страхувати своє здоров'я, життя, майно, купувати цінні папери, облігації, їм надано право звертатися за послугами в платні медичні установи і право відкривати рахунки в банках. Істотно збільшений перелік заходів заохочення і дещо скорочений перелік стягнень.

Засудженим надано право брати участь у виборах до вищого законодавчого органу республіки, вони брали участь у референдумі з прийняття нової Конституції. Не залишилися вони осторонь від приватизаційного процесу і мають право одержати свого ваучера.

Є зміни і чисто побутового плану: проводяться роботи з поліпшення житлових умов, систем життєзабезпечення, переглядаються норми харчування і речового постачання, реконструюються медичні служби. Виховна робота провадиться з урахуванням реалій життя в республіці. Готується ряд законопроектів, спрямованих на поліпшення діяльності пенітенціарних установ.

Вірменія. Число ув'язнених на 100 тис. населення — 188 осіб. Число пенітенціарних установ — 15. Відповідно до нової концепції кримінально-виконавчого законодавства Вірменії покарання застосовується з метою відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого, а також запобігання нових злочинів. Особливу увагу звернуто на питання прав засуджених і їхніх обов'язків. За основу взято норми по запобіганню вчинення злочинів і боротьби з правопорушеннями, передбачені Мінімальними стандартними правилами поведінки з ув'язненими.

Наступним важливим завданням реформи кримінально-виконавчої системи у Вірменії є проблема правового регулювання видів і режимів місць позбавлення волі. У новому кримінально-виконавчому законодавстві види місць позбавлення волі, а також їхні режими визначатимуться виходячи з потреби застосування реальних і ефективних засобів для досягнення цілей покарання. Передбачені установи загального і суворого режимів, а також тюрми — для засуджених до позбавлення волі на строк понад 10 років чи на довічне ув'язнення.

Тепер реформа у Вірменії перебуває на стадії реалізації. Як всеосяжна за своєю суттю, вона повинна включати застосування міжнародних правових стандартів, відповідні заходи економічного характеру, змінюючи при цьому суспільну думку про пенітенціарну систему.

Естонія. Число ув'язнених на 100 тис. населення — 288 осіб. Кількість пенітенціарних установ — 9. Важливим напрямком реформи стала розробка моделі тюрем камерного типу і перехід до них від звичайних колоній. Це камерні системи європейського типу, що гарантують безпеку як співробітникам, так і ув'язненим. У камерах є гаряча вода й електричне опалення підлоги.

Один з елементів реформи в Естонії — створення соціальної служби у

тюрмах. З побуту виключаються такі слова, як "виховання", "перевиховання", "виправлення". Естонська концепція вважає, що дорослу людину не можна переробити, що процес перебування у тюрмі — це, швидше, процес навчання. Якщо за час перебування у тюрмі людина одержить обсяг знань, потрібний для законослухняного громадянина країни, цього вже достатньо, щоб тюрма виконала своє завдання одночасно із завданням покарання.

Киргизстан. Число ув'язнених на 100 тис. населення — близько 420 осіб. Кількість пенітенціарних установ — 36. Складна економічна ситуація не дозволяє нормально фінансувати пенітенціарні установи, що спричинює величезні проблеми, серед яких — відсутність необхідних матеріально-побутових умов і медико-санітарного обслуговування.

Латвія. Число ув'язнених на 100 тис. населення — 376 осіб. Кількість пенітенціарних установ — 15. У шести тюрмах закритого і напівзакритого типу інтегровані 6 невеликих слідчих відділень за регіональним принципом. Надалі планується перетворити їх на муніципальні тюрми.

У 1994 р. був здійснений перехід до прогресивної системи відбування покарання у тюрмах відкритого, напівзакритого і закритого типу. Адміністрація тюрем одержала право залежно від корекції поведінки засудженого переміщати його з тюрми одного виду у тюрму іншого виду. 30 жовтня 1998 р. прийнято зміни, якими вводиться пробаційна служба.

Відповідно до закону ув'язнені у тюрмах закритого і напівзакритого типу повинні триматися у закритих приміщеннях. Тому одночасно з введенням у дію прогресивної системи в Латвії впроваджується реконструкція тюрем. Для цього фінансується спеціальна інвестиційна програма. Розроблено також концепцію постпенітенці-арної допомоги, яка передбачає зміну системи освіти в тюрмах.

Допомогу у вирішенні цих проблем надають інші країни, насамперед скандинавські. Існує проект "Норд Балт Прісон", розроблений з ініціативи Ради Європи у 1996 р. У його рамках країни Північної Європи закріплені за певними країнами Балтії з метою надання допомоги в реорганізації тюремних систем. Латвії були запропоновані контакти з тюремними системами Швеції і Норвегії. Допомога здійснюється в стажуванні персоналу у тюрмах Швеції.

Молдова. Число ув'язнених на 100 тис. населення — 256 осіб. Кількість пенітенціарних установ — 19. Для виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є 5 виховально-трудова установ і 44 інспекції виправних робіт.

Установи й органи пенітенціарної системи здійснюють виконання покарань у вигляді позбавлення волі, обмеження волі, виправних робіт, а також лікування алкоголіків і наркоманів за рішенням суду. Відповідно до кримінально-виконавчого кодексу, пенітенціарними установами є виправні та виховні колонії (напівзакритого типу), а також тюрми (закритого типу). Виправні колонії — основний вид установ пенітенціарної системи республіки і також, як і тюрми, призначені для утримування в них повнолітніх

засуджених. Виправні колонії поділяються на колонії загального, суворого режиму, коло-нії-поселення. Виховні колонії є виправними навчально-виховними установами, де відбуваються покарання особи, які не досягли повноліття.

Туркменістан. З 1 січня 1999 р. введений мораторій на страту. Усі засуджені раніше до страти засуджені або до довічного ув'язнення, або до позбавлення волі на 15—25 років. Протягом останніх семи років, завдяки амністіям, було звільнено близько 50 тис. Ув'язнених.

12.4. Міжнародне співробітництво з проблем виконання покарань

Співробітництво держав з проблем виконання і відбування кримінальних покарань розпочалося з середини ХІХ ст. і у своєму розвитку пройшло три етапи.

Наприкінці ХVІІІ — на початку ХІХ ст. переважною стала точка зору про пріоритет пенітенціарної системи Сполучених Штатів Америки. Вивчення її досвіду навело тюремознавців європейських країн на думку про корисність обміну думками з питань пенітенціарної практики. З цією метою в 1846 р. у Франкфурті (Німеччина) відбувся перший міжнародний тюремний конгрес. Через рік (1847 р.) у Брюсселі (Голландія) відбувся другий тюремний конгрес, на якому було прийнято рішення про щорічне їхнє скликання під егідою утвореного в Парижі Тюремного комітету сприяння. Третій конгрес відбувся, однак, значно пізніше — у 1857 р. у Франкфурті. Так завершилася перша серія тюремних конгресів, що дістали назву благодійних, оскільки проводилися з приватної ініціативи представників прогресивної інтелігенції (публіцистів, економістів, медиків та ін.), які переслідували, як правило, благодійні цілі.

Тюремні конгреси другої серії почали скликати з 1872 р. з ініціативи Нью-Йоркського тюремного товариства. До цього часу прогресивними тюремознавцями і вченими-юристами були порушені достоїнства системи одиночного ув'язнення: суть питання зводилася вже не до того, чи поліпшувати тюрми, а до того, чи поліпшують вони людей. Усього відбулося дванадцять конгресів другої серії: Лондон (1872), Стокгольм (1878), Рим (1885), Петербург (1890), Париж (1895), Брюссель (1900 р.). Будапешт (1905), Вашингтон (1910), Лондон (1925), Прага (1930), Берлін (1936), Гаага (1950).

Тюремні конгреси другої серії організовувалися вже не приватними особами, а урядами окремих держав під егідою спеціально створеного органу: у 1872 р. — комісії з офіційних представників держав, у 1878 р. — постійної міжнародної пенітенціарної комісії з офіційних представників держав як виконавчого комітету конгресу. У наступні роки пенітенціарна комісія була перетворена на Міжнародну кримінальну і пенітенціарну комісію, що проіснувала під такою назвою до 1950 р.

Якщо першою особливістю міжнародних тюремних конгресів другої серії була державна основа їх організації і проведення, то другою — посиленна

увага до питань вивчення й узагальнення справ в галузі пенітенціарного законодавства і тюремної практики.

Організаційна сторона тюремних конгресів складалася в прийнятті резолюцій, які містили рекомендації з актуальних проблем виконання покарання і боротьби зі злочинністю. Рекомендації не мали обов'язкової сили для держав — учасників конгресу, але як вираження авторитетної думки фахівців сприяли удосконалюванню практики боротьби зі злочинністю.

Тюремні конгреси другої серії не обмежувалися пенітенціарними проблемами. До 1890 р. вони протікали в трьох секціях: карне право, тюремно-адміністративні (пенітенціарні) питання, питання попередження злочинів. З 1895 р. почала функціонувати четверта секція, що обговорювала питання боротьби зі злочинністю неповнолітніх.

Характерно, що найактуальніші питання боротьби зі злочинністю і виконання покарання неодноразово включалися в порядок денних конгресів. Наприклад, питання про працю ув'язнених, її оплату, а також про особливості організації праці різних категорій ув'язнених вирішувалися на Римському, Петербурзькому, Паризькому, Будапештському, Вашингтонському і Лондонському конгресах. Результатом діяльності конгресів стала резолюція про обов'язкову працю осіб, засуджених до покарань, пов'язаних з позбавленням волі, і про грошову винагороду за цю працю.

На Стокгольмському, Брюссельському і Празькому міжнародних тюремних конгресах розглядалося питання про доцільність одиночного ув'язнення. У резолюціях конгресів містяться положення про те, що його не слід застосовувати до неповнолітніх засуджених, тоді як воно може бути корисною і необхідною мірою стосовно рецидивістів.

На Стокгольмському, Римському, Петербурзькому і Брюссельському конгресах обговорювалися питання про роль громадських організацій у виховній роботі з ув'язненими й у наданні їм пенітенціарної допомоги. Примітне, що на Римському конгресі були розглянуті питання про спостережні комісії та ради і було рекомендовано створювати при кожному місці ув'язнення спостережницько-підкувальні комітети.

На засіданнях Петербурзького і Паризького конгресів обговорювалися заходи заохочення, застосовувані до ув'язнених: матеріальні (збільшення раціону харчування, збільшення суми грошей для витрати на особисті потреби) і моральні (надія на скорочення строку, дозвіл купувати книги і надавати допомогу рідним). У рішенні Петербурзького конгресу вперше підкреслювалося, що ув'язнені можуть використовувати на особисті потреби тільки зароблені у тюрмі гроші.

Заходи стягнення, які застосовуються до ув'язнених, були предметом обговорення Стокгольмського і Паризького тюремних конгресів. У резолюціях Стокгольмського конгресу наводиться перелік дисциплінарних стягнень: догана, позбавлення пільг, посилення суворості тюремного ув'язнення (видалення з камери столу, стільця, постелі, затемнення камер,

невивід на роботу, позбавлення права користуватися публікаціями), зниження норми харчування, застосування гамівної сорочки. У резолюціях Паризького конгресу рекомендується вказувати в тюремних статутах (регламентах) вичерпний перелік провин і стягнень, встановлювати порядок їхнього накладення і виконання.

Поряд з перерахованими на міжнародних тюремних конгресах розглядалися питання про невизначені вироки, заслання, довгострокові покарання, реформатори, про рецидивістів і відбування ними покарання, про умови звільнення з місць ув'язнення, про умовне звільнення з місць ув'язнення, про умовне засудження під наглядом (пробація) і т. ін. Приймалися відповідні резолюції, що відіграли певну позитивну роль у розвитку і становленні тюрмознавства, пенітенціарної науки і законодавства держав-учасників конгресів.

Третій етап міжнародного співробітництва у сфері виконання покарань пов'язаний з виникненням і діяльністю Організації Об'єднаних Націй. Понад півстоліття Організація Об'єднаних Націй у рамках Економічної і Соціальної Ради постійно приділяє пильну увагу проблемам попередження злочинності і поведження з правопорушниками. В інтересах розробки цих проблем ООН, починаючи з 1955 р., регулярно, раз на п'ять років, проводить конгреси з питань попередження злочинності і поведження з правопорушниками.

Перший такий конгрес відбувся в 1955 р. у Женеві. До порядку денного було включено такі питання:

- 1) стандартні мінімальні правила поведження з ув'язненими,
- 2) відкриті виправні установи,
- 3) пенітенціарна праця,
- 4) набір, навчання і статус тюремного персоналу,
- 5) попередження злочинності неповнолітніх.

Історичне значення першого конгресу ООН полягає в тому, що він прийняв Стандартні мінімальні правила поведження з ув'язненими. У даний час ці правила можна назвати свого роду "великою хартією" прав ув'язнених.

У резолюції з другого питання дається визначення відкритої установи (відсутність охорони, ґрат, огорож і т. п.), пропонуються рекомендації про направлення в ці установи певних категорій осіб і загалом про умови утримання засуджених. Безсумнівно, виправні (кримінально-виконавчі) установи відкритого типу — прогресивний крок у розвитку пенітенціарних систем з погляду ефективного усунення негативних наслідків тюремного ув'язнення і більш успішного соціального пристосування засудженого до умов життя на волі.

У рекомендаціях конгресу про пенітенціарну працю ув'язнених зазначається, що ця праця повинна розглядатися не як додаткове покарання, а як засіб виправлення ув'язненого, приучення його до праці, засвоєння ним корисних трудових навичок, попередження неробства і розбещеності.

У резолюції "Добір і підготовка особового складу для пенітенціарних

виправних установ" дістали відображення такі питання: а) характер тюремної служби; б) статус тюремного персоналу й умови служби; в) комплектування службового персоналу; г) професійна підготовка.

Відповідно до названої резолюції службовці пенітенціарних установ мають бути прирівняні до державних службовців і забезпечені житлом, їхня служба не повинна відноситися до військової. Для забезпечення субординації тюремні установи можуть мати дисциплінарний статут.

Були вироблені принципи добору і розміщення кадрів у пенітенціарних установах, визначена потреба створення спеціальних навчальних закладів для професійної підготовки співробітників.

Другий конгрес ООН з питань попередження злочинності і поведження з правопорушниками відбувся в 1960 р. у Лондоні з таким порядком денним:

- 1) нові форми злочинності неповнолітніх, їхнє походження, попередження і поведження з неповнолітніми злочинцями;
- 2) спеціальні поліцейські служби для попередження злочинності серед неповнолітніх;
- 3) попередження тих видів злочинів, що є результатом соціальних змін і пов'язані з економічним розвитком менш розвинутих країн;
- 4) короткострокове позбавлення волі;
- 5) підготовка засуджених до звільнення і постпенітенціарна допомога, а також допомога утриманцям ув'язнених;
- б) використання тюремної праці в рамках національного господарства, включаючи питання про винагороду ув'язнених.

У роботі другого конгресу вперше брала участь і делегація Української РСР.

Третій конгрес ООН з питань попередження злочинності і поведження з правопорушниками проходив у 1965 р. у Стокгольмі (Швеція). На конгресі були присутні 1200 делегатів з 78 держав, у тому числі й з УРСР.

До порядку денного конгресу були включені такі питання:

- соціальні зміни і попередження злочинності;
- соціальні факти і попередження злочинності;
- суспільні превентивні заходи;
- заходи щодо попередження рецидиву;
- іспитовий строк та інші заходи поза виправними установами;
- спеціальні превентивні й виправні заходи для молоді.

У центрі уваги конгресу були переважно питання кримінології і кримінального права, а останні три питання стосувалися пенітенціарної проблематики. Так, підкреслювалася роль пенітенціарних установ у попередженні рецидивної злочинності за допомогою перевиховання правопорушників: не кара, а виправлення і перевиховання злочинців — вирішальний фактор попередження злочинності, особливо з боку осіб, які уперше відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Значною мірою попередженню рецидиву сприяє своєчасна підготовка до звільнення, система

короткострокових відпусток (виїздів) до родичів, трудовий і побутовий устрій засуджених.

На конгресі констатовалося, що роль пенітенціарних установ у попередженні рецидиву набагато скромніша, коли йдеться про тривалі строки позбавлення волі і рецидивістів. Тут виправлення і перевиховання правопорушників істотно ускладнюється в силу тривалого негативного впливу середовища правопорушників. Делегатами зазначалося, що антисоціальні норми цієї субкультури може перебороти далеко не кожен засуджений, а тим більше — рецидивіст, в якого, як правило, відсутні міцні зв'язки із суспільством і родиною, сформувався стійке негативне ставлення до системи юстиції взагалі, і установ, що виконують поліцейські і пенітенціарні функції, зокрема. Усе це сприяє тому, що злочинність (особливо рецидивна) найчастіше зароджується в стінах самих тюремних закладів.

Під час обговорення питання про спеціальні превентивні та виправні заходи для молоді висловлено ряд цікавих рекомендацій: доцільно стосовно неповнолітніх і молодих правопорушників якомога рідше застосовувати запобіжний захід у вигляді взяття під варту; у випадках здійснення небезпечних злочинів виконання взяття під варту стосовно неповнолітніх повинне здійснюватися окремо від інших категорій правопорушників; стосовно цих осіб варто уникати використання традиційних форм тюремного ув'язнення, а створювати по можливості пенітенціарні установи відкритого типу, в яких головну увагу приділяти професійно-технічному навчанню і підготовці до звільнення.

Четвертий конгрес ООН з питань попередження злочинності та поведження з правопорушниками відбувся в 1970 р. в Кіото (Японія). Робота конгресу протікала в чотирьох секціях відповідно до такого порядку денного:

- 1) політика в галузі соціального захисту щодо планування розвитку;
- 2) участь громадськості в попередженні злочинності і боротьбі з нею, включаючи злочинність неповнолітніх;
- 3) стандартні мінімальні правила поведження з ув'язненими у світлі останніх досягнень у виправній практиці;
- 4) організація наукових досліджень для розробки політики в галузі соціального захисту.

Перше, друге і четверте питання носили у своїй основі кримінологічний характер, але третє питання було суцільно пенітенціарним. На конгресі обговорювалися: а) характер Стандартних мінімальних правил; б) сфера їхньої дії; в) статус Стандартних мінімальних правил; г) застосування Стандартних мінімальних правил у національному і міжнародному масштабах; д) необхідність удосконалення Стандартних мінімальних правил.

На конгресі констатовалося, що хоча Стандартні мінімальні правила і мають універсальний характер, проте застосовувати їх слід гнучко, з урахуванням національно-історичних, соціально-економічних і духовних особливостей кожної країни, яка бере ці правила за зразок поведження з

ув'язненими. Тому вказувалося, що в даний момент переводити Стандартні мінімальні правила поводження з ув'язненими в ранг міжнародної конвенції передчасно. Однак це питання не рекомендується знімати з порядку денного в перспективі.

П'ятий конгрес з питань попередження злочинності і поводження з правопорушниками проходив у 1975 р. у Женеві (Швейцарія). Відповідно до його порядку денного працювало п'ять секцій:

- 1) зміни у формах і масштабах злочинності — міжнародної і внутрішньодержавної;
- 2) роль кримінального законодавства, відправлення правосуддя й інших форм суспільного контролю у попередженні злочинності;
- 3) нова роль поліції й інших органів забезпечення правопорядку з особливим наголосом на обстановку, що змінюється, і мінімальні норми ефективності;
- 4) поводження із засудженими;
- 5) економічні та соціальні наслідки злочинності, нові завдання в галузі дослідження і планування.

П'ятий конгрес на секційних засіданнях розглянув питання, в основному кримінологічного та кримінально-правового характеру:

- 1) злочинність як форма бізнесу на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях (організована злочинність, злочинність серед службовців, корупція);
- 2) злочинність, пов'язана з а) зловживанням алкоголем і наркотиками, б) дорожнім рухом, в) міграцією і втечею від стихійних і ворожих дій;
- 3) злочинність серед жінок;
- 4) прогнози злочинності та проблеми боротьби зі злочинністю;
- 5) зміни в карному законодавстві та судовій процедурі;
- 6) розробка форм соціального контролю в попередженні злочинності;
- 7) добір і професійна підготовка поліцейських кадрів;
- 8) міжнародне співробітництво поліції;
- 9) боротьба зі злочинністю і планування витрат, пов'язаних з нею.

Центральним питанням четвертої секції було обговорення доповіді "Поводження з правопорушниками, які перебувають в ув'язненні і які перебувають на волі, з особливим наголосом на дотримання прийнятих Організацією Об'єднаних Націй Стандартних мінімальних правил поводження з ув'язненими". У процесі дискусії учасники конгресу приділили особливу увагу встановленню гуманнішого кримінального правосуддя і виправних систем, заміні тюремного ув'язнення альтернативними заходами. Констатувалося, що кінцевими цілями виправної системи є ресоціалізація (виправлення і перевиховання) правопорушника, захист суспільства від злочинних посягань, зниження злочинності. В інтересах реформи виправної системи доцільно забезпечити надійні гарантії захисту прав засуджених, розширити участь громадян у розробці і здійсненні пенітенціарних програм,

поліпшити взаємодію виправних установ з установами охорони здоров'я і соціального забезпечення.

На засіданні пенітенціарної секції делегати прийняли "Процедури для ефективного виконання Стандартних мінімальних правил поведження з ув'язненими". У цьому документі передбачені основні положення відносно застосування Правил (включенню в національне законодавство), система збору інформації про їхнє застосування, обов'язковість ознайомлення з ними ув'язнених, способи поширення Правил. Згідно з "Процедурами", питаннями застосування й удосконалення Правил повинні займатися постійно діючий Комітет з питань попередження злочинності і боротьби з нею як структурний підрозділ Економічної і Соціальної Ради ООН. Учасники секції виробили рекомендації про включення Стандартних мінімальних правил у навчальні програми для підготовки працівників пенітенціарних установ.

Шостий конгрес ООН з питань попередження злочинності й поведження з правопорушниками проходив у 1980 р. у Каракасі (Венесуела). На конгресі були обговорені питання, схвалені Економічною і Соціальною Радою за рекомендацією Комітету з питань попередження злочинності і боротьби з нею. Ці питання мають велике значення для діяльності органів кримінальної юстиції і розвитку юридичної науки, особливо в плані з'ясування соціальної сутності злочинності і стратегії її подолання, пошуку шляхів міжнародного співробітництва в цій сфері життя. Робота секцій здійснювалася за такими напрямками:

- 1) тенденція в галузі злочинності і стратегія її подолання;
- 2) судове переслідування неповнолітніх правопорушників до і після здійснення злочинів;
- 3) злочинність і перевищення влади, правопорушення і правопорушники, що перебувають поза досяжністю закону;
- 4) реорганізація в галузі виправних заходів і її вплив на ув'язнених;
- 5) норми і керівні принципи Організації Об'єднаних Націй при здійсненні кримінального правосуддя; страта;
- 6) нові перспективи в попередженні злочинності й кримінальне правосуддя; роль міжнародного співробітництва.

З питань порядку денного була прийнята декларація і резолюція з проблем кримінального правосуддя і поведження з правопорушниками.

Під час обговорення питання про реорганізацію в галузі виправних заходів і її вплив на ув'язнених увагу делегатів було зосереджено на пошуку кримінально-правових заходів, що виступають як ефективна альтернатива покаранню у вигляді позбавлення волі, а також на активному включенні громадськості в процес їхнього виконання, особливо в здійсненні заходів щодо повернення правопорушників до соціальної корисної діяльності. Дискутувалася пропозиція про скорочення кількості тюрем.

На конгресі багато уваги приділялося вищій мірі покарання — страті. Делегати Швеції й Австрії запропонували виключити її з кримінального

законодавства як негуманну й аморальну. Однак більшість делегатів відхилили цю пропозицію. У документах конгресу зазначається, що збереження страти як тимчасової міри доцільно за найтяжчі злочини, особливо за злочини проти миру, військові злочини і злочини проти людства.

У ряді резолюцій з питань поводження з правопорушниками шостий конгрес рекомендував делегатам зосередити зусилля на розробці проекту конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність особистості форм поводження і покарання, на створенні кодексу поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку та ін. Конгрес звернув особливу увагу на здійснення пактів про права людини стосовно ув'язнених.

Сьомий конгрес ООН з питань попередження злочинності та поводження з правопорушниками відбувся в 1985 р. у Мілані (Італія). У роботі конгресу взяли участь делегати 123 держав. Були присутні також представники 10 міждержавних і понад 50 неурядових організацій, 13 органів і інститутів ООН.

Конгрес проходив під девізом "Попередження злочинності з метою волі, правосуддя, миру та розвитку". Порядок денний включав такі питання: нові форми злочинності й попередження злочинності в контексті розвитку; майбутні завдання; процеси та перспективи кримінального правосуддя у світі, що змінюється; жертви злочинів; молодь, злочинність і правосуддя; розробка і застосування стандартів і норм Організації Об'єднаних Націй в галузі кримінального правосуддя.

На восьмому конгресі (1990 р., м. Гавана) були розглянуті проблеми стандартизації поводження з неповнолітніми засудженими та інші питання, пов'язані з пенітенціарною теорією і практикою.

З викладеного видно, що міжнародне співтовариство постійно розробляє і вдосконалює нові методи роботи із засудженими, щоб особа, піддана кримінальному покаранню у вигляді позбавлення волі, не відчувала себе відірваною від суспільства.

Питання для самоконтролю

1. Становлення зарубіжних пенітенціарних систем
2. Особливості виконання покарань у країнах з розвиненою економікою
3. Особливості виконання покарань у республіках колишнього СРСР
4. Міжнародне співробітництво з проблем виконання покарань

2. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ (ГЛОСАРІЙ)

Кримінально-виконавча політика – це діяльність держави по визначенню цілей кримінального покарання, державно-правового механізму їх реалізації, організації процесу виконання кримінальних покарань та застосування до засуджених заходів виправного впливу.

Кримінально-виконавче право – самостійна галузь українського права, що представляє собою систему юридичних норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають в процесі і з приводу виконання (відбування) всіх видів кримінальних покарань та застосування інших заходів кримінально-правового впливу.

Предмет кримінально-виконавчого права – суспільні відносини, що виникають у процесі і з приводу виконання (відбування) всіх видів кримінальних покарань, а також застосування інших заходів кримінально-правового впливу (наприклад, звільнення від відбування покарання з випробуванням).

Принципи кримінально-виконавчого права – загальні керівні положення, ідеї, імперативні вимоги, які складають основу щодо державної кримінально-правової політики у сфері виконання кримінальних покарань, характеризують його сутність і призначення в суспільстві і мають доктринальне вираження та нормативно-правове закріплення.

Джерела кримінально-виконавчого права – це акти органів влади чи інших уповноважених органів держави, які містять норми кримінально-виконавчого права (міжнародні правові акти у сфері прав людини, боротьби зі злочинністю та поведження з правопорушниками, чинні на території України і ратифіковані Верховною Радою України у встановленому законом порядку; Конституція України; кримінально-виконавче законодавство (КВК, інші кодифіковані акти, закони України); нормативні правові акти Президента України; нормативні правові акти Кабінету Міністрів України; міжвідомчі нормативні правові акти; відомчі нормативні правові акти).

Кримінально-виконавче законодавство – це система законів, яка безпосередньо регулює суспільні відносини, що виникають з приводу і в процесі виконання (відбування) всіх видів кримінальних покарань та застосування інших заходів кримінально-правового впливу (ст. 2 КВК України: «Кримінально-виконавче законодавство України складається з цього Кодексу, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»).

Принципи кримінально-виконавчого законодавства – керівні правові ідеї, які виражають основні правові погляди держави на характер кримінально-виконавчого законодавства та регулювання суспільних відносин при виконанні кримінальних покарань.

Норма кримінально-виконавчого права – це встановлене державою відповідно до вимог кримінально-виконавчої політики і виражене у

відповідних юридичних актах загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює суспільні відносини, які складаються в процесі виконання кримінального покарання, тобто норма кримінально-виконавчого права є правило поведінки в галузі виконання кримінальних покарань.

Кримінально-виконавчі правовідносини – врегульовані нормами кримінально-виконавчого права суспільні відносини, що виникають з приводу і в процесі виконання (відбування) всіх видів кримінальних покарань та застосування інших заходів кримінально-правового впливу.

Правовий статус засуджених – закріплене нормами різних галузей права і виражене через сукупність прав, законних інтересів і обов'язків становище засуджених під час відбування покарання того чи іншого виду.

Юридичний обов'язок засуджених – це міра юридично необхідної поведінки засудженого під час відбування кримінального покарання, яка встановлена в зобов'язуючих і забороняючих нормах права. Юридичні обов'язки засуджених полягають у необхідності здійснювати певні дії (зобов'язуючі норми) або утриматися від них (заборонні норми).

Суб'єктивне право засудженого – це міра юридично можливої поведінки, що дозволяє засудженому користуватися певними соціальними благами, які забезпечується юридичними обов'язками посадових осіб установ і органів виконання покарань, інших суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин.

Законні інтереси засуджених – закріплені в нормах права прагнення засудженого користуватися конкретними соціальними благами, що задовольняються, як правило, в результаті об'єктивної оцінки його поведінки адміністрацією установ або органів, які виконують кримінальні покарання, прокуратурою, судом.

Правові обмеження засудженого – правове стримування протизаконної поведінки засудженого, що створює умови для забезпечення встановлених порядку та умов виконання (відбування) кримінального покарання і досягнення його цілей.

Контроль за діяльністю персоналу установ і органів, які виконують кримінальні покарання – це цілеспрямована організуюча системна діяльність уповноважених органів міжнародного співтовариства, держави та інститутів громадянського суспільства щодо встановлення відповідності виконання кримінальних покарань нормативно-правовим стандартам та коригування виявлених відхилень за допомогою правових засобів.

Виконання кримінального покарання – встановлена нормами кримінально-виконавчого права діяльність органів та установ, які виконують кримінальні покарання, спрямована на реалізацію цілей кримінального покарання за допомогою застосування до засуджених заходів державного примусу.

Режим виконання кримінального покарання – встановлений нормативними правовими актами порядок діяльності персоналу установ і

органів, які виконують кримінальні покарання, з реалізації комплексу позбавлень і правообмежень, передбачених конкретним видом покарання.

Режим відбування кримінального покарання – уклад чи спосіб життя (встановлений порядок відбування покарання) засуджених, пов'язаний з виконанням покладених на них законом обов'язків, позбавлень і обмежень, а також здійсненням ними своїх прав і законних інтересів.

Виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки.

Ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених – встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив.

Режим - встановлений законом і відповідними закону нормативними правовими актами порядок виконання і відбування кримінального покарання.

Кримінально-виконавча система України – це сукупність органів та установ держави, які здійснюють діяльність з виконання кримінальних покарань, наділені спеціальним статусом і перебувають у відносинах субординації між собою.

Органи виконання покарань – це організації, які у першу чергу здійснюють управлінські та адміністративно-господарські функції. До органів виконання покарань належать: центральний орган виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації.

Орган пробації - центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації;

Пробація - система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого;

Установи виконання покарань – це організації, які безпосередньо здійснюють виконання конкретних видів кримінальних покарань та в яких безпосередньо утримуються засуджені. Установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії), слідчі ізолятори у випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом

Арештний дім – один із видів установ виконання покарання закритого типу, де відбувають покарання засуджені до арешту.

Виправні центри – кримінально-виконавчі установи відкритого типу, які виконують покарання у виді обмеження волі стосовно осіб, засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено у зв'язку з заміною невідбутої частини покарання більш м'яким та за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Військові частини, гауптвахти – виконують покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців, засуджених за злочини невеликої тяжкості, арешту з триманням засуджених на гауптвахтах, а також здійснюють контроль за поведінкою засуджених військовослужбовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Дисциплінарний батальйон – виконує покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні засуджених військовослужбовців строкової служби.

Виправні колонії – кримінально-виконавчі установи закритого типу, які виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі.

Виховні колонії – це кримінально-виконавчі установи, в яких виконується покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно неповнолітніх засуджених.

Слідчий ізолятор – це установа для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт. Також слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування.

Прогресивна система виконання покарань – встановлений законом порядок зміни умов виконання кримінальних покарань, що поліпшує або погіршує правовий статус засудженого в залежності від його поведінки, ставлення до відбування покарання.

Класифікація засуджених до позбавлення волі – розподіл засуджених на відносно однорідні категорії в залежності від характеру і ступеня суспільної небезпеки скоєного злочину, минулих судимостей, статі, віку та інших особливостей особистості для створення найбільш ефективних умов для досягнення цілей покарання.

Дільниці карантину, діагностики й розподілу – структурні дільниці виправних та виховних колоній, створені з метою первинного психолого-педагогічного вивчення особистості новоприбулих засуджених, сприяння адаптації до умов позбавлення волі, виконання програми ознайомлення засуджених з порядком виконання та умовами відбування покарання, для забезпечення особистої безпеки, виключення безконтрольного спілкування новоприбулих засуджених з іншими засудженими та класифікації в межах установи для визначення оптимальних умов відбування покарання.

Дільниці ресоціалізації – структурні дільниці виправних та виховних колоній, де відбувається другий етап соціально-педагогічної роботи з засудженими, створюється з метою безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими соціально-виховної та психологічної роботи для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації.

Дільниці соціальної адаптації – структурні дільниці виховних колоній, де тримаються засуджені, які правомірно себе поведуть і сумлінно ставляться до праці і яким до закінчення встановленого строку відбування покарання або до дати застосування можливого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залишається не більше шести місяців, а також які, як правило, закінчили навчання у загальноосвітній середній школі або професійно-технічному училищі.

Дільниці посиленого контролю – структурні дільниці виправних колоній, де утримуються засуджені, які виявили високий ступень соціальної занедбаності і схильні до вчинення правопорушень.

Дільниці соціальної реабілітації – структурні дільниці виправних колоній мінімального і середнього рівня безпеки, де утримуються засуджені, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також які стають на шлях виправлення і переведені з колонії у порядку визначеному ст.101 КВК.

Режим у виправних і виховних установах – встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

Зміст режиму в виправних і виховних установах – встановлена в кримінально-виконавчому законодавстві система правил, що визначають порядок та умови виконання та відбування позбавлення волі, а також забезпечують застосування до засуджених засобів виправлення.

Звільнення від відбування покарання – міжгалузевий правовий інститут, який передбачає, за наявності встановлених законодавством підстав, закінчення кримінально-виконавчих правовідносин і кримінально-виконавчої діяльності і припинення щодо особи здійснення правообмежень і реалізації кари, обсяг якої передбачений конкретним видом кримінального покарання.

Адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ.

Контроль за звільненими від відбування покарання з випробуванням – являє собою систему заходів, які включають нагляд і

перевірку, спрямовані на встановлення відповідності поведінки цих осіб передбаченим законом вимогам протягом випробувального терміну, завданням якого є запобігання протиправній поведінці умовно засуджених шляхом комплексного застосування примусу і виховання.

3. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні акти

1. Конституція України: прийнята на п'ятій позачерговій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної ради України. - 1996. - №30. - Ст.141. - із наступними змінами і доповненнями. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>.
- 2.Кримінальний кодекс України, прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001р. // Відомості Верховної ради України. - 2001. - №25-26. - Ст.131. Із наступними змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>.
- 3.Кримінальний процесуальний Кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI - Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 9-10, № 11-12, № 13. - Ст.88. Із наступними змінами та доповненнями. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.
- 4.Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 № 1129-IV - Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 3-4. - Ст. 21. Із наступними змінами та доповненнями. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
- 5.Про застосування амністії в Україні: Закон від 01.10.1996 № 392/96-ВР - Відомості Верховної Ради України. - 1996. - N 48. - Ст.263. Із наступними змінами і доповненнями. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/392/96-вр>.
- 6.Про амністію у 2014 році: Закон від 08.04.2014 № 1185-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 2. – Ст. 868.
- 7.Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. - Відомості Верховної Ради. - 2015. - № 40-41. - Ст.379. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
- 8.Про державну кримінально-виконавчу службу: Закон від 23.06.2005 № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - N 30. - ст.409. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>
- 9.Про чисельність державної кримінально-виконавчої служби: Закон від 02.03.2000 № 1526-III // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - N 20. - ст.151. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1526-14>
- 10.Про пробацію: Закон від 05.02.2015 № 160-VIII // Відомості Верховної Ради. - 2015. - № 13. - Ст.93. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
11. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3352-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1993.- № 35.- Ст. 360. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>

12.Про виконавче провадження: Закон від 02.06.2016 № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради. - 2016. - № 30. - ст.542. - [Електронний ресурс] . - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

13.Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон від 01.12.1994 № 264/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - N 52. - Ст.455. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/264/94-вр>

14.Про прокуратуру: Закон від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради. - 2015. - № 2-3. - Ст.12. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

15.Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон від 17.03.2011 № 3160-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 38. - Ст.380. Із змінами та доповненнями.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>

16.Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24.05.2011 р. № 597/2011 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://prezident.gov.ua>

17.Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: затверджена Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 100/2011 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.liga.net>

18.Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: затверджена Указом Президента України від 08.11.2012 № 631/2012 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>

19.Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ від 21.04.2015 № 223/2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>

20.Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції : Постанова КМУ від 18.05.2016 № 343 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/343-2016-п>

21.Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова КМУ від 18.05.2016 № 348 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/348-2016-п>

22.Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах: Постанова КМУ України від 01.04.2004 р. № 429// Офіційний вісник України. –2004. – № 13. – Ст. 905.

23.Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>

24. Районна програма профілактики правопорушень на 2016-2020 роки. Про затвердження районної Програми профілактики правопорушень на 2016-2020 роки. Рішення карлівської районної ради Полтавської області (третя сесія сьомого скликання) від 24 лютого 2016 року .

26. Про затвердження Положення про педагогічну раду виховної колонії та Типового положення про батьківський комітет при виховній колонії: Наказ Міністерства юстиції України від 09.01.2013 № 65/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0099-13>

27. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 № 2300/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13>

28. Про затвердження Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу: Наказ Міністерства освіти та науки України та Міністерства юстиції України від 19.12.2013 № 1794/2691/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2192-13>

29. Про затвердження Порядку організації надання засудженим до позбавлення волі доступу до глобальної мережі Інтернет: Наказ Міністерства юстиції України від 01.08.2014 № 1275/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0991-14>

30. Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України: Наказ Міністерства освіти та науки України та Міністерства юстиції України від 10.06.2014 № 691/897/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0629-14>

31. Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії: Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства юстиції України від 21.03.2013 № 500/5/219 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0471-13>

32. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі: Наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 № 396/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13>

33. Про затвердження Порядку організації виробничої діяльності та залучення засуджених до суспільно корисної праці на підприємствах виправних центрів, виправних та виховних колоній Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ Міністерства юстиції України від 03.01.2013 № 26/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0068-13>

34. Порядок забезпечення речовим майном засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: Наказ

Міністерства юстиції від 20.02.2012 р. № 280/5// Офіційний вісник України. –2012. – № 17. – Ст. 631.

35.Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань: Наказ Державного Департаменту України з питань виконання покарань від 19.12.2003 № 270/1560 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04>

36.Про затвердження Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ Міністерства юстиції України від 06.02.2017 № 292/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0177-17>

37.Про затвердження Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення: Наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0265-17#n14>

38.Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення: Наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0266-17/para4#n4>

39.Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2013 № 460/5 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13/page>

40.Загальна декларація прав людини, прийнята ООН 10 грудня 1948 р. // Кримінально-виконавче право: Збірник нормативно-правових документів / Уклад. А.Х. Степанюк. – Х.: Право, 2005. – С. 3-9.

41.Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 р. // Кримінально-виконавче право: Збірник нормативно-правових документів / Уклад. А.Х. Степанюк. – Х.: Право, 2005. – С.9-18.

42.Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями //

Кримінально-виконавче право: Збірник нормативно-правових документів /Уклад. А.Х. Степанюк. – Х.: Право, 2005. – С.18-36.

43.Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню //Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи; [Упоряд. В. Павлик, В. Тесленко]. – К.: Факт, 2001. – 152 с.

44.Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод // Права человека и информирование правового государства в Украине. – Х.: Ксилон, 1998. – 112 с.

45.Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) від 1985 р. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 95- 113.

46.Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) від 1990 р. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 53-61.

47.Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме / Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упор. Т. Яблонської. – К.: Сфера, 1999. – С. 31-37.

Книжкові видання

1. Кримінально-виконавче право : навчальний посібник / уклад. Конопельський В. Я., Резніченко Г. С., Грішин В. А., Марченко О. А., Кричевська Х. О. Одеса : ОДУВС, 2018. - 343 с.

2. Кримінально-виконавче право України [У схема та таблицях]: Навч. посібник / За заг. ред. проф. В. І. Олефіра та проф. О. Г. Колба. / [Олефір В. І., Колб О. Г., Рогатинська Н. З., Ткачук В. Є., Банах С. В.] – Київ, 2016. - 264 с.
Кримінально-виконавче право : навч. посіб. (відповіді на екзаменаційні питання та питання до практичних занять) / К. А. Автухов ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2016. - 158 с.

3. Кримінально-виконавче право : підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2015. – 392 с.

4. Кримінально-виконавче право України. Загальна та особлива частини : підручник / О.М. Литвинов, А.Х. Степанюк, І.С. Яковець, К.А. Автухов, А.П. Гель, С.В. Лосич, Є.С. Назимко; за заг. ред. д.ю.н., проф. О.М. Литвинова та д.ю.н., проф. А.Х. Степанюка. – К.: ВД «Дакор», 2015.– 632 с.

5. Кримінально-виконавче право України: навч. посіб / К.А. Автухов; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – Х.: Право, 2015. - 160 с.

6. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / О. М. Гумін, К.

Б. Марисюк; Нац. ун-т "Львів. політехніка". - Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. - 391 с.

7. Кримінально-виконавче право України (схеми і таблиці): навч. посіб. - Харків: ХНУВС, 2014. - 211 с.

8. Кримінально-виконавче право: навч. посіб. (відповіді на екзаменац. питання та питання до практ. занять) / К. А. Автухов; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Харків: Право, 2014. – 149 с.

Навчальний посібник

Гритенко О.А., Конопельський В.Я., Резніченко Г.С.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Підписано до друку 29.05.2019 р. Формат 60x90/16.

Папір офсетний.

Гарнітура “Times New Roman”. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 18,3.

Видавництво ОДУВС

Наклад 20 прим.

м. Одеса, вул. Новощипний ряд, 2.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія А № 494632 від 01.01.2012 р.

тел. 048-788-14-72; email – kopirka.otd@gmail.com